ΙΝΕ
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2024

26
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΙΝΕ
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2024

ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

26
ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Πίνακας περιεχομένων

Συντομογραφίες **7**
Κατάλογος Πινάκων **8**
Κατάλογος Διαγραμμάτων **9**

Βασικά συμπεράσματα **17**

Πρόλογος **26**

Εισαγωγή **28**

Κεφάλαιο 1 Το μακροοικονομικό σύστημα **33**
1.1 Εισαγωγή 35
1.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των επιμέρους μακροοικονομικών μεγεθών 35
1.3 Αποταμίευση και επένδυση 43
1.4 Ο εξωτερικός τομέας 51
1.5 Τα χρηματοοικονομικά ισοζύγια των θεσμικών τομέων 55
1.6 Οι δημοσιονομικές εξελίξεις και η φερεγγυότητα της οικονομίας 58
1.6.1 Το χρέος και ο βαθμός φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα 71

Κεφάλαιο 2 Η κατάσταση της αγοράς εργασίας **79**
2.1 Εισαγωγή 81
2.2 Η ποσοτική διάσταση της απασχόλησης 81
2.3 Η ποιότητα της εργασίας στην Ελλάδα 95
2.4 Ακρίβεια, μισθοί και διανομή του εισοδήματος 103
2.5 Οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) κατά το έτος 2023 119

Κεφάλαιο 3 Φτώχεια, ανισότητα και κοινωνική βιωσιμότητα **123**
3.1 Εισαγωγή 125
3.2 Δείκτες φτώχειας και ανισότητας: Η ελληνική πραγματικότητα 125

3.3 Υλική στέρηση και αξιοπρεπής διαβίωση 142
3.4 Εισοδηματική ανισότητα και οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα 152
3.5 Αγορά εργασίας και αξιοπρεπής διαβίωση 156

Κεφάλαιο 4 Διαρθρωτικές και τεχνολογικές μεταβολές της ελληνικής οικονομίας 161
4.1 Εισαγωγή 163
4.2 Παραγωγικός και τεχνολογικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας 163
4.3 Παραγωγικός και τεχνολογικός μετασχηματισμός στις περιφέρειες της χώρας 181

Βιβλιογραφία 201

Παράρτημα 205

Συντομογραφίες

Σε ορισμένα διαγράμματα της Έκθεσης –όπου ήταν αναγκαίο για λόγους οικονομίας χώρου– η Ευρωζώνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της συντομογραφούνται κατά τον ακόλουθο τρόπο:

Ονομασία	Κωδικός χώρας
Ευρωζώνη	EA
Ευρωπαϊκή Ένωση	EU
Αυστρία	AT
Βέλγιο	BE
Βουλγαρία	BG
Γαλλία	FR
Γερμανία	DE
Δανία	DK
Ελλάδα	EL
Εσθονία	EE
Ιρλανδία	IE
Ισπανία	ES
Ιταλία	IT
Κάτω Χώρες	NL
Κροατία	HR
Κύπρος	CY
Λετονία	LV
Λιθουανία	LT
Λουξεμβούργο	LU
Μάλτα	MT
Ουγγαρία	HU
Πορτογαλία	PT
Πολωνία	PL
Ρουμανία	RO
Σλοβακία	SK
Σλοβενία	SI
Σουηδία	SE
Τσεχική Δημοκρατία	CZ
Φινλανδία	FI

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1	Συνιστώσες της ζήτησης σε εκατ. ευρώ (αλυσωτοί δείκτες όγκου έτους αναφοράς 2015)	37
Πίνακας 2.1	Ρυθμοί μεταβολής παραγωγικότητας της εργασίας, ΕνΔΤΚ και διανεμητικό περιθώριο στην Ελλάδα (2022 και 2023)	105
Πίνακας 2.2	Μεταβολή ονομαστικού μέσου μισθού, διανεμητικό περιθώριο και διανεμητικό κενό	111
Πίνακας 2.3	Συλλογικές συμβάσεις εργασίας (2010-2023)	121
Πίνακας 4.1	Μεταβολή (%) στην κλαδική διάρθρωση της προστιθέμενης αξίας (2013-2023, σταθερές τιμές 2015)	164
Πίνακας 4.2	Συμβολή της μεταποίησης στον ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (2013-2023)	165
Πίνακας 4.3	Οι πέντε κλάδοι της μεταποίησης με τη μεγαλύτερη επέκταση ως προς την παραγωγή προστιθέμενης αξίας (2013-2022, σε σταθερές τιμές 2015)	167
Πίνακας 4.4	Ποσοστιαία απασχόληση σε επαγγέλματα στην Ελλάδα ανά επίπεδο δεξιοτήτων και παραγωγικό-τεχνολογικό τομέα (2013-2023)	174
Πίνακας 4.5	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά τύπο κεφαλαιουχικού αγαθού (2013-2023, σταθερές τιμές 2015)	178
Πίνακας 4.6	Η παραγωγικότητα σε βασικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας και της ΕΕ (2013-2023)	180
Πίνακας 4.7	ΑΕΠ ανά περιφέρεια (εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2011-2021)	182
Πίνακας 4.8	Ποσοστό απασχόλησης (ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών) ανά περιφέρεια (2013 και 2022)	184
Πίνακας 4.9	Επαγγέλματα με την πιο γρήγορη διαχρονική αύξηση της απασχόλησης την περίοδο 2018-2022 ανά περιφέρεια και επίπεδο δεξιοτήτων	195
Πίνακας 4.10	Ο πιο δυναμικός κλάδος ανά περιφέρεια το 2022	199

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1	Ρυθμός μεταβολής (%) του πραγματικού ΑΕΠ (2016:1-2024:1, σταθερές τιμές 2015)	36
Διάγραμμα 1.2	Βασικές συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη (2022-2023)	38
Διάγραμμα 1.3	Πραγματική ιδιωτική κατανάλωση σε δισ. ευρώ στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (2016:1-2023:4, σταθερές τιμές 2015)	39
Διάγραμμα 1.4	Πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα και συνιστώσες του σε εκατ. ευρώ (2019:3, 2022:3 και 2023:3, σταθερές τιμές 2015)	41
Διάγραμμα 1.5	Συμβολή του εισοδήματος από μισθωτή εργασία, από μη μισθωτή εργασία και του εισοδήματος πλούτου στην ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού ακαθάριστου πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (σύγκριση 2023:3 με 2019:3 και 2022:3, σταθερές τιμές 2015)	42
Διάγραμμα 1.6	Πραγματικές αποταμιεύσεις, επενδύσεις και μεταβολές των στοιχείων ισολογισμού των νοικοκυριών σε εκατ. ευρώ (2019:1-2023:3, σταθερές τιμές 2015)	43
Διάγραμμα 1.7	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στην ΕΕ (2023)	45
Διάγραμμα 1.8	Μερίδια μισθών και κερδών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη (2019:1-2023:4)	46
Διάγραμμα 1.9	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά θεσμικό τομέα και επενδυτικές χορηγήσεις προς τις μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις σε εκατ. ευρώ (2019:1-2023:4, σταθερές τιμές 2015)	48
Διάγραμμα 1.10	Καθαρές ΑΞΕ σε εκατ. ευρώ (2019-2023)	49
Διάγραμμα 1.11	Καθαρό απόθεμα κεφαλαίου προϊόντων διανοητικής ιδιοκτησίας των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στην ΕΕ (2021)	50
Διάγραμμα 1.12	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και συνιστώσες του ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2017-2023)	51
Διάγραμμα 1.13	Ελαστικότητα των εισαγωγών ενδιάμεσων προϊόντων ως προς το εθνικό εισόδημα (2000:1-2023:3, σταθερές τιμές 2015)	53

Διάγραμμα 1.14 Εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ως ποσοστό (%) του συνόλου των εξαγωγών για τα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022) 54
Διάγραμμα 1.15 ΑΕΠ προς ώρες εργασίας σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην ΕΕ (2023) 55
Διάγραμμα 1.16 Ισοζύγια των θεσμικών τομέων ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2018-2025) 56
Διάγραμμα 1.17 Συνολικό, κυκλικά προσαρμοσμένο και κυκλικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2015-2025) 58
Διάγραμμα 1.18 Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022 και 2023) 60
Διάγραμμα 1.19 Κατανομή στοχευμένων και οριζόντιων παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022 και 2023) 61
Διάγραμμα 1.20 Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης, δημόσιες επενδύσεις και επιλεγμένες δαπάνες κοινωνικής προστασίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022) 62
Διάγραμμα 1.21 Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης ανά τομέα λειτουργίας (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022) 63
Διάγραμμα 1.22 Δαπάνες κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη (2022, κατά κεφαλήν PPS) 64
Διάγραμμα 1.23 Επίδομα ανεργίας και άλλες σχετικές μεταβιβάσεις (σε είδος και σε χρήμα) ανά άνεργο στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (σε PPS, 2021) 65
Διάγραμμα 1.24 Διάρθρωση εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2015-2023) 68
Διάγραμμα 1.25 Εισπράξεις της Γενικής Κυβέρνησης από ΦΠΑ στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022) 69
Διάγραμμα 1.26 Εισπράξεις της Γενικής Κυβέρνησης από φόρο στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών και από φόρο στο εισόδημα ή στα κέρδη των επιχειρήσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022) 70
Διάγραμμα 1.27 Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2025) 71

Διάγραμμα 1.28 Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2008-2025) 73
Διάγραμμα 2.1 Ετήσια μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων, οικονομικά μη ενεργών και ποσοστό (%) ανεργίας (Ιανουάριος 2022-Απρίλιος 2024) 82
Διάγραμμα 2.2 Ποσοστό απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών) 83
Διάγραμμα 2.3 Απόκλιση ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών) 84
Διάγραμμα 2.4 Απόκλιση ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ατόμων ηλικίας 15-29 ετών και 50-64 ετών 86
Διάγραμμα 2.5 Ποσοστό απασχόλησης ανά περιφέρεια της Ελλάδας (2023, ηλικίες 15-64 ετών) 87
Διάγραμμα 2.6 Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών) 88
Διάγραμμα 2.7 Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών) 90
Διάγραμμα 2.8 Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, την ΕΕ και την Ευρωζώνη (2009-2023, ηλικίες 15-74 ετών) 91
Διάγραμμα 2.9 Ποσοστό υποαπόδοσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-74 ετών) 92
Διάγραμμα 2.10 Απόκλιση ποσοστού ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-74 ετών) 93
Διάγραμμα 2.11 Απόκλιση ποσοστού ανεργίας μεταξύ ατόμων ηλικίας 15-29 ετών και 30-74 ετών 94
Διάγραμμα 2.12 Ποιότητα εισοδήματος 96
Διάγραμμα 2.13 Μη ηθελημένες μορφές άτυπης απασχόλησης και εργασιακή επισφάλεια 97
Διάγραμμα 2.14 Χρόνος εργασίας και ισορροπία εργασιακού και ελεύθερου χρόνου 98
Διάγραμμα 2.15 Εργασιακή ένταση 99
Διάγραμμα 2.16 Εργασιακή αυτονομία 100
Διάγραμμα 2.17 Συνθήκες υγιεινής και ασφαλείας στους χώρους εργασίας 101
Διάγραμμα 2.18 Δεξιότητες και επαγγελματική ανέλιξη των εργαζομένων 102
Διάγραμμα 2.19 Θεσμοί εκπροσώπησης εργαζομένων 103

Διάγραμμα 2.20 Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών στην Ελλάδα (2019-2025) 105
Διάγραμμα 2.21 ΕνΔΤΚ (Ιανουάριος 2019-Μάρτιος 2024) 106
Διάγραμμα 2.22 Συμβολή των συνιστωσών κόστους στον σχηματισμό του γενικού επιπέδου τιμών (2019:1-2023:4) (2019:1 = 100) 108
Διάγραμμα 2.23 Προσαύξηση κέρδους (markup) για την Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της ΕΕ-27 (2019:1-2023:4) (2019:1 = 100) 109
Διάγραμμα 2.24 Πραγματικός μέσος κατά κεφαλήν μισθός και παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 για την περίοδο 2019-2023 (2019 = 100) 110
Διάγραμμα 2.25 Πραγματικός μέσος κατά κεφαλήν μισθός και παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα για επιλεγμένους κλάδους (2019-2023) (2019 = 100) 112
Διάγραμμα 2.26 Ποσοστιαία μεταβολή της πραγματικής αποζημίωσης ανά εργαζόμενο άτομο για την Ελλάδα και χώρες της ΕΕ-27 (2015-2023) 114
Διάγραμμα 2.27 Πραγματικό ωρομίσθιο σε μονάδες κοινής αγοραστικής δύναμης (PPS) το 2023 (επιλεγμένοι κλάδοι σε Ελλάδα και σε χώρες της ΕΕ-27) 115
Διάγραμμα 2.28 Μεταβολές στον πραγματικό μέσο μισθό και στην παραγωγικότητα της εργασίας (Ελλάδα και χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, 1995-2023) 119
Διάγραμμα 3.1 Άτομα σε κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2015-2023) 126
Διάγραμμα 3.2 Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 127
Διάγραμμα 3.3 Ποσοστό πληθυσμού κάτω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 128
Διάγραμμα 3.4 Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 129
Διάγραμμα 3.5 Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 130
Διάγραμμα 3.6 Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 131
Διάγραμμα 3.7 Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 132

Διάγραμμα 3.8 Ποσοστό πληθυσμού κάτω των 18 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεαι σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 133
Διάγραμμα 3.9 Ποσοστό πληθυσμού ηλικιακής ομάδας 18-64 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023) 134
Διάγραμμα 3.10 Έμφυλη διαφορά στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, ηλικιακή ομάδα 65 ετών και άνω (2015-2023) 135
Διάγραμμα 3.11 Έμφυλη διαφορά στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, ηλικιακή ομάδα 65 ετών και κάτω (2015-2023) 136
Διάγραμμα 3.12 Κίνδυνος επίμονης φτώχειας, νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά, ΕΕ-27 (2019-2023) 137
Διάγραμμα 3.13 Κίνδυνος επίμονης φτώχειας, νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, ΕΕ-27 (2019-2023) 138
Διάγραμμα 3.14 Σχετικό διάμεσο χάσμα κινδύνου φτώχειας (2015-2023) 139
Διάγραμμα 3.15 Ποσοστό ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό ανά βαθμό αστικοποίησης (2015-2023) 140
Διάγραμμα 3.16 Ποσοστό ατόμων άνω των 16 ετών με αναπηρία (περιορισμό δραστηριότητας) σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό (2015-2023) 141
Διάγραμμα 3.17 Ποσοστό ατόμων άνω των 16 ετών χωρίς αναπηρία (περιορισμό δραστηριότητας) σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό (2015-2023) 142
Διάγραμμα 3.18 Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023) 144
Διάγραμμα 3.19 Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023) 145
Διάγραμμα 3.20 Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά φύλο (2015-2023) 146
Διάγραμμα 3.21 Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2015-2023) 147
Διάγραμμα 3.22 Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2015-2022) 148
Διάγραμμα 3.23 Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2015-2023) 149

Διάγραμμα 3.24 Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2015-2023) 150
Διάγραμμα 3.25 Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που αδυνατούν να αντιμετωπίσουν απροσδόκητα οικονομικά έξοδα (2015-2023) 151
Διάγραμμα 3.26 Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που αδυνατούν να αντιμετωπίσουν απροσδόκητα οικονομικά έξοδα (2015-2023) 152
Διάγραμμα 3.27 Δείκτης κατανομής του εισοδήματος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος (2015-2023) 153
Διάγραμμα 3.28 Συντελεστής Gini του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (οι συντάξεις περιλαμβάνονται στις κοινωνικές μεταβιβάσεις) (2015-2023) 154
Διάγραμμα 3.29 Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (Ελλάδα, χιλιάδες ευρώ, 2015-2023) 155
Διάγραμμα 3.30 Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (ΕΕ-27, χιλιάδες ευρώ, 2015-2023) 156
Διάγραμμα 3.31 Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023) 157
Διάγραμμα 3.32 Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά επίπεδο εκπαίδευσης σε Ελλάδα και ΕΕ (2015-2023) 158
Διάγραμμα 3.33 Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά είδος σύμβασης εργασίας (2015-2023) 159
Διάγραμμα 4.1 Συμβολή της μεταποίησης στον ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (2013 και 2023, %) 166
Διάγραμμα 4.2 Κατανομή της προστιθέμενης αξίας στους κλάδους της μεταποίησης και των υπηρεσιών ως προς το τεχνολογικό επίπεδο και το επίπεδο γνώσεων (2013-2022, σταθερές τιμές 2015) 168
Διάγραμμα 4.3 Ποσοστιαία απασχόληση στους κλάδους της μεταποίησης μέσης προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2022) 170
Διάγραμμα 4.4 Ποσοστιαία απασχόληση στους κλάδους των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης και στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2022) 171
Διάγραμμα 4.5 Ποσοστιαία απασχόληση σε επαγγέλματα ως προς το επίπεδο δεξιοτήτων σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2023) 172

Διάγραμμα 4.6 Επιδόσεις της Ελλάδας και της ΕΕ σε δαπάνες και απασχόληση στον τομέα της Ε&Α (2013-2022) 175
Διάγραμμα 4.7 Δείκτης Καινοτομίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ΕΕ=100, 2023) 176
Διάγραμμα 4.8 ΑΕΠ ανά περιφέρεια (% στο σύνολο) (2021) 183
Διάγραμμα 4.9 Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο ανά περιφέρεια, 2013 (εσωτερικός κύκλος) και 2021 (εξωτερικός κύκλος) 185
Διάγραμμα 4.10 Ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για Ε&Α ανά περιφέρεια (% του ΑΕΠ) (2013 και 2021) 186
Διάγραμμα 4.11 Προσωπικό σε Ε&Α και ερευνητές κατά περιφέρεια ως ποσοστό (%) στο σύνολο του εργατικού δυναμικού (ΙΠΑ) (2020) 187
Διάγραμμα 4.12 Απασχόληση σε τομείς υψηλής τεχνολογίας ανά περιφέρεια (ποσοστό [%] συνολικής απασχόλησης) (2013-2022) 189
Διάγραμμα 4.13 Δείκτης Περιφερειακής Καινοτομίας (ΕΕ=100, 2016 και 2023) 190
Διάγραμμα 4.14 Δείκτης Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας της ΕΕ (ΕΕ=100, 2016 και 2022) 192
Διάγραμμα 4.15 Διαφορά του Δείκτη Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας σε σχέση με την περιφέρεια με την καλύτερη επίδοση (Αττική) (2016 και 2022) 193
Διάγραμμα 4.16 Διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση (περιφέρειες της Ελλάδας εκτός Αττικής, 2022) 196
Διάγραμμα 4.17 Διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση (Αττική, 2022) 197

Βασικά συμπεράσματα

- Η μεγέθυνση της οικονομίας το 2023 και το α΄ τρίμηνο του 2024 στηρίχτηκε στην κατανάλωση. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλαν περισσότερο τα υψηλότερα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία και σε μικρότερο βαθμό τα καταναλωτικά δάνεια. Η αύξηση των μισθών και η συμβολή τους στο πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα και κατ' επέκταση στην κατανάλωση των νοικοκυριών ήταν πενιχρή.
- Το 2023 η Ελλάδα είχε μακράν τις χαμηλότερες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), παρά την υψηλή κερδοφορία και την αύξηση των επενδυτικών χορηγήσεων, εν μέρει λόγω της ρευστότητας του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΤΑΑ). Ένα μεγάλο μέρος της επενδυτικής δραστηριότητας κατευθύνθηκε προς τις κατασκευές. Παράλληλα, παραπάνω από τις μισές Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) κατευθύνθηκαν προς την αγορά κατοικίας και τον κλάδο της εστίασης και της παροχής καταλυμάτων. Το έλλειμμα επενδύσεων σε κλάδους που προσφέρουν υψηλή προστιθέμενη αξία στο σύνολο της οικονομίας, όπως, για παράδειγμα, οι επενδύσεις σε Έρευνα και Ανάπτυξη (Ε&Α), εγκλωβίζει την οικονομία σε ένα πλαίσιο χαμηλής παραγωγικότητας, αδύναμης παραγωγικής διάρθρωσης και υψηλής εισαγωγικής εξάρτησης. Ενδεικτικό είναι ότι το 2023 το απόθεμα κεφαλαίου προϊόντων διανοητικής ιδιοκτησίας των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν το χαμηλότερο σε όλη την ΕΕ. Η παραγωγική καινοτομία στην Ελλάδα υστερεί σημαντικά.
- Η υποχώρηση των τιμών ενέργειας σε διεθνές επίπεδο επέτρεψε την προσαρμογή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Παρ' όλα αυτά, το 2023 η Ελλάδα παρουσίασε το τρίτο υψηλότερο έλλειμμα σε όλη την ΕΕ. Σημαντικός παράγοντας αδυναμίας επίτευξης εξωτερικού πλεονάσματος είναι η αδύναμη παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας και η μεγάλη εξάρτησή της από εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα. Σε σχέση με την προ κρίσης χρέους περίοδο, η εξάρτηση αυτή έχει ενισχυθεί σημαντικά, υποδηλώνοντας την εξίσου σημαντική αποδυνάμωση του παραγωγικού συστήματος.
- Το 2023 το ωριαίο εισόδημα το οποίο δημιούργησε η ελληνική οικονομία, που αποτελεί και έναν δείκτη παραγωγικότητας, είχε τη χαμηλότερη αγοραστική δύναμη στην ΕΕ. Παράλληλα, το ίδιο έτος η Ελλάδα είχε τις χαμηλότερες εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ως ποσοστό του συνόλου των εξαγωγών ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ. Οι εξελίξεις όσον αφορά την κλαδική

διάρθρωση των επενδύσεων, ειδικά μέσα από τις εκταμιεύσεις του ΤΑΑ, είναι ανεπαρκείς για να αντιστρέψουν την προαναφερθείσα κατάσταση.

- Η προσαρμογή του δημοσιονομικού ισοζυγίου και το διαχρονικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών επιβαρύνουν το χρηματοοικονομικό ισοζύγιο του ιδιωτικού τομέα. Η κατάσταση αυτή καθίσταται μη βιώσιμη στον βαθμό που η οικονομική δραστηριότητα εξακολουθεί να βασίζεται στο έλλειμμα των νοικοκυριών και όχι σε παραγωγικές επενδύσεις των επιχειρήσεων. Ο επιχειρηματικός τομέας οφείλει να συμπεριφέρεται ως επενδυτής και όχι ως αποταμιευτής.
- Το δημοσιονομικό υποσύστημα της ελληνικής οικονομίας συνέχισε το 2023 να καταγράφει σημάδια σταθεροποίησης μετά την πολύ σοβαρή επιδείνωση των βασικών του μεγεθών την περίοδο της πανδημίας. Το συνολικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκε πέρυσι στο -1,6% του ΑΕΠ (έναντι -2,5% του ΑΕΠ το 2022), ενώ το πρωτογενές ισοζύγιο στο 1,9% του ΑΕΠ (έναντι ισοσκελισμένου πρωτογενούς ισοζυγίου το 2022). Για φέτος εκτιμάται περαιτέρω βελτίωση των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών της οικονομίας, με το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης να διαμορφώνεται στο 1,2% του ΑΕΠ και το πρωτογενές πλεόνασμα στο 2,3%.
- Ενδεικτικό της αποσταθεροποιητικής δημοσιονομικής επίπτωσης της πανδημικής κρίσης είναι ότι συνολικά την περίοδο 2019-2023 οι πρωτογενείς δαπάνες του δημόσιου τομέα αυξήθηκαν περίπου κατά 21 δισ. ευρώ. Επίσης, η Ελλάδα, ενώ εμφανίζει με διαφορά το υψηλότερο ποσοστό δημόσιου χρέους στην ΕΕ, κατέγραψε και τις υψηλότερες δαπάνες για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης μεταξύ των κρατών-μελών της. Ενδεικτικά, μόνο το 2022 το δημοσιονομικό κόστος των εν λόγω παρεμβάσεων υπερέβαινε αρκετά τις δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης για ακαθάριστο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου, καθώς και το αντίστοιχο ύψος ορισμένων βασικών κατηγοριών κοινωνικής δαπάνης (π.χ. «Ανεργία» και «Οικογένεια και παιδιά»).
- Η Ελλάδα κατέγραψε το 2023 υψηλότερο επίπεδο δημόσιων εσόδων συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Κυριότερη πηγή εισροής ρευστότητας της Γενικής Κυβέρνησης ήταν για ένα ακόμη έτος οι εισπράξεις από έμμεσους φόρους, με το ύψος τους να ανέρχεται στο 17,4% του ΑΕΠ, έναντι 12,5% στην Ευρωζώνη. Αντίθετα, σημαντική υστέρηση καταγράφει η Ελλάδα όσον αφορά τις εισπράξεις από άμεσους φόρους, το ύψος των οποίων το 2023 ανήλθε στο 10,6% του ΑΕΠ, έναντι 13,4% του ΑΕΠ στην Ευρωζώνη.
- Δεδομένων των ισχυρών δημοσιονομικών περιορισμών της οικονομίας αλλά και της χαμηλής διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού της

συστήματος, η ενίσχυση κρίσιμων για την κοινωνική συνοχή και την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας δημόσιων δαπανών προϋποθέτει διαρθρωτικές παρεμβάσεις που θα στοχεύουν στη διατηρήσιμη αύξηση των δημόσιων εσόδων και στη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών.

- Η διατηρήσιμη ενίσχυση των δημόσιων εσόδων μέσω της δίκαιης διεύρυνσης της φορολογικής βάσης αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενδογενή χρηματοδότηση μιας σύγχρονης αναπτυξιακής-βιομηχανικής πολιτικής που θα απαντά στα χρόνια κλαδικά-παραγωγικά προβλήματα της οικονομίας, ενισχύοντας έτσι την ανθεκτικότητά της. Μια τέτοια πολιτική επιλογή θα αποτελούσε και μια μείζονα διαρθρωτική παρέμβαση, η οποία θα επέτρεπε τη μεταβολή του μείγματος της ασκούμενης φορολογικής πολιτικής, ειδικά της σχέσης έμμεσων-άμεσων φόρων, καθώς και του όγκου και της κατανομής των άμεσων φόρων, ώστε να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και των μισθωτών, να αμβλυνθεί η εισοδηματική ανισότητα, να εμπεδωθεί ένα αίσθημα φορολογικής δικαιοσύνης και, εντέλει, να διασφαλιστεί η δημοσιονομική φερεγγυότητα της οικονομίας σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα.
- Η ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας σε συνδυασμό με τη διατήρηση του πληθωρισμού σε σχετικά υψηλά επίπεδα και την αύξηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης συνέβαλαν στη σημαντική αποκλιμάκωση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ από 172,7%, που ήταν το 2022, στο 161,9% το 2023.
- Παρά την πρόβλεψη για περαιτέρω μείωση του ποσοστού του χρέους και βελτίωση του πρωτογενούς πλεονάσματος του Δημοσίου την περίοδο 2024-2025, ο βαθμός δημοσιονομικής φερεγγυότητας της οικονομίας παραμένει εύθραυστος και επιρρεπής σε μια σειρά από εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες. Σε αυτούς τους παράγοντες συγκαταλέγονται το υψηλό γεωπολιτικό ρίσκο της χώρας, η εξέλιξη της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών, ο βαθμός παραγωγικής-αναπτυξιακής αξιοποίησης των πόρων του ΤΑΑ, οι ευρύτερες νομισματικές και δημοσιονομικές εξελίξεις σε επίπεδο ΕΕ, οι ραγδαίες μεταβολές στο τεχνο-οικονομικό υπόδειγμα της διεθνούς οικονομίας τις οποίες προκαλούν, μεταξύ άλλων, η πράσινη μετάβαση και η ψηφιοποίηση.
- Η διαρθρωτική-κλαδική αναδιάταξη της ελληνικής οικονομίας αποτελεί μείζονα προϋπόθεση για την υπέρβαση των προκλήσεων αυτών και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας, καθώς θα επιτρέψει τη διατηρήσιμη αναβάθμιση του βαθμού φερεγγυότητας του Δημοσίου, χωρίς μια τέτοια εξέλιξη να υποσκάψει τη χρηματοπιστωτική συνοχή του ιδιωτικού τομέα.

- Η κατάσταση της αγοράς εργασίας το 2023 συνέχισε να παρουσιάζει σημάδια βελτίωσης. Παρά όμως το γεγονός αυτό, οι επιδόσεις της χώρας μας σε μια σειρά βασικούς δείκτες που προσδιορίζουν τον βαθμό και τις προοπτικές ένταξης στην αγορά εργασίας, την ποιότητα της απασχόλησης, τις αμοιβές, την προστασία και τη θεσμική ενδυνάμωση των εργαζομένων συνεχίζουν να αποκλίνουν σημαντικά από τις αντίστοιχες στα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ.
- Το 2023 το ποσοστό απασχόλησης στην Ελλάδα, αν και αυξημένο έναντι του 2022, διαμορφώθηκε στο 61,8%, επίδοση που κατατάσσει τη χώρα μας στην προτελευταία θέση μεταξύ των κρατών-μελών. Το ποσοστό αυτό είναι 8,6 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ και άνω των 10 ποσοστιαίων μονάδων χαμηλότερο από το αντίστοιχο άλλων οικονομιών της περιφέρειας της ΕΕ και της ανατολικής Ευρώπης.
- Ιδιαίτερα μεγάλη συνεχίζει να είναι η απόκλιση των ποσοστών απασχόλησης μεταξύ συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων. Ειδικότερα, η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα το 2023 ανήλθε στις 18 ποσοστιαίες μονάδες, τιμή που είναι η υψηλότερη στην ΕΕ. Επιπλέον, η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 15-29 ετών από το αντίστοιχο εκείνων ηλικίας 50-64 ετών ανήλθε στις 27,4 ποσοστιαίες μονάδες, η έβδομη μεγαλύτερη μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης.
- Μεγάλη είναι επίσης η διαφορά των ποσοστών απασχόλησης ανά περιφέρεια της χώρας. Τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης το 2023 εμφάνισαν οι περιφέρειες Πελοποννήσου (65,5%), Αττικής (64%), Στερεάς Ελλάδας (63,2%) και Κρήτης (63%), ενώ τα χαμηλότερα οι περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας (55,6%), Θεσσαλίας (58%) και Δυτικής Ελλάδας (59,4%). Επιπλέον, στις περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας και Νοτίου Αιγαίου εντοπίζεται η μεγαλύτερη απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών (27,2 και 24 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα), ενώ η χαμηλότερη σημειώθηκε στην περιφέρεια Αττικής (14 ποσοστιαίες μονάδες), ακολουθούμενη από την περιφέρεια Ηπείρου (15,7 ποσοστιαίες μονάδες).
- Παρά τη συνεχή και σημαντική μείωσή του από το 2014 και ύστερα, το ποσοστό ανεργίας στη χώρα μας παραμένει υψηλό. Το 2023 διαμορφώθηκε στο 11,1%, που αποτελεί το δεύτερο υψηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ηλικίας 15-74 ετών στην Ελλάδα ανήλθε το 2023 στο 14,3% (το υψηλότερο στην ΕΕ), καταγράφοντας απόκλιση 5,8 ποσοστιαίων μονάδων από το αντίστοιχο των ανδρών. Παρά τη μείωσή του, έντονο παραμένει επίσης το πρόβλημα της ανεργίας των νέων, με το ποσοστό των ανέργων ηλικίας 15-29 ετών πέρυσι να ανέρχεται στο 21,8%.

- Προβληματισμό δημιουργούν και οι επιδόσεις της χώρας σε μια σειρά από δείκτες που προσδιορίζουν το επίπεδο της ποιότητας της απασχόλησης στη χώρα μας. Η διάσταση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για την καλύτερη και την πληρέστερη αξιολόγηση της κατάστασης της αγοράς εργασίας αλλά και ευρύτερα της οικονομίας, δεδομένου ότι η ποιότητα της απασχόλησης δεν προσδιορίζει μόνο το επίπεδο ευημερίας των εργαζομένων μιας χώρας, αλλά επηρεάζει και τη μακρο-χρηματοπιστωτική σταθερότητα και τις αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας.
- Σύμφωνα με σχετική έρευνα του Eurofound, το 2021 οι εργαζόμενοι στη χώρα μας δήλωναν σε ποσοστό 64,3% ότι δούλευαν, πάντα ή συχνά, υπό συνθήκες πολύ υψηλών ρυθμών εργασίας και σε ποσοστό 56,2% ότι είχαν, πάντα ή συχνά, σφιχτές προθεσμίες όσον αφορά τον χρόνο διεκπεραίωσης των εργασιών τους. Επίσης, το ίδιο έτος το 24,7% των εργαζομένων στην Ελλάδα δήλωνε ότι αφιέρωνε, καθημερινά ή αρκετές ώρες την εβδομάδα, μέρος του ελεύθερου χρόνου του προκειμένου να καταφέρει να καλύψει διάφορες εργασιακές του υποχρεώσεις. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην Ελλάδα καταγράφεται και ένας υψηλός δείκτης αβεβαιότητας των εργαζομένων σχετικά με την εξέλιξη του εισοδήματός τους, με το 30,3% εξ αυτών να δηλώνει το 2021 ότι αδυνατεί να προβλέψει το ύψος των αποδοχών του στους επόμενους τρεις μήνες. Το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν τρεις φορές υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ.
- Η υποχώρηση του μεριδίου των μισθών στη διανομή του εισοδήματος τα τελευταία χρόνια οφείλεται στην ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας συγκριτικά με τον πραγματικό μισθό και στην υστέρηση της προσαρμογής των ονομαστικών μισθών στη μεταβολή του πληθωρισμού κερδών.
- Η απόκλιση της παραγωγικότητας από τον πραγματικό μισθό την περίοδο 2019-2023 έχει οδηγήσει σε συστηματική αναδιανομή εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Η μεγαλύτερη απόκλιση παραγωγικότητας-πραγματικού μέσου μισθού εντοπίζεται στον κλάδο των χρηματοοικονομικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων (24,6%), στη μεταποίηση (22,7%), στις κατασκευές (22%) και στη βιομηχανία (15,1%).
- Το συνδυασμένο αποτέλεσμα του πληθωρισμού και της υστέρησης των πραγματικών μισθών σε σχέση με την παραγωγικότητα είναι το πραγματικό μέσο ωρομίσθιο (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης – PPS) το 2023 να αποτελεί το χαμηλότερο στην ΕΕ-27. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα καταγράφει το χαμηλότερο ωρομίσθιο στην ΕΕ-27 στους κλάδους: «Κατασκευές», «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες», «Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα» και «Τέχνες, διασκέδαση και

ψυχαγωγία». Το δεύτερο χαμηλότερο ωρομίσθιο σημειώνεται στον κλάδο «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού». Τέλος, ο κλάδος «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και υπηρεσίας εστίασης» καταγράφει το 3ο χαμηλότερο πραγματικό ωρομίσθιο και η «Μεταποίηση» και η «Εκπαίδευση» το 4ο χαμηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ-27.

- Συνολικά, την περίοδο 2015-2023 η Ελλάδα καταγράφει τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση του πραγματικού εισοδήματος από εργασία (-8,3%) σε σχέση με όλες τις χώρες της ΕΕ-27. Επομένως, η Ελλάδα όχι απλώς δεν συγκλίνει με την ΕΕ-27 σε όρους κοινωνικής βιωσιμότητας, αλλά αποκλίνει ταχύτατα και από τις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες και από τις περιφερειακές χώρες, που αναπτύχθηκαν την ίδια περίοδο ραγδαία.
- Το 2023 υπογράφηκαν και κυρώθηκαν από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 19 Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) κλαδικού ή ομοιοεπαγγελματικού, εθνικού ή τοπικού χαρακτήρα. Από αυτές οι 12 είναι εθνικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές, ενώ οι 7 είναι τοπικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές. Το ίδιο έτος έχουν επίσης υπογραφεί 209 επιχειρησιακές ΣΣΕ.
- Τα ευρήματα πολλών από τους δείκτες κοινωνικής βιωσιμότητας στην Ελλάδα δείχνουν μια επιδείνωση των κοινωνικών συνθηκών μετά το 2020 ως αποτέλεσμα της επίδρασης της πανδημικής κρίσης, της κρίσης κόστους ζωής αλλά και της αναποτελεσματικότητας της ασκούμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2023 το 21,8% των ανηλίκων και το 18,3% των ενηλίκων βρίσκονταν σε κίνδυνο φτώχειας. Την ίδια χρονιά το 27,5% των ατόμων με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, το 18,5% των ατόμων με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 και το 7,6% με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8 βρίσκονταν σε κίνδυνο φτώχειας. Παράλληλα, με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ζούσαν οι 23 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, περίπου 10 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 και 3,5 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8.
- Το ποσοστό των ανήλικων και των ενήλικων ατόμων που ζούσαν σε νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας έφτασε το 2023 στο 86,9% και στο 61,7% αντίστοιχα, αναδεικνύοντας τις σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις της υποαπόδοσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Την ίδια χρονιά σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό βρέθηκε το 24,1% των ατόμων που ζούσαν στις πόλεις και το 30,4% όσων ζούσαν στις αγροτικές περιοχές.
- Το ποσοστό των νέων ηλικίας 18-24 ετών σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση στην Ελλάδα είναι πάνω από δύο φορές πιο υψηλό από το αντί-

στοιχο ευρωπαϊκό. Το 2023 το 14,7% των νέων ηλικίας 18-24 ετών, το 13% των ατόμων ηλικίας άνω των 55 ετών, το 12,9% των ανδρών και το 14,1% των γυναικών βρίσκονταν σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση. Την ίδια χρονιά, το ποσοστό των ατόμων με υλική και κοινωνική στέρηση στο 1ο εισοδηματικό πεμπτημόριο μειώθηκε από 73,7% το 2022 στο 68,3%, ωστόσο εξακολουθεί να βρίσκεται σε σημαντικά υψηλά επίπεδα.

- Την τριετία 2021-2023 περίπου το 36% των νοικοκυριών στην Ελλάδα αντεπεξερχόταν με πολύ μεγάλη δυσκολία στις δαπάνες για την κάλυψη των βασικών του αναγκών. Το 2023 το ποσοστό των εργαζομένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης που αντιμετώπισε κίνδυνο φτώχειας στην εργασία αυξήθηκε κατά 3,5 ποσοστιαίες μονάδες, με σχεδόν 22 στους 100 εργαζομένους να έχουν διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ στην ίδια συνθήκη βρέθηκαν 9 στους 100 απασχολουμένους με σύμβαση πλήρους απασχόλησης.
- Αναφορικά με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας, η ανάλυσή μας υποστηρίζει ότι κατά την περίοδο 2013-2023 σημειώνεται αύξηση της συμμετοχής της μεταποίησης στη συνολική παραγωγή κατά 2,9%, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της απόκλισης από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ. Ωστόσο, η αναβάθμιση της θέσης της μεταποίησης εκκινεί από την επέκταση του μεταποιητικού τομέα χαμηλής προς μέση τεχνολογία με κλάδο αιχμής την «Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου». Η συμβολή των υπηρεσιών στο παραγόμενο προϊόν παραμένει σταθερή εμφανίζοντας ταυτόχρονα ορισμένη ποιοτική υποβάθμιση, καθώς η συμβολή των υπηρεσιών χαμηλότερης έντασης γνώσης αυξάνεται κατά 3,2% έως το 2022.
- Η επέκταση της μεταποίησης έχει οδηγήσει στην αναβάθμιση της συνεισφοράς της στην οικονομική μεγέθυνση, αν και ακόμα υστερεί συγκριτικά με την ΕΕ και την Ευρωζώνη.
- Η αδύναμη συμβολή των μεταποιητικών κλάδων μέσης προς υψηλή τεχνολογία τόσο ως προς τη διάσταση του παραγόμενου προϊόντος όσο και της απασχόλησης επιφέρει την έλλειψη συνοχής της τεχνολογικής διάρθρωσης του τομέα, η οποία μπορεί να υπονομεύσει τη δυναμική που εμφανίζουν οι κλάδοι υψηλής τεχνολογίας.
- Η καθυστέρηση του ψηφιακού μετασχηματισμού της Ελλάδας αναδεικνύεται και από την τεχνολογική διάρθρωση του τριτογενούς τομέα, καθώς ο κλάδος των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητος στη διάρκεια του χρόνου, με την όποια ανάκαμψη να σημειώνεται την περίοδο της πανδημίας.
- Η τεχνολογική επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας την τελευταία δεκαετία ανάγεται σε καθοριστικό παράγοντα για την απασχόληση σε επαγγέλματα

υψηλών δεξιοτήτων, καθώς η απόκλιση συγκριτικά με την ΕΕ αυξήθηκε από 6,4% το 2013 σε 11,4% το 2023.

- Η Ελλάδα βρίσκεται αρκετά χαμηλά στην κατάταξη μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ ως προς την καινοτόμα δράση, αφού το 2023 βρέθηκε στην 21η θέση. Ωστόσο, συγκριτικά με το 2016, ανέβηκε δύο θέσεις, επίδοση που αποδίδεται στην αύξηση του ποσοστού δαπανών για Ε&Α αλλά και στην αύξηση του προσωπικού που απασχολείται στον τομέα της έρευνας.
- Το 2023 οι επιδόσεις των περισσότερων περιφερειών σε δείκτες που εξετάζονται (καινοτομία, ανταγωνιστικότητα, απασχόληση, ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού) έχουν βελτιωθεί αρκετά σε σχέση τουλάχιστον με το σημείο «τομής», περίπου στα μέσα της κρίσης (2013). Παρ' όλα αυτά, οι ανισότητες οξύνονται την ίδια περίοδο και το «χάσμα» διευρύνεται, ανάμεσα πρωτίστως στην περιφέρεια της πρωτεύουσας και στις άλλες περιφέρειες της χώρας. Η Αττική εμφανίζεται σε ακόμα πιο ισχυρή θέση, ορίζοντας τις δυνατότητες για διαρθρωτικές και τεχνολογικές αλλαγές στην εγχώρια οικονομία.
- Ενδεικτικά, η περιφέρεια της πρωτεύουσας προσφέρει σταθερά περίπου 1 στα 2 ευρώ της αξίας του ΑΕΠ της Ελλάδας και στη ζώνη άμεσης επιρροής της συγκεντρώνει περίπου 1 στα 3 ευρώ των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που κατευθύνονται στην ελληνική οικονομία. Επιπλέον, ανάμεσα στα επαγγέλματα που σημειώνουν συνεχή και διαχρονική αύξηση της απασχόλησης τα τελευταία χρόνια, αυτά που εμπίπτουν στην κατηγορία υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων αφορούν 1 στις 2 θέσεις εργασίας στην Αττική, ενώ μόλις 1 στις 10 θέσεις εργασίας στις περιφέρειες εκτός Αττικής.
- Το συγκεκριμένο χωρο-οικονομικό υπόδειγμα είναι ιδιαίτερα συγκεντρωτικό, ενώ μπορεί να χαρακτηριστεί και αναποτελεσματικό. Είναι ενδεικτικό ότι η απασχόληση σε τομείς έντασης γνώσης και τεχνολογίας συγκεντρώνεται κατά 72% στην Αττική (λαμβάνοντας υπόψη μια μέση ανά έτος τιμή για την περίοδο 2018-2022), ενώ 12 περιφέρειες σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα μοιράζονται ένα πολύ μικρότερο ποσοστό (28%). Την ίδια στιγμή, η χώρα παραμένει σε επίπεδα χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου όρου τόσο στην καινοτομία όσο και στην ανταγωνιστικότητα.
- Παρά τις βελτιούμενες επιδόσεις ορισμένων περιφερειών, όπως η Κρήτη και η Κεντρική Μακεδονία, ειδικά σε ό,τι αφορά την έρευνα και καινοτομία, οι ανισότητες παραμένουν υψηλές. Βασική εξαίρεση αποτελεί και εδώ η Αττική, η οποία τα τελευταία χρόνια αναδύεται ως ένα δυναμικό κέντρο, ακόμα και σε ευρωπαϊκή κλίμακα, συγκεντρώνοντας ανθρώπινο δυναμικό υψηλού επιπέδου γνώσεων και δεξιοτήτων και αναπτύσσοντας παραγωγικές δραστηριότη-

τες που αξιοποιούν γνώση και καινοτομία. Από την άλλη, κυρίως στη βόρεια Ελλάδα καταγράφονται «απώλειες». Ιδιαίτερα ξεχωρίζει η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, που υπό τις επιδράσεις της απολιγνιτοποίησης εμφανίζει επιδείνωση και αποκλίνει σημαντικά σε ό,τι αφορά την απασχόληση, τις επενδύσεις, την έρευνα και τεχνολογία κ.ά.

- Η εξέλιξη αυτή της «υπερσυγκέντρωσης» στην Αττική εγείρει μια διπλή ανησυχία: Πρώτον, ως προς τις οικονομικές, τις κοινωνικές και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που θα πρέπει να αναμένονται στο πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας στο άμεσο μέλλον. Δεύτερον, ως προς τις δυνατότητες, τις ευκαιρίες και τις ικανότητες του ανθρώπινου δυναμικού που ενδεχομένως μένουν αναξιοποίητες στις άλλες περιφέρειες της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, αποκαλύπτεται η ανθεκτικότητα των δομών της ανισότητας, καθώς και η αδυναμία της περιφερειακής πολιτικής τα προηγούμενα χρόνια να αναχαιτίσει τις ανισότητες, υπό συνθήκες βαθιάς ύφεσης και μακράς δημοσιονομικής συστολής. Παράλληλα, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα για αναπτυξιακό σχεδιασμό και για πιο ενεργή κρατική παρέμβαση με σκοπό την ανάπτυξη της περιφερειακής διάρθρωσης της οικονομίας.

Πρόλογος

Τα τελευταία σχεδόν τρία χρόνια η ακρίβεια έχει επηρεάσει δραματικά το βιοτικό επίπεδο μεγάλου τμήματος των εργαζομένων και των οικογενειών τους, ειδικά των πιο ευάλωτων, προκαλώντας κρίση κόστους ζωής και αξιοπρεπούς διαβίωσης. Υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι πολλά νοικοκυριά αντιμετωπίζουν ακόμη και μια κατάσταση κρίσης επιβίωσης, καθώς δεν μπορούν να ανταποκριθούν σε βασικές μηνιαίες δαπάνες για διατροφή και στέγαση.

Τα διαθέσιμα στοιχεία δηλώνουν ότι η μεταβολή των ονομαστικών μισθών δεν καλύπτει τη διαφορά με τον πληθωρισμό και η μείωση των πραγματικών μισθών συρρικνώνει την αγοραστική δύναμη των εργαζομένων, αναδιανέμοντας το εισόδημα σε βάρος της εργασίας. Πολλά νοικοκυριά αναγκάζονται να μειώσουν την κατανάλωση βασικών αγαθών, ενώ ταυτόχρονα οι δαπάνες τους αυξάνονται. Δηλαδή ξοδεύουν περισσότερα και καταναλώνουν λιγότερα.

Η εξέλιξη της ακρίβειας τα τρία τελευταία χρόνια, όπως και οι διαφορές στις τιμές των ίδιων προϊόντων μεταξύ της Ελλάδας και άλλων χωρών αποκαλύπτουν τα χρόνια δομικά προβλήματα της οικονομίας και την αδιαφορία των ασκούντων οικονομική πολιτική για πραγματικές και ουσιαστικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Ολιγοπωλιακές αγορές, καρτέλ, έλλειψη ανταγωνισμού, κερδοσκοπία, έλλειψη συστηματικών, αυστηρών και αποτελεσματικών ελέγχων, αδιαφάνεια και χειραγώγηση τιμών σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα, υψηλός ΦΠΑ σε βασικά προϊόντα συνθέτουν μια μη βιώσιμη οικονομική πραγματικότητα που υπονομεύει την κοινωνική σταθερότητα.

Επιπλέον, η κρίση κόστους ζωής εξελίσσεται σε ένα περιβάλλον συνεχιζόμενων διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας, που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή, στον ψηφιακό μετασχηματισμό και στις δημογραφικές προοπτικές, συνθέτοντας ένα πλέγμα σοβαρών κινδύνων για την ασφάλεια και την υγεία των εργαζομένων, για τις συνθήκες και την ποιότητα της εργασίας, για την ισορροπία ελεύθερου και εργάσιμου χρόνου.

Στο πλαίσιο αυτό, η Γενική Συνομοσπονδία προτείνει να επαναπροσδιοριστεί αμέσως το μείγμα των εργαλείων άσκησης της δημοσιονομικής και της κοινωνικής πολιτικής και υπογραμμίζει αναγκαίες θεσμικές παρεμβάσεις για την προστασία της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών. Προτείνουμε και απαιτούμε την επαναφορά της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (ΕΓΣΣΕ) και του προσδιορισμού του κατώτατου μισθού από τους εργαζομένους και τους εργοδότες· την αποκατάσταση όλων των προτεραιοτήτων του συλλογικού εργατικού δικαίου (επέκταση συλλογικών συμβάσεων, συρροή, μετενέργεια κ.λπ.)· αύξηση

μισθών, πέραν του κατώτατου μισθού· αυστηρό έλεγχο και διαφάνεια του τρόπου διαμόρφωσης των τιμών και των περιθωρίων κέρδους σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα· πάταξη της κερδοσκοπίας σε όλες τις επιχειρήσεις βασικών κλάδων παραγωγής και εμπορίας βασικών αγαθών διατροφής και έκτακτη φορολογία επί των κερδών σε αλυσίδες σουπερμάρκετ, επιχειρήσεις ενέργειας και μεταφορών, τράπεζες· μείωση του ΦΠΑ σε βασικά είδη διατροφής και διατίμηση σε βασικά αγαθά πρώτης ανάγκης των νοικοκυριών· τιμαριθμοποίηση των φορολογικών κλιμακίων, ώστε οι ονομαστικές αυξήσεις μισθών και εισοδημάτων να μην εξανεμίζονται με την αύξηση των φόρων· τιμαριθμική αναπροσαρμογή όλων των κοινωνικών επιδομάτων και παροχών· επιδότηση ενοικίου σε ευρύτερες ομάδες πολιτών βάσει εισοδηματικών και κοινωνικών κριτηρίων κ.ά.

Η χώρα μας είναι αντιμέτωπη με πολλαπλές και αλληλένδετες κρίσεις. Μέσα σε αυτό το αβέβαιο και ασταθές περιβάλλον, η μείζονα πρόκληση είναι η δημιουργία μιας ανθεκτικής οικονομίας και μιας πιο δίκαιης μετάβασης προς ένα πιο πράσινο και ανθρωποκεντρικό μέλλον. Η οικονομική και η κοινωνική πολιτική πρέπει να στοχεύουν σε μια βιώσιμη ανάπτυξη που δεν θα αφήνει κανέναν στο περιθώριο και θα σέβεται τον εργαζόμενο. Η πολιτεία οφείλει να γνωρίζει ότι η κοινωνική δικαιοσύνη είναι η καλύτερη εγγύηση για να υφανθεί ένας βιώσιμος οικονομικός και κοινωνικός ιστός και να ενισχυθεί η δημοκρατία μας.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Εισαγωγή

Η ευρωπαϊκή οικονομία βιώνει μια περίοδο αυξημένης μεταβλητότητας. Ποικίλες εξελίξεις σχετιζόμενες με την κλιματική αλλαγή, την πανδημική κρίση, τις αυξημένες γεωπολιτικές εντάσεις και την αστάθεια των παγκόσμιων αλυσίδων εφοδιασμού, συνδυαστικά με τις ενδογενείς ανισορροπίες της και την ασκούμενη νομισματική και δημοσιονομική πολιτική της, δοκιμάζουν την ανθεκτικότητά της στις πιέσεις που ασκεί το νέο περιβάλλον πληθωρισμού και στασιμότητας. Σε αυτό το περιβάλλον, όπου ο κίνδυνος διαταραχών από την πλευρά της προσφοράς θα παραμείνει υψηλός τα επόμενα χρόνια, η βιώσιμη και διατηρήσιμη ανθεκτικότητα της ελληνικής οικονομίας είναι μείζονα προϋπόθεση της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτικής σταθερότητας της χώρας μας. Για τον λόγο αυτό η αξιολόγηση της βιωσιμότητας και της ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας πρέπει να γίνει βάσει μιας ολιστικής ανάλυσης των βασικών υποσυστημάτων της και των δυνατοτήτων μετασχηματισμού της και όχι βάσει της βραχυπρόθεσμης μεταβολής μεμονωμένων συμβατικών οικονομικών μεγεθών.

Το 2023 η ελληνική οικονομία συνέχισε να αναπτύσσεται με ικανοποιητικό ρυθμό, συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ, κυρίως εξαιτίας της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ωστόσο, όπως δείχνουν τα εμπειρικά ευρήματα που παρουσιάζουμε παρακάτω, η οικονομία δεν εμφανίζει διατηρήσιμες ενδείξεις μακροοικονομικού και δημοσιονομικού μετασχηματισμού, καθώς επηρεάζεται αφενός από το δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον και αφετέρου από τις χρόνιες ενδογενείς διαρθρωτικές και θεσμικές παθογένειές της. Παράλληλα, ενώ η αγορά εργασίας παρουσιάζει βελτίωση στην ποσοτική επίδοση συμβατικών μεγεθών της, δεν εμφανίζει ενδείξεις βελτίωσης σημαντικών ποιοτικών δεικτών της που, συνδυαστικά με την εξέλιξη βασικών δεικτών κοινωνικής βιωσιμότητας, συνθέτουν μια κατάσταση υστέρησης της ποιότητας του βιοτικού επίπεδου μας συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ. Επιπρόσθετα, αν και ο γενικός πληθωρισμός σημείωσε επιβράδυνση λόγω της υποχώρησης των τιμών των ενεργειακών αγαθών, η ακρίβεια σε βασικά αγαθά συνεχίζει να μειώνει την αγοραστική δύναμη των μισθών υποβαθμίζοντας το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών, ειδικά των πιο ευάλωτων.

Η κλαδική και η παραγωγική ανεπάρκεια των εγχώριων και των ξένων επενδύσεων δεν δημιουργούν συνθήκες παραγωγικής αναδιάρθρωσης. Σημειώνονται αργές μεταβολές στο παραγωγικό υπόβαθρο της εθνικής οικονομίας υποκινούμενες κυρίως από τους πόρους του ΤΑΑ, περιορισμένης, ωστόσο, έντασης για να εξασφαλίσουν μια βιώσιμη και περιφερειακά ισόρροπη οικονομική μεγέθυνση σε μεσοπρόθεσμο διάστημα και ανθεκτικότητα σε νέες εξωγενείς διαταραχές. Ελλεί-

ψει αυτών των πόρων, το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας θα ήταν απροσδιόριστο. Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του βιομηχανικού, του εμπορικού και του τραπεζικού συστήματος, η κυρίαρχη μη παραγωγική επιχειρηματική/επενδυτική κουλτούρα και η έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού της οικονομίας δεν επιτρέπουν τη δημιουργία συνθηκών διατηρήσιμης, δίκαιης και βιώσιμης ανάπτυξης.

Οι μεγάλοι παγκόσμιοι κλυδωνισμοί από την πλευρά της προσφοράς, το νέο γεωπολιτικό περιβάλλον και η άνοδος του προστατευτισμού απαιτούν τη διαμόρφωση ενός νέου παραδείγματος μακροοικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής, καθώς και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και μετασχηματισμών. Τα συνδικάτα απαιτούν να ξεκινήσει μια ουσιαστική συζήτηση για τη χάραξη μιας νέας οικονομικής πολιτικής. Σε μια εποχή παγκόσμιας μεταβλητότητας, η νομισματική πολιτική των κεντρικών τραπεζών δεν μπορεί να επιτύχει τη σταθερότητα των τιμών και της οικονομίας από μόνη της, αλλά χρειάζεται στήριξη από τη δημοσιονομική πολιτική. Η τελευταία μπορεί βραχυπρόθεσμα να κινητοποιήσει πόρους για την αποκλιμάκωση και την πρόληψη της εξάπλωσης των πρωτογενών πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία, ενώ, μεσοπρόθεσμα, μπορεί να ηγηθεί της επενδυτικής προσπάθειας που απαιτείται για την προώθηση της πράσινης και της ψηφιακής μετάβασης και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της οικονομίας.

Την ίδια στιγμή αυτός ο ευρύτερος και πολύ σημαντικός ρόλος της δημοσιονομικής πολιτικής πρέπει να υποστηριχτεί από τη νομισματική πολιτική, ώστε να εξασφαλιστεί επαρκής δημοσιονομικός χώρος. Είναι πολύ σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ο δημοσιονομικός χώρος δεν είναι ένας προκαθορισμένος περιορισμός, όπως τον αντιλαμβάνονται οι θιασώτες της λιτότητας, αλλά κάτι που η ίδια η οικονομική πολιτική μπορεί να δημιουργήσει. Αυτό προϋποθέτει αναγνώριση της δυνατότητας της δημοσιονομικής πολιτικής να διαχειρίζεται πληθωριστικές διαταραχές και να δημιουργεί απασχόληση και ανάπτυξη. Η παραδοχή αυτή ανοίγει τον δρόμο για μια νέα προσέγγιση των κεντρικών τραπεζών, που θα μπορούσαν να εργαστούν αποτελεσματικά πάνω σε δευτερεύοντες στόχους τους, συμπεριλαμβανομένης της πλήρους απασχόλησης και της βιώσιμης ανάπτυξης. Η γρήγορη μετάβαση σε χαμηλότερα επιτόκια πολιτικής και σε καινοτόμες αλλά στοχευμένες μορφές ποσοτικής χαλάρωσης μπορεί να δημιουργήσει τον δημοσιονομικό χώρο που απαιτείται για την προώθηση της πράσινης μετάβασης, τη δημιουργία ασφαλέστερων αλυσίδων εφοδιασμού και τη χρηματοδότηση προγραμμάτων απασχόλησης. Επιπλέον, στη δημιουργία δημοσιονομικού χώρου θα μπορούσε να συμβάλει και μια προοδευτική ατζέντα φορολογικής πολιτικής που θα διευρύνει τη φορολογική βάση με αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής σε όλους τους οικονομικούς χώρους που αυτή συμβαίνει και, παράλληλα, θα μειώνει τη φορολογική επιβάρυνση των εισοδημάτων από εργασία.

Στη σύνθετη αυτή εικόνα των αναγκαίων αλλαγών στη μακροοικονομική διαχείριση της οικονομίας πρέπει να προσθέσουμε τη μείζονα αναπτυξιακή πρόκληση του διαρθρωτικού μετασχηματισμού που θα επιφέρει σε εθνικό επίπεδο η στρατηγική αυτονομία της Ευρώπης. Για την ελληνική οικονομία η αναμόρφωση των ευρωπαϊκών αλυσίδων εφοδιασμού πρώτων υλών και ενέργειας, της εμπορικής πολιτικής, της διάρθρωσης των επενδύσεων και της κλαδικής σύνθεσής τους είναι καθοριστική για τη βιωσιμότητα και την ανθεκτικότητά της. Σε προηγούμενες εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχουμε αναδείξει και τεκμηριώσει εμπειρικά ότι η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από οξύ πρόβλημα εξάρτησης σε ενδιάμεσα αγαθά και σε τελικά βιομηχανικά και αγροτικά αγαθά. Στην παρούσα Έκθεση προσθέτουμε νέα ευρήματα. Η θέση μας είναι ότι χρειάζεται σημαντική αναδιάρθρωση στη διακλαδική ολοκλήρωση της ελληνικής οικονομίας με υποκατάσταση εισαγωγών και ταυτόχρονη ενίσχυση της εξωστρέφειάς της, έτσι ώστε να μεταβεί σε μια κατάσταση βιώσιμης και διατηρήσιμα υψηλής παραγωγικότητας και μεγέθυνσης. Απαιτούνται νέες ιεραρχήσεις στην παραγωγή, στη χρηματοδότηση, στην τεχνολογική οργάνωση και, κυρίως, στην ποιότητα της επιχειρηματικότητας.

Όμως, προϋπόθεση για να γίνουν αυτά, είναι ο σχεδιασμός μιας σύγχρονης βιομηχανικής και αναπτυξιακής στρατηγικής, που θα στηρίζεται σε ένα εθνικό σχέδιο ανασυγκρότησης του παραγωγικού συστήματος σε τομεακό και κλαδικό επίπεδο. Πέρα από τη γεωπολιτική και τη γεωοικονομική διάστασή της, μια σύγχρονη βιομηχανική πολιτική θα πρέπει να επιδιώκει τον διττό στόχο της ψηφιακής μετάβασης και της δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας, βελτιώνοντας την παραγωγικότητα και κυρίως την πολυπλοκότητα της οικονομίας, που αποτελεί μείζονα συνθήκη της ανθεκτικότητάς της. Στο πλαίσιο αυτό, τα συνδικάτα απαιτούν αυστηρότερους κοινωνικούς όρους όταν διακυβεύονται δημόσιοι πόροι και επενδύσεις, τόσο όσον αφορά τον σεβασμό των διαπραγματευτικών δικαιωμάτων των εργαζομένων όσο και τη διασφάλιση ότι οι πολιτικές αυτές θα κατοχυρώνουν και θα βελτιώνουν αφενός την ποιότητα των θέσεων εργασίας, αφετέρου τις δεξιότητες των εργαζομένων. Μέσω του δημοκρατικού θεσμού των βιομηχανικών συμβουλίων τα συνδικάτα θα μπορούσαν να συμβάλουν στη διαμόρφωση της βιομηχανικής μας πολιτικής που θα διασφαλίζει στρατηγική αυτονομία, επάρκεια στις αλυσίδες διατροφής και εφοδιασμού της οικονομίας και δημιουργία αξιοπρεπών εισοδημάτων και θέσεων εργασίας.

Ασφαλώς η ανθεκτικότητα της ελληνικής οικονομίας θα εξαρτηθεί από το αν είναι κοινωνικά βιώσιμη. Και αυτό με τη σειρά του θα εξαρτηθεί από την υψηλή ιεράρχηση της εμβάθυνσης των κοινωνικών θεμελίων του αναπόφευκτου ψηφιακού και πράσινου μετασχηματισμού του αναπτυξιακού υποδείγματος. Ο ευρωπαϊκός πυλώνας κοινωνικών δικαιωμάτων και η Ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη του ΟΗΕ έχουν θέσει το πλαίσιο της βιωσιμότητας της κοινωνικής μετάβασης

δίνοντας έμφαση στη μείωση των κάθετων και των οριζόντιων ανισοτήτων, στον περιορισμό των συνθηκών φτώχειας, στη βελτίωση και την επέκταση της νομοθεσίας για την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία και στην αντιμετώπιση της επισφαλούς εργασίας με την οικοδόμηση ενός σύγχρονου συστήματος προστασίας της εργασίας. Η παγκόσμια μεταβλητότητα και οι συχνότερες διαταραχές από την πλευρά της προσφοράς δεν είναι ουδέτερες ως προς την κατανομή του εισοδήματος. Απαιτείται ισχυρότερος και ουσιαστικότερος κοινωνικός διάλογος και ενίσχυση του συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων εργασίας για να εξασφαλιστεί μια δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος.

Στην παρούσα Έκθεση[1] του ΙΝΕ ΓΣΕΕ αναλύουμε τις βασικές τάσεις και μεταβολές που αναπτύσσονται: α) στο μακροοικονομικό σύστημα, β) στην αγορά εργασίας, γ) στη βιωσιμότητα της κοινωνίας, δ) στο παραγωγικό σύστημα σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, και αναδεικνύουμε νέες κατευθύνσεις στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής. Η ανάλυσή μας επικεντρώνεται στις εξελίξεις του 2023 και του α΄ τριμήνου του 2024.

Γιώργος Αργείτης

Επιστημονικός Διευθυντής ΙΝΕ ΓΣΕΕ

1. *Στην εκπόνηση της Ετήσιας Έκθεσης 2024 για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, εκτός από τον Επιστημονικό Διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ Γιώργο Αργείτη, ο οποίος είχε τον συντονισμό, την επιμέλεια και την ευθύνη, συμμετείχαν και οι Π. Γεωργιάδου, Ε. Δρακάκη, Ν. Κορατζάνης, Α. Μαντές, Σ. Μιχοπούλου, Δ. Παϊταρίδης και Χ. Πιέρρος.*

Κεφάλαιο 1
Το μακροοικονομικό σύστημα

1.1 Εισαγωγή

Μια ολιστική αξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασης της ελληνικής οικονομίας μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή εξακολουθεί να εμφανίζει αξιοσημείωτη καθυστέρηση ως προς την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών μακροοικονομικού και παραγωγικού μετασχηματισμού. Το δημοσιονομικό σύστημα συνέχισε το 2023 να καταγράφει σημάδια σταθεροποίησης, μετά τη σημαντική επιδείνωση των βασικών του μεγεθών την περίοδο της πανδημικής κρίσης. Ωστόσο, η διατηρησιμότητα της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας διακρίνεται από στοιχεία αβεβαιότητας εξαιτίας των σοβαρών προκλήσεων που δημιουργεί το ιδιαίτερα ασταθές γεωπολιτικό περιβάλλον, οι διαχρονικές ανεπάρκειες του δημοσιονομικού συστήματος, κυρίως στο σκέλος των δημόσιων εσόδων, αλλά και οι ευρύτερες ενδογενείς αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, που συστηματικά υποσκάπτουν τη φερεγγυότητα του ελληνικού δημόσιου τομέα.

Οι διαρθρωτικές, μακροοικονομικές, παραγωγικές και δημοσιονομικές αδυναμίες, σε συνδυασμό με την αναγκαία προσαρμογή του δημοσιονομικού ισοζυγίου και το δυσμενές διεθνές γεωπολιτικό, οικονομικό και νομισματικό περιβάλλον, δημιουργούν αβεβαιότητα ως προς τις προοπτικές της οικονομίας, η οποία φαίνεται πλέον να εξαρτάται σε αξιοσημείωτα υψηλό βαθμό από τη ροή των τουριστικών εσόδων και την απορρόφηση των πόρων του ΤΑΑ.

1.2 Η εξέλιξη του ΑΕΠ και των επιμέρους μακροοικονομικών μεγεθών

Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 1.1, η καθοδική πορεία του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ, η οποία είχε εδραιωθεί τα τελευταία δύο έτη, φαίνεται να ανακόπτεται το α΄ τρίμηνο του 2024. Με βάση τα προσωρινά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ το δ΄ τρίμηνο του 2023 ήταν 1,3%, ενώ το α΄ τρίμηνο του 2024 ήταν 2,1%. Αντίστοιχα, ο ρυθμός μεγέθυνσης για το σύνολο του 2023 ήταν 2%, ενώ οι εκτιμήσεις των εγχώριων και των διεθνών θεσμών και οργανισμών αναφορικά με την εξέλιξη του πραγματικού ΑΕΠ για το 2024 κυμαίνονται μεταξύ 2% και 2,5%.[2]

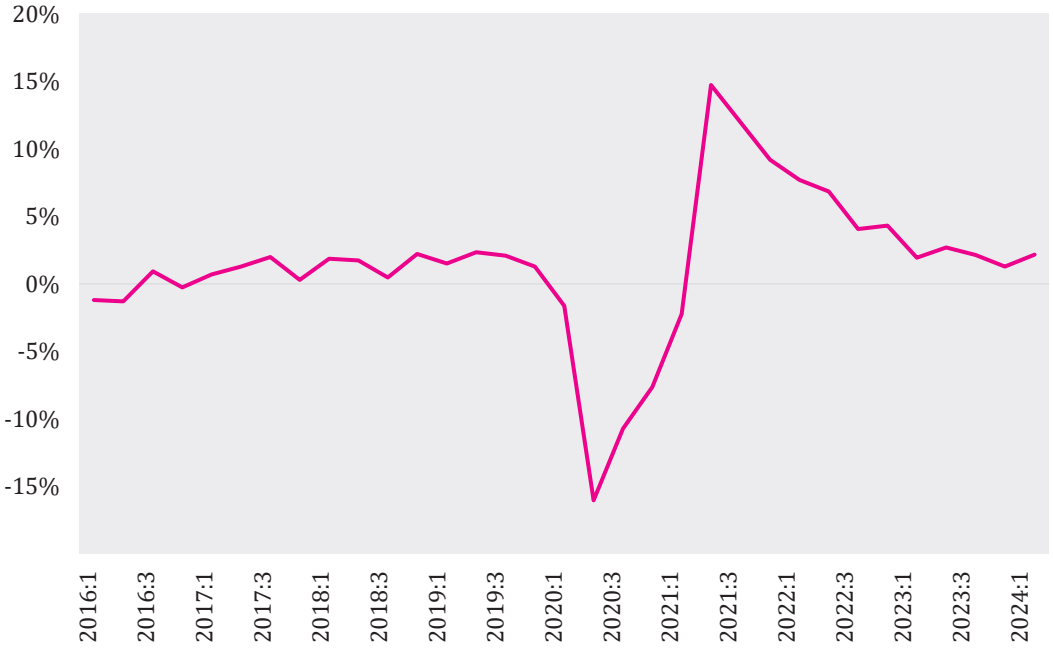
Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σημαντικός παράγοντας που μπορεί να καθηλώσει την Ελλάδα σε χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης είναι η μεγάλη διασύνδεσή της, όσον αφορά τις εξαγωγές της, με τη Γερμανία και την Ιταλία, οι ρυθμοί μεγέθυνσης των οποίων είναι αναιμικοί στην τρέχουσα συγκυρία.[3] Στον αντίποδα, σημαντική θετική συμβολή στον ρυθμό μεγέθυνσης εκτιμάται ότι θα έχουν

2. *Για μια σύνοψη των εκτιμήσεων βλ. Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance (2024).*

3. *Βλ. EC (2024a).*

οι επενδύσεις (εκτίμηση αύξησης περίπου 10% το 2024), οι οποίες χρηματοδοτούνται από το ΤΑΑ.[4] Ταυτόχρονα, όμως, υποστηρίζεται ότι η διαδικασία αυτή θα τροφοδοτήσει το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο μέσω της εισαγωγής κεφαλαιουχικών προϊόντων, ενώ η κατανάλωση θα σταθεροποιηθεί στο επίπεδο του 2023. Η άποψή μας, η οποία τεκμηριώνεται στη συνέχεια, είναι ότι οι εκτιμήσεις αυτές σκιαγραφούν ένα αρκετά αισιόδοξο σενάριο αναφορικά με την πορεία των επενδύσεων και τις μεσοπρόθεσμες προοπτικές της οικονομίας, καθώς, μεταξύ άλλων σημαντικών παραγόντων, δεν λαμβάνεται υπόψη η αρνητική επίδραση των εισαγόμενων ενδιάμεσων προϊόντων στο εμπορικό ισοζύγιο. Επιπροσθέτως, η αύξηση των πραγματικών επενδύσεων το α΄ τρίμηνο του 2024 (περίπου 200 εκατ. ευρώ σε ετήσια βάση) δημιουργεί χαμηλές προσδοκίες.

Διάγραμμα 1.1: Ρυθμός μεταβολής (%) του πραγματικού ΑΕΠ (2016:1-2024:1, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση 07.06.24)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

4. Βλ. IMF (2024) και EC (2024a).

Η διάρθρωση της ζήτησης, όπως εξελίχθηκε το 2023, δεν παρουσίασε αξιόλογες μεταβολές σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 1.1, οι δύο κύριες συνιστώσες είναι η ιδιωτική κατανάλωση και οι εισαγωγές (136,4 δισ. ευρώ και 85,6 δισ. ευρώ αντίστοιχα το 2023), ενώ οι επενδύσεις αποτελούν το μικρότερο μέγεθος (27,9 δισ. ευρώ το ίδιο έτος). Σε σύγκριση με το 2022, τη μεγαλύτερη συνεισφορά σε πραγματικούς όρους είχε η ιδιωτική κατανάλωση (περίπου 2,2 δισ. ευρώ). Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου περιορίστηκε, καθώς οι πραγματικές εξαγωγές αυξήθηκαν περισσότερο από τις εισαγωγές, αλλά συνολικά το εμπορικό έλλειμμα (10,4 δισ. ευρώ) υπερκάλυψε την αύξηση των επενδύσεων (περίπου 1 δισ. ευρώ). Σχετικά με τις μεταβολές του α΄ τριμήνου μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται στην κατανάλωση (748 εκατ. ευρώ), η μεταβολή των επενδύσεων ήταν πενιχρή, όπως αναφέρθηκε ήδη, ενώ σημαντική ήταν η υποβάθμιση των εξαγωγικών επιδόσεων της οικονομίας με τις εξαγωγές να μειώνονται κατά 1 δισ. ευρώ και τις εισαγωγές να αυξάνονται κατά 660 εκατ. ευρώ.

Πίνακας 1.1: Συνιστώσες της ζήτησης σε εκατ. ευρώ
(αλυσωτοί δείκτες όγκου έτους αναφοράς 2015)

	2022	2023	Μεταβολή 2022- 2023	2023:1	2024:1	Μεταβολή 2023:1-2024:1
Ιδιωτική κατανάλωση	134.233	136.395	2.162	33.812	34.560	748
Δημόσια κατανάλωση	38.169	38.706	537	9.828	9.431	-396
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	26.815	27.893	1.079	7.076	7.283	207
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	72.560	75.226	2.667	19.188	18.095	-1.094
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	83.825	85.613	1.788	21.025	21.683	658

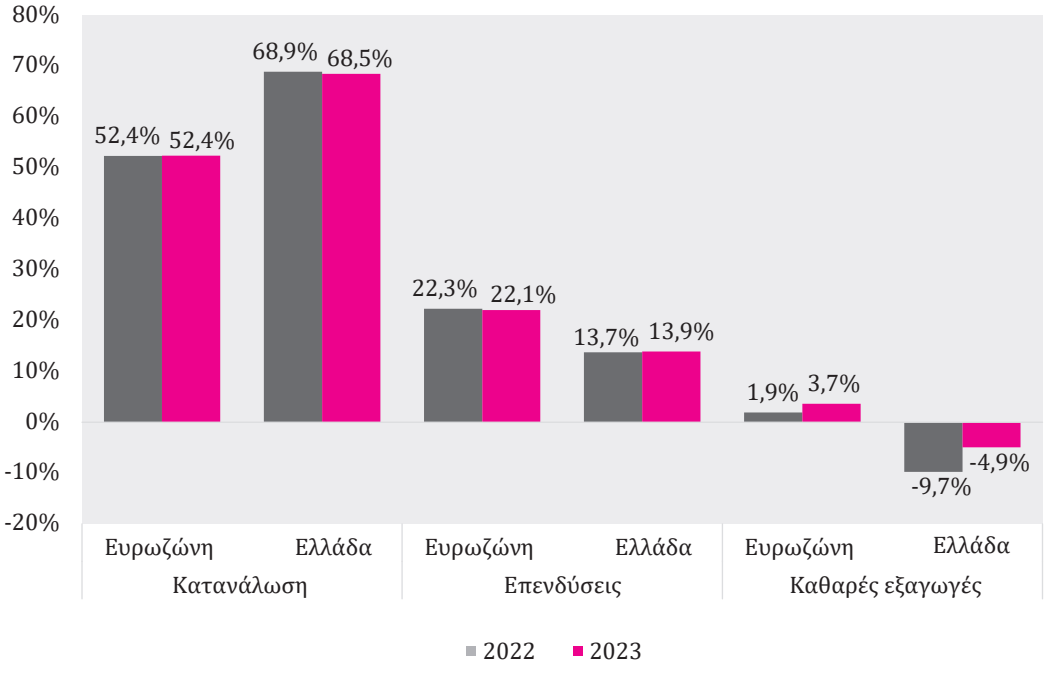
***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση 07.06.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Στη συνέχεια εστιάζουμε στις βασικές συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά του ΑΕΠ για να εξετάσουμε τη μακροοικονομική δομή της οικονομίας και πιθανές ενδείξεις μετασχηματισμού. Το Διάγραμμα 1.2 συγκρίνει τις επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με την Ευρωζώνη. Οι μεταβολές της κατανάλωσης και των επενδύσεων ήταν οριακές τόσο στην ελληνική οικονομία όσο και στην οικο-

νομία της Ευρωζώνης. Με βάση τα στοιχεία της Eurostat, το 2023 η Ελλάδα διατήρησε το υψηλότερο ποσοστό κατανάλωσης σε σχέση με το ΑΕΠ ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ (68,5%), όταν στην Ευρωζώνη το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 52,4%. Η επίδοση αυτή δεν οφείλεται τόσο στο υψηλό επίπεδο κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους, όσο στην πενιχρή συνεισφορά των λοιπών συνιστωσών της ζήτησης στο ΑΕΠ. Για παράδειγμα, το 2023 οι επενδύσεις αυξήθηκαν ετησίως μόλις κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες, αγγίζοντας το 14% του ΑΕΠ, όταν στην Ευρωζώνη το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 22,1%. Σημαντικότερες ήταν οι μεταβολές όσον αφορά το εμπορικό ισοζύγιο, με την Ευρωζώνη να ενισχύει σε ετήσια βάση την πλεονασματική της θέση κατά σχεδόν δύο ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας στο 3,7% του ΑΕΠ. Στο ίδιο διάστημα η Ελλάδα περιόρισε το εμπορικό της έλλειμμα κατά 4,8 ποσοστιαίες μονάδες. Οι καθαρές εξαγωγές ήταν -4,9% του ΑΕΠ. Σημειώνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις η βελτίωση αυτή προήλθε κυρίως από την υποχώρηση των τιμών ενέργειας στις διεθνείς αγορές.

Διάγραμμα 1.2: Βασικές συνιστώσες της ζήτησης ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη (2022-2023)

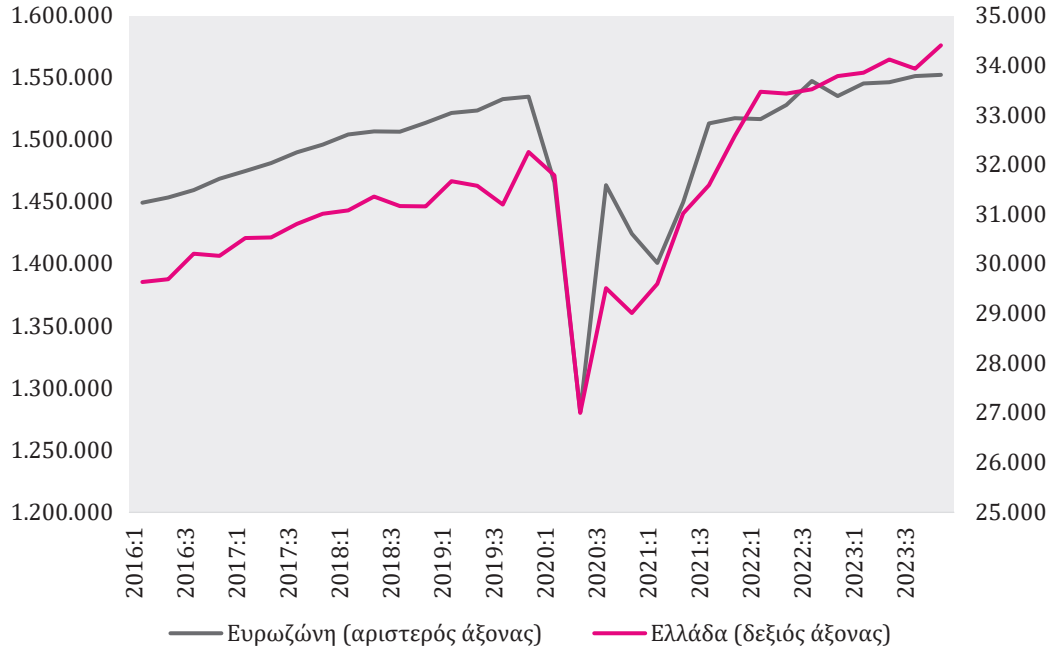
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 02.04.24)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Εξετάζοντας αναλυτικότερα την ιδιωτική κατανάλωση, το Διάγραμμα 1.3 παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξή της σε πραγματικούς όρους, σε σύγκριση με της Ευρωζώνης. Παρά τις πληθωριστικές πιέσεις, που ξεκίνησαν από τον Σεπτέμβριο του 2021, στην Ελλάδα η κατανάλωση έχει επανέλθει στην προ πανδημίας τάση της και η ανάκαμψή της ήταν τύπου V. Στην Ευρωζώνη μετά το ξέσπασμα του κύματος ακρίβειας η πορεία της κατανάλωσης είναι αισθητά χαμηλότερη από την τάση που επικρατούσε πριν από το 2020. Οι μακροοικονομικές συνέπειες και συνθήκες αυτής της εξέλιξης είναι οι εξής:

Πρώτον, η πορεία της κατανάλωσης στην Ελλάδα είναι ο βασικότερος παράγοντας που επέτρεψε την ανάκαμψη του ΑΕΠ και την πορεία σύγκλισής του με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, μεταξύ 2019 και 2023 το πραγματικό ΑΕΠ στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 5,8% έναντι 3,3% στην Ευρωζώνη, ενώ στο αντίστοιχο διάστημα η σωρευτική συμβολή της ιδιωτικής κατανάλωσης στην αύξηση του ΑΕΠ ήταν 5,22% στην Ελλάδα και 0,57% στην Ευρωζώνη.

Διάγραμμα 1.3: Πραγματική ιδιωτική κατανάλωση σε δισ. ευρώ στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (2016:1-2023:4, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 02.04.24)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

Δεύτερον, το γεγονός ότι η ιδιωτική κατανάλωση στην Ευρωζώνη παρουσιάζει κάμψη εν μέσω πληθωριστικών πιέσεων, ενώ στην Ελλάδα όχι, δημιουργεί προβληματισμό ως προς τους προσδιοριστικούς της παράγοντες και κυρίως για την εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος. Κατά την άποψή μας, είναι κρίσιμο να διερευνηθεί το κατά πόσο η αύξηση της κατανάλωσης είναι οριζόντια ή αφορά συγκεκριμένες εισοδηματικές κατηγορίες, ειδικά σε μια περίοδο πτώσης των πραγματικών μισθών.[5]

Το Διάγραμμα 1.4 παρουσιάζει τη διάρθρωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών για το γ΄ τρίμηνο του 2019, του 2022 και του 2023. Παρατηρούμε ότι και στις τρεις υπό εξέταση περιόδους, η βασική συνιστώσα του διαθέσιμου εισοδήματος είναι τα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία και ακολουθούν τα εισοδήματα από μισθωτή εργασία και τα εισοδήματα πλούτου.[6] Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι μεταξύ του γ΄ τριμήνου του 2019 και του ίδιου τριμήνου του 2023 τα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία αυξήθηκαν από 17,8 δισ. ευρώ σε 18,3 δισ. ευρώ, ενώ από μισθωτή εργασία συμπιέστηκαν από 13,4 δισ. ευρώ σε 13,2 δισ. ευρώ. Το πραγματικό εισόδημα από μισθωτή εργασία όχι μόνο δεν ανέκαμψε στο προ πανδημίας επίπεδο, αλλά αυξήθηκε η διαφορά του με τα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία.

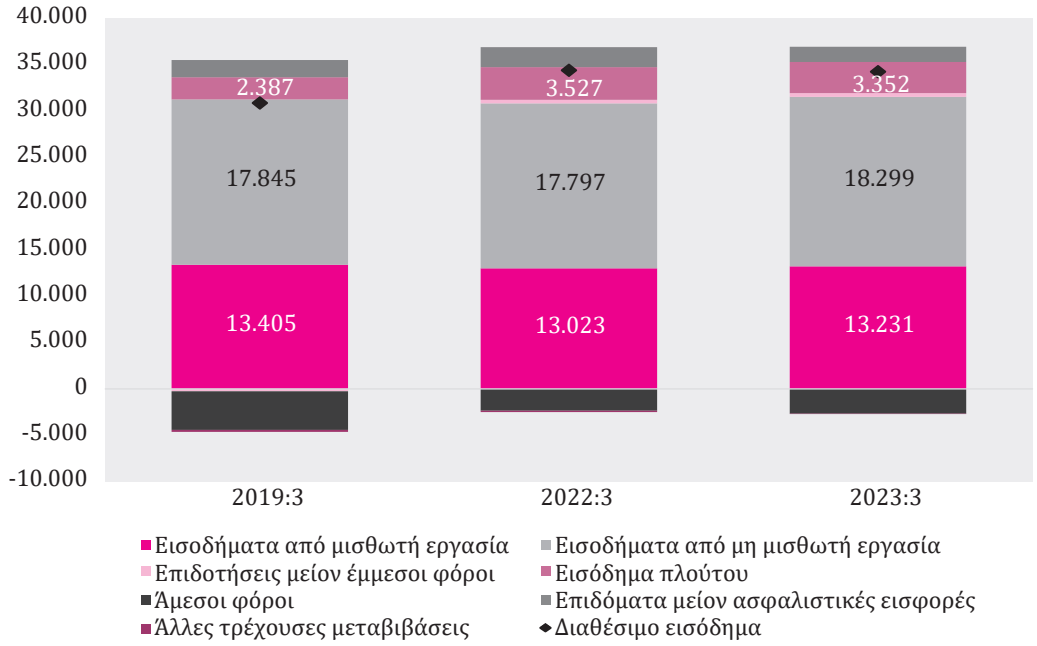
Το πραγματικό εισόδημα πλούτου αυξήθηκε από 2,4 δισ. ευρώ το γ΄ τρίμηνο του 2019 σε 3,4 δισ. ευρώ το γ΄ τρίμηνο του 2023. Τη μεγαλύτερη συμβολή σε αυτή την εξέλιξη είχαν οι πραγματικοί τόκοι (αύξηση από 822 εκατ. ευρώ σε 1.663,1 εκατ. ευρώ στο ίδιο διάστημα). Τα μερίσματα παρουσίασαν επίσης σημαντική ενίσχυση το 2022, καθώς ένα μέρος των υψηλότερων κερδών των επιχειρήσεων διανεμήθηκε στους μετόχους. Ειδικότερα, το γ΄ τρίμηνο του 2019 τα πραγματικά μερίσματα ήταν ύψους 1,77 δισ. ευρώ, ενώ το ίδιο τρίμηνο του επόμενου έτους αυξήθηκαν σε 2,5 δισ. ευρώ, για να επιστρέψουν το γ΄ τρίμηνο του 2023 στα προ πανδημίας επίπεδα. Ανάλογη ήταν και η πορεία της είσπραξης πραγματικών ενοικίων (46,6 εκατ. ευρώ το γ΄ τρίμηνο του 2019 και 85,4 εκατ. ευρώ το γ΄ τρίμηνο του 2022).[7]

5. *Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2024).*

6. *Στο πλαίσιο της εθνικής λογιστικής, τα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία περιλαμβάνουν εισοδήματα και κέρδη τα οποία δημιουργήθηκαν από διαδικασίες παραγωγής, όπως είναι το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων και τα κέρδη των ατομικών και των μικρών εμπορικών επιχειρήσεων. Το εισόδημα πλούτου περιλαμβάνει εισοδήματα που προκύπτουν από την κατοχή περιουσιακών στοιχείων, όπως είναι οι τόκοι, τα μερίσματα και η είσπραξη ενοικίων.*

7. *Σημειώνεται ότι η είσπραξη ενοικίων βραχυχρόνιας μίσθωσης καταγράφεται στο εισόδημα από μη μισθωτή εργασία.*

Διάγραμμα 1.4: Πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα και συνιστώσες του σε εκατ. ευρώ (2019:3, 2022:3 και 2023:3, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat και ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση 17.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

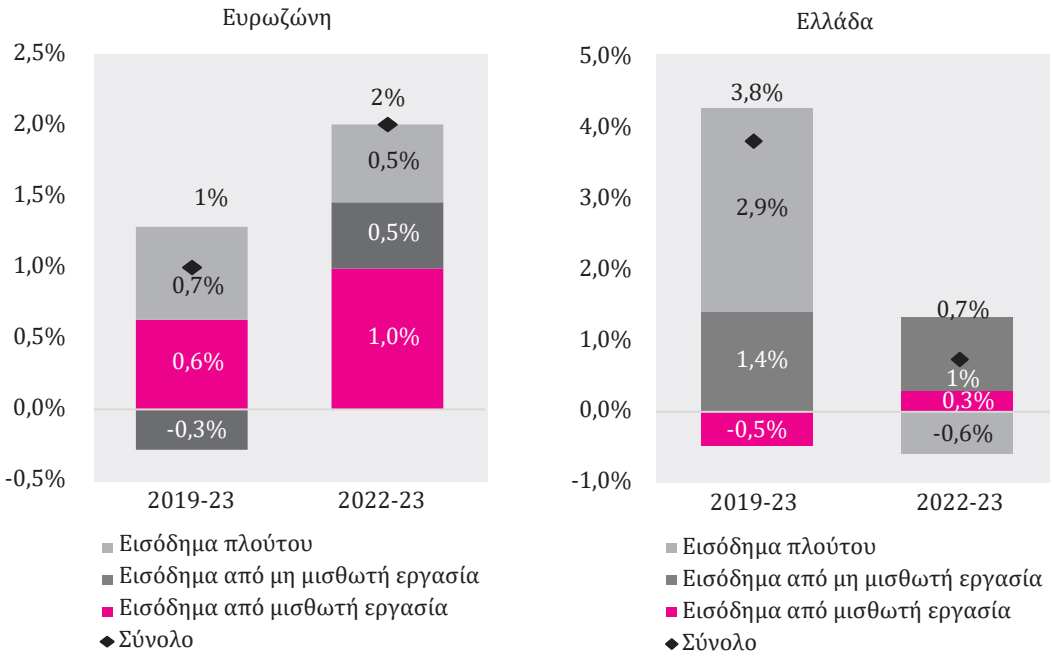
Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Τα δεδομένα έχουν αποπληθωριστεί με τον εθνικό δείκτη τιμών καταναλωτή των αντίστοιχων τριμήνων.

Το Διάγραμμα 1.5 εξετάζει τη συμβολή των τριών αυτών κύριων προσδιοριστικών παραγόντων του διαθέσιμου εισοδήματος στην ποσοστιαία μεταβολή του πραγματικού πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη.[8] Την περίοδο μεταξύ γ΄ τριμήνου του 2019 και γ΄ τριμήνου του 2023 παρατηρούμε ότι το πραγματικό πρωτογενές εισόδημα των νοικοκυριών στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 3,8% και στην Ευρωζώνη κατά 1%. Ωστόσο, η συμβολή των επιμέρους κατηγοριών εισοδήματος στην αύξηση αυτή ήταν διαφορετική. Στην Ευρωζώνη το εισόδημα από μισθωτή εργασία είχε θετική συμβολή (0,6%), όταν στην Ελλάδα η αντίστοιχη συμβολή ήταν αρνητική (-0,5%). Αντιθέτως, στην Ευρωζώνη το εισόδημα από μη μισθωτή εργασία συνέβαλε αρνητικά στην εξέλιξη του πρωτογενούς εισοδήματος (-0,3%), ενώ στην Ελλάδα θετικά (1,4%). Και στις δύο περιπτώσεις τη σημαντικότερη συμβολή είχε το εισόδημα πλούτου (0,7% στην Ευρωζώνη και 2,9% στην Ελλάδα).

8. *Ως πρωτογενές εισόδημα ορίζεται το σύνολο των πηγών εισοδήματος των νοικοκυριών πριν την καταβολή φόρων και ασφαλιστικών εισφορών και την είσπραξη επιδομάτων και άλλων μεταβιβάσεων.*

Μεταξύ γ΄ τριμήνου του 2022 και γ΄ τριμήνου του 2023, το πραγματικό πρωτογενές εισόδημα στην Ευρωζώνη ενισχύθηκε με ταχύτερους ρυθμούς απ' ό,τι στην Ελλάδα (2% και 0,7% αντίστοιχα). Το πραγματικό εισόδημα από μισθωτή εργασία στην Ευρωζώνη συνέβαλε κατά 1% στην αύξησή του, ενώ στην Ελλάδα μόλις κατά 0,3%. Τα εισοδήματα από μη μισθωτή εργασία συνέβαλαν περισσότερο στην ενίσχυση των πρωτογενών εισοδημάτων στην Ελλάδα από ό,τι στην Ευρωζώνη, ενώ το εισόδημα πλούτου είχε θετική συμβολή στην Ευρωζώνη και αρνητική στην Ελλάδα. Σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμο να τονιστεί ότι ένα μέρος της αύξησης του εισοδήματος από μη μισθωτή εργασία και από πλούτο, που έχουν ως πηγή τους το εισοδηματικό μερίδιο του κέρδους, τροφοδοτήθηκε από την αύξηση των τιμών. Συνεπώς, η πραγματική κατανάλωση συντηρείται στην προ πανδημίας τάση της εν μέρει μέσα από τη διανεμητική επίδραση του πληθωρισμού (βλ. Κεφάλαιο 2).

Διάγραμμα 1.5: Συμβολή του εισοδήματος από μισθωτή εργασία, από μη μισθωτή εργασία και του εισοδήματος πλούτου στην ποσοστιαία (%) μεταβολή του πραγματικού ακαθάριστου πρωτογενούς εισοδήματος των νοικοκυριών στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη (σύγκριση 2023:3 με 2019:3 και 2022:3, σταθερές τιμές 2015)

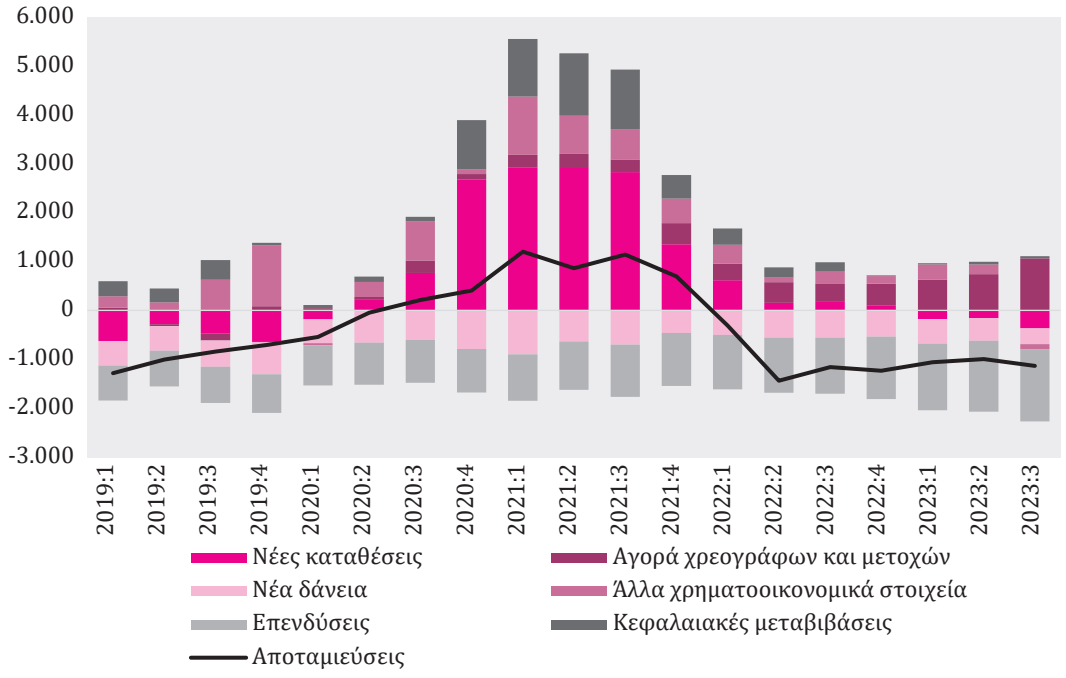
***Πηγή*:** Eurostat και ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση 17.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Για τον αποπληθωρισμό των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε ο Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) των αντίστοιχων τριμήνων.

1.3 Αποταμίευση και επένδυση

Οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών συνέχισαν να κινούνται σε αρνητικό επίπεδο, καθώς η κατανάλωση ήταν υψηλότερη από το διαθέσιμο εισόδημά τους. Ενδεχομένως, στην καταγραφή αυτή να έχει καθοριστικό ρόλο η φοροδιαφυγή. Σχετικά με τη χρήση των αποταμιεύσεων και την προτίμηση ρευστότητας των νοικοκυριών, το 2023 οι καταθέσεις τους στις εγχώριες τράπεζες παρέμειναν σχετικά σταθερές, ενώ οι καταθέσεις σε άλλους χρηματοπιστωτικούς φορείς μειώθηκαν, με αποτέλεσμα να μειωθούν οι συνολικές καταθέσεις των νοικοκυριών (βλ. Διάγραμμα 1.6).

Διάγραμμα 1.6: Πραγματικές αποταμιεύσεις, επενδύσεις και μεταβολές των στοιχείων ισολογισμού των νοικοκυριών σε εκατ. ευρώ (2019:1-2023:3, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat, Τράπεζα της Ελλάδας και ΕΛΣΤΑΤ (πρόσβαση 21.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κυλιόμενοι μέσοι όροι τεσσάρων περιόδων. Για τον αποπληθωρισμό των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε ο εθνικός δείκτης τιμών καταναλωτή των αντίστοιχων τριμήνων. Το άθροισμα των στηλών διαφέρει από το ύψος των αποταμιεύσεων λόγω αποκλίσεων στις βάσεις δεδομένων της Eurostat και της Τράπεζας της Ελλάδας (κωδικοί B9 και B9F). Οι επενδύσεις παρουσιάζονται με αντίστροφο πρόσημο. Οι καταθέσεις αφορούν τόσο αυτές στις εγχώριες τράπεζες όσο και αυτές στους υπόλοιπους χρηματοοικονομικούς θεσμικούς τομείς της οικονομίας.

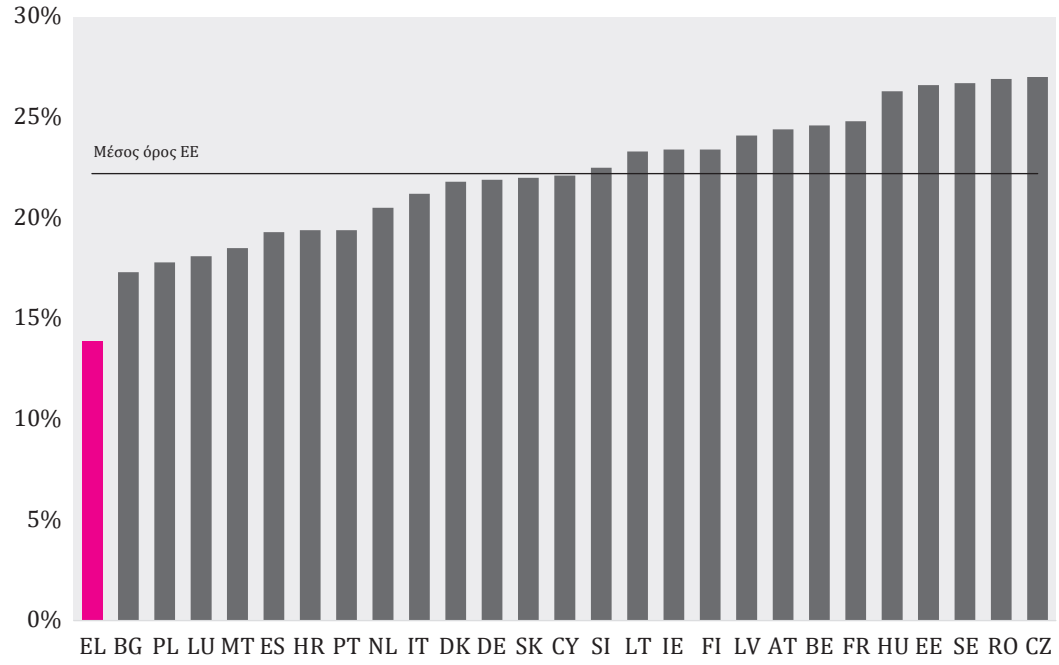
Το χρέος των νοικοκυριών περιορίστηκε περαιτέρω, καθώς τα νοικοκυριά στο σύνολό τους εξακολουθούν να προσπαθούν να το μειώσουν ή είναι απρόθυμα να αναλάβουν επιπλέον υποχρεώσεις. Η εξέλιξη του δανεισμού των νοικοκυριών οφείλεται αποκλειστικά στα στεγαστικά δάνεια, ο ρυθμός μεταβολής των οποίων είναι όλο και πιο αρνητικός. Αντιθέτως, μικρή, αλλά συνεχιζόμενη, αύξηση παρατηρείται στα καταναλωτικά δάνεια, σε μια προσπάθεια στήριξης της απώλειας αγοραστικής δύναμης λόγω πληθωρισμού. Οι εξελίξεις στην αγορά κατοικίας και οι πόροι του ΤΑΑ που προορίζονται για την ενεργειακή αναβάθμιση των κτιρίων ενίσχυσαν τις επενδύσεις των νοικοκυριών, ενώ η αύξηση των επιτοκίων έχει οδηγήσει σε περαιτέρω αύξηση το μερίδιο του εισοδήματος πλούτου στο πρωτογενές ακαθάριστο εισόδημα των νοικοκυριών. Σε κάθε περίπτωση, οι μεταβολές στους ισολογισμούς των νοικοκυριών αποτυπώνουν ετερογενείς δυναμικές και προοπτικές αύξησης της ανισότητας πλούτου, με μια μερίδα των νοικοκυριών να δανείζεται για να καταναλώσει και μια άλλη να προσδοκά προσόδους μέσα από την αγορά χρήματος και κεφαλαίου.

Περνώντας στην ανάλυση των επενδύσεων, παρατηρούμε ότι η Ελλάδα είναι τελευταία στην ΕΕ και με πολύ μεγάλη διαφορά από την προτελευταία Βουλγαρία (βλ. Διάγραμμα 1.7). Ειδικότερα, το 2023 οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν 13,9%, στη Βουλγαρία 17,3% και στην ΕΕ 22,2%. Γίνεται αμέσως αντιληπτό το επενδυτικό χάσμα και η ανάγκη δραστικών αλλαγών σε επιχειρηματικές συμπεριφορές και στον σχεδιασμό αναπτυξιακής στρατηγικής.

Στον δημόσιο διάλογο γίνεται αναφορά σε διάφορους παράγοντες που πιθανόν καθηλώνουν την ελληνική οικονομία σε ένα πλαίσιο ισχνής επενδυτικής δραστηριότητας, όπως: α) η εξειδίκευση της οικονομίας σε κλάδους χαμηλής τεχνολογικής έντασης, β) ο μεγάλος αριθμός πολύ μικρών επιχειρήσεων, γ) η σημαντική πτώση της απόδοσης του κεφαλαίου, δ) το συγκριτικά υψηλό χρέος των επιχειρήσεων και η αργή αποκλιμάκωσή του, ε) οι πιστοληπτικοί περιορισμοί, στ) το γεγονός ότι πολλές επιχειρήσεις βρίσκονται ακόμα σε διαδικασία απομόχλευσης και ζ) οι χαμηλές αποταμιεύσεις.[9] Συμφωνούμε ως προς την αρνητική επίδραση ορισμένων από τους παραπάνω παράγοντες, κυρίως με αυτούς που έχουν να κάνουν με την εξειδίκευση της οικονομίας σε κλάδους χαμηλής τεχνολογικής έντασης και με τη διαδικασία απομόχλευσης.

9. *Βλ. EC (2024c).*

Διάγραμμα 1.7: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στην ΕΕ (2023)

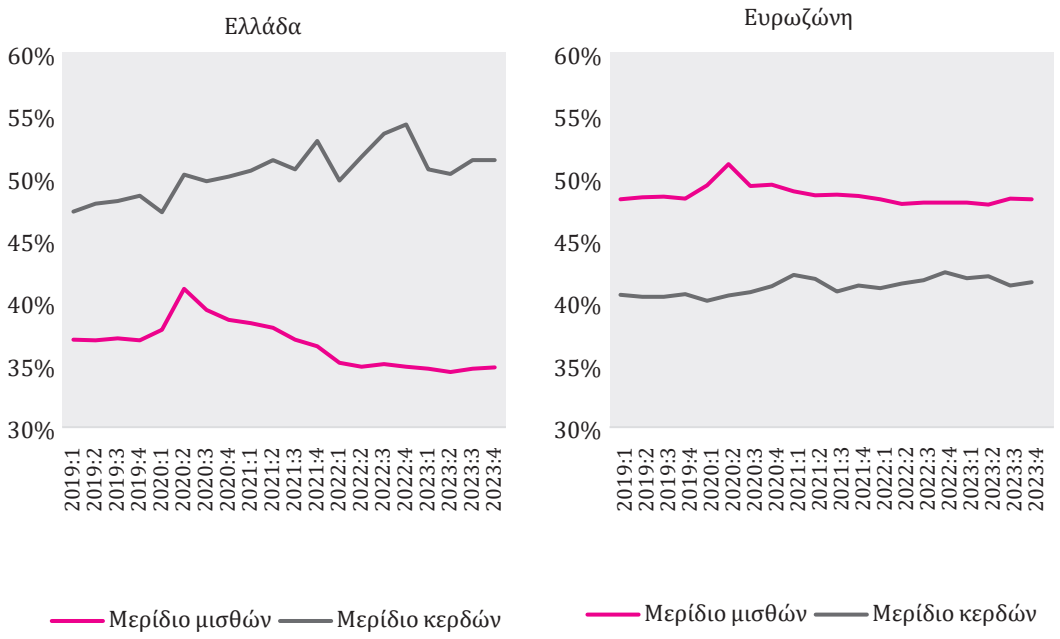
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 23.04.24)

Όσον αφορά το μέγεθος των επιχειρήσεων, υποστηρίζουμε ότι το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας δεν είναι ο μεγάλος αριθμός των μικρών επιχειρήσεων, αλλά ο μικρός αριθμός των μεσαίων και των μεγάλων επιχειρήσεων. Δεν υπάρχει στα οικονομικά κάποια θεμελιωμένη σχέση υποκατάστασης μεταξύ μικρών και μεγάλων επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το 2021 το ποσοστό του αριθμού των πολύ μικρών επιχειρήσεων (που απασχολούν έως και 9 άτομα) ως προς το σύνολο των επιχειρήσεων στην Ελλάδα ήταν ίδιο με τον μέσο όρο της ΕΕ. Αντιθέτως, το ποσοστό των μεγάλων επιχειρήσεων (250 άτομα και άνω) στην Ελλάδα είναι το μικρότερο ανάμεσα σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ και των μεσαίων (50 έως και 249 άτομα) το τρίτο μικρότερο. Το αποτέλεσμα αυτό στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας είναι συνέπεια της κλαδικής διάρθρωσής της, καθώς και επιχειρηματικών και χρηματοδοτικών πρακτικών που δεν συγκροτούν ισχυρούς ενδογενείς μηχανισμούς συσσώρευσης κεφαλαίου.

Δύο επιπλέον πολύ σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της αδυναμίας παραγωγικού μετασχηματισμού της οικονομίας είναι η ρηχή διακλαδική διασύνδεση και η περιορισμένη παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων, που δρουν ανασταλτικά

στην επέκταση του κεφαλαιακού αποθέματος.[10] Την ίδια στιγμή, η διανομή του εισοδήματος δημιουργεί εσωτερικούς πόρους για τη χρηματοδότηση των επενδύσεων. Το Διάγραμμα 1.8 παρουσιάζει την εξέλιξη του μεριδίου των κερδών και των μισθών στην Ελλάδα και στην Ευρωζώνη. Οι διαφορές είναι μεγάλες τόσο ως προς το ύψος τους όσο και ως προς την εξέλιξή τους. Στην Ευρωζώνη τα δύο μερίδια είναι σχετικά σταθερά, με το μερίδιο των μισθών να βρίσκεται λίγο χαμηλότερα του 50% του ΑΕΠ και των κερδών κοντά στο 40%. Αντίθετα, στην Ελλάδα το μερίδιο των κερδών είναι πολύ υψηλότερο (το 2023 υπερέβαινε οριακά το 50% του ΑΕΠ), ακολουθώντας αυξητική τάση, ενώ το μερίδιο των μισθών το τελευταίο έτος σταθεροποιήθηκε κοντά στο 35% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 1.8: Μερίδια μισθών και κερδών ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ σε Ελλάδα και Ευρωζώνη (2019:1-2023:4)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 02.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία.

10. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2019) και Παϊταρίδης (2023).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, ενώ στην Ελλάδα τα κέρδη είναι περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερα απ' ό,τι στην Ευρωζώνη (και οι μισθοί, αντίστοιχα, περίπου 15 μονάδες χαμηλότερα), η υψηλή κερδοφορία δεν χρηματοδοτεί υψηλότερες επενδύσεις, αλλά, όπως δείξαμε παραπάνω, το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από πλούτο και την κατανάλωση.[11]

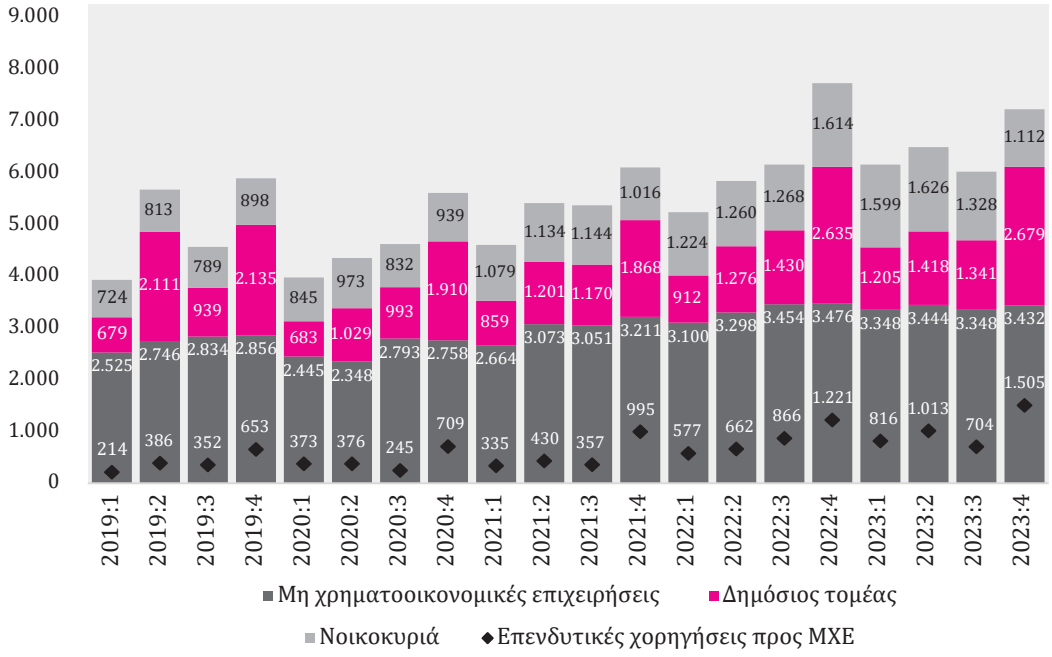
Αναφορικά με τις επενδύσεις ανά θεσμικό τομέα, το Διάγραμμα 1.9 αναδεικνύει την εξέλιξή τους σε σταθερές τιμές. Οι επενδύσεις των επιχειρήσεων σταθεροποιήθηκαν το 2023 σε ένα επίπεδο που κυμαίνεται γύρω από τα 3,4 δισ. ευρώ ανά τρίμηνο. Σημαντική συμβολή σε αυτή τη σταθεροποίηση είχαν οι επενδυτικές χορηγήσεις, οι οποίες υπερδιπλασιάστηκαν σε σχέση με το 2019, λόγω της απορρόφησης των πόρων του ΤΑΑ στην οικονομία. Το δ΄ τρίμηνο του 2023 οι επενδυτικές χορηγήσεις αντιστοιχούσαν στο 43,7% των επιχειρηματικών επενδύσεων (περίπου 1,5 δισ. ευρώ επενδυτικών χορηγήσεων σε επενδύσεις ύψους 3,4 δισ. ευρώ). Αυξημένες είναι επίσης οι επενδύσεις των νοικοκυριών σε σχέση με το 2019, κυρίως λόγω των εξελίξεων στην αγορά κατοικίας. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι και οι επενδύσεις του δημόσιου τομέα, μεγάλο μέρος των οποίων, όμως, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναπτυξιακό με όρους μιας ενδογενούς επεκτατικής δυναμικής.[12]

Με βάση τα εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία της Eurostat, οι πραγματικές επενδύσεις στο σύνολό τους εμφανίζουν πτωτική τάση από το β΄ τρίμηνο του 2023 και ύστερα. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται στις επιδόσεις του δ΄ τριμήνου του 2023, όταν, παρά τη σημαντική ενίσχυση μέσω των πραγματικών επενδυτικών χορηγήσεων (αύξηση 300 εκατ. ευρώ σε σχέση με το δ΄ τρίμηνο του 2022), οι πραγματικές επενδύσεις μειώθηκαν οριακά (κατά 40 εκατ. ευρώ σε σχέση με το ίδιο τρίμηνο του 2022). Ωστόσο, το α΄ τρίμηνο του 2024 φαίνεται ότι υπάρχει μια μικρή ανάκαμψη των πραγματικών επενδύσεων, αν και περιορισμένου μεγέθους.

11. Σημειώνεται ότι το μερίδιο κερδών δεν είναι προσαρμοσμένο, δηλαδή περιλαμβάνει το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων.

12. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Cepparulo and Pasimeni, 2024), το 2022 οι δημόσιες επενδύσεις σε εξοπλιστικά προγράμματα αντιστοιχούσαν περίπου στο 1,5% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 1.9: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά θεσμικό τομέα και επενδυτικές χορηγήσεις προς τις μη χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις σε εκατ. ευρώ (2019:1-2023:4, σταθερές τιμές 2015)

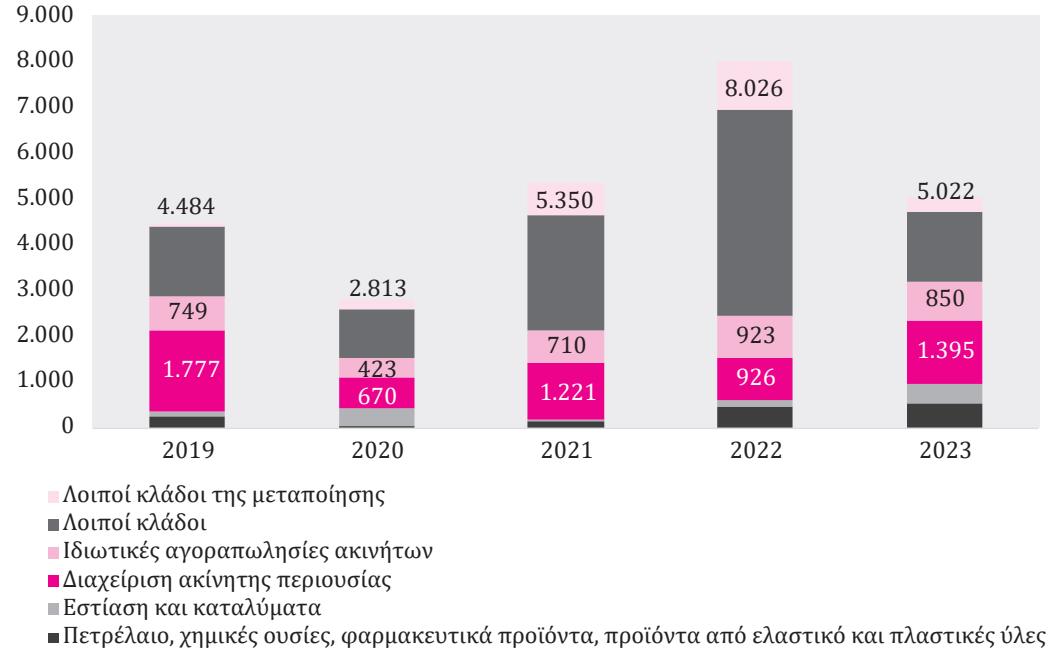
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 08.05.24)

Σημείωση: Μη εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία, τα οποία έχουν αποπληθωριστεί με βάση τον αποπληθωριστή επενδύσεων των αντίστοιχων τριμήνων.

Σχετικά με τη συμβολή του εξωτερικού τομέα στις εγχώριες επενδύσεις, το Διάγραμμα 1.10 παρουσιάζει τις καθαρές Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Αρχικά θα πρέπει να επισημανθεί ό,τι σε αντίθεση με τις επενδύσεις των υπόλοιπων θεσμικών τομέων, το μεγαλύτερο μέρος των ΑΞΕ αφορά την αγοραπωλησία περιουσιακών τίτλων και σε πολύ μικρότερο βαθμό επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο.[13] Συνεπώς, τα στοιχεία του διαγράμματος δεν συνδέονται άμεσα με ενίσχυση του αποθέματος κεφαλαίου της οικονομίας.

13. *Οι επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο είναι γνωστές και ως Greenfield FDI και αφορούν τη δημιουργία θυγατρικών επιχειρήσεων στη χώρα προορισμού εκ του μηδενός. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τις ΑΞΕ βλ. European Commission et al. (2009).*

Διάγραμμα 1.10: Καθαρές ΑΞΕ σε εκατ. ευρώ (2019-2023)

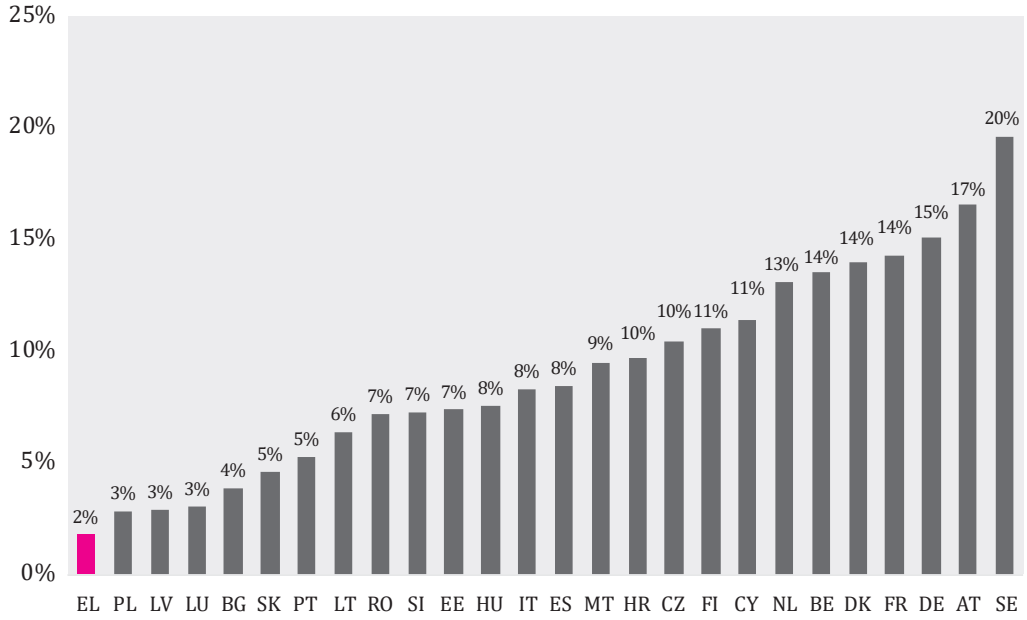
***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδας (πρόσβαση 15.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στην υπό εξέταση περίοδο, το 2022 αποτέλεσε χρονιά-ρεκόρ για την προσέλκυση ΑΞΕ, οι οποίες έφτασαν τα 8 δισ. ευρώ, ενώ το 2023 το ύψος των ΑΞΕ περιορίστηκε σε επίπεδο εφάμιλλο του 2021. Ο λόγος της μεγάλης αύξησης του 2022 εντοπίζεται στις ΑΞΕ στον χρηματοοικονομικό κλάδο ύψους περίπου 2,5 δισ. ευρώ. Πέρα από αυτή τη μεμονωμένη εξέλιξη, ο κλάδος που προσέλκυσε τις περισσότερες ΑΞΕ ήταν η αγορά ακινήτων (σχεδόν 2,3 δισ. ευρώ ή 42% του συνόλου των ΑΞΕ). Αυξημένο παρουσιάζεται το ενδιαφέρον για τον διευρυμένο κλάδο που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τη διύλιση οπτάνθρακα και πετρελαίου (386 εκατ. ευρώ) και τις φαρμακοβιομηχανίες (61 εκατ. ευρώ), αν και το συνολικό ύψος του ξεπέρασε μόλις τα 500 εκατ. ευρώ. Τέλος, ο κλάδος της εστίασης και της παροχής καταλυμάτων προσέλκυσε ΑΞΕ ύψους 416 εκατ. ευρώ. Συνδυαστικά οι ΑΞΕ στην αγορά ακινήτων, στην εστίαση και στην παροχή καταλυμάτων αντιστοιχούσε στο 53% του συνόλου των ΑΞΕ. Συνοπτικά, η εξέλιξη των ΑΞΕ δεν μπορεί να αποτελέσει πηγή αισιοδοξίας ως προς τον μετασχηματισμό του παραγωγικού-τεχνολογικού προτύπου της οικονομίας, αφού ο μεγαλύτερος όγκος τους κατευθύνεται σε κλάδους χαμηλής τεχνολογικής έντασης, με ισχνή επενδυτική δραστηριότητα και χαμηλή παραγωγικότητα, ενώ η έμφαση στην αγορά ακινήτων δημιουργεί ιδι-

αιτέρως δυσμενείς συνθήκες στο βιοτικό επίπεδο των πολιτών, καθιστώντας τη στέγαση μη προσιτή.[14]

Τέλος, σε ό,τι έχει να κάνει με το είδος των επενδύσεων, το 2023 τη μεγαλύτερη ετήσια αύξηση παρουσίασαν οι επενδύσεις σε κατασκευές (αύξηση 0,5 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ). Οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό, εξαρτήματα και οπλικά συστήματα υποχώρησαν κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, ενώ οι επενδύσεις σε προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας, που περιλαμβάνουν επενδύσεις στον κρίσιμο κλάδο της Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α), αυξήθηκαν μόλις κατά 0,1 ποσοστιαία μονάδα του ΑΕΠ.[15] Η απουσία επενδύσεων σε αυτό το είδος κεφαλαιουχικών προϊόντων αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες τεχνολογικής υστέρησης σε όρους παραγωγικής καινοτομίας της ελληνικής οικονομίας. Το Διάγραμμα 1.11 παρουσιάζει το καθαρό απόθεμα κεφαλαίου προϊόντων διανοητικής ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ. Η Ελλάδα καταγράφει μακράν τη χειρότερη θέση στην ΕΕ.

Διάγραμμα 1.11: Καθαρό απόθεμα κεφαλαίου προϊόντων διανοητικής ιδιοκτησίας των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στην ΕΕ (2021)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 04.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

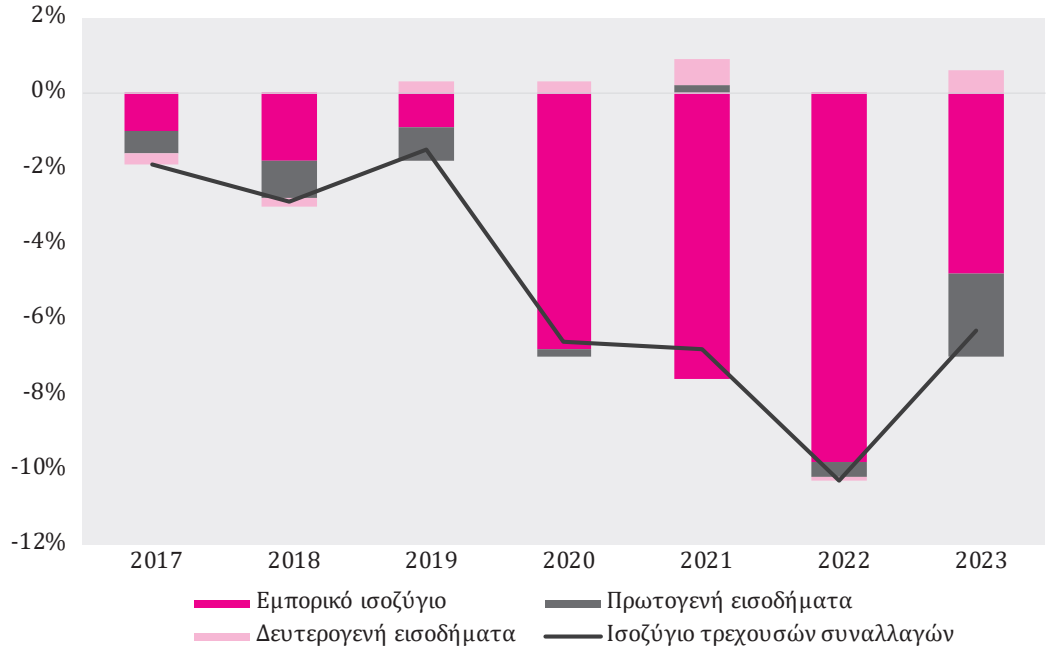
14. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. EC (2024a), IMF (2024) και Τράπεζα της Ελλάδας (ΤτΕ, 2024).

15. Στοιχεία Eurostat.

1.4 Ο εξωτερικός τομέας

Τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της παραγωγικής βάσης της οικονομίας επηρεάζουν άμεσα και τις εξαγωγικές της επιδόσεις. Το ισοζύγιο των υπηρεσιών είναι μόνιμα θετικό λόγω των τουριστικών ροών, αλλά δεν επαρκεί για να αντισταθμίσει το μεγάλο έλλειμμα του ισοζυγίου προϊόντων, που απορρέει από τα διαρθρωτικά ελλείμματα του παραγωγικού συστήματος. Το 2023 το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου περιορίστηκε, όπως αποτυπώνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ στο Διάγραμμα 1.12 και αναφέρθηκε παραπάνω. Η προσαρμογή του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών δεν ήταν ανάλογη. Συγκεκριμένα, μετά την έκρηξη των τιμών ενέργειας το 2022 η Ελλάδα κατέγραψε το μεγαλύτερο έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην ΕΕ, ενώ το 2023 είχε την τρίτη χειρότερη επίδοση.

Διάγραμμα 1.12: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και συνιστώσες του ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2017-2023)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 15.04.24)

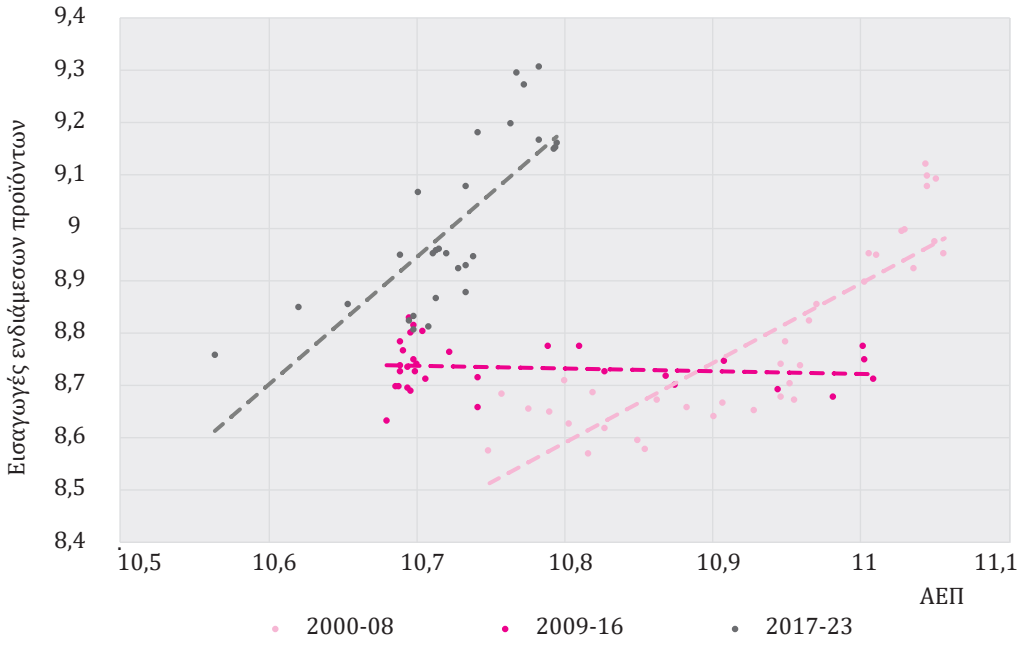
Θετική συμβολή είχαν η μείωση των τιμών ενέργειας και η εισροή τρεχουσών μεταβιβάσεων από το εξωτερικό, μέρος των πόρων του ΤΑΑ. Αρνητική συμβολή είχε η αύξηση των τόκων που καταβάλλονται στο εξωτερικό. Για παράδειγμα,

σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat το γ΄ τρίμηνο του 2021 οι καταβληθέντες τόκοι του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα στο εξωτερικό ήταν 666 εκατ. ευρώ, ενώ το γ΄ τρίμηνο του 2023 ανήλθαν σε 2.652 εκατ. ευρώ (4,8% του ΑΕΠ του γ΄ τριμήνου). Η διατήρηση αυτής της κατάστασης δημιουργεί επιπλέον περιπλοκές στην ελληνική οικονομία, καθώς πέρα από τον αδύναμο παραγωγικό ιστό της, ο οποίος προκαλεί έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο, υποβαθμίζεται και η εξωτερική φερεγγυότητά της.

Εστιάζοντας περισσότερο στη διασύνδεση μεταξύ εγχώριου παραγωγικού ιστού και εξαγωγικών επιδόσεων, το Διάγραμμα 1.13 αποτυπώνει πώς έχει εξελιχθεί η ελαστικότητα των εισαγωγών ενδιάμεσων προϊόντων ως προς το εθνικό εισόδημα, επικεντρώνοντας σε τρεις περιόδους. Η πρώτη καλύπτει το διάστημα 2000-2008, η δεύτερη την περίοδο της κρίσης χρέους (2009-2016), ενώ η τρίτη εστιάζει στα πιο πρόσφατα έτη (2017-2023). Κατά τη διάρκεια της κρίσης, η σχέση μεταξύ πραγματικού ΑΕΠ και πραγματικών εισαγωγών ενδιάμεσων προϊόντων δεν είναι στατιστικά σημαντική λόγω των επιπλοκών που προκάλεσε η μεγάλη πτώση της οικονομικής δραστηριότητας.

Ωστόσο, υπάρχει μεγάλη αύξηση της ελαστικότητας μεταξύ της πρώτης και της τρίτης περιόδου, γεγονός που αντανακλά τη σημαντική αποδιάρθρωση του εγχώριου παραγωγικού συστήματος. Η ελαστικότητα αυξήθηκε από 1,51 στην πρώτη περίοδο σε 2,44 στην τρίτη περίοδο. Επί της ουσίας, ενισχύθηκε σημαντικά η εξάρτηση της εγχώριας οικονομίας από εισαγόμενα ενδιάμεσα προϊόντα, εξέλιξη που αναδεικνύει τη σημασία σχεδιασμού μιας βιομηχανικής πολιτικής που θα έχει στόχο την αύξηση της πολυπλοκότητας της οικονομίας, τη στρατηγική αυτονομία της χώρας και την επάρκειά της σε βασικά αγαθά.

Διάγραμμα 1.13: Ελαστικότητα των εισαγωγών ενδιάμεσων προϊόντων ως προς το εθνικό εισόδημα (2000:1-2023:3, σταθερές τιμές 2015)

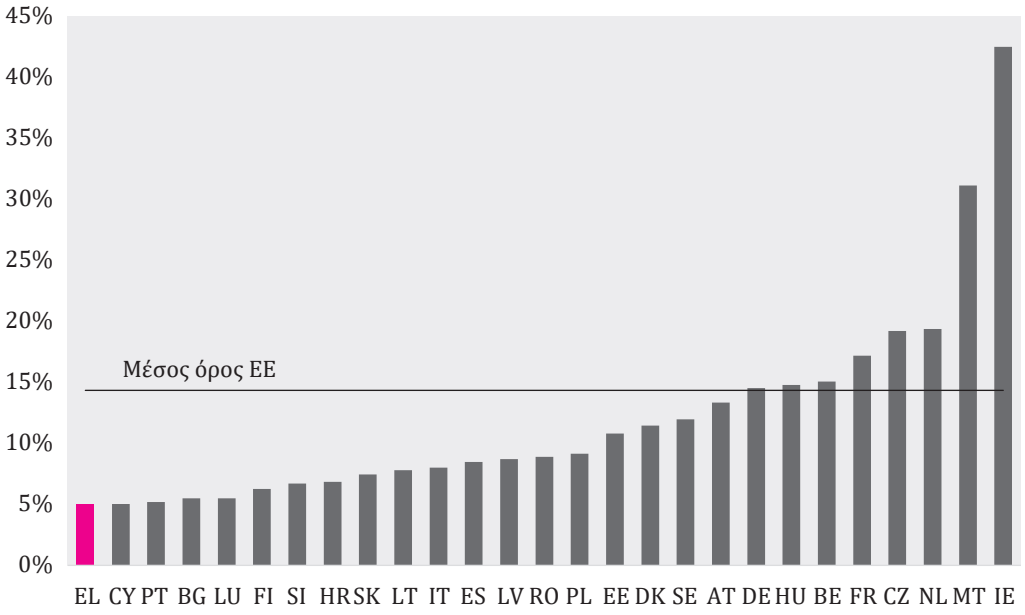

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 17.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά και ημερολογιακά προσαρμοσμένα στοιχεία. Οι μεταβλητές παρουσιάζονται σε λογαριθμική μορφή. Η ελαστικότητα εισαγωγών αυξήθηκε από 1,51 την πρώτη περίοδο σε 2,44 στην τρίτη περίοδο, ενώ στη δεύτερη ήταν στατιστικά μη σημαντική.

Ένας άλλος δείκτης που αναδεικνύει τα εμπόδια που δημιουργεί η αδύναμη παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας στις εξαγωγικές επιδόσεις της είναι η τεχνολογική ένταση των εξαγωγικών της προϊόντων. Συγκεκριμένα, το 2022 οι εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ήταν οριακά χαμηλότερες του 5% του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών, κατατάσσοντας την ελληνική οικονομία στην τελευταία θέση της ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 1.14).

Διάγραμμα 1.14: Εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ως ποσοστό (%) του συνόλου των εξαγωγών για τα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022)

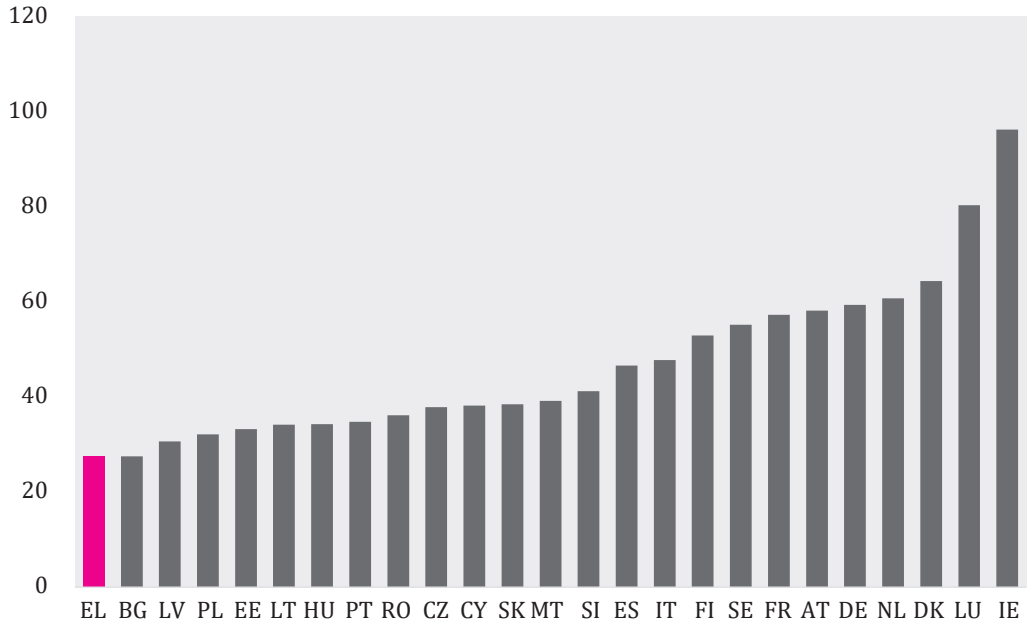

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 15.04.24)

Η αδυναμία υλοποίησης μεταρρυθμίσεων και άσκησης πολιτικών επιτάχυνσης των απαραίτητων διαρθρωτικών, παραγωγικών και τεχνολογικών μεταβολών που θα ενισχύσουν τη δυναμική και την ανθεκτικότητα της οικονομίας λειτουργεί επιβαρυντικά ως προς τις μεσοπρόθεσμες προοπτικές της και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της. Όπως έχουμε τονίσει στο παρελθόν,[16] η αγοραστική δύναμη των πολιτών, όπως καταγράφεται στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS), έχει υποχωρήσει στην προτελευταία θέση σε όλη την ΕΕ. Ένας επιπλέον παράγοντας που αποτυπώνει το επίπεδο ευημερίας των πολιτών είναι το ΑΕΠ που παράχθηκε σε μια περίοδο, μετρούμενο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, προς τις ώρες εργασίας που χρειάστηκαν για να παραχθεί. Στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα καταγράφει τη χειρότερη θέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 1.15). Επί της ουσίας, το ωριαίο εισόδημα που δημιουργεί η ελληνική οικονομία έχει τη χαμηλότερη αγοραστική δύναμη στην ΕΕ.

16. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022).

Διάγραμμα 1.15: ΑΕΠ προς ώρες εργασίας σε μονάδες αγοραστικής δύναμης στην ΕΕ (2023)

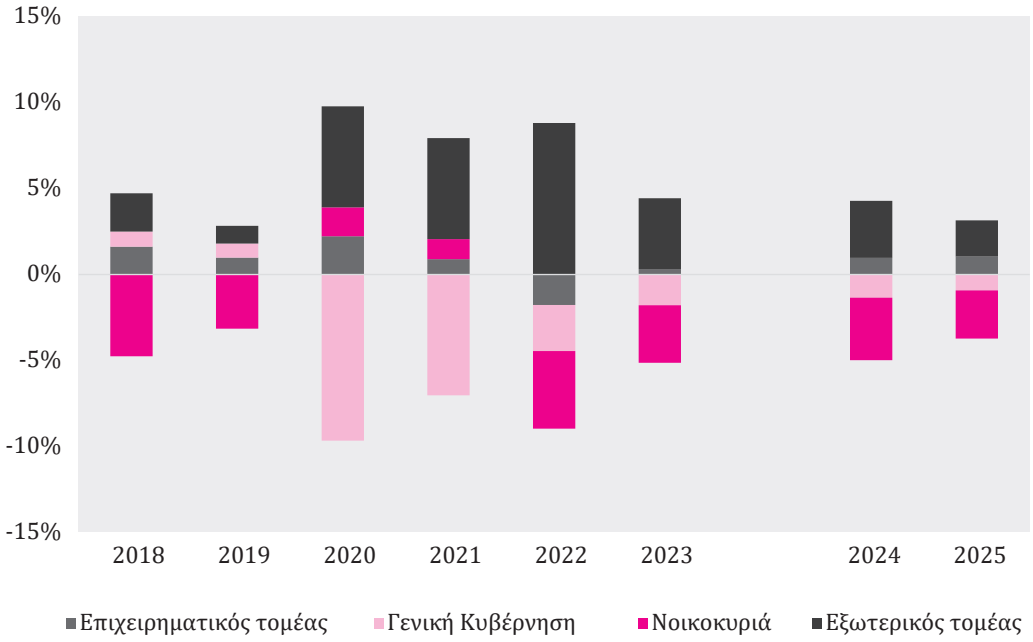
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 25.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Κατά τη διάρκεια συγγραφής του κειμένου δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία για τις ώρες εργασίας το 2023 για το Βέλγιο και την Κροατία.

1.5 Τα χρηματοοικονομικά ισοζύγια των θεσμικών τομέων

Η παραπάνω ανάλυση των χαρακτηριστικών της οικονομίας μάς επιτρέπει να εξαγάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα ως προς την τρέχουσα κατάσταση και τη δυναμική των χρηματοοικονομικών ισοζυγίων των βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα, οι κλαδικές και οι τομεακές ανισορροπίες του παραγωγικού συστήματος της οικονομίας αποτελούν την κύρια αιτία για την οποία ο εξωτερικός τομέας διαχρονικά διατηρεί πλεονασματική θέση. Η χαμηλή επενδυτική ροπή του επιχειρηματικού τομέα είναι αιτία της πλεονασματικής θέσης του και της ελλειμματικής θέσης των νοικοκυριών (βλ. Διάγραμμα 1.16). Όπως έχουμε υπογραμμίσει σε προηγούμενες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, η δαπάνη των νοικοκυριών είναι αυτή που στηρίζει τους ρυθμούς μεγέθυνσης της οικονομίας.

Διάγραμμα 1.16: Ισοζύγια των θεσμικών τομέων ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ (2018-2025)

***Πηγή*:** Ameco (πρόσβαση 15.05.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Το 2024 και το 2025 αποτελούν εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τα ισοζύγια αντιστοιχούν στις καθαρές θέσεις λήψης/παροχής δανείων.

Η χρηματοδότηση του ελλειμματικού ισοζυγίου των νοικοκυριών καθιστά αναγκαία είτε την αύξηση του χρέους είτε τη μείωση του πλούτου τους. Η εικόνα αυτή επιδεινώνεται όταν λαμβάνονται υπόψη το πλεονασματικό ισοζύγιο του εξωτερικού τομέα (δηλαδή το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών της οικονομίας) και το ελλειμματικό ισοζύγιο του δημόσιου τομέα της Ελλάδας, μιας χώρας με υπερσυσσώρευση δημόσιου χρέους. Επιπλέον, η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας ασκεί ακόμα εντονότερες πιέσεις στο ισοζύγιο των νοικοκυριών.

Η κατάσταση αυτή των χρηματοοικονομικών ισοζυγίων των βασικών τομέων της οικονομίας δεν δημιουργεί συνθήκες διατηρήσιμης και βιώσιμης δυναμικής για μια σειρά λόγους. Πρώτον, η ελλειμματική θέση των νοικοκυριών έχει αρνητική επίδραση στη χρηματοοικονομική τους φερεγγυότητα και στη διατηρησιμότητα της κατανάλωσής τους, ειδικά των νοικοκυριών με εισοδήματα από μισθωτή εργασία. Δεύτερον, υπάρχει αντίστροφη σχέση μεταξύ της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα και της φερεγγυότητας των νοικοκυριών. Η μετάβαση του δημόσιου τομέα σε καθεστώς πλεονασμάτων συνεπάγεται παρεμβάσεις στο σκέλος

των δημόσιων δαπανών και των εσόδων, που θα επιβαρύνουν τις εισοδηματικές ροές προς και από τα νοικοκυριά. Τρίτον, η πλεονασματική θέση του εξωτερικού τομέα συνιστά εκροή εισοδήματος από την εγχώρια οικονομία προς το εξωτερικό και αύξηση των υποχρεώσεων της Ελλάδας. Τέταρτον, η πλεονασματική θέση των επιχειρήσεων είναι η άλλη όψη της χαμηλής επενδυτικής δραστηριότητας του τομέα, που δεν δημιουργεί συνθήκες παραγωγικής αναδιάρθρωσης και μακροοικονομικού μετασχηματισμού.

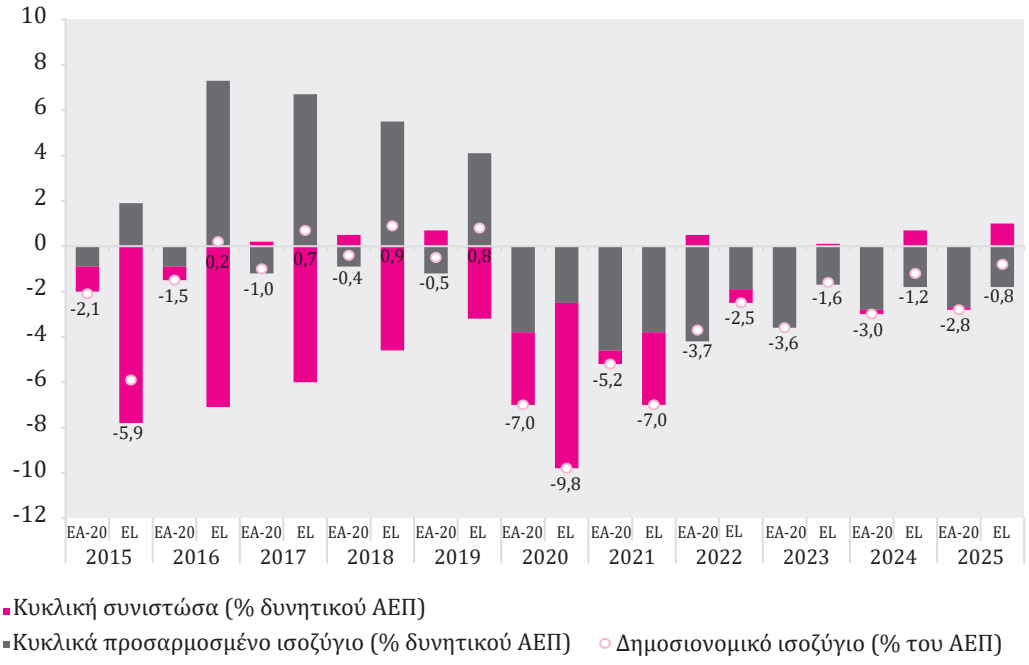
Η βιωσιμότητα της ελληνικής οικονομίας θα εξαρτηθεί από το εάν θα ενεργοποιηθούν ενδογενείς διαδικασίες μακροοικονομικού και παραγωγικού μετασχηματισμού της. Πρωταρχικός στόχος θα πρέπει να είναι η αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων και η εναλλαγή του ισοζυγίου τους από πλεονασματική σε ελλειμματική θέση. Δηλαδή ο επιχειρηματικός τομέας οφείλει να συμπεριφέρεται ως επενδυτής και όχι ως αποταμιευτής. Η ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας θα βελτιώσει τη διαρθρωτική της ανταγωνιστικότητα εξασφαλίζοντας μια καλύτερη, γιατί όχι πλεονασματική, θέση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μεσομακροπρόθεσμα. Συνδυαστικά, η μεταβολή αυτών των δύο ισοζυγίων θα επιτρέψει τη δημιουργία διατηρήσιμων ροών εισοδήματος, μέσω της απασχόλησης και της αύξησης των μισθών, προς την πλειονότητα των νοικοκυριών και την επίτευξη πλεονάσματος για τον τομέα των νοικοκυριών, ενισχύοντας τη φερεγγυότητά τους και τη βιωσιμότητα της οικονομίας και της κοινωνίας.

Πολιτικές προς αυτή την κατεύθυνση περιλαμβάνουν τόσο παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας όσο και δημοσιονομικές. Από την πλευρά της αγοράς εργασίας, η αύξηση του ποσοστού κάλυψης των συλλογικών διαπραγματεύσεων και η επαναφορά της επεκτασιμότητας των ΣΣΕ θα αυξήσουν το μερίδιο των μισθών στο συνολικό εισόδημα, με ευεργετικές επιδράσεις στην κατανάλωση, στην αποταμίευση και στη φερεγγυότητα των νοικοκυριών. Στην κατεύθυνση αυτή θετική θα είναι επίσης η συμβολή της περαιτέρω αύξησης της απασχόλησης και η αύξηση των μισθών, πέραν του κατώτατου. Στο σκέλος των δημοσιονομικών παρεμβάσεων κρίνουμε αναγκαία την ουσιαστική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής σε όλους τους οικονομικούς χώρους όπου αυτή συμβαίνει. Τέλος, όπως υπογραμμίστηκε και στην Εισαγωγή, καθοριστικός είναι ο ρόλος του σχεδιασμού μιας σύγχρονης βιομηχανικής πολιτικής.

1.6 Οι δημοσιονομικές εξελίξεις και η φερεγγυότητα της οικονομίας

Υποβοηθούμενη από την αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ, η ελληνική οικονομία συνέχισε και το 2023 τη δημοσιονομική προσαρμογή της, περιορίζοντας τις πολύ σοβαρές ανισορροπίες που εμφάνισε την περίοδο 2020-2021 ως συνέπεια του πανδημικού σοκ, των μέτρων αντιμετώπισής του και της πτώσης της οικονομικής δραστηριότητας που αυτά προκάλεσαν. Ειδικότερα, το 2023 το συνολικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκε στο -1,6% του ΑΕΠ (έναντι -3,6% στο σύνολο της Ευρωζώνης), καταγράφοντας διόρθωση 0,9 ποσοστιαίων μονάδων έναντι του προηγούμενου έτους (Διάγραμμα 1.17). Στη διόρθωση αυτή συνέβαλε κυρίως η βελτίωση της κυκλικής συνιστώσας του ισοζυγίου της Γενικής Κυβέρνησης κατά 0,7 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ οριακά θετική συμβολή είχε και ο περιορισμός του κυκλικά προσαρμοσμένου ελλείμματος του Δημοσίου κατά 0,2 ποσοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 1.17: Συνολικό, κυκλικά προσαρμοσμένο και κυκλικό ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης (2015-2025)

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος 2024)

Όσον αφορά την εξέλιξη του πρωτογενούς αποτελέσματος της Γενικής Κυβέρνησης, το 2023 διαμορφώθηκε σε πλεόνασμα ύψους 1,9% του ΑΕΠ, ενώ περαιτέρω

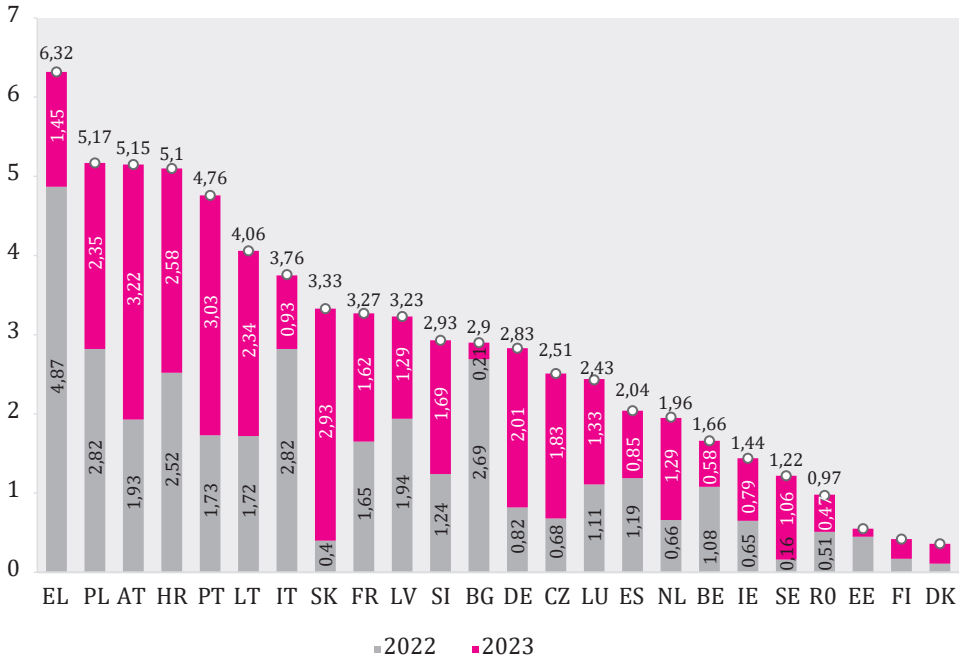
διεύρυνσή του προβλέπεται το 2024, όταν θα ανέλθει στο 2,3%.[17] Στη βελτίωση των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας το 2023 συμβολή είχε για ένα ακόμη έτος η αύξηση των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης, ο όγκος των οποίων ανήλθε στα 107,8 δισ. ευρώ, αυξημένος κατά 3.227 εκατ. ευρώ έναντι του 2022. Οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης σημείωσαν άνοδο 1.592 εκατ. ευρώ, φτάνοντας τα 111,3 δισ. ευρώ. Δεδομένων όμως των ιδιαίτερα αυξημένων, έναντι του 2022, πληρωμών του Δημοσίου για τόκους, οι πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης το 2023 εμφάνισαν μείωση 842 εκατ. ευρώ, συμβάλλοντας έτσι στην καταγραφή του υψηλότερου πρωτογενούς αποτελέσματος μετά το ξέσπασμα της πανδημίας το 2020. Για φέτος, αντίθετα, παράλληλα με την προβλεπόμενη νέα αύξηση των δημόσιων εσόδων κατά 4,6 δισ. ευρώ, οι πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα ενισχυθούν κατά 3,5 δισ. ευρώ. Σημειώνεται ότι συνολικά την περίοδο 2019-2023 η αύξηση των πρωτογενών δαπανών του δημόσιου τομέα στη χώρα μας ανήλθε περίπου στα 21 δισ. ευρώ, αποτυπώνοντας, μεταξύ άλλων, τον σοβαρό αντίκτυπο της πανδημίας, αλλά και των μέτρων αντιμετώπισης της ενεργειακής κρίσης στη δημοσιονομική θέση της οικονομίας.

Ενδεικτικό αυτού είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα, αν και αποτελεί την πιο υπερχρεωμένη οικονομία της ΕΕ,[18] εμφάνισε την περίοδο 2022-2023 το υψηλότερο κόστος δημοσιονομικών παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης μεταξύ των κρατών-μελών της (βλ. Διάγραμμα 1.18). Ειδικότερα, στη χώρα μας το κόστος αυτό ανήλθε στο 6,32% του ΑΕΠ, όταν ενδεικτικά στην Πολωνία, που κατέγραψε το δεύτερο μεγαλύτερο ύψος των εν λόγω δαπανών, ήταν 5,17% του ΑΕΠ, ενώ σε άλλες χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Ρουμανία και η Εσθονία) δεν ξεπέρασε το 1% του ΑΕΠ.

17. *Τα στοιχεία βασίζονται στις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.*

18. *Σε όρους δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ.*

Διάγραμμα 1.18: Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022 και 2023)

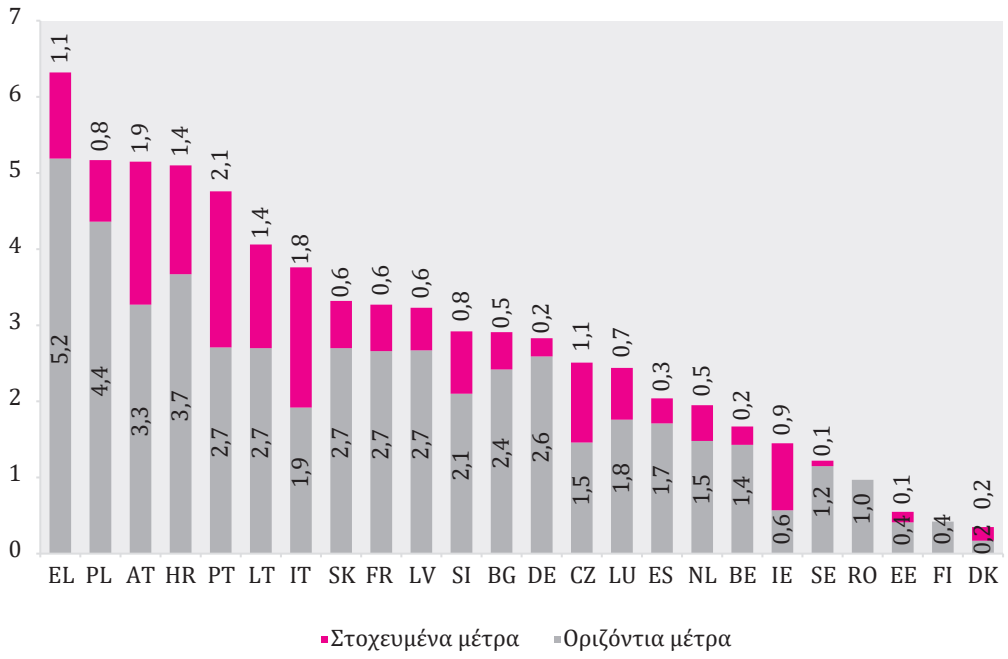

***Πηγή*:** https://www.oecd.org/economy/oecd-energy-support-measures-tracker/

Σημείωση: Τα στοιχεία καλύπτουν το διάστημα μέχρι τις 23.05.2023. Μη διαθέσιμα στοιχεία για τη Μάλτα, την Κύπρο και την Ουγγαρία.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι, σε αντίθεση με την πλειονότητα των κρατών-μελών της ΕΕ, στη χώρα μας οι παρεμβάσεις στήριξης έναντι της ενεργειακής κρίσης το διάστημα 2021-2023 ήταν κατά κύριο λόγο οριζόντιες (5,2% του ΑΕΠ), ενώ οι στοχευμένες έφτασαν μόλις στο 1,1% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.19).

Διάγραμμα 1.19: Κατανομή στοχευμένων και οριζόντιων παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022 και 2023)

***Πηγή*:** https://www.oecd.org/economy/oecd-energy-support-measures-tracker/

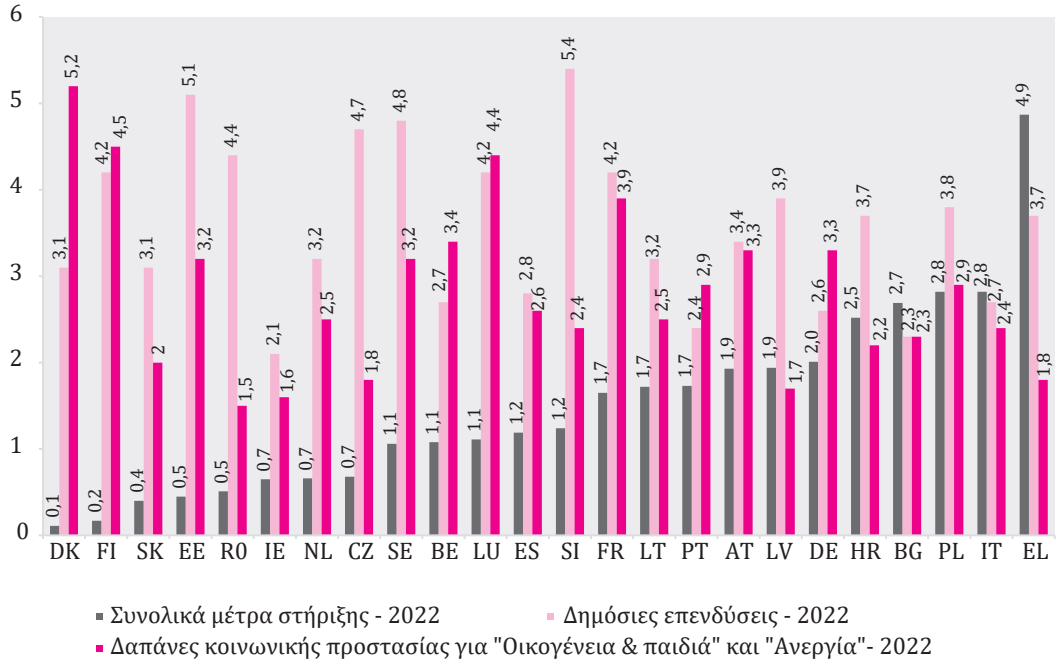
Σημείωση: Τα στοιχεία καλύπτουν το διάστημα μέχρι τις 23.05.2023. Μη διαθέσιμα στοιχεία για τη Μάλτα, την Κύπρο και την Ουγγαρία.

Οι συγκεκριμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις αποτέλεσαν αναμφισβήτητα μια σημαντική ένεση ρευστότητας προς τον ιδιωτικό τομέα, στηρίζοντας έτσι τη δαπάνη και τη χρηματοπιστωτική του σταθερότητα, καθώς επίσης και τη μεγέθυνση της οικονομίας. Όμως, πρέπει να τονίσουμε ότι ο οριζόντιος κατά βάση χαρακτήρας τους περιόρισε το εύρος των ωφελειών που θα μπορούσαν να έχουν οι παρεμβάσεις αυτές στην αγοραστική δύναμη και στο επίπεδο διαβίωσης των πιο ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, επιβαρύνοντας ταυτόχρονα το εύθραυστο ισοζύγιο του δημόσιου τομέα. Η παρατήρηση αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν αναλογιστούμε ότι το 2022 το συνολικό ύψος ορισμένων κρίσιμων δαπανών κοινωνικής προστασίας που στηρίζουν το διαθέσιμο εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο ευαίσθητων τμημάτων της κοινωνίας, όπως αυτές για «Οικογένεια και παιδιά» και «Ανεργία», ανήλθαν μόλις στο 1,8% του ΑΕΠ,[19] δηλαδή στο 36,7% των συνο-

19. *Για μια αντίστοιχη συγκριτική ανάλυση βλ.: https://www.oecd.org/economy/oecd-energy-support-measures-tracker/*

λικών παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης· ποσοστό από τα χαμηλότερα μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ (Διάγραμμα 1.20).

Διάγραμμα 1.20: Δημοσιονομικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης, δημόσιες επενδύσεις και επιλεγμένες δαπάνες κοινωνικής προστασίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2022)

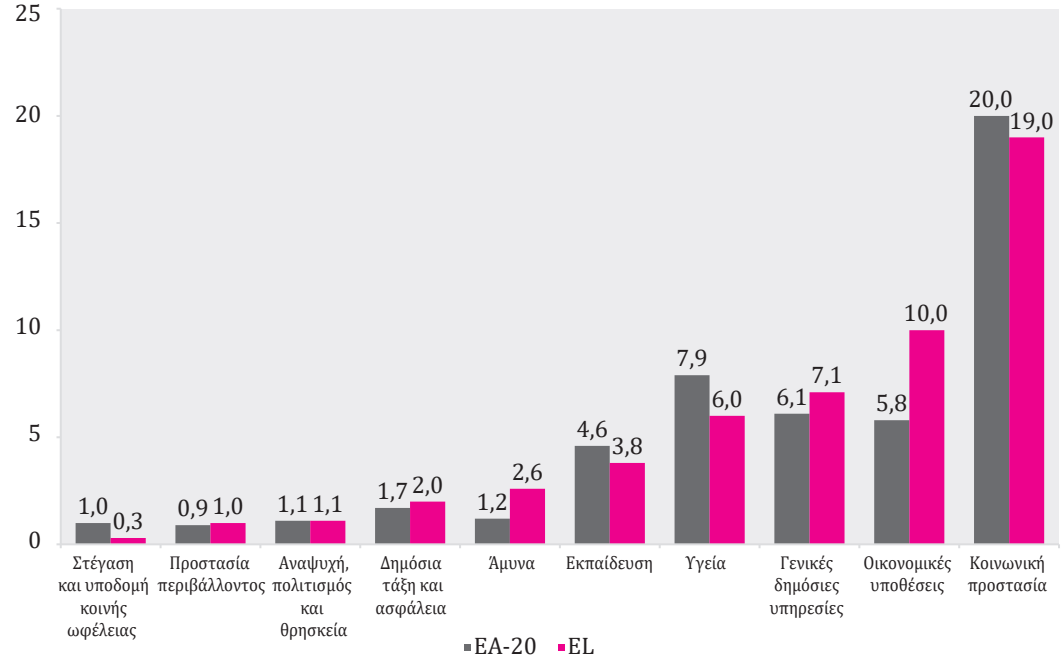
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 16.05.2024) και https://www.oecd.org/economy/oecd-energy-support-measures-tracker/

Σημείωση: Μη διαθέσιμα στοιχεία για τη Μάλτα, την Κύπρο και την Ουγγαρία.

Επίσης, η αξιολόγηση της σταθεροποιητικής επίδρασης των συγκεκριμένων παρεμβάσεων θα πρέπει ασφαλώς να γίνει και βάσει των ευρύτερων αναπτυξιακών προκλήσεων που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική οικονομία, όπως το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό των επενδύσεων, ειδικά μέσα στο νέο γεω-οικονομικό περιβάλλον που δημιουργούν η πράσινη και η ψηφιακή μετάβαση. Ως προς αυτό, αξιοσημείωτο είναι ότι το κόστος των μέτρων αντιμετώπισης της ενεργειακής κρίσης το 2022 στη χώρα μας ήταν κατά 1,2 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερο από την αντίστοιχη δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης για ακαθάριστο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου (Διάγραμμα 1.20), αλλά και 4 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερο έναντι των αντίστοιχων δαπανών του Δημοσίου για δραστηριότητες Ε&Α.

Εστιάζοντας στο μέγεθος και στην κατανομή των δημόσιων δαπανών στη χώρα μας και στην Ευρωζώνη, παρατηρούμε πως, παρά το ότι οι συνολικές δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα το 2022 υπερέβαιναν κατά 2,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ τις αντίστοιχες στον μέσο όρο της Ευρωζώνης, η απόκλιση αυτή οφειλόταν κατά κύριο λόγο στις υψηλότερες δαπάνες που εμφανίζει η χώρα μας σε τομείς λειτουργίας που δεν σχετίζονται άμεσα με πεδία της κοινωνικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την ταξινόμηση των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης ανά τομέα λειτουργίας της, το 2022 το ελληνικό Δημόσιο κατέγραψε δαπάνες για «Οικονομικές υποθέσεις» 4,2 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερα από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, για «Άμυνα» 1,4 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα, για «Γενικές δημόσιες υπηρεσίες» 1 ποσοστιαία μονάδα υψηλότερα, ενώ για «Δημόσια τάξη και ασφάλεια» 0,3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα (Διάγραμμα 1.21). Αντίθετα, το ίδιο έτος οι δημόσιες δαπάνες για «Υγεία» στη χώρα μας ήταν χαμηλότερες κατά 1,9 ποσοστιαίες μονάδες από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, για «Κοινωνική προστασία» κατά 1 ποσοστιαία μονάδα χαμηλότερες, ενώ για «Εκπαίδευση» και «Στέγαση και υποδομή κοινής ωφέλειας» 0,8 και 0,7 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερες αντίστοιχα.

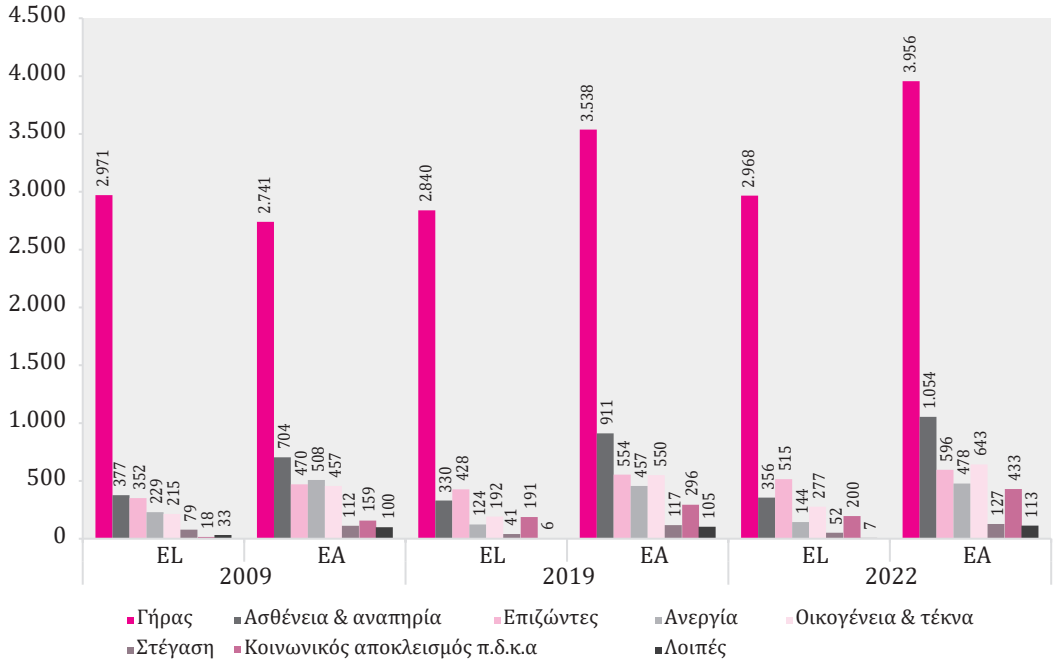
Διάγραμμα 1.21: Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης ανά τομέα λειτουργίας (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 16.05.2024)

Ειδικά όσον αφορά τις δαπάνες κοινωνικής προστασίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εξέτασή τους σε όρους κατά κεφαλήν PPS, στον βαθμό που μπορούν να απεικονίσουν προσεγγιστικά το επίπεδο ανταποδοτικότητας και οφέλους που έχουν προς τους δικαιούχους τους. Από τα στοιχεία του Διαγράμματος 1.22 παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα το συνολικό ύψος των εν λόγω δαπανών ανήλθε το 2022 στα 4.518 PPS, όταν στην Ευρωζώνη η αντίστοιχη δαπάνη ήταν 7.400 PPS. Εστιάζοντας στις επιμέρους κατηγορίες των δαπανών κοινωνικής προστασίας, βλέπουμε ότι, στο σύνολό τους, η Ελλάδα παρουσίαζε το 2022 χαμηλότερο ύψος κατά κεφαλήν δαπανών σε όρους PPS. Ειδικότερα, όσον αφορά την κατηγορία «Γήρας», οι δαπάνες στην Ελλάδα (2.968 κατά κεφαλήν PPS) αντιστοιχούσαν στο 75% εκείνων στον μέσο όρο της Ευρωζώνης, στην κατηγορία «Ασθένεια και αναπηρία» στο 33,8%, στην κατηγορία «Οικογένεια και παιδιά» στο 43,2%, ενώ στις κατηγορίες «Στέγαση» και «Κοινωνικός αποκλεισμός π.δ.κ.α» στο 40,9% και 46,1% αντίστοιχα.

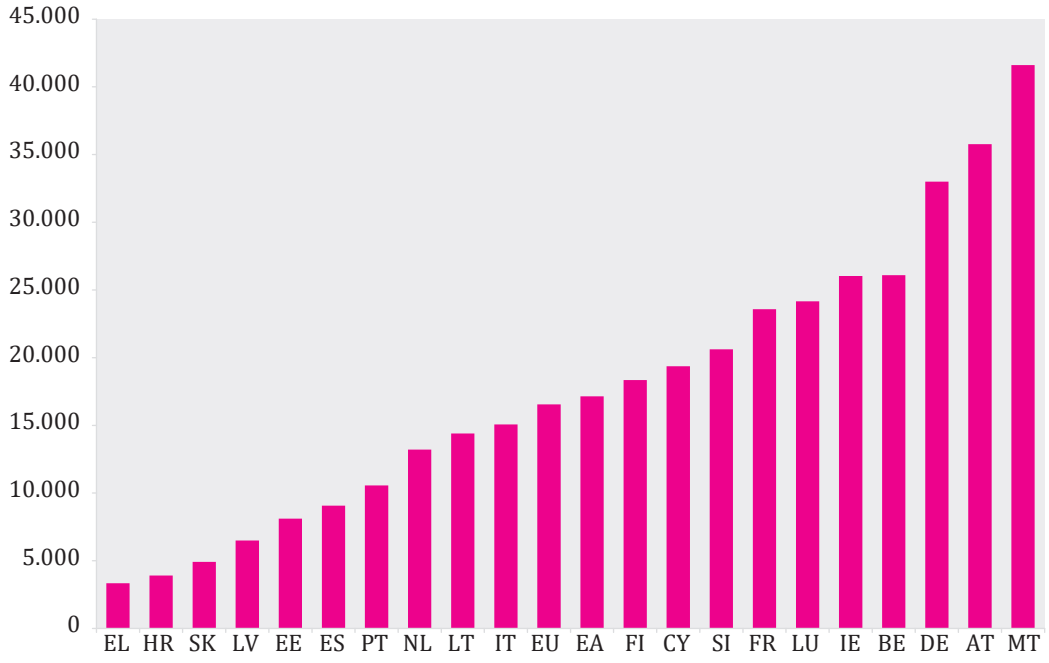
Διάγραμμα 1.22: Δαπάνες κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη (2022, κατά κεφαλήν PPS)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 16.05.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Μικρότερη από τις προαναφερθείσες είναι η απόκλιση μεταξύ Ευρωζώνης και Ελλάδας όσον αφορά τις κατά κεφαλήν παροχές του Δημοσίου στην κατηγορία «Επιζώντες» (515 PPS στη χώρα μας, έναντι 596 PPS στο σύνολο της Ευρωζώνης), ενώ αντίθετα αρκετά χαμηλότερο συγκριτικά με τη ζώνη του ευρώ (478 PPS) είναι στη χώρα μας το ύψος της κατά κεφαλήν δημόσιας δαπάνης στην κατηγορία «Ανεργία» (144 PPS), παρά το γεγονός ότι το 2022 η Ελλάδα εμφάνισε το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην Ευρωζώνη.

Διάγραμμα 1.23: Επίδομα ανεργίας και άλλες σχετικές μεταβιβάσεις (σε είδος και σε χρήμα) ανά άνεργο στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (σε PPS, 2021)

***Πηγή*:** Eurostat_ESSPROS (πρόσβαση: 04.06.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Λαμβάνοντας υπόψη το υψηλό ποσοστό ανεργίας στη χώρα μας, ειδική αναφορά πρέπει επίσης να γίνει και στο ύψος μιας σειράς δαπανών κοινωνικής προστασίας που σχετίζονται με την αντιμετώπιση του συγκριμένου προβλήματος. Το Διάγραμμα 1.23 απεικονίζει το ύψος του επιδόματος ανεργίας και άλλων σχετικών μεταβιβάσεων σε είδος και σε χρήμα το 2021, σε όρους PPS ανά άνεργο, στα

κράτη-μέλη της Ευρωζώνης.[20] Από τα στοιχεία του Διαγράμματος 1.23 παρατηρούμε ότι η Ελλάδα καταλάμβανε το 2021 την τελευταία θέση όσον αφορά τις εν λόγω κοινωνικές παροχές, με το ύψος τους να διαμορφώνεται σε 3.332 PPS, έναντι 17.142 PPS στον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Η απόκλιση μάλιστα της Ελλάδας από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη, με εξαίρεση ίσως την Κροατία και τη Σλοβακία, ήταν το 2021 ιδιαίτερα μεγάλη.

Ενδεικτικά, σε σύγκριση με τη Λετονία η απόκλιση αυτή ανήλθε στα 3.159 PPS, με την Πορτογαλία στα 7.226 PPS, με τη Λιθουανία στα 11.702 PPS, ενώ με τη Σλοβενία στα 17.283 PPS. Ιδιαίτερα ανησυχητικό όμως είναι το γεγονός ότι, ενώ η Ελλάδα το 2009 κατατασσόταν στη 12η θέση μεταξύ των 20 κρατών-μελών της Ευρωζώνης όσον αφορά το ύψος των συγκεκριμένων παροχών ανά άνεργο, το 2019 απώλεσε 8 θέσεις και βρέθηκε στην τελευταία, την οποία, όπως αναφέραμε, διατήρησε και το 2021. Η εξέλιξη αυτή προήλθε, μεταξύ άλλων, από τη δραματική αύξηση του αριθμού των ανέργων και από τη μείωση των δαπανών κοινωνικής προστασίας που σημειώθηκαν στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των πολιτικών δημοσιονομικής και εισοδηματικής λιτότητας.[21]

Δεδομένων των ισχυρών δημοσιονομικών περιορισμών της οικονομίας, που επιβάλλουν όχι μόνο το κανονιστικό δημοσιονομικό πλαίσιο της ΕΕ αλλά και το έλλειμμα διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας εξαιτίας των εγγενών ανεπαρκειών του παραγωγικού της συστήματος, η ενίσχυση κρίσιμων για την κοινωνική συνοχή και την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας δημόσιων δαπανών προϋποθέτει διαρθρωτικές παρεμβάσεις που στόχο θα έχουν τη διατηρήσιμη αύξηση των δημόσιων εσόδων και τη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερο βάρος πρέπει επίσης να δοθεί στην εντατικοποίηση των φορολογικών ελέγχων, στην αποτελεσματική πάταξη λογιστικών και λοιπών πρακτικών απόκρυψης εισοδημάτων μέσω τριγωνικών συναλλαγών κ.ά., στην ενίσχυση του προοδευτικού χαρακτήρα της φορολογίας, αλλά και σε θεσμικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που θα στοχεύουν στην αύξηση των ποιοτικών θέσεων απασχόλησης, στην ενίσχυση των μισθών των εργαζομένων και στην αντιμετώπιση των εκτεταμένων φαινομένων άτυπης, αδήλωτης και υποδηλωμένης εργασίας στη χώρα μας.

---

20. Πληροφορίες για το τι περιλαμβάνει η συγκεκριμένη δαπάνη καθώς και για τους δικαιούχους αυτής βλ. στο https://bit.ly/3z31OTg

21. Σημειώνεται ότι στη βάση δεδομένων ESSPROS περιλαμβάνονται δαπάνες κοινωνικής προστασίας που καταβάλλουν τόσο ο δημόσιος τομέας όσο και ιδιωτικοί φορείς (π.χ. ασφαλιστικές εταιρείες, εργοδότες, φιλανθρωπικοί οργανισμοί κ.ά.). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-22-013

Η διατηρήσιμη ενίσχυση των δημόσιων εσόδων μέσω της δίκαιης διεύρυνσης της φορολογικής βάσης αποτελεί, κατά την άποψή μας, βασική προϋπόθεση για την ενδογενή χρηματοδότηση μιας νέας, αποτελεσματικής, αναπτυξιακής-βιομηχανικής πολιτικής που θα απαντά στα χρόνια κλαδικά-παραγωγικά προβλήματα της οικονομίας, ενισχύοντας έτσι την ανθεκτικότητά της. Επίσης, μια τέτοια πολιτική επιλογή θα αποτελούσε και μια μείζονα διαρθρωτική παρέμβαση που θα επέτρεπε τη μεταβολή του μείγματος της ασκούμενης φορολογικής πολιτικής, και ειδικά του όγκου και της κατανομής των άμεσων φόρων, ώστε να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και των μισθωτών, να αμβλυνθεί η εισοδηματική ανισότητα, να εμπεδωθεί ένα αίσθημα φορολογικής δικαιοσύνης και, εντέλει, να διασφαλιστεί η δημοσιονομική φερεγγυότητα της οικονομίας σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

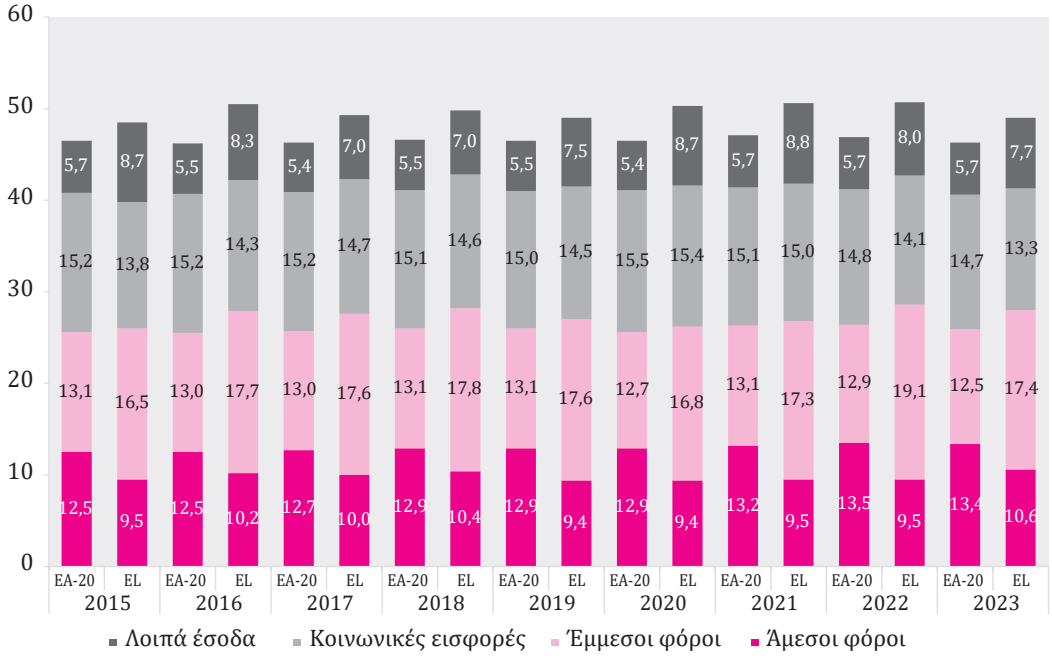
Οι παρεμβάσεις αυτές αιτιολογούνται βάσει και των ακόλουθων στοιχείων που εμφανίζονται στο Διάγραμμα 1.24. Πρώτον, αν και η Ελλάδα καταγράφει ήδη από την προηγούμενη δεκαετία υψηλότερα επίπεδα δημόσιων εσόδων ως ποσοστού του ΑΕΠ έναντι του μέσου όρου της Ευρωζώνης, συνεχίζει να επιδεικνύει ιδιαίτερα υψηλή εξάρτηση από τους έμμεσους φόρους με τη συμμετοχή τους στο ΑΕΠ να ενισχύεται από 11,7% το 2009, στο 16,5% το 2015 και στο 17,4% το 2023, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στη ζώνη του ευρώ ήταν 12,5%. Η εξέλιξη αυτή μάλιστα συνέβαλε κατά περίπου 2/3 στην ενίσχυση των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης την περίοδο 2009-2023, ενώ τροφοδοτήθηκε ιδιαίτερα τα τελευταία έτη, μεταξύ άλλων, από την ισχυρή αύξηση του ονομαστικού ΑΕΠ ως αποτέλεσμα της ανόδου του πληθωρισμού. Παρά τη μείωσή τους το 2023, η Ελλάδα εξακολουθούσε να κατέχει το υψηλότερο ποσοστό έμμεσων φόρων στο ΑΕΠ μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης.

Δεύτερον, η χώρα μας καταγράφει μεσοσταθμικά χαμηλότερες, συγκριτικά με την Ευρωζώνη, εισπράξεις από καθαρές κοινωνικές εισφορές, εξέλιξη που αποτυπώνει, μεταξύ άλλων, την επίπτωση που έχουν τα υψηλά ακόμη επίπεδα ανεργίας, οι χαμηλές αμοιβές και τα εκτεταμένα φαινόμενα παραβατικότητας στην αγορά εργασίας στις εισροές ρευστότητας και στον βαθμό φερεγγυότητας του ελληνικού δημοσιονομικού συστήματος.

Τρίτον, το ελληνικό Δημόσιο επιδεικνύει σημαντική υστέρηση εσόδων από άμεσους φόρους συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, το εύρος της οποίας την περίοδο 2015-2023 κυμαίνεται μεταξύ 2,3 και 4 ποσοστιαίων μονάδων του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.24). Αξίζει επίσης να αναφέρουμε ότι, σε σύγκριση με το προ οικονομικής κρίσης επίπεδο (2009) και παρά την εφαρμογή των αυστηρών μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας της περιόδου, δεν έχει σημειωθεί καμία ουσιαστική μεταβολή στο επίπεδο των εισπράξεων της Γενικής Κυβέρνησης από άμεσους

φόρους, που να δικαιολογεί μια αλλαγή της διάρθρωσης των δημόσιων εσόδων, με το ποσοστό τους στο ΑΕΠ να εμφανίζει άνοδο της τάξης μόνο των 2,1 ποσοστιαίων μονάδων. Με δεδομένη τη σημαντική μεσοσταθμική αύξηση των εσόδων του Δημοσίου από έμμεσους φόρους από την περίοδο εφαρμογής των προγραμμάτων προσαρμογής και ύστερα, η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα η αναλογία έμμεσων-άμεσων φόρων στη χώρα μας το 2023 να διαμορφωθεί στο 1,64, έναντι 1,38 το 2009. Αν και μειωμένη συγκριτικά με το 2022, η αναλογία αυτή το 2023 ήταν πάνω από 2/3 υψηλότερη από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης (0,93) και η 3η υψηλότερη που καταγράφεται μεταξύ των κρατών-μελών της.

Διάγραμμα 1.24: Διάρθρωση εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2015-2023)

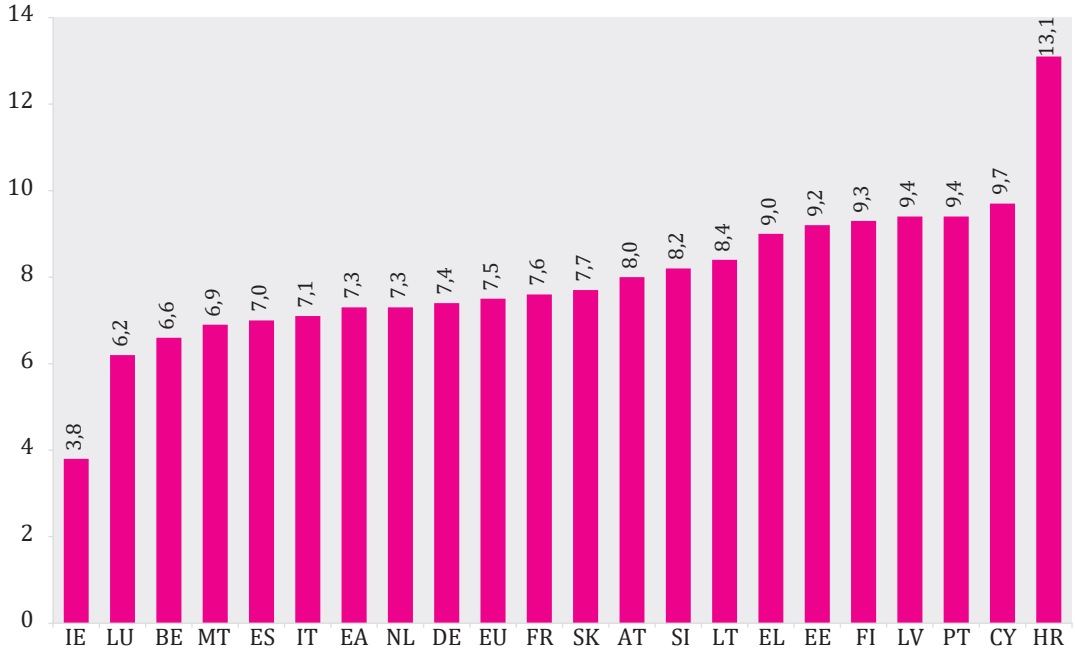

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 23.04.2024)

Ενδιαφέρον όμως έχει και η εξέταση της εξέλιξης ορισμένων βασικών υποκατηγοριών των έμμεσων και των άμεσων φόρων, που αθροιστικά το 2022 αντιστοιχούσαν στο 39,8% των φορολογικών εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης. Ειδικότερα, όσον αφορά τις συνολικές της εισπράξεις από ΦΠΑ, ενισχύθηκαν από 6,3% του ΑΕΠ, που ήταν το 2009, σε 8,4% το 2021 και σε 9% το 2022, τιμή που είναι η 7η υψηλότερη μεταξύ των 20 κρατών-μελών της Ευρωζώνης και 1,7 ποσοστι-

αίες μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερα από τον μέσο όρο της (βλ. Διάγραμμα 1.25).[22] Συνεισφορά στην ενίσχυση των εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης από ΦΠΑ είχε βέβαια, παράλληλα με την αύξηση της πραγματικής κατανάλωσης και ειδικά του πληθωρισμού, η μείωση του κενού ΦΠΑ στη χώρα μας, το οποίο, αν και παρέμεινε ακόμη υψηλό συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της ΕΕ και της Ευρωζώνης,[23] κατήλθε το 2021 στο 17,8%, παρουσιάζοντας μείωση 3,2 ποσοστιαίων μονάδων έναντι του 2020.

Διάγραμμα 1.25: Εισπράξεις της Γενικής Κυβέρνησης από ΦΠΑ στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 09.04.2024)

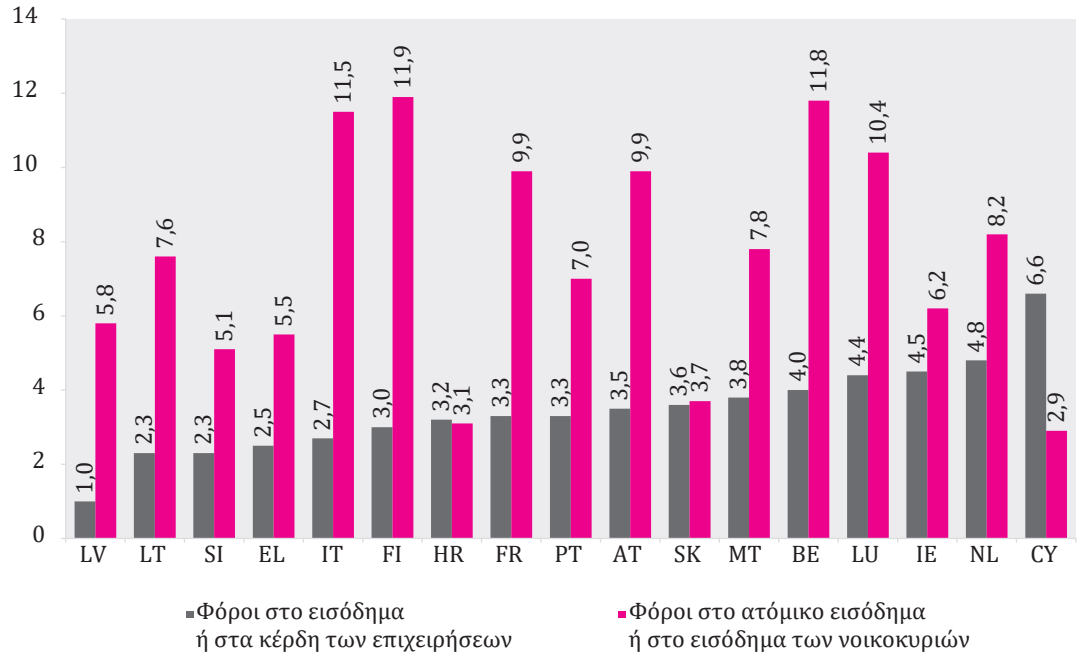
Αντίθετη είναι η εικόνα όσον αφορά τις εισπράξεις του Δημοσίου από φόρους εισοδήματος, που αντιπροσωπεύουν το 88,6% των άμεσων φόρων. Αυτοί, παρά το γεγονός ότι αυξήθηκαν οριακά ως ποσοστό του ΑΕΠ συγκριτικά με το 2021,

22. *Κατά την περίοδο συγγραφής της Έκθεσης δεν ήταν διαθέσιμα στη βάση δεδομένων της Eurostat τα αναλυτικά φορολογικά στοιχεία σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης του έτους 2023.*

23. *Το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα το 2021 ήταν το 2ο υψηλότερο στην Ευρωζώνη και το 3ο υψηλότερο στην ΕΕ (βλ. EC, 2023a).*

διαμορφώθηκαν το 2022 στο 8,5% (έναντι 7,5% το 2009), 4,6 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Εξετάζοντας αναλυτικότερα τη σύνθεσή τους (βλ. Διάγραμμα 1.26), παρατηρούμε ότι σημαντική συμβολή στην υστέρηση αυτή έχουν οι σχετικά χαμηλές εισπράξεις που καταγράφει το ελληνικό Δημόσιο από φόρο στο εισόδημα ή στα κέρδη των επιχειρήσεων, το ύψος των οποίων ανήλθε το 2022 στο 2,5% του ΑΕΠ, επίδοση που αποτελεί την 4η χαμηλότερη μεταξύ των υπό εξέταση κρατών-μελών της Ευρωζώνης. Όσον αφορά τους φόρους στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών, αν και εξακολουθούν να παραμένουν από τους χαμηλότερους μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης, διαμορφώθηκαν το 2022 στο 5,5% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 1.26: Εισπράξεις της Γενικής Κυβέρνησης από φόρο στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών και από φόρο στο εισόδημα ή στα κέρδη των επιχειρήσεων στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης (ποσοστό [%] του ΑΕΠ, 2022)

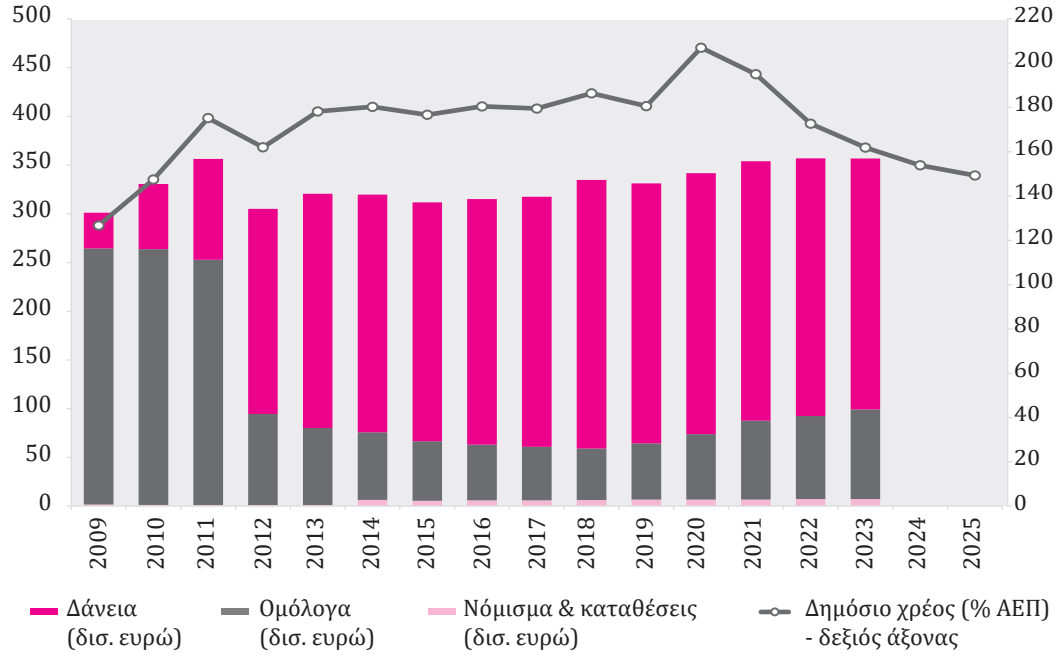
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 09.04.2024)

Σημείωση: Εξαιρούνται η Γερμανία, η Εσθονία και η Ισπανία, για τις οποίες δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία το 2022. Από τον φόρο στο ατομικό εισόδημα ή στο εισόδημα των νοικοκυριών, καθώς και από τον φόρο στο εισόδημα ή στα κέρδη των επιχειρήσεων εξαιρούνται εκείνοι που σχετίζονται με τα κέρδη κτήσης.

1.6.1 Το χρέος και ο βαθμός φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα

Η ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας, σε συνδυασμό με τη διατήρηση του πληθωρισμού σε σχετικά υψηλά επίπεδα το 2023 και την καταγραφή πρωτογενούς πλεονάσματος ύψους 1,9% του ΑΕΠ, συνέβαλαν στη σημαντική αποκλιμάκωση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, το 2023 ο λόγος δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ διαμορφώθηκε στη χώρα μας στο 161,9%, σημειώνοντας μείωση 10,8 ποσοστιαίων μονάδων σε σχέση με το 2022 (Διάγραμμα 1.27). Συνολικά, σε σύγκριση με το 2019, δηλαδή με το προ πανδημίας ύψος του, το ποσοστό του δημόσιου χρέους κατέγραψε το 2023 μείωση της τάξης των 18,7 ποσοστιαίων μονάδων και πλέον κυμαίνεται σε επίπεδο οριακά χαμηλότερο του 2012, έτος σημαντικής απομείωσής του λόγω του PSI.

Διάγραμμα 1.27: Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (2009-2025)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 22.04.2024), AMECO (Μάιος, 2024)

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι σε απόλυτο μέγεθος το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εξακολουθεί να βρίσκεται σε πολύ υψηλά επίπεδα ως αποτέλεσμα της επίδρασης του εφαρμοζόμενου πλαισίου δημοσιονομικής διαχείρισης. Ειδικότερα, το 2023 το ύψος του ανήλθε στα 356,7 δισ. ευρώ, μειωμένο οριακά κατά μόλις 0,1 δισ. ευρώ έναντι του 2022, με το ποσοστό των δανείων στον συνολικό όγκο

του να διαμορφώνεται στο 72,2% (έναντι 82,3% το 2018, έτος ολοκλήρωσης των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής), των ομολόγων στο 25,8% (έναντι 15,8% το 2018) και του νομίσματος και των καταθέσεων στο 2% (έναντι 1,9% το 2018). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ θα συνεχίσει και φέτος την πτωτική του πορεία και θα διαμορφωθεί στο 153,9%, ενώ για το 2025 προβλέπεται περαιτέρω μείωσή του στο 149,3%.[24] Όμως, σε απόλυτα μεγέθη τη διετία 2024-2025 το δημόσιο χρέος θα εμφανίσει αθροιστικά αύξηση της τάξης των 5,6 δισ. ευρώ και θα διαμορφωθεί στο τέλος της στα 362,3 δισ. ευρώ, επίπεδο που είναι κατά 61,2 δισ. ευρώ υψηλότερο από την ένταξη της χώρας στα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής και κατά 261,5 δισ. ευρώ από το 1995.

Ωστόσο, παρά την αύξηση του πρωτογενούς πλεονάσματος και τη μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους το 2023, ο βαθμός χρηματοπιστωτικής αξιοπιστίας του ελληνικού Δημοσίου παρέμεινε εύθραυστος. Συγκεκριμένα, όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 1.28, ο δείκτης φερεγγυότητας της Γενικής Κυβέρνησης, έχοντας ανακάμψει το 2022 από το καθεστώς ultra-Ponzi, στο οποίο είχε βυθιστεί την περίοδο 2020-2021 λόγω της πανδημικής κρίσης, βελτιώθηκε περαιτέρω το 2023, παραμένοντας όμως εντός του χρηματοπιστωτικά εύθραυστου καθεστώτος Ponzi, εξέλιξη που άσκησε αυξητικές πιέσεις στις δανειακές ανάγκες του Δημοσίου και στον όγκο του χρέους του.

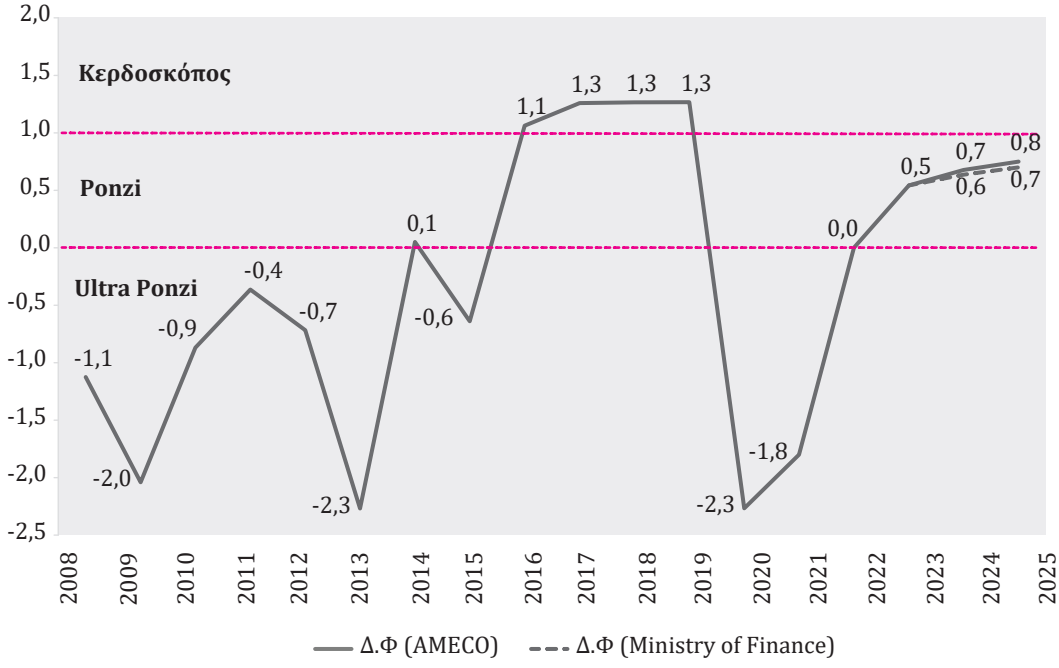
Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο ελληνικός δημοσιονομικός τομέας αναμένεται να διατηρηθεί στο καθεστώς Ponzi και τη διετία 2024-2025, δεδομένης της εκτίμησης για πρωτογενές πλεόνασμα 2,3% του ΑΕΠ φέτος και 2,4% το 2025, επιδόσεις που υπολείπονται των αντίστοιχων εκτιμήσεων για τις υποχρεώσεις του Δημοσίου για πληρωμές τόκων. Οριακά πιο δυσοίωνη είναι η εκτίμηση για την εξέλιξη του δείκτη φερεγγυότητας του Δημοσίου τη διετία 2024-2025 βάσει των δημοσιονομικών προβλέψεων της ελληνικής κυβέρνησης, κυρίως εξαιτίας του χαμηλότερου εκτιμώμενου πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης την εν λόγω περίοδο.[25]

---

24. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ελληνικής κυβέρνησης, το ποσοστό του δημόσιου χρέους στο ΑΕΠ το 2024 θα διαμορφωθεί στο 152,7% και το 2025 στο 146,3% (βλ. Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance, 2024).

25. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Σταθερότητας που κατέθεσε τον Απρίλιο η ελληνική κυβέρνηση, το 2024 και το 2025 το πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης θα διαμορφωθεί στο 2,1% του ΑΕΠ (βλ. Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance, 2024).

Διάγραμμα 1.28: Δείκτης φερεγγυότητας ελληνικού δημόσιου τομέα (2008-2025)

***Πηγή*:** AMECO (Μάιος, 2024), Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance (2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η παραπάνω εξέλιξη συνεπάγεται ότι, παρά την πρόβλεψη για διαρκή μείωση του λόγου δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ και για μέσα πρωτογενή πλεονάσματα της τάξης του 2,7% του ΑΕΠ την περίοδο 2026-2034,[26] το πιστωτικό προφίλ του ελληνικού Δημοσίου συνεχίζει να είναι εύθραυστο και επιρρεπές σε μια σειρά από εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες. Κατά την άποψή μας, οι σημαντικότεροι από αυτούς είναι οι εξής:

Σε βραχυ-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα μια βασική παράμετρος που θα επηρεάσει τον βαθμό δημοσιονομικής φερεγγυότητας της οικονομίας είναι η ένταση και η χρονική διάρκεια της τρέχουσας γεωπολιτικής αστάθειας. Ο εξελισσόμενος πόλεμος στην Ουκρανία, η κατάσταση στη Μέση Ανατολή και οι νέες ισορροπίες ισχύος

26. *Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ποσοστό του δημόσιου χρέους αναμένεται να κατέλθει από 141,9% το 2026 στο 124,1% του ΑΕΠ το 2034. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη μεσο-μακροπρόθεσμη εξέλιξη των βασικών δημοσιονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας βλ. EC (2023b).*

που φαίνεται ότι διαμορφώνονται στο ευρύτερο γεωοικονομικό και γεωπολιτικό πεδίο συνιστούν εξελίξεις που όχι μόνο διαταράσσουν την ασφάλεια και τη λειτουργία κρίσιμων εφοδιαστικών αλυσίδων της διεθνούς οικονομίας, αλλά πυροδοτούν και μια γενικότερη δυναμική συνολικής αναδιάταξης των υφιστάμενων δομών του παγκόσμιου συστήματος εμπορίου, προκαλώντας εντάσεις σε αγορές βασικών αγαθών και υπηρεσιών και μεγάλη αβεβαιότητα για τους ρυθμούς πληθωρισμού και μεγέθυνσης των οικονομιών.

Η έκθεση της ελληνικής οικονομίας, και του δημοσιονομικού της συστήματος ειδικότερα, στο γεωπολιτικό αυτό ρίσκο είναι αρκετά υψηλή ως συνέπεια των χρόνιων παραγωγικών-διαρθρωτικών της ελλειμμάτων, που αντανακλώνται, μεταξύ άλλων, στο ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο παραγωγικής αυτάρκειάς της, στις ρηχές κλαδικές διασυνδέσεις του παραγωγικού της συστήματος και στην υψηλή εξάρτησή της από δραστηριότητες εξαιρετικά ευαίσθητες σε εξωγενείς διαταραχές. Μια επίσης παράπλευρη επίπτωση της τρέχουσας γεωπολιτικής αστάθειας, η οποία είναι δυνατό να επηρεάσει αρνητικά το πιστωτικό προφίλ του Δημοσίου σε βραχυ-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, είναι και η πίεση που αυτή πιθανόν να προκαλέσει για την ανάληψη μιας σειράς ανελαστικών δαπανών που σχετίζονται με την αμυντική θωράκιση της χώρας και τη διαχείριση μιας ενδεχομένης νέας αναζωπύρωσης των προσφυγικών ροών από την περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και ευρύτερα.

Μια ακόμη παράμετρος που θα προσδιορίσει το ρίσκο φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα, ειδικά στο υφιστάμενο πληθωριστικό περιβάλλον, είναι η εξέλιξη του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και των εργαζομένων. Η πρόσφατη αύξηση του κατώτατου μισθού κατά 6,4%, αν και ανεπαρκής για να εξασφαλίσει ένα επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης ειδικά στους χαμηλόμισθους εργαζομένους και στις οικογένειές τους, αναμένεται να αντισταθμίσει, έστω μερικώς, τις σωρευτικές απώλειες που έχει προκαλέσει στην αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών η άνοδος του πληθωρισμού, στηρίζοντας έτσι τη ρευστότητα και την καταναλωτική δαπάνη τους, αλλά και τα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης. Ωστόσο, η εμπέδωση των ωφελειών αυτών σε διατηρήσιμη βάση προϋποθέτει επίσης και την ανάληψη ενεργών μέτρων στήριξης της απασχόλησης, παρεμβάσεων θεσμικής θωράκισης της αγοράς εργασίας και δράσεων για την καταπολέμηση των περιπτώσεων αισχροκέρδειας, πληθωρισμού κερδών και άλλων αθέμιτων πρακτικών στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών, ώστε να διασφαλιστεί ένα υψηλότερο επίπεδο πραγματικών μισθών και να στηριχτεί διατηρήσιμα η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και του ΑΕΠ. Συμβολή βέβαια στην ενίσχυση της ρευστότητας των νοικοκυριών και ευρύτερα του ιδιωτικού τομέα θα είχε και η πλήρης συμμόρφωση του Δημοσίου όσον αφορά τις ληξιπρόθεσμες υποχρεώσεις του προς

τρίτους και από επιστροφές φόρων, το ύψος των οποίων ανήλθε τον Απρίλιο του 2024 στα 2.633 εκατ. ευρώ και 573 εκατ. ευρώ αντίστοιχα.[27]

Ο βαθμός φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα θα εξαρτηθεί επίσης και από τις πηγές ρευστότητας και από το ευρύτερο χρηματοδοτικό πλαίσιο της οικονομίας. Ως προς αυτό, ένας σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στην εξομάλυνση του κόστους αναχρηματοδότησης της Γενικής Κυβέρνησης είναι η παρουσία του αποθέματος ρευστότητας του Δημοσίου σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του δημόσιου χρέους εξακολουθεί να αφορά δάνεια από τον επίσημο φορέα με διασφαλισμένα χαμηλά επιτόκια και σχετικά μεγάλη διάρκεια ωρίμανσης.[28] Θετική επίσης εξέλιξη συνιστά και η ανάκτηση της επενδυτικής βαθμίδας των ελληνικών ομολόγων, γεγονός που πρακτικά επαναφέρει την Ελλάδα στους συμβατικούς μηχανισμούς χρηματοδότησης του Ευρωσυστήματος, διευκολύνοντας έτσι τις ροές ρευστότητας προς το Δημόσιο. Ωστόσο, όπως έχουμε τονίσει σε προηγούμενες αναλύσεις μας,[29] η εξέλιξη αυτή δεν εγγυάται από μόνη της ευνοϊκούς όρους χρηματοδότησης του δημόσιου τομέα, οι οποίοι συνεχίζουν να είναι εξαιρετικά ευαίσθητοι σε εξωγενείς διαταραχές και να εμφανίζουν σχετικά υψηλό κίνδυνο εξαιτίας της υπερσυσσώρευσης χρέους και των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας.

Στον αντίποδα, οι πόροι του ΤΑΑ, ειδικά μετά την αύξηση του συνολικού όγκου τους κατά 5,7 δισ. ευρώ τον Δεκέμβριο του 2023,[30] αναμένεται ότι θα επιδράσουν θετικά στο πιστωτικό προφίλ του Δημοσίου, αποτελώντας –εφόσον απορροφηθούν– μια σημαντική πηγή εξωτερικής χρηματοδότησης της οικονομίας με θετική συμβολή στις επενδύσεις και στη μεγεθυντική της δυναμική.[31] Παρά όμως το γεγονός ότι μέχρι σήμερα έχουν ενταχθεί στον εν λόγω χρηματοδοτικό μηχανισμό έργα συνολικού ύψους περίπου 25,1 δισ. ευρώ,[32] η θετική αυτή μακρο-χρηματοπιστωτική επίδρασή του θα είναι χρονικά περιορισμένη, δεδομένου ότι η χρηματοδότηση της οικονομίας από αυτόν λήγει το 2026. Στο πλαίσιο αυτό, η επίδραση του ΤΑΑ στην πιστοληπτική αξιοπιστία του δημόσιου τομέα μακροπρόσθεσμα θα

27. *Βλ. Δελτίο Μηνιαίων Στοιχείων Γενικής Κυβέρνησης, Απρίλιος 2024, διαθέσιμο στο: https://minfin.gov.gr/dimosionomiki-politiki/deltia-miniaion-stoicheion-genikis-kyvernisis/.*

28. *IMF (2024).*

29. *Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).*

30. *Βλ. https://greece20.gov.gr/revision_approved/*

31. *Βλ. EC (2024b).*

32. *Το ποσό αυτό αντιστοιχεί στην ένταξη έργων ύψους 20,7 δισ. ευρώ, που χρηματοδοτούνται μέσω επιχορηγήσεων, καθώς και σε έργα κόστους 4,36 δισ. ευρώ, τα οποία έχουν ήδη συμβασιοποιηθεί για να εκτελεστούν μέσω δανείων. Συνολικά, τα έργα που έχουν υποβληθεί για να χρηματοδοτηθούν μέσω δανείων είναι ύψους 8,17 δισ. ευρώ (ΤτΕ, 2024).*

εξαρτηθεί πρώτα και κύρια από το τελικό αποτύπωμα που θα αφήσει η υλοποίηση των έργων του σε βασικά υποσυστήματα της οικονομίας –ειδικά στο παραγωγικό και στην αγορά εργασίας– και κυρίως από το εάν θα επιφέρει εκείνους τους μετασχηματισμούς που θα επιτρέψουν την ενεργοποίηση ενδογενών μηχανισμών δημιουργίας ροών ρευστότητας οι οποίοι θα υποστηρίξουν σε διατηρήσιμη βάση τη χρηματοπιστωτική συνοχή της οικονομίας. Η αξιολόγηση της συμβολής αυτής του ΤΑΑ είναι εξαιρετικά κρίσιμη εξαιτίας του υψηλού βαθμού ευθραυστότητας που συστηματικά εμφανίζει η ελληνική οικονομία ως αποτέλεσμα της ισχνής παραγωγικής της βάσης, της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας και του ιδιαίτερα χαμηλού βαθμού ποιοτικής απασχόλησης σε αυτήν.

Σημαντικές όμως προκλήσεις στον βαθμό πιστοληπτικής αξιοπιστίας του δημόσιου τομέα εξακολουθούν να δημιουργούν το ευρύτερο νομισματικό και δημοσιονομικό περιβάλλον. Όσον αφορά τις νομισματικές εξελίξεις, παρά την αποκλιμάκωση των πληθωριστικών πιέσεων και την πρόσφατη μείωση των επιτοκίων της ΕΚΤ, η εξαιρετικά εύθραυστη γεωπολιτική κατάσταση και η ανησυχία μήπως αυτή πυροδοτήσει έναν νέο κύκλο πληθωριστικών πιέσεων συντηρούν την αβεβαιότητα για το εύρος αλλά και για τη χρονική διάρκεια αποκλιμάκωσης των επιτοκίων. Επιπλέον, η επαναφορά των δημοσιονομικών περιορισμών στην ΕΕ, έστω και υπό τη νέα θεσμική τους μορφή, η οποία παρέχει κάποια περιθώρια ευελιξίας ως προς το πλαίσιο δημοσιονομικής διαχείρισης, είναι πολύ πιθανό, υπό προϋποθέσεις, να δημιουργήσει πιέσεις λιτότητας για την επίτευξη των αναγκαίων πρωτογενών πλεονασμάτων και τη μείωση του ποσοστού του δημόσιου χρέους. Η εξέλιξη αυτή, εφόσον δεν συνοδευτεί από μια βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου της οικονομίας μέσω της αύξησης των καθαρών εξαγωγών, αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά τη χρηματοπιστωτική συνοχή του ιδιωτικού τομέα, υποσκάπτοντας έτσι τελικά τη βιωσιμότητα της ίδιας της δημοσιονομικής προσαρμογής και τη διατηρήσιμη αναβάθμιση της φερεγγυότητας του Δημοσίου.

Τέλος, σοβαρή εστία αβεβαιότητας αναφορικά με την εξέλιξη του δείκτη δημοσιονομικής φερεγγυότητας της οικονομίας αποτελεί η εμφάνιση των νέων megatrends και οι σημαντικές μεταβολές που ήδη επιφέρουν στο τεχνο-οικονομικό υπόδειγμα της παγκόσμιας οικονομίας. Στις προκλήσεις αυτές ξεχωρίζει το υψηλό δημοσιονομικό κόστος που συνεπάγονται η μετάβαση προς ένα περιβαλλοντικά αειφόρο μοντέλο ανάπτυξης και οι δαπάνες αποκατάστασης από φυσικές καταστροφές που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή. Πρόκληση με σημαντικές επιμέρους δημοσιονομικές επιπτώσεις αποτελεί και ο ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας εξαιτίας της υστέρησης που καταγράφει η Ελλάδα σε μια σειρά από δείκτες ψηφιακής μετάβασης και των συνεπειών που πρόκειται να έχει η εξέλιξη

αυτή στον ήδη χαμηλό βαθμό διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της χώρας.[33] Σε πιο μακροπρόθεσμο ορίζοντα επιβαρυντικά στη δημοσιονομική βιωσιμότητα της οικονομίας εκτιμάται ότι θα επιδράσει η όξυνση του δημογραφικού προβλήματος στη χώρα μας λόγω της ταχείας γήρανσης του πληθυσμού.[34] Η δημοσιονομική διάσταση του προβλήματος αυτού σχετίζεται με τον αντίκτυπο που αναμένεται ότι θα έχει σε μια σειρά από μεγέθη που επηρεάζουν τη μακροχρόνια μεγέθυνση της οικονομίας (εργατικό δυναμικό, κεφαλαιακό απόθεμα, καινοτομία, επενδύσεις, παραγωγικότητα), με τις πιέσεις που πιθανόν θα δημιουργήσει σε ορισμένες βασικές κατηγορίες δημόσιων δαπανών (π.χ. κοινωνική προστασία και υγεία) και με τη διάβρωση της φορολογικής βάσης που ενδεχομένως να προκαλέσει.[35]

33. *Είναι χαρακτηριστικό ότι με βάση τον «Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας» η Ελλάδα κατατασσόταν το 2022 στην 25η θέση μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ. Βλ. σχετικά: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi*

34. *Σύμφωνα με σχετική Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συγκριτικά με το 2022, ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας το 2070 αναμένεται να μειωθεί κατά 2,7 εκατ. άτομα, ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας (20-64 ετών) κατά 2,215 εκατ. άτομα, ενώ το εργατικό δυναμικό (ηλικίας 20-64 ετών) κατά 1,495 εκατ. άτομα (EC, 2024c).*

35. *Βλ. σχετικά ECB (2022).*

Κεφάλαιο 2
Η κατάσταση της αγοράς εργασίας

2.1 Εισαγωγή

Το 2023 η κατάσταση της αγοράς εργασίας συνέχισε να παρουσιάζει σημάδια βελτίωσης. Παρ' όλα αυτά όμως, οι επιδόσεις της χώρας μας σε μια σειρά βασικούς δείκτες που προσδιορίζουν τον βαθμό και τις προοπτικές ένταξης στην αγορά εργασίας, την ποιότητα της απασχόλησης, τις αμοιβές, την προστασία και τη θεσμική ενδυνάμωση των εργαζομένων συνεχίζουν να αποκλίνουν σημαντικά από τις αντίστοιχες στα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ. Η ταχεία κάλυψη αυτού του κενού συνιστά μείζονα αναπτυξιακή πρόκληση για την ελληνική οικονομία, προκειμένου η χώρα να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις που απορρέουν από τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων και να επιτύχει τους στόχους της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Επιπλέον, είναι όρος ώστε να διασφαλιστεί σε διατηρήσιμη βάση η σύγκλιση του επιπέδου διαβίωσης και ευημερίας στη χώρα μας με το αντίστοιχο στην ΕΕ.

2.2 Η ποσοτική διάσταση της απασχόλησης

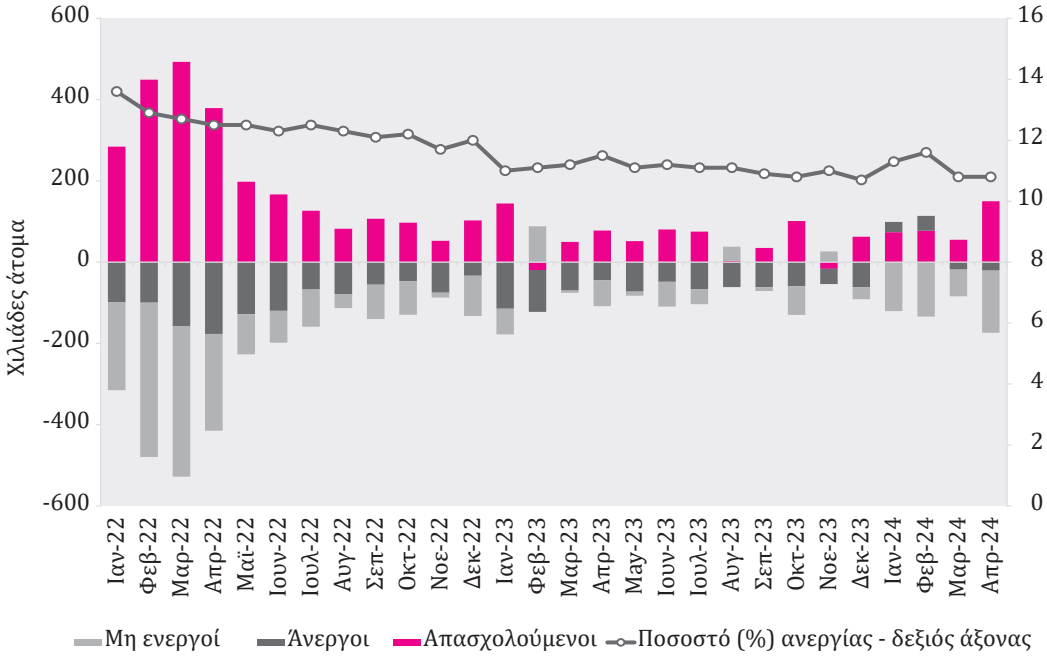
Μετά τη σημαντική αύξηση του συνολικού αριθμού των απασχολουμένων το 2022 ως αποτέλεσμα της σταδιακής επανεκκίνησης της οικονομικής δραστηριότητας ύστερα από το σοκ της πανδημίας και τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που επιβλήθηκαν, η ελληνική οικονομία συνέχισε και το 2023 να καταγράφει, σε ετήσια βάση, θετικές ροές απασχόλησης, με τον συνολικό αριθμό των απασχολουμένων τον Δεκέμβριο του 2023 να ανέρχεται σε 4.235,2 χιλ. άτομα, σημειώνοντας αύξηση 62,6 χιλ. ατόμων συγκριτικά με τον αντίστοιχο μήνα το 2022. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.1, η επίδοση αυτή οφείλεται κυρίως στη μεγάλη αύξηση του αριθμού των εργαζομένων που καταγράφηκε, σε ετήσια βάση, τον Ιανουάριο (+144,3 χιλ. άτομα), τον Οκτώβριο (+101,1 χιλ. άτομα) και τον Δεκέμβριο (+62,6 χιλ. άτομα), αλλά και το διάστημα Μάρτιος- Ιούλιος 2023 ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, και της ιδιαίτερα θετικής πορείας του τουρισμού πέρυσι.[36]

Θετική εξέλιξη αποτελεί επίσης το γεγονός ότι το 2023, παράλληλα με την αύξηση των απασχολουμένων, σημειώθηκε και μείωση της ανεργίας, με τον συνολικό αριθμό των ανέργων να ανέρχεται τον Δεκέμβριο του 2023 σε 508,9 χιλ. άτομα (-61,5 χιλ. άτομα συγκριτικά με τον Δεκέμβριο του 2022) και το ποσοστό της ανεργίας να περιορίζεται στο 10,7% (-1,3 ποσοστιαίες μονάδες έναντι του αντίστοιχου μήνα το 2022). Μείωση κατέγραψαν και τα οικονομικά μη ενεργά άτομα, ο συνολικός αριθμός των οποίων διαμορφώθηκε τον Δεκέμβριο του 2023 σε 3.044,6 χιλ. άτομα (-29,5 χιλ. άτομα συγκριτικά με τον Δεκέμβριο του 2022).

36. Βλ. ΤτΕ (2024).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η πορεία βελτίωσης των βασικών ποσοτικών δεικτών της αγοράς εργασίας συνεχίστηκε και τους τέσσερις πρώτους μήνες του 2024. Ειδικότερα, τον Απρίλιο ο συνολικός αριθμός των απασχολουμένων ανήλθε σε 4.323,2 χιλ. (αυξημένος κατά 150,1 χιλ. άτομα σε σχέση με τον Απρίλιο του 2023), των ανέργων σε 521,3 χιλ. άτομα (μειωμένος σε ετήσια βάση κατά 20,9 χιλ. άτομα), ενώ των οικονομικά μη ενεργών σε 2.938,3 χιλ. άτομα (-152,7 χιλ. άτομα έναντι του Απριλίου του 2023). Τέλος, με βάση τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ποσοστό της ανεργίας στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 2024 διαμορφώθηκε στο 10,8% (έναντι 11,5% τον Απρίλιο του 2023), μετά την πρόσκαιρη ανάκαμψη που σημείωσε, σε μηνιαία βάση, τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του έτους.

Διάγραμμα 2.1: Ετήσια μεταβολή αριθμού απασχολουμένων, ανέργων, οικονομικά μη ενεργών και ποσοστό (%) ανεργίας (Ιανουάριος 2022-Απρίλιος 2024)

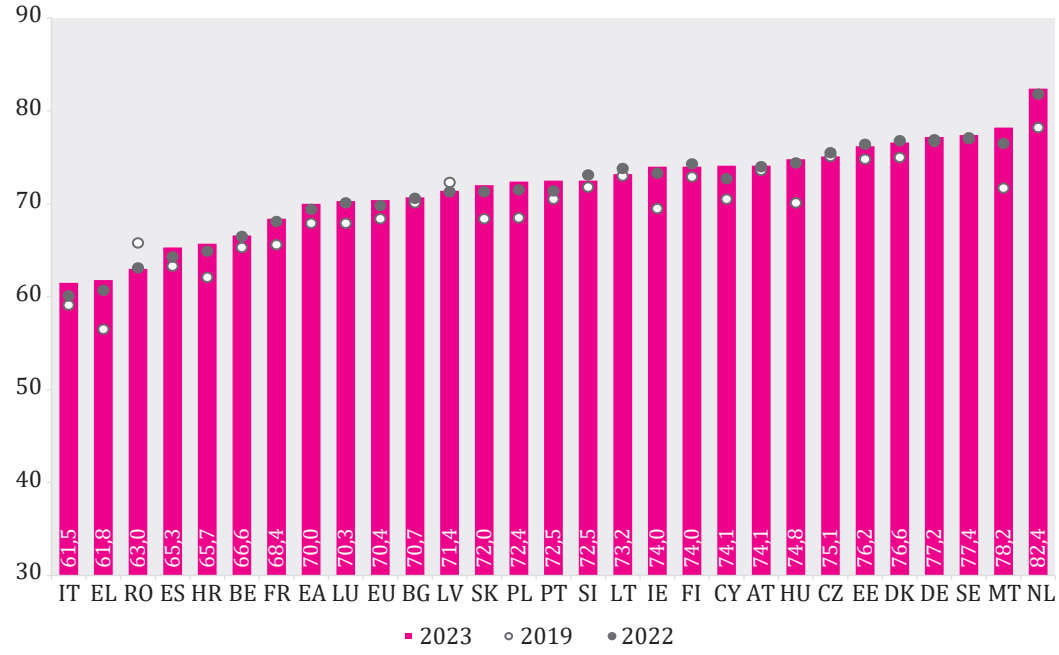
***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα αποτελέσματα.

Ωστόσο, παρά την αύξηση των θέσεων εργασίας και τη σταδιακή μείωση της ανεργίας, οι προκλήσεις στην αγορά εργασίας παραμένουν μεγάλες. Μια πρώτη πρόκληση είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα συνεχίζει να καταγράφει ένα από τα

χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης στην ΕΕ (Διάγραμμα 2.2).[37] Ειδικότερα, το 2023 το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 15-64 ετών, αν και αυξημένο έναντι του 2022, διαμορφώθηκε στο 61,8%, με τη χώρα μας να καταλαμβάνει την προτελευταία θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, εμφανίζοντας καλύτερη επίδοση μόνο έναντι της Ιταλίας (61,5%). Επιπλέον, ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι, αν και συγκριτικά με το προ πανδημίας επίπεδο (2019) η Ελλάδα εμφάνισε το 2023 τη δεύτερη μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού απασχόλησης, αυτό εξακολουθούσε να υστερεί κατά 8,6 ποσοστιαίες μονάδες από τον μέσο όρο της ΕΕ και άνω των 10 ποσοστιαίων μονάδων έναντι του αντίστοιχου σε άλλες οικονομίες της περιφέρειας της ΕΕ και της ανατολικής Ευρώπης (π.χ. Πορτογαλία, Λιθουανία, Κύπρος, Ουγγαρία).

Διάγραμμα 2.2: Ποσοστό απασχόλησης στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών)

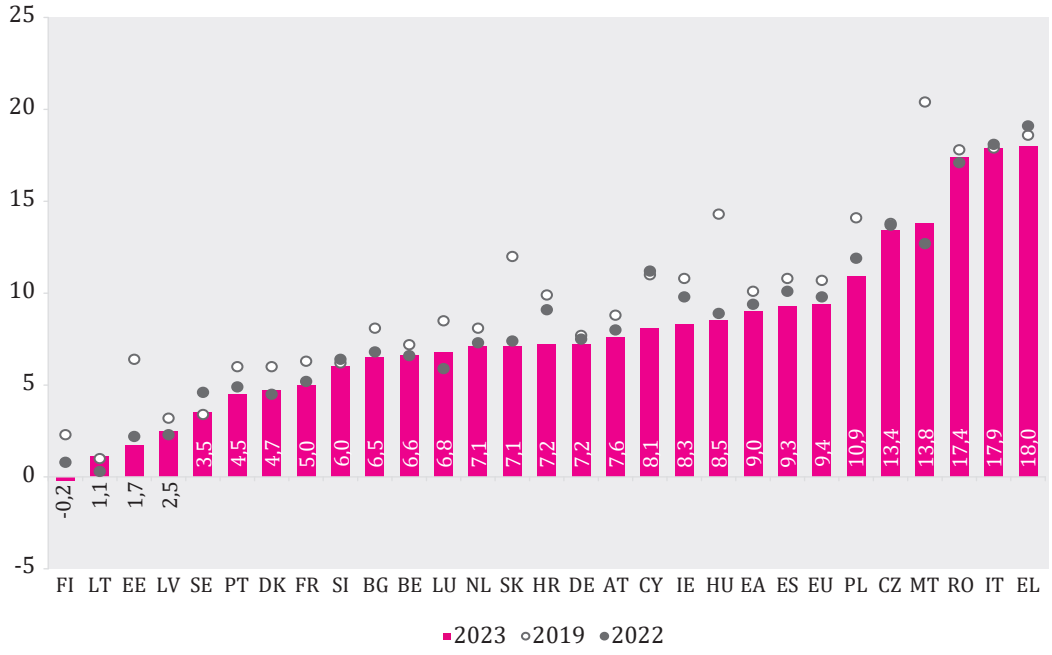
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 29.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης στη χώρα μας αποτελούν ένα βασικό διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, που συνδέεται όχι μόνο με την επίπτωση

37. *Για μια αντίστοιχη ανάλυση του εύρους της ανισότητας σε βασικούς δείκτες της αγοράς μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ βλ. ETUI (2023).*

που είχαν στην αγορά εργασίας τα μέτρα λιτότητας και απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων που επιβλήθηκαν την προηγούμενη δεκαετία, αλλά και με την εγγενή ανεπάρκεια του παραγωγικού συστήματος της χώρας να δημιουργεί νέες, καλά αμειβόμενες και ποιοτικές θέσεις εργασίας.[38] Το φαινόμενο αυτό ερμηνεύει και τις σημαντικές αποκλίσεις που καταγράφονται διαχρονικά στο επίπεδο του εισοδήματος και στις συνθήκες διαβίωσης μεταξύ της Ελλάδας και των περισσότερων κρατών-μελών της ΕΕ, οι οποίες εντάθηκαν μετά την υπαγωγή της χώρας στα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Με δεδομένο επίσης το χαμηλό επίπεδο πραγματικών μισθών στη χώρα μας, η υστέρηση που παρουσιάζουν τα ποσοστά απασχόλησης συντηρεί και την εύθραυστη χρηματοοικονομική κατάσταση των νοικοκυριών με ευρύτερες μακρο-χρηματοπιστωτικές επιπτώσεις στο σύνολο της οικονομίας.

Διάγραμμα 2.3: Απόκλιση ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-64 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 29.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

38. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι τα ποσοστά απασχόλησης στη χώρα μας παρέμεναν χαμηλότερα από τα αντίστοιχα στον μέσο όρο της ΕΕ ακόμη και την περίοδο των σχετικά υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας τη δεκαετία του 2000. Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία της Eurostat, την περίοδο 2002-2009 η μέση απόκλιση κυμάνθηκε στις 2,9 ποσοστιαίες μονάδες.

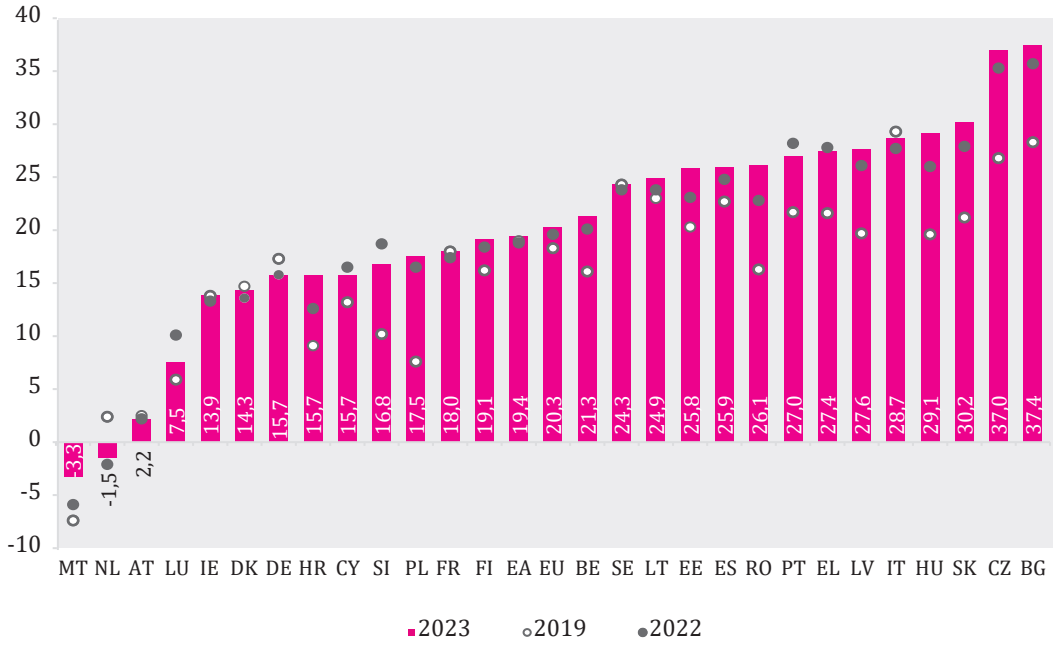
Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα μεγάλη είναι στη χώρα μας η απόκλιση των ποσοστών απασχόλησης μεταξύ συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων. Το Διάγραμμα 2.3, για παράδειγμα, καταγράφει τη διαφορά του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα και στα υπόλοιπα 26 κράτη-μέλη της ΕΕ. Παρατηρούμε ότι το 2023 η απόκλιση αυτή στη χώρα μας, αν και χαμηλότερη από το 2022, ανήλθε στις 18 ποσοστιαίες μονάδες, επίδοση που είναι η υψηλότερη στην ΕΕ.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι το εύρος της απόκλισης αυτής στην Ελλάδα το 2023 ήταν σχεδόν διπλάσιο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ιδιαίτερα ανησυχητικό στοιχείο είναι επίσης ότι, παρά την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης σε σύγκριση με το προ πανδημίας επίπεδο (2019) κατά 5,3 ποσοστιαίες μονάδες, η απόκλισή του μεταξύ ανδρών και γυναικών μειώθηκε στη χώρα μας μόνο οριακά (0,6 ποσοστιαίες μονάδες), ενώ στην πλειονότητα των υπόλοιπων κρατών-μελών η μείωση αυτή ήταν μεγαλύτερη.[39]

Όμως, πολύ υψηλό παραμένει και το κενό απασχόλησης στη χώρα μας μεταξύ των νέων και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.4, η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 15-29 ετών από το αντίστοιχο εκείνων ηλικίας 50-64 ετών ανήλθε το 2023 στις 27,4 ποσοστιαίες μονάδες (έναντι 27,8 ποσοστιαίες μονάδες το 2022), διαφορά που αποτελεί την 7η μεγαλύτερη μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ. Σημαντικό είναι ακόμη το γεγονός ότι στη χώρα μας, όπως και σε αρκετά άλλα κράτη-μέλη, η συγκεκριμένη απόκλιση σημείωσε αύξηση έναντι του προ πανδημίας επιπέδου (2019). Η εξέλιξη αυτή φανερώνει τον αποκλεισμό σημαντικού μέρους της πιο δυναμικής ομάδας του εργατικού δυναμικού από την αγορά εργασίας την περίοδο μετά το ξέσπασμα της πανδημίας.

39. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις κρατών-μελών (Λιθουανία και Σουηδία), όπου η απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης ανδρών και γυναικών, αν και μικρή, αυξήθηκε οριακά το 2023 έναντι του 2019.

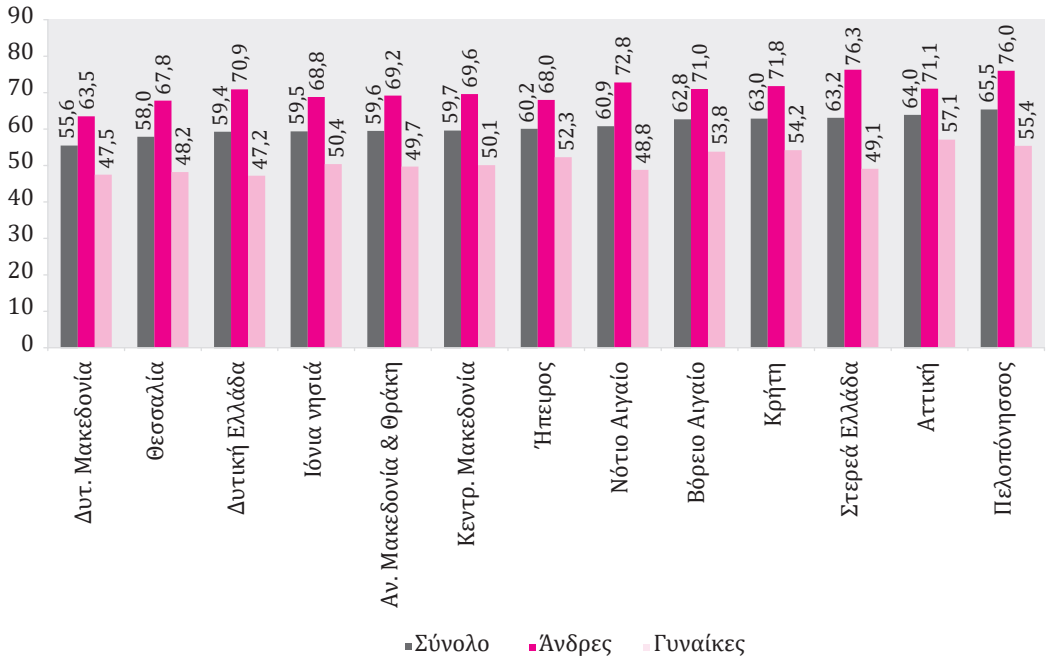
Διάγραμμα 2.4: Απόκλιση ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ατόμων ηλικίας 15-29 ετών και 50-64 ετών

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 29.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Εξίσου σημαντικές αποκλίσεις παρουσιάζουν και τα ποσοστά απασχόλησης ανά περιφέρεια της χώρας το 2023. Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.5, η μέγιστη απόκλιση αγγίζει τις 9,9 ποσοστιαίες μονάδες, με το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης να καταγράφεται στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (65,5%) και το χαμηλότερο στην Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (55,6%). Το 2023 υψηλότερο του μέσου όρου της χώρας (61,8%) ήταν το ποσοστό απασχόλησης στις περιφέρειες Αττικής (64%), Στερεάς Ελλάδας (63,2%), Κρήτης (63%) και Βορείου Αιγαίου (62,8%). Στον αντίποδα, πλην της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, σε χαμηλότερο του εθνικού μέσου όρου επίπεδο διαμορφώθηκε το ποσοστό απασχόλησης στις περιφέρειες Θεσσαλίας (58%), Δυτικής Ελλάδας (59,4%), Ιονίων Νήσων (59,5%), Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (59,6%), Κεντρικής Μακεδονίας (59,7%), Ηπείρου (60,2%) και Νοτίου Αιγαίου (60,9%).

Διάγραμμα 2.5: Ποσοστό απασχόλησης ανά περιφέρεια της Ελλάδας (2023, ηλικίες 15-64 ετών)

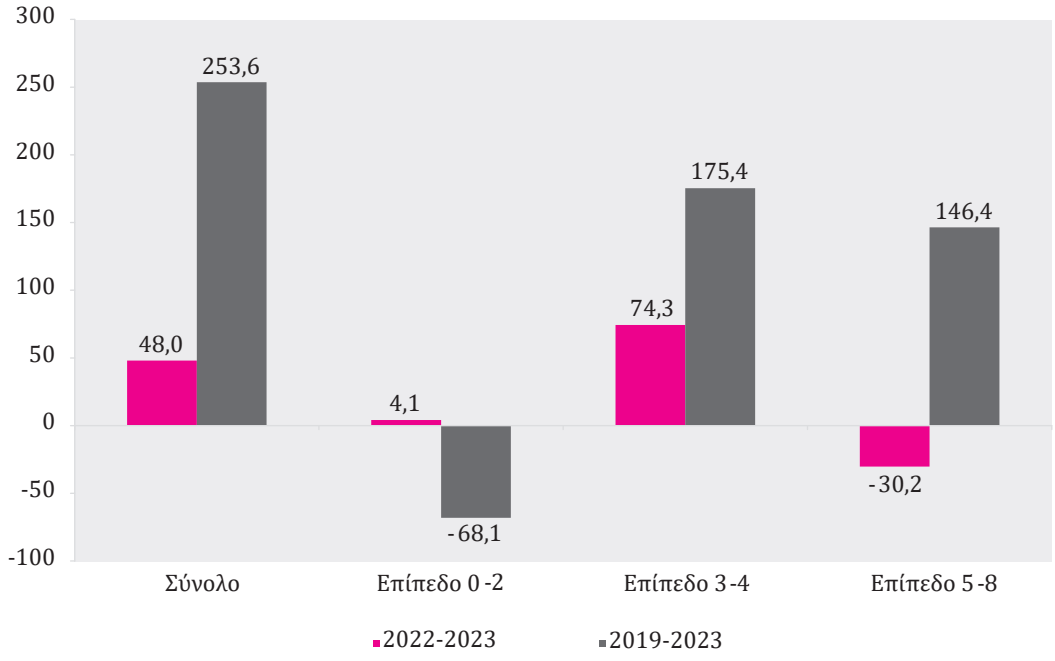

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 29.04.2024)

Στο Διάγραμμα 2.5 καταγράφεται επίσης και το ποσοστό απασχόλησης ανδρών και γυναικών ανά περιφερειακή ενότητα. Από τα στοιχεία του διαγράμματος παρατηρούμε ότι στο σύνολο των περιφερειών το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών είναι σημαντικά υψηλότερο από το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών, με τη μεγαλύτερη απόκλιση να παρατηρείται στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας (27,2 ποσοστιαίες μονάδες). Όμως, ιδιαίτερα μεγάλο ήταν το εύρος της απόκλισης και στις περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου (24 ποσοστιαίες μονάδες), Δυτικής Ελλάδας (23,7 ποσοστιαίες μονάδες), Πελοποννήσου (20,6 ποσοστιαίες μονάδες), Θεσσαλίας (19,6 ποσοστιαίες μονάδες), καθώς και Κεντρικής Μακεδονίας και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (19,5 ποσοστιαίες μονάδες). Στον αντίποδα, τη μικρότερη απόκλιση του ποσοστού απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών κατέγραψε το 2023 η Περιφέρεια Αττικής (14 ποσοστιαίες μονάδες), ακολουθούμενη από τις περιφέρειες Ηπείρου (15,7 ποσοστιαίες μονάδες), Δυτικής Μακεδονίας (16 ποσοστιαίες μονάδες), Βορείου Αιγαίου (17,2 ποσοστιαίες μονάδες) και Κρήτης (17,6 ποσοστιαίες μονάδες).

Αντίστοιχες ασυμμετρίες παρατηρούνται και στη μεταβολή των απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο (Διάγραμμα 2.6). Ειδικότερα, το 2023 η αύξηση κατά 48 χιλ. των απασχολουμένων συγκριτικά με το 2022 οφειλόταν κυρίως στην εύρεση νέων θέσεων εργασίας από αποφοίτους ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο 3-4)[40], ο αριθμός των οποίων ενισχύθηκε, σε ετήσια βάση, κατά 74,3 χιλ. άτομα, ενώ οριακή μόνο αύξηση της απασχόλησης (+4,1 χιλ. άτομα) σημειώθηκε μεταξύ των αποφοίτων επιπέδου εκπαίδευσης 0-2.

Διάγραμμα 2.6: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά εκπαιδευτικό επίπεδο (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 29.04.2024)

Αντίθετα, ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των εργαζομένων που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (επίπεδο 5-8) παρουσίασε το 2023 μείωση κατά 30,2 χιλ. άτομα, παρά το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα

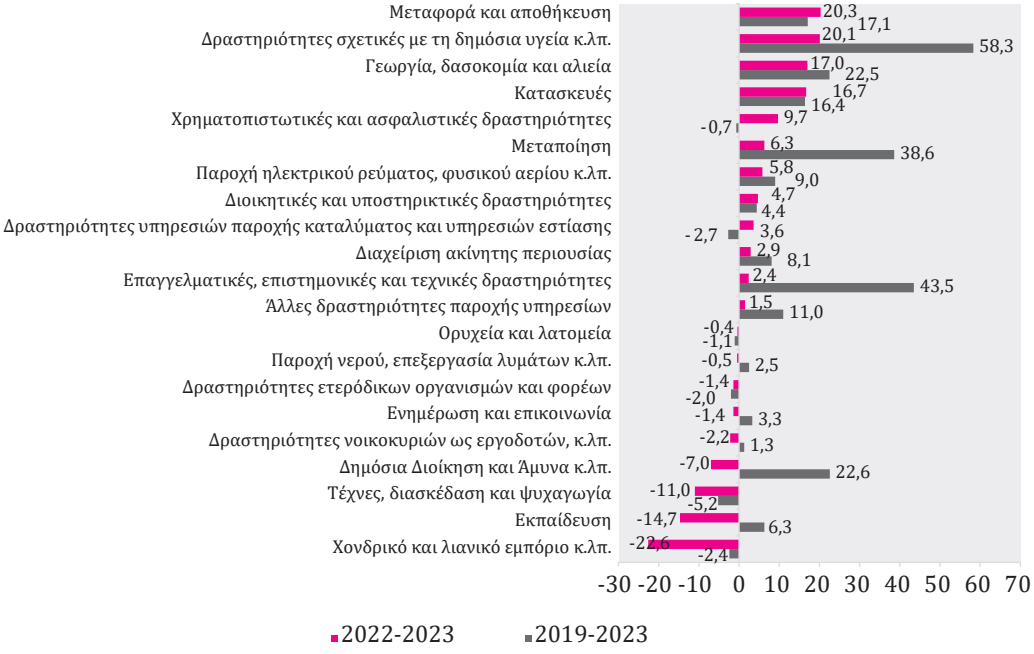
40. Το επίπεδο 0-2 περιλαμβάνει άτομα που έχουν ολοκληρώσει έως και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το επίπεδο 3-4 τα άτομα ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το επίπεδο 5-8 τα άτομα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

το σύνολο των απασχολουμένων συγκριτικά με το προ πανδημίας επίπεδό τους (2019) αυξήθηκε κατά 146,4 χιλ. άτομα. Συνολικά, σε σχέση με το 2019, ο αριθμός των εργαζομένων στη χώρα μας ήταν το 2023 αυξημένος κατά 253,6 χιλ., με τον αριθμό των αποφοίτων επιπέδου εκπαίδευσης 3-4 να καταγράφει αύξηση κατά 175,4 χιλ. άτομα, ενώ των αποφοίτων επιπέδου εκπαίδευσης 0-2 μείωση κατά 68,1 χιλ. άτομα.

Αξιοσημείωτες μεταβολές έχουν, ωστόσο, επέλθει και στον όγκο της απασχόλησης ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (Διάγραμμα 2.7). Ειδικότερα, σε σχέση με το 2022, οι κλάδοι που παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης το 2023 ήταν οι «Μεταφορά και αποθήκευση» (+20,3 χιλ. άτομα), οι «Δραστηριότητες σχετικές με τη δημόσια υγεία κ.λπ.» (+20,1 χιλ. άτομα), η «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (+17 χιλ. άτομα), οι «Κατασκευές» (+16,7 χιλ. άτομα), καθώς και οι «Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες» (+9,7 χιλ. άτομα). Αύξηση του αριθμού των εργαζομένων, σε ετήσια βάση, καταγράφηκε, μεταξύ άλλων, και στη «Μεταποίηση» (+6,3 χιλ. άτομα), στην «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου κ.λπ.» (+5,8 χιλ. άτομα), καθώς και στις «Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες» (+4,7 χιλ. άτομα).

Στον αντίποδα, η μεγαλύτερη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων το 2023 έναντι του 2022 εντοπίστηκε στους κλάδους: «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο κ.λπ.» (-22,6 χιλ. άτομα), «Εκπαίδευση» (-14,7 χιλ. άτομα), «Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία» (-11 χιλ. άτομα), «Δημόσια διοίκηση και άμυνα» (-7 χιλ. άτομα), ενώ μείωση της απασχόλησης σημειώθηκε και σε άλλους πέντε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, μεταξύ των οποίων οι «Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών κ.ά.» (-2,2 χιλ. άτομα), η «Ενημέρωση και επικοινωνία» (-1,4 χιλ. άτομα) και οι «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων» (-1,4 χιλ. άτομα).

Διάγραμμα 2.7: Μεταβολή αριθμού απασχολουμένων ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (χιλ. άτομα, ηλικίες 15-64 ετών)

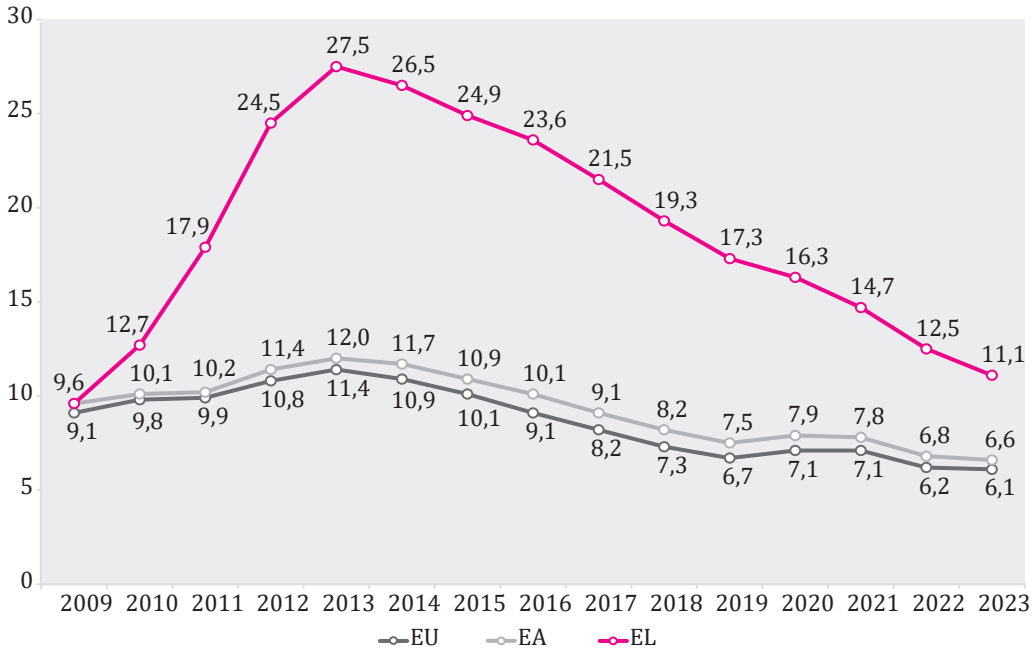

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 30.04.2024)

Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι από τους δεκαπέντε κλάδους που κατέγραψαν αύξηση της απασχόλησης το διάστημα 2019-2023, τη σημαντικότερη κατέγραψαν οι κλάδοι «Δραστηριότητες σχετικές με τη δημόσια υγεία κ.λπ.» (58,3 χιλ. άτομα), «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες» (43,5 χιλ. άτομα), «Μεταποίηση» (38,6 χιλ. άτομα), «Δημόσια διοίκηση και άμυνα» (22,6 χιλ. άτομα) και «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία» (22,5 χιλ. άτομα), με την αύξηση των εργαζομένων στους συγκεκριμένους κλάδους να αντιπροσωπεύει το 74% της καθαρής αύξησης της απασχόλησης στο σύνολο των κλάδων της οικονομίας. Αντίθετα, σε σύγκριση με το προ-πανδημικό επίπεδο (2019), η μεγαλύτερη πτώση του αριθμού των εργαζομένων καταγράφηκε στους κλάδους «Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία» (-5,2 χιλ.), «Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης» (-2,7 χιλ.) και «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο κ.λπ.» (-2,4 χιλ. άτομα), ενώ πιο μικρή αρνητική μεταβολή του αριθμού των εργαζομένων εμφάνισαν, μεταξύ άλλων, οι κλάδοι «Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων» (-2 χιλ.) και «Ορυχεία και Λατομεία» (-1,1 χιλ.).

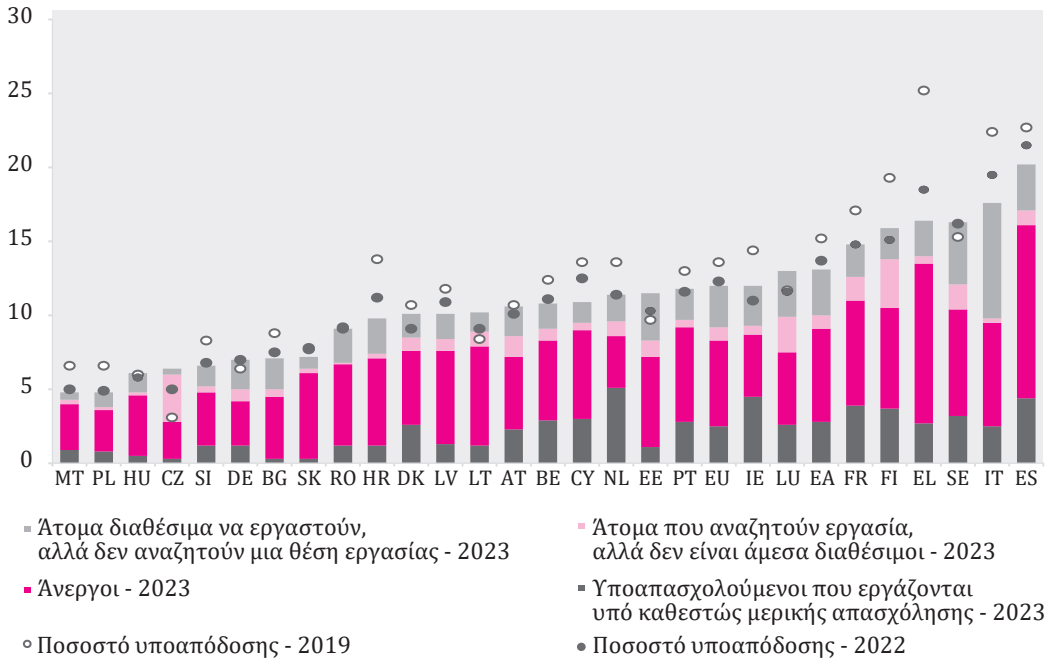
Μια ακόμη σοβαρή πρόκληση που αντιμετωπίζει η αγορά εργασίας είναι ότι, παρά τη συνεχή και σημαντική μείωσή του από το 2014 και ύστερα, το ποσοστό ανεργίας στη χώρα μας εξακολουθεί να κυμαίνεται σε αρκετά υψηλά επίπεδα τόσο σε απόλυτα νούμερα όσο και συγκριτικά με τη συντριπτική πλειονότητα των κρατών-μελών της ΕΕ. Ειδικότερα, όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 2.8, το ποσοστό των ανέργων ηλικίας 15-74 ετών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού διαμορφώθηκε το 2023 στην Ελλάδα στο 11,1% (4,5 και 5 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από ό,τι στην Ευρωζώνη στην ΕΕ αντίστοιχα). Σημειώνεται ότι η επίδοση αυτή είναι η δεύτερη χειρότερη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, με την Ελλάδα να καταγράφει χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας μόνο έναντι της Ισπανίας.

Διάγραμμα 2.8: Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, την ΕΕ και την Ευρωζώνη (2009-2023, ηλικίες 15-74 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 30.04.2024)

Διάγραμμα 2.9: Ποσοστό υποαπόδοσης της αγοράς εργασίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-74 ετών)

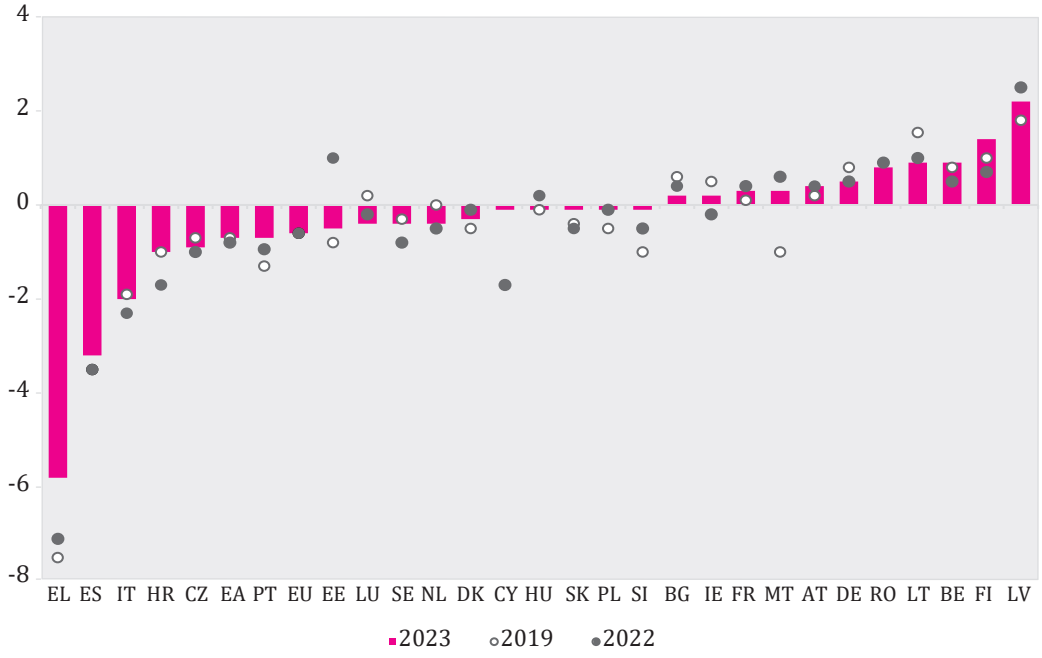
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 30.04.2024)

Περίπου αντίστοιχη εικόνα προκύπτει και από την εξέταση του ποσοστού υποαπόδοσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της ΕΕ.[41] Ειδικότερα, από τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.9 παρατηρούμε ότι, παρά το γεγονός ότι το 2023 το ποσοστό αυτό στη χώρα μας μειώθηκε έναντι του 2022, και κυρίως του 2019, εντούτοις συνέχισε να είναι υψηλό, ξεπερνώντας το 16% και παρουσιάζοντας καλύτερη επίδοση μόνο συγκριτικά με την Ισπανία (20,2%), την Ιταλία (17,7%) και τη Σουηδία (16,4%). Εξετάζοντας τους κύριους παράγοντες που συνέβαλαν στο σχετικά υψηλό ποσοστό υποαπόδοσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα το 2023, παρατηρούμε ότι ο σημαντικότερος εξακολουθούσε να είναι το υψηλό ποσοστό ανεργίας (10,8% του διευρυμένου εργατικού δυναμικού), ενώ μικρότερη συμβολή σε αυτό είχε και το σχετικά υψηλό ποσοστό υποαπασχολούμενων που εργάζονταν υπό καθεστώς μερικής απασχόλησης (2,7%).

41. *Το «ποσοστό υποαπόδοσης» της αγοράς εργασίας αποτυπώνει τον βαθμό αναντιστοιχίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης σε αυτήν και δίνεται από τον δείκτη «Labour market slack» που δημοσιεύει η Eurostat. Περισσότερες πληροφορίες για τον ορισμό και τους προσδιοριστικούς παράγοντες του συγκεκριμένου δείκτη είναι διαθέσιμες στο: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_slack_-_employment_supply_and_demand_mismatch#Labour_market_slack:_what.27s_it_all_about.3F.*

Όσον αφορά τους υπόλοιπους παράγοντες που ευθύνονται για την υποαπόδοση της αγοράς εργασίας στη χώρα μας, το ποσοστό των ατόμων που, αν και ήταν διαθέσιμα να εργαστούν, δεν αναζητούσαν θέση εργασίας διαμορφώθηκε το 2023 στο 2,4% του διευρυμένου εργατικού δυναμικού, ενώ το ποσοστό εκείνων που αναζητούσαν θέση εργασίας, αλλά δεν ήταν άμεσα διαθέσιμοι ήταν πέρυσι αρκετά χαμηλότερο (0,5% του διευρυμένου εργατικού δυναμικού). Αξίζει να σημειωθεί ότι, συγκριτικά με το 2019, η συμβολή των προσδιοριστικών παραγόντων της υποαπόδοσης στη χώρα μας ήταν το 2023 μικρότερη,[42] με τη μεγαλύτερη προσαρμογή να παρατηρείται στο ποσοστό των ανέργων στο διευρυμένο εργατικό δυναμικό (μείωση 6,5 ποσοστιαίες μονάδες).

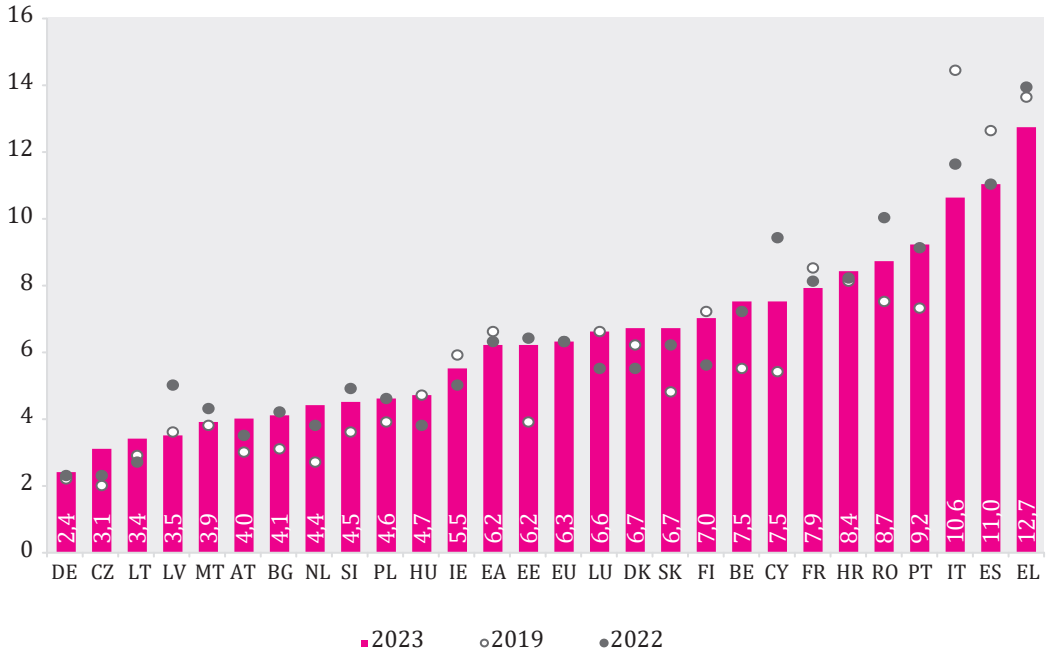
Διάγραμμα 2.10: Απόκλιση ποσοστού ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ηλικίες 15-74 ετών)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 30.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

42. *Με εξαίρεση τα άτομα που αναζητούν εργασία αλλά δεν είναι άμεσα διαθέσιμα να εργαστούν, ο αριθμός των οποίων ως ποσοστό του διευρυμένου εργατικού δυναμικού ήταν το 2019 ο ίδιος με εκείνον το 2023 (0,5%).*

Διάγραμμα 2.11: Απόκλιση ποσοστού ανεργίας μεταξύ ατόμων ηλικίας 15-29 ετών και 30-74 ετών

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 14.05.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημαντικό είναι επίσης να τονίσουμε ότι, όπως στην περίπτωση του ποσοστού απασχόλησης, έτσι και σε αυτό της ανεργίας παρατηρούνται στη χώρα μας ιδιαίτερα μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των δύο φύλων (βλ. Διάγραμμα 2.10). Ειδικότερα, το ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 15-74 ετών που το 2023 ήταν άνεργο στην Ελλάδα ανήλθε στο 14,3% (το υψηλότερο στην ΕΕ), ενώ το αντίστοιχο των ανδρών στο 8,5%, καταγράφοντας απόκλιση 5,8 ποσοστιαίων μονάδων, η οποία, αν και μικρότερη από το 2019 και το 2022, παραμένει η μεγαλύτερη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Μεγάλη διαφοροποίηση, όμως, εμφανίζει και το ποσοστό ανεργίας μεταξύ των νέων ηλικιακά ατόμων και εκείνων μεγαλύτερης ηλικίας (Διάγραμμα 2.11). Ειδικότερα, το ποσοστό ανεργίας για άτομα ηλικίας 15-29 ετών στην Ελλάδα ανερχόταν το 2023 στο 21,8%, ποσοστό το οποίο υπερβαίνει κατά 12,7 ποσοστιαίες μονάδες το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας των ατόμων ηλικίας 30-74 ετών. Σημειώνεται ότι η απόκλιση αυτή του ποσοστού ανεργίας μεταξύ των νέων και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στη χώρα μας, παρ' ότι μειωμένη έναντι της αντίστοιχης το 2019 και το 2022, εξακολουθεί να είναι η υψηλότερη μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, με το εύρος της το 2023 να είναι σχεδόν διπλάσιο έναντι του μέσου όρου της Ένωσης.

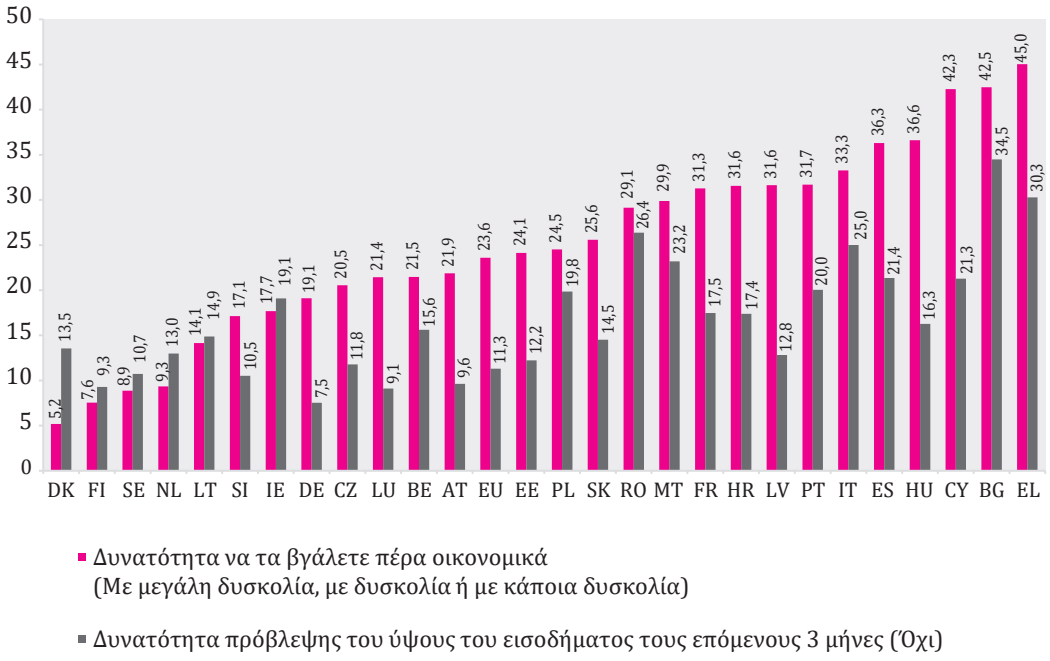
2.3 Η ποιότητα της εργασίας στην Ελλάδα

Μια επιπλέον σημαντική πρόκληση που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική αγορά εργασίας είναι το χαμηλό επίπεδο της ποιότητας της απασχόλησης. Η διάσταση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για την καλύτερη και την πληρέστερη αξιολόγηση της κατάστασης της αγοράς εργασίας αλλά και ευρύτερα της οικονομίας, δεδομένου ότι η ποιότητα της απασχόλησης δεν προσδιορίζει μόνο το επίπεδο ευημερίας των εργαζομένων μιας χώρας, αλλά επηρεάζει και τη μακρο-χρηματοπιστωτική σταθερότητα και τις αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας. Στη συνέχεια παραθέτουμε μια σειρά από στοιχεία τα οποία σκιαγραφούν το ιδιαίτερα υποβαθμισμένο επίπεδο της ποιότητας της απασχόλησης στη χώρα μας συγκριτικά με τα υπόλοιπα 26 κράτη-μέλη της ΕΕ.[43]

Στο Διάγραμμα 2.12 απεικονίζεται ο δείκτης «Ποιότητα εισοδήματος», ο οποίος ενσωματώνει δύο βασικές παραμέτρους που καθορίζουν τις συνθήκες απασχόλησης σε μια οικονομία: α) τη δυνατότητα των εργαζομένων να τα βγάλουν πέρα οικονομικά και β) τον βαθμό αβεβαιότητας των εργαζομένων σχετικά με το ύψος του εισοδήματός τους ύστερα από τρεις μήνες. Από τα στοιχεία του διαγράμματος, παρατηρούμε ότι όσον αφορά τον πρώτο δείκτη, το 45% των εργαζομένων στην Ελλάδα απάντησε στη σχετική έρευνα του Eurofound ότι σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό αδυνατεί να αντεπεξέλθει με ευκολία στις υποχρεώσεις του, ποσοστό που είναι το υψηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ και σχεδόν διπλάσιο του μέσου όρου της Ένωσης. Επιπλέον, στην Ελλάδα καταγράφεται και ένας υψηλός δείκτης αβεβαιότητας των εργαζομένων σχετικά με την εξέλιξη του εισοδήματός τους το προσεχές διάστημα, με το 30,3% εξ αυτών να αδυνατεί να προβλέψει το ύψος των αποδοχών του στους επόμενους τρεις μήνες. Το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν τρεις φορές υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, με την Ελλάδα να καταγράφει καλύτερη επίδοση μόνο έναντι της Βουλγαρίας.

43. *Η ανάλυση στηρίζεται κατά κύριο λόγο στα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Έρευνας για τις Συνθήκες Εργασίας (EWCTS) του Eurofound η οποία διενεργήθηκε το 2021 και τα αποτελέσματά της δόθηκαν στη δημοσιότητα τον Οκτώβριο του 2023 και επικαιροποιήθηκαν τον Νοέμβριο του 2023, και δευτερευόντως στα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat. Η έρευνα του Eurofound είναι διαθέσιμη στο: https://www.eurofound.europa.eu/en/data-catalogue/european-working-conditions-telephone-survey-2021-0. Η κατηγοριοποίηση των προσδιοριστικών παραγόντων της ποιότητας της απασχόλησης και η επιλογή των επιμέρους υποδεικτών της βασίστηκε στο Piasna (2023).*

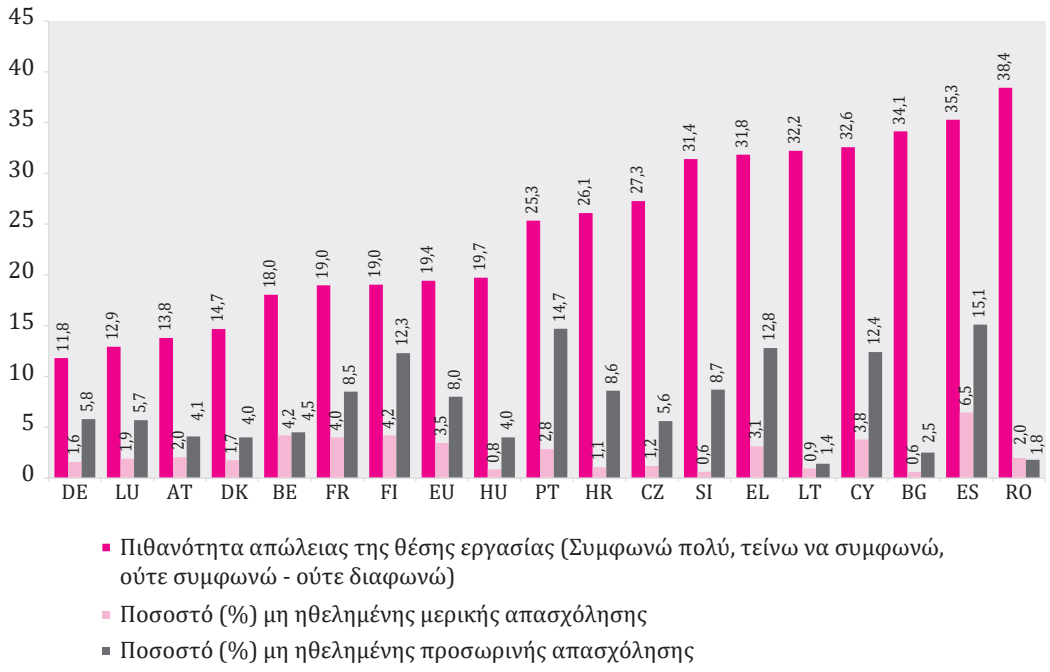
Διάγραμμα 2.12: Ποιότητα εισοδήματος

***Πηγή*:** Eurofound (EWCTS 2021)

Ένας επίσης προσδιοριστικός παράγοντας της ποιότητας της εργασίας, στον οποίο οι επιδόσεις της Ελλάδας υστερούν έναντι εκείνων στα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ, αφορά τις μορφές μη ηθελημένης άτυπης απασχόλησης και τον βαθμό εργασιακής επισφάλειας. Παρά το γεγονός ότι το 2023 η χώρα μας σημείωσε ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μερικής απασχόλησης στο σύνολο των απασχολουμένων στην ΕΕ (7,3%, έναντι 17,8% στην ΕΕ και 20,6% στην Ευρωζώνη), το 42,8% από τους μερικά απασχολουμένους δήλωσε ότι επέλεξε το συγκεκριμένο καθεστώς εργασίας επειδή δεν κατάφερε να βρει μια θέση εργασίας πλήρους απασχόλησης, ποσοστό που είναι 23,4 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το αντίστοιχο στην ΕΕ και το πέμπτο υψηλότερο στο σύνολο της Ένωσης. Ως αποτέλεσμα, στο σύνολο των εργαζομένων το ποσοστό των μη ηθελημένα μερικά απασχολουμένων διαμορφώθηκε το 2023 στη χώρα μας στο 3,1%, τιμή που αποτελεί την όγδοη υψηλότερη μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ (Διάγραμμα 2.13).

Διάγραμμα 2.13: Μη ηθελημένες μορφές άτυπης απασχόλησης και εργασιακή επισφάλεια

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 09.05.2024) και Eurofound (EWCTS 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Από το δείγμα των κρατών-μελών εξαιρούνται η Λετονία, η Εσθονία, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Μάλτα, η Ολλανδία, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Σουηδία λόγω μη διαθέσιμων στοιχείων.

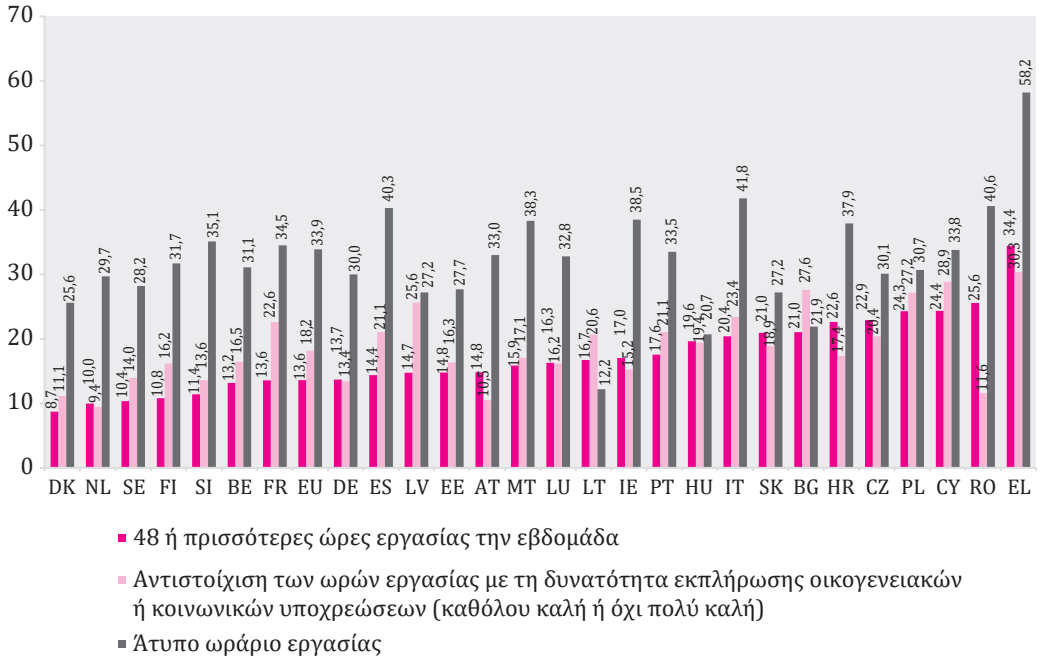
Σχετικά υψηλό παρέμεινε το 2023 στην Ελλάδα και το ποσοστό των εργαζομένων που δούλευε με συμβάσεις ορισμένου χρόνου είτε επειδή δεν βρήκε μια θέση μόνιμης απασχόλησης, είτε επειδή η φύση της δουλειάς του συνάδει μόνο με καθεστώς μερικής απασχόλησης είτε για διάφορους άλλους λόγους (12,8% του συνόλου των εργαζομένων, έναντι 8% στην ΕΕ). Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα το 2023 κατατάχτηκε όσον αφορά τον συγκεκριμένο δείκτη στην τρίτη θέση μεταξύ των 18 κρατών-μελών της ΕΕ για τα οποία υπάρχουν σχετικά διαθέσιμα στοιχεία. Επιπλέον, αρκετά υψηλός είναι στη χώρα μας και ο δείκτης εργασιακής ανασφάλειας, με το 31,8% των εργαζομένων το 2021 στην Ελλάδα να συμφωνεί (σε μικρό ή μεγάλο βαθμό) ή να μη δίνει σαφή απάντηση στο ερώτημα εάν υπάρχει πιθανότητα μέσα στους επόμενους τρεις μήνες να χάσει τη θέση εργασίας του. Το αντίστοιχο ποσοστό στον μέσο όρο της ΕΕ είναι 12,4 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο.

Επιβαρυντικά, όμως, στις συνθήκες απασχόλησης στην Ελλάδα επιδρούν και οι ιδιαίτερα πολλές ώρες εργασίας των εργαζομένων, σε βαθμό μάλιστα που διαταράσσεται και η ισορροπία μεταξύ του εργασιακού και του ελεύθερου χρόνου τους.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη συγκεκριμένη έρευνα του Eurofound το 34,4% των εργαζομένων στην Ελλάδα δήλωσε ότι το 2021 εργαζόταν συνήθως περισσότερες από 48 ώρες την εβδομάδα, όταν στη Ρουμανία, η οποία καταγράφει τη δεύτερη χειρότερη επίδοση, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 8,8 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο, ενώ στον μέσο όρο της ΕΕ 20,8 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο (Διάγραμμα 2.14).

Ενδεικτικό, του ιδιαίτερα υψηλού φόρτου εργασίας των εργαζομένων στη χώρα μας είναι και το γεγονός ότι οι ώρες απασχόλησης επηρεάζουν και άλλες προτεραιότητες της ζωής τους με το 30,3% εξ αυτών να δηλώνει ότι το ωράριο εργασίας τους δεν εναρμονίζεται πολύ ή έστω αρκετά με τις οικογενειακές ή διάφορες άλλες κοινωνικές υποχρεώσεις τους. Σε αυτό συμβολή έχει βέβαια και το γεγονός ότι το 2023 στην Ελλάδα το 58,2% των εργαζομένων δήλωνε ότι απασχολούταν εκτός του τυπικού ωραρίου εργασίας (δηλαδή σε καθεστώς βαρδιών ή με εργασία το απόγευμα ή το βράδυ ή κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου), όταν την ίδια στιγμή στην ΕΕ το ποσοστό αυτό ήταν 33,9%.

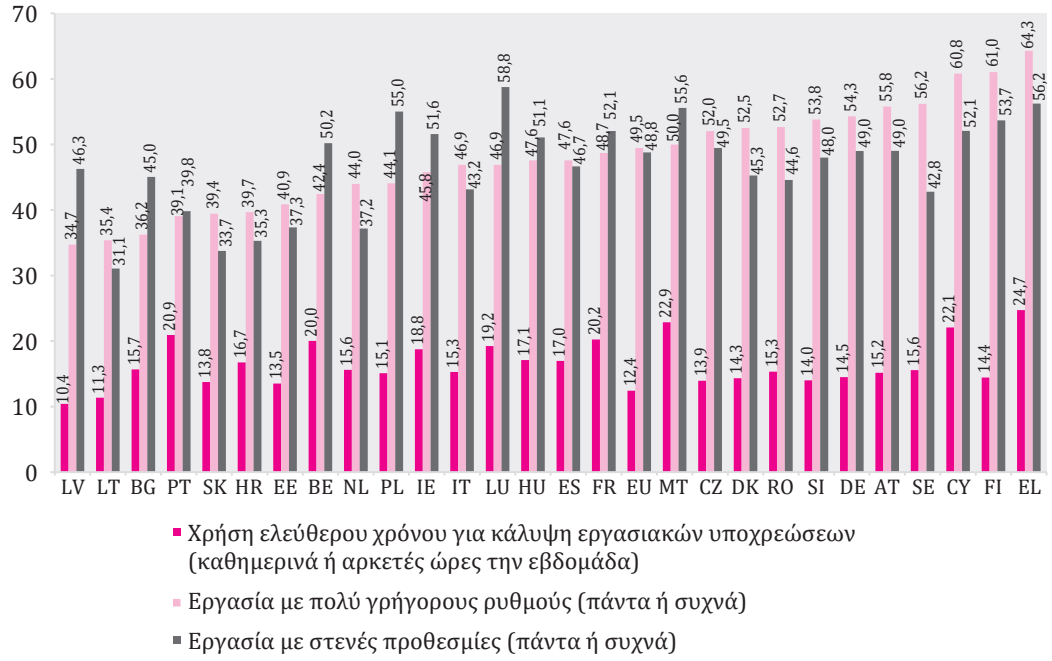
Διάγραμμα 2.14: Χρόνος εργασίας και ισορροπία εργασιακού και ελεύθερου χρόνου

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 09.05.2024) και Eurofound (EWCTS 2021)

Ανησυχητικά είναι και τα ευρήματα που προκύπτουν από την εξέταση μιας σειράς μεταβλητών που σχετίζονται με τις συνθήκες απασχόλησης, όπως, για παράδειγμα, η έκθεση των εργαζομένων σε παράγοντες που επιβαρύνουν την υγεία τους, ο βαθμός εντατικοποίησης της εργασίας και η αυτονομία που χαίρουν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Αναφορικά με τον βαθμό εργασιακής έντασης, τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.15 φανερώνουν ότι, παράλληλα με τις πολλές ώρες εργασίας, το 2021 οι εργαζόμενοι στη χώρα μας δήλωναν σε ποσοστό 64,3% ότι δούλευαν, πάντα ή συχνά, υπό συνθήκες πολύ υψηλών ρυθμών εργασίας και σε ποσοστό 56,2% ότι είχαν, πάντα ή συχνά, σφιχτές προθεσμίες όσον αφορά τον χρόνο διεκπεραίωσης των εργασιών τους. Επίσης, το ίδιο έτος το 24,7% των εργαζομένων στην Ελλάδα δήλωνε ότι αφιέρωνε, καθημερινά ή αρκετές ώρες την εβδομάδα, μέρος του ελεύθερου χρόνου του προκειμένου να καταφέρει να καλύψει διάφορες εργασιακές του υποχρεώσεις.

Διάγραμμα 2.15: Εργασιακή ένταση

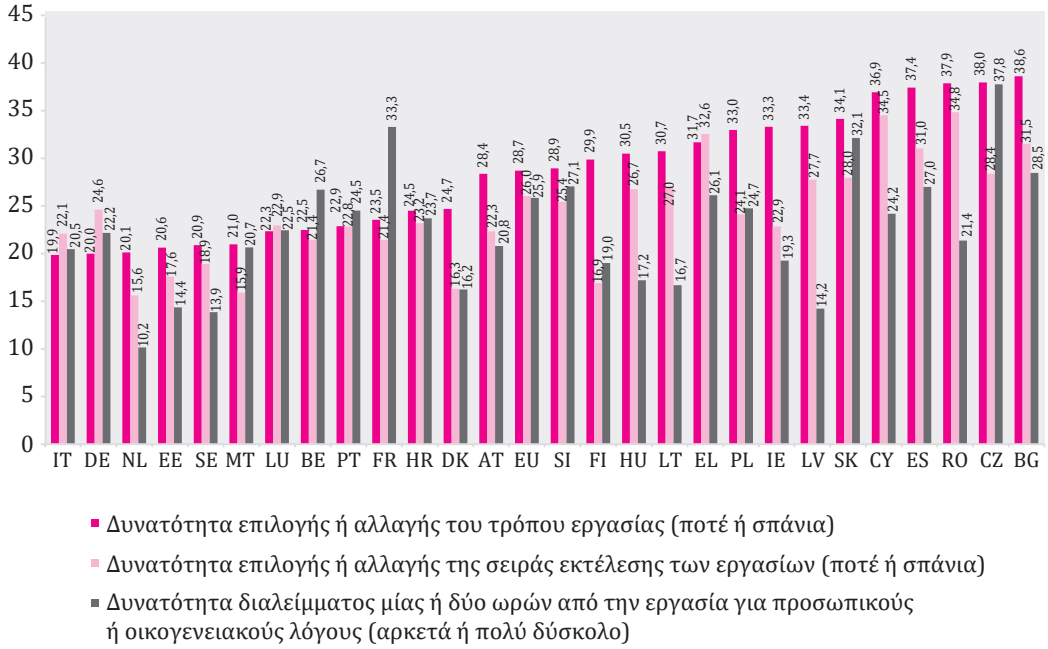

***Πηγή*:** Eurofound (EWCTS 2021)

Σχετικά με τον βαθμό αυτονομίας που απολαμβάνουν οι εργαζόμενοι κατά την εκτέλεση των εργασιακών τους καθηκόντων, η εικόνα που προκύπτει από τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.16, αν και ελαφρά βελτιωμένη, συνεχίζει να είναι

προβληματική. Ειδικότερα, όσον αφορά τη δυνατότητα των απασχολουμένων να επιλέξουν ή να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο εκτελούν την εργασία τους, το 31,7% αυτών στη χώρα μας δήλωσε ότι δεν έχει τέτοια δυνατότητα (ή, έστω, ότι μπορεί να το κάνει σπάνια), ποσοστό που, αν και υψηλό, υπολείπεται του αντίστοιχου σε εννέα κράτη-μέλη της ΕΕ (π.χ. Πολωνία, Ιρλανδία, Λετονία κ.ά.). Επιπρόσθετα, στην Ελλάδα καταγράφεται το τρίτο υψηλότερο ποσοστό (32,6%) όσων απαντούν ότι δεν μπορούν ποτέ ή, έστω, ότι μπορούν σπάνια, να επιλέξουν ή να αλλάξουν τη σειρά των εργασιών που τους έχουν ανατεθεί, ενώ πάνω από το 1/4 των εργαζομένων (26,1%) δηλώνει ότι δυσκολεύεται λίγο ή πολύ να απουσιάσει μία ή δύο ώρες από την εργασία του για προσωπικούς ή οικογενειακούς λόγους, ποσοστό σχεδόν αντίστοιχο του μέσου όρου της ΕΕ (25,9%). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της σχετικής έρευνας του Eurofound, το 25% των εργαζομένων στη χώρα μας δεν μπορεί, ή σπάνια το καταφέρνει, να επιλέξει ή να μεταβάλει τους ήδη υψηλούς, όπως προαναφέραμε, ρυθμούς με τους οποίους εργάζεται, ποσοστό το οποίο είναι οριακά χαμηλότερο από εκείνο στην ΕΕ (26,1%).

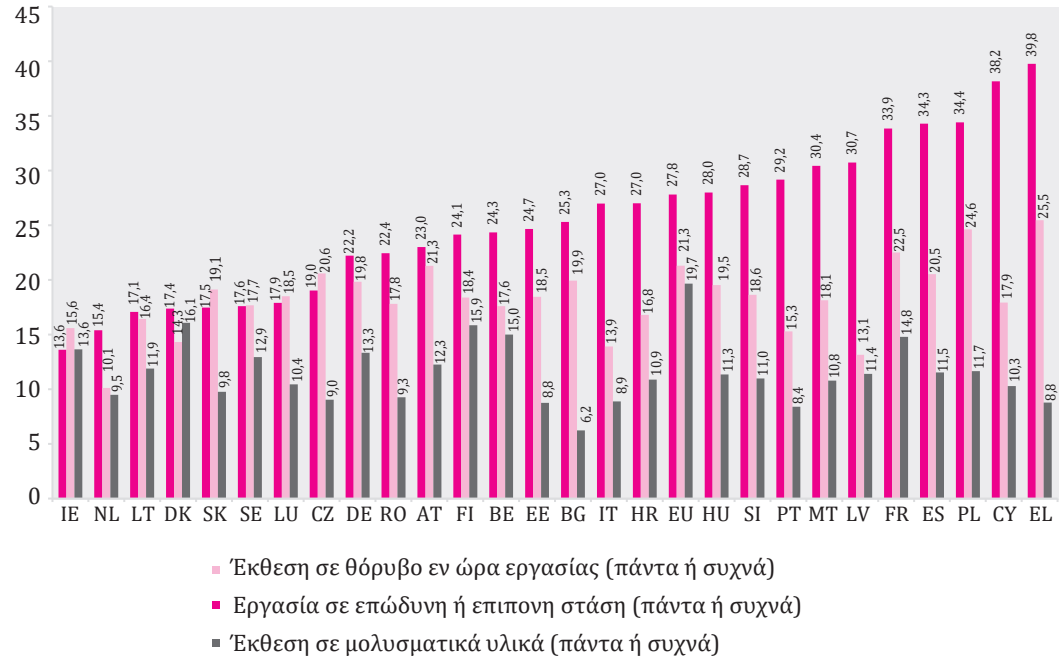
Διάγραμμα 2.16: Εργασιακή αυτονομία

***Πηγή*:** Eurofound (EWCTS 2021)

Προβληματισμό δημιουργεί και η κατάταξη της χώρας όσον αφορά τις συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας των εργαζομένων. Ειδικότερα, το 2021 στην Ελλάδα το 39,8% των απασχολουμένων δήλωνε ότι η εκτέλεση της εργασίας του ενέχει επίπονες ή επώδυνες γι' αυτό στάσεις, ποσοστό το οποίο είναι το υψηλότερο στην ΕΕ, υπερβαίνοντας μάλιστα κατά 12 ποσοστιαίες μονάδες τον μέσο όρο της Ένωσης (Διάγραμμα 2.17). Την ίδια στιγμή, το 25,5% των εργαζομένων στη χώρα μας ανέφερε επίσης ότι, πάντα ή συχνά, είναι εκτεθειμένο σε υψηλούς θορύβους στους χώρους απασχόλησής του, επίδοση που είναι 2,5 φορές υψηλότερη έναντι εκείνης της Ολλανδίας, η οποία επιδεικνύει το χαμηλότερο ποσοστό εργαζομένων (10,1%) που αντιμετωπίζει πρόβλημα όχλησης και θορύβου στην εργασία του. Αντίθετα, αρκετά βελτιωμένη είναι η θέση της χώρας μας όσον αφορά τον κίνδυνο έκθεσης των εργαζομένων σε μολυσματικούς παράγοντες, με το 8,8% από αυτούς να δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν πάντα, ή έστω συχνά, έναν τέτοιον κίνδυνο, έναντι 19,7% στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ.

Διάγραμμα 2.17: Συνθήκες υγιεινής και ασφαλείας στους χώρους εργασίας

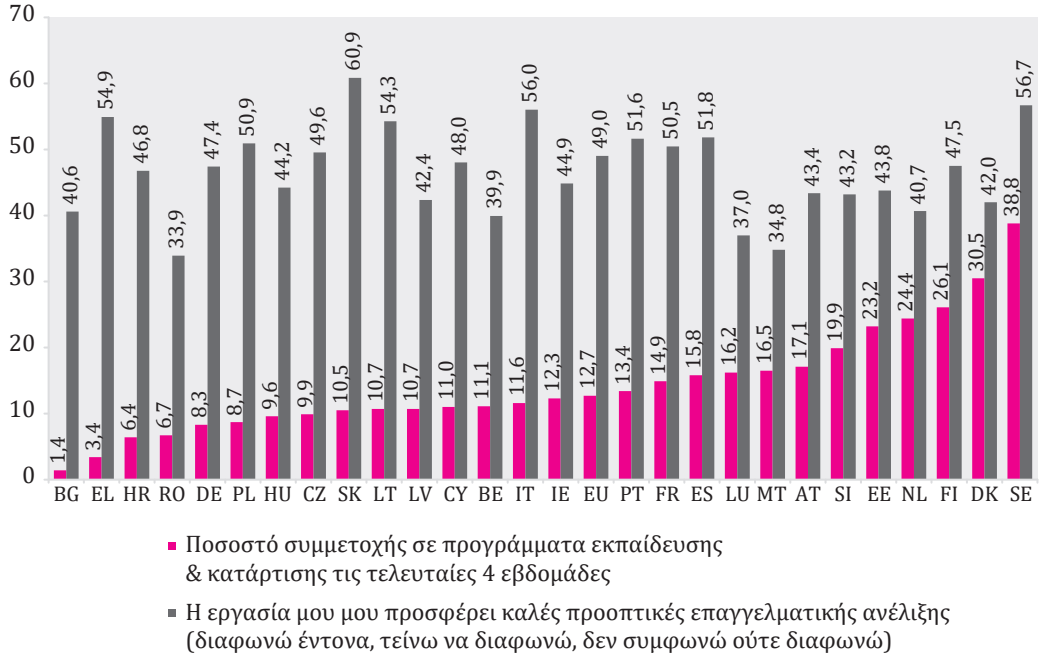

***Πηγή*:** Eurofound (EWCTS 2021)

Ένα επίσης σημαντικό προσδιοριστικό στοιχείο της ποιότητας της εργασίας είναι η δυνατότητα ανάπτυξης των δεξιοτήτων και η επαγγελματική ανέλιξη των εργα-

ζομένων. Και σε αυτό το πεδίο όμως, οι επιδόσεις της Ελλάδας είναι ιδιαίτερα χαμηλές. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με τη Eurostat, το 2023 στη χώρα μας το ποσοστό των εργαζομένων που δήλωσε ότι συμμετείχε τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ήταν μόλις 3,4%, ποσοστό που ήταν το δεύτερο χαμηλότερο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ (Διάγραμμα 2.18), όταν την ίδια στιγμή το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ ήταν περίπου τριπλάσιο (12,7%).

Διάγραμμα 2.18: Δεξιότητες και επαγγελματική ανέλιξη των εργαζομένων

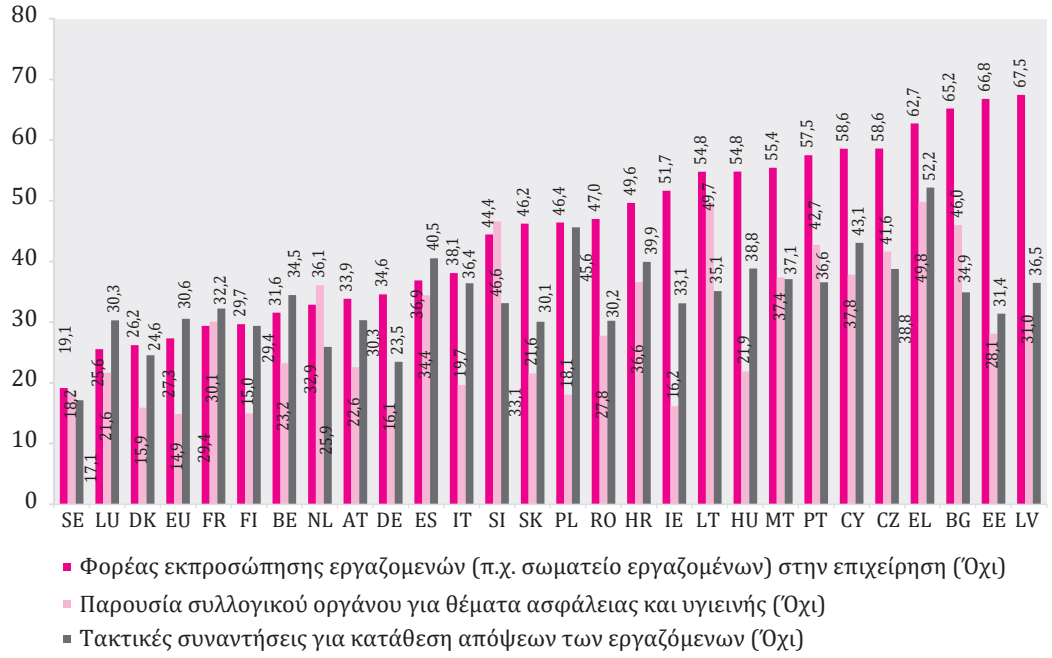
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 10.05.2024) και Eurofound (EWCTS 2021)

Επιπρόσθετα, το 2021 στην Ελλάδα καταγραφόταν και ένα από τα υψηλότερα ποσοστά εργαζομένων (54,9%) που είτε δεν συμφωνούν (απόλυτα ή έως έναν βαθμό) είτε δεν απαντούν με σαφήνεια στο ερώτημα εάν η θέση απασχόλησής τους τους προφέρει καλές ευκαιρίες επαγγελματικής σταδιοδρομίας.

Ανησυχία όμως δημιουργούν και τα στοιχεία σχετικά με τους θεσμούς εκπροσώπησης των εργαζομένων και τη δυνατότητα προβολής των αιτημάτων και των διεκδικήσεών τους (Διάγραμμα 2.19). Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι, σύμφωνα με την έρευνα του Eurofound, το 62,7% των εργαζομένων στη χώρα μας δήλωσαν το 2021 ότι στον χώρο εργασίας τους δεν υπάρχει θεσμοθετημένο σωματείο ή

παρεμφερής μορφή οργάνωσης που να τους εκπροσωπεί, ποσοστό το οποίο είναι το τέταρτο υψηλότερο στην ΕΕ. Επίσης, το ίδιο έτος, το 49,8% ανέφερε ότι δεν υφίσταται κάποιο συλλογικό όργανο το οποίο να ασχολείται με θέματα υγιεινής και ασφάλειας στον χώρο απασχόλησής του. Τέλος, σε ποσοστό 52,2% οι εργαζόμενοι στη χώρα μας δήλωσαν ότι δεν πραγματοποιούνται τακτικές συναντήσεις στις επιχειρήσεις ή στους φορείς όπου εργάζονται, μέσω των οποίων θα μπορούσαν να εκφράσουν την άποψή τους για μια σειρά ζητήματα. Τα στοιχεία αυτά συμπληρώνουν την ιδιαίτερα προβληματική εικόνα που επικρατεί στην ελληνική αγορά εργασίας σχετικά με το εύρος και την ποιότητα των θεσμών προστασίας των εργαζομένων, ιδιαίτερα μετά την εφαρμογή των μνημονιακών ρυθμίσεων ευελικτοποίησης των εργασιακών σχέσεων.

Διάγραμμα 2.19: Θεσμοί εκπροσώπησης εργαζομένων

***Πηγή*:** Eurofound (EWCTS 2021) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

2.4 Ακρίβεια, μισθοί και διανομή του εισοδήματος

Η πτώση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων παρέμεινε η βασική τάση της αγοράς εργασίας το 2023. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αποκλιμάκωση της ανεργίας και η ανάκαμψη της παραγωγικότητας της εργασίας δημιουργούν συνθήκες

αύξησης των μισθών και βελτίωσης των συνθηκών εργασίας. Ωστόσο, ο επίμονος πληθωρισμός, ειδικά στα είδη διατροφής, το χαμηλό ποσοστό συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων εργασίας και η χαμηλή κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ λειτουργούν ανασταλτικά για μια ουσιαστική αντιστάθμιση της τεράστιας απώλειας αγοραστικής δύναμης των τελευταίων ετών.

Πιο συγκεκριμένα, ο πληθωρισμός, σε συνδυασμό με την υστέρηση των ονομαστικών μισθών και την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή υποχώρηση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ. Το Διάγραμμα 2.20 παρουσιάζει την πτώση του προσαρμοσμένου μεριδίου[44] των μισθών ως ποσοστού του ΑΕΠ για την περίοδο 2019-2023 και περιλαμβάνει τις προβλέψεις της AMECO για τα έτη 2024 και 2025. Παρατηρούμε ότι το 2023 το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ μειώθηκε στο 47,5% του ΑΕΠ από το 48,1% του 2022, ενώ σύμφωνα με τις προβλέψεις της AMECO αναμένεται περαιτέρω πτώση στο 47,1% μέχρι το 2025. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για το χαμηλότερο επίπεδο του προσαρμοσμένου μεριδίου μισθών στο εθνικό εισόδημα που έχει καταγραφεί με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία (1960-2024).[45]

Για να μείνει το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ σταθερό, θα πρέπει οι ονομαστικοί μισθοί να αυξάνονται με ρυθμό ίσο με το άθροισμα του πληθωρισμού και της αύξησης της παραγωγικότητας. Επομένως, το άθροισμά τους δίνει και το διανεμητικά ουδέτερο περιθώριο μιας αύξησης των ονομαστικών μισθών, προκειμένου να διατηρηθεί το μερίδιο μισθών-κερδών στο ΑΕΠ σταθερό. Η συνεχής πτώση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ, ειδικά μετά την πανδημία, υποδηλώνει ότι η αύξηση των ονομαστικών μισθών υστερεί σε σχέση με τον πληθωρισμό και την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας.

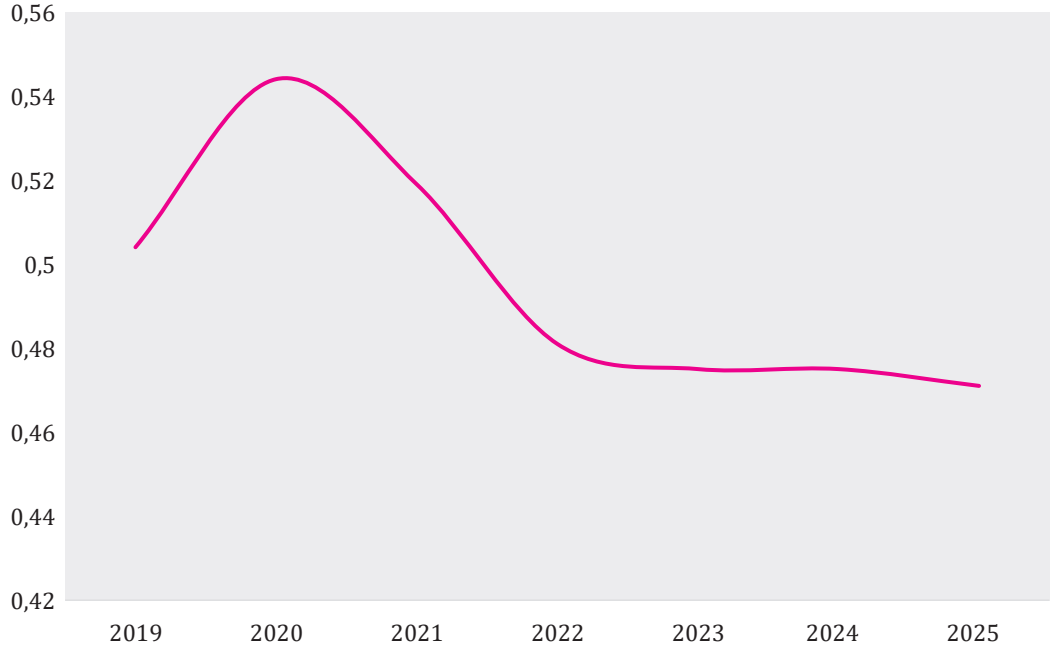
Η εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής της παραγωγικότητας, του πληθωρισμού (βάσει του ΕνΔΤΚ) και ο υπολογισμός του διανεμητικά ουδέτερου περιθωρίου δίνονται στον Πίνακα 2.1. Το 2022 η παραγωγικότητα αυξήθηκε 1,6% και ο ΕνΔΤΚ 9,3%, ορίζοντας το διανεμητικό περιθώριο των μισθών στο 10,9%. Το 2023 αντίστοιχα, η παραγωγικότητα αυξήθηκε οριακά 0,3% και ο ΕνΔΤΚ 4,2%, με το διανεμητικό περιθώριο να προσδιορίζεται στο 4,5%.

---

44. Το προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών περιλαμβάνει τους μισθούς των εργαζομένων και το εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων. Ο υπολογισμός του προσαρμοσμένου μεριδίου βασίζεται στο μερίδιο της αυτοαπασχολούμενης εργασίας στο σύνολο των εργαζομένων, και όχι στη χρήση στοιχείων μεικτού εισοδήματος (βλ. ILO, 2019: 8).

45. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023: Κεφ. 3).

Διάγραμμα 2.20: Προσαρμοσμένο μερίδιο μισθών στην Ελλάδα (2019-2025)

***Πηγή*:** AMECO (πρόσβαση: 09.04.24)

Πίνακας 2.1: Ρυθμοί μεταβολής παραγωγικότητας της εργασίας, ΕνΔΤΚ και διανεμητικό περιθώριο στην Ελλάδα (2022 και 2023)

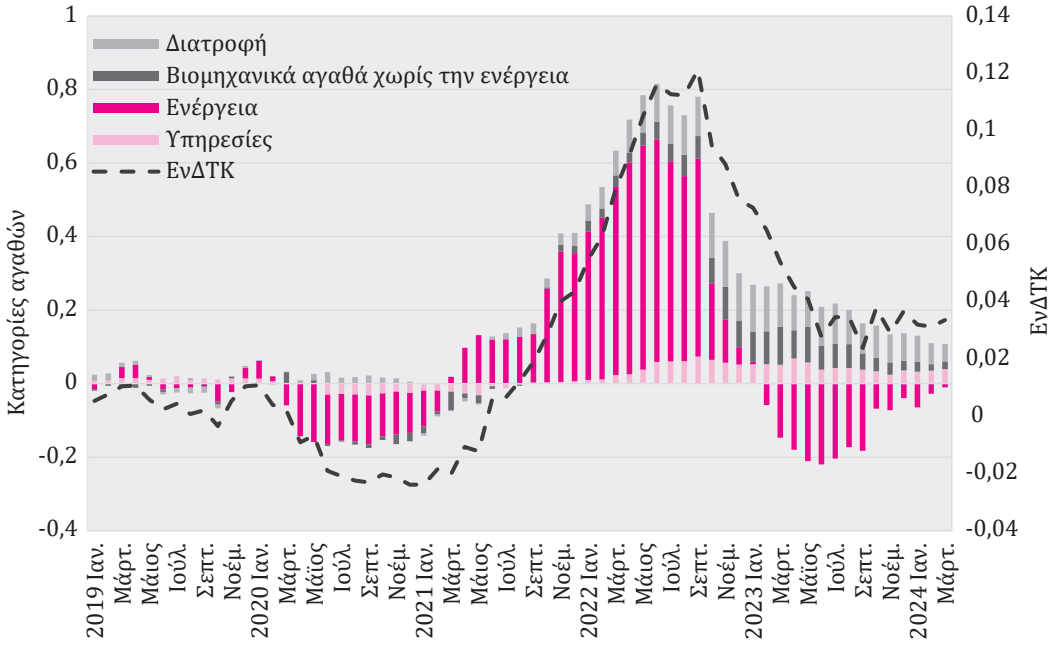
	Παραγωγικότητα		ΕνΔΤΚ (%)		Διανεμητικό περιθώριο	
Έτος	2022	2023	2022	2023	2022	2023
	1,6	0,3	9,3	4,2	10,9	4,5

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η παραγωγικότητα έχει υπολογιστεί ως η πραγματική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά ώρα εργασίας.

Η έκταση της κρίσης κόστους ζωής επιβάλλει να αναλυθούν περαιτέρω η εξέλιξη του πληθωρισμού και η συμβολή κάθε κατηγορίας αγαθού και υπηρεσίας στον προσδιορισμό του ΕνΔΤΚ. Το Διάγραμμα 2.21 παρουσιάζει την εξέλιξη του πληθωρισμού βάσει του ΕνΔΤΚ, καθώς και τη συμβολή κάθε αγαθού στον προσδιορισμό του.

Διάγραμμα 2.21: ΕνΔΤΚ (Ιανουάριος 2019-Μάρτιος 2024)

***Πηγή*:** Τράπεζα της Ελλάδας (πρόσβαση: 29.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

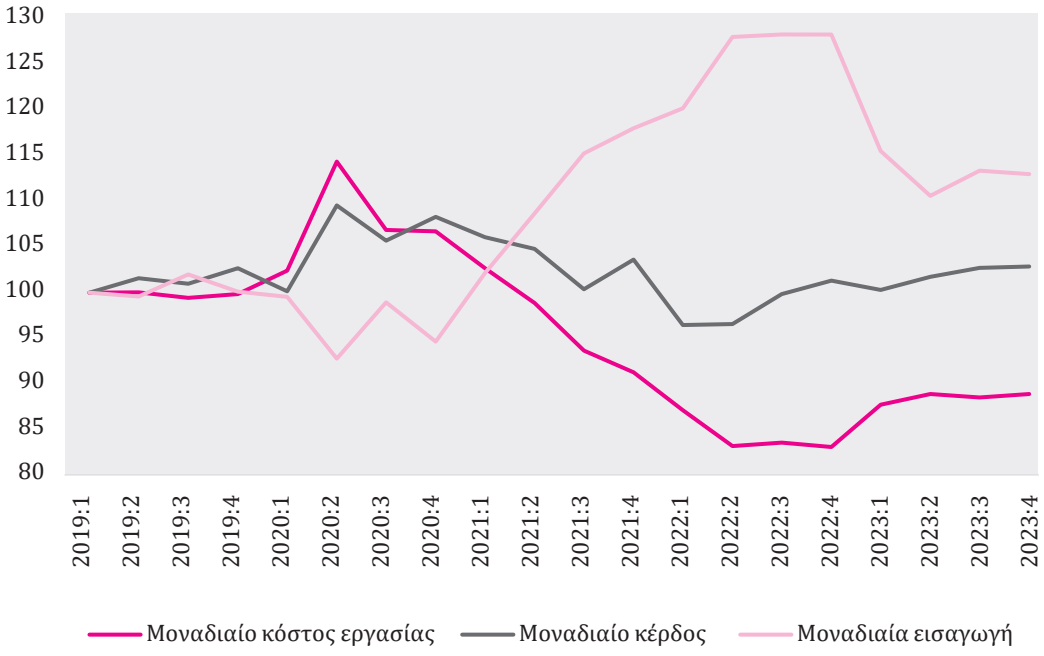
Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας, ενώ το 2022 η κύρια αιτία του πληθωρισμού ήταν η αύξηση της τιμής της ενέργειας, το 2023 η μεγαλύτερη συμβολή στον πληθωρισμό του ΕνΔΤΚ προέρχεται από τα είδη διατροφής, με τα μη επεξεργασμένα να καταγράφουν τον υψηλότερο πληθωρισμό ύψους 15% τον Ιούλιο του 2023 σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2022, σημειώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό άνω του 11%, ενώ τα επεξεργασμένα είδη διατροφής καταγράφουν τον υψηλότερο πληθωρισμό τον Ιανουάριο του 2023 ύψους 13,8%, σημειώνοντας ετήσιο ρυθμό 9,4%. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι τιμές των ειδών διατροφής αυξήθηκαν παρ' ότι το κόστος της ενέργειας μειώθηκε κατά 12,4% το 2023. Αν και το 2024 ο γενικός πληθωρισμός παρουσιάζει αποκλιμάκωση σε σχέση με το 2023, καθώς το α΄ τρίμηνο του 2024 βρίσκεται στο 2,9%, τα είδη διατροφής εξακολουθούν να επιβαρύνουν σημαντικά το κόστος ζωής, με τα μη επεξεργασμένα είδη διατροφής να σημειώνουν πληθωρισμό άνω του 9% και τα επεξεργασμένα είδη διατροφής άνω του 4,5%. Το α΄ τρίμηνο του 2024 το κόστος της ενέργειας συνεχίζει να μειώνεται, σημειώνοντας πτώση κατά 3,4%.

Έχουμε υποστηρίξει σε προηγούμενες Εκθέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ ότι ο πληθωρισμός των τελευταίων ετών στην Ελλάδα δεν είναι μόνο εισαγόμενος λόγω του αυξημένου κόστους ενέργειας, αλλά έχει και κερδοσκοπικά χαρακτηριστικά, καθώς οι

επιχειρήσεις επωφελούνται από ένα περιβάλλον συνεχών ανατιμήσεων και αυξάνουν τα περιθώρια κέρδους τους. Το Διάγραμμα 2.22 εξετάζει τη συμβολή των συνιστωσών κόστους στον σχηματισμό του γενικού επιπέδου τιμών, εστιάζοντας στην εξέλιξη του μοναδιαίου κόστους της εργασίας, των μοναδιαίων εισαγωγών και του μοναδιαίου κέρδους.[46] Είναι χαρακτηριστικό ότι από το α΄ τρίμηνο του 2020 το μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώνεται συστηματικά, παρουσιάζοντας σταθεροποίηση στο 88% της αρχικής του συμβολής από το α΄ τρίμηνο του 2023. Η συμβολή των μοναδιαίων εισαγωγών στο γενικό επίπεδο τιμών αυξάνεται από το τελευταίο τρίμηνο του 2020 μέχρι και το τελευταίο τρίμηνο του 2022, και έκτοτε παρουσιάζει πτωτική τάση, ωστόσο εξακολουθεί να πιέζει τις τιμές. Η συμβολή του μοναδιαίου κέρδους, μετά την αποκλιμάκωση που σημειώνει το 2021, παρουσιάζει ανοδική τάση μετά το α΄ τρίμηνο του 2022. Η ανάλυση των συνιστωσών κόστους επομένως δείχνει ότι αρχικά η συμβολή του μοναδιαίου κόστους εισαγωγών οδήγησε σε υψηλότερο επίπεδο τιμών και πληθωρισμό, ειδικά μέχρι το α΄ τρίμηνο του 2022. Έκτοτε, και παρά την αποκλιμάκωσή του, αποτελεί τον κύριο προσδιοριστικό παράγοντα του κόστους παραγωγής. Παράλληλα, η επιμονή του πληθωρισμού πρέπει να αποδοθεί και στην αυξητική τάση του μοναδιαίου κέρδους.

46. *Οι συνιστώσες του κόστους που καθορίζουν το επίπεδο τιμών είναι οι εισαγωγές, η αμοιβή της εργασίας (συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εισφορών που καταβάλλονται από τους εργοδότες), το ακαθάριστο εισόδημα του κεφαλαίου και οι καθαροί φόροι (συμπεριλαμβανομένων των επιδοτήσεων).*

Διάγραμμα 2.22: Συμβολή των συνιστωσών κόστους στον σχηματισμό του γενικού επιπέδου τιμών (2019:1-2023:4) (2019:1 = 100)

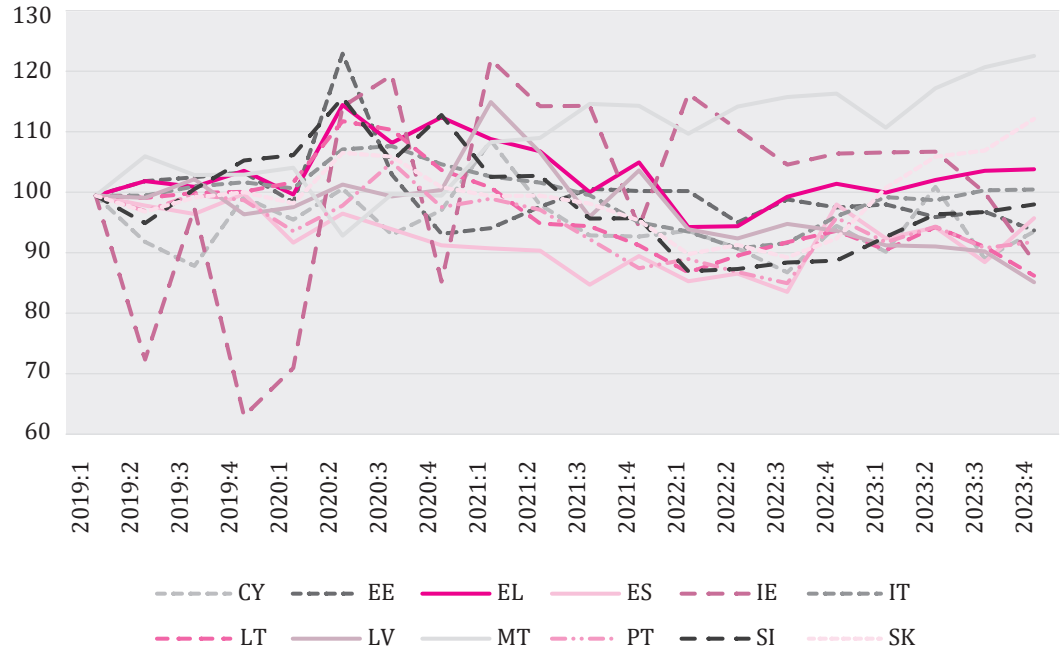
***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 05.05.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Εποχικά προσαρμοσμένα στοιχεία. Ο τρόπος υπολογισμού έχει βασιστεί στο Taylor and Barbosa-Filho (2021).

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι, όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 2.23, που αποτυπώνει την εξέλιξη της προσαύξησης κέρδους[47] για επιλεγμένες χώρες της ΕΕ-27, η Ελλάδα βρίσκεται ανάμεσα στις χώρες με το υψηλότερο ποσοστό προσαύξησης κέρδους, ένδειξη της ολιγοπωλιακής διάρθρωσης της οικονομίας και του περιορισμένου ανταγωνισμού.

47. *Η προσαύξηση κέρδους συνδέεται στενά με τη μονοπωλιακή δύναμη. Υποθέτοντας σταθερές αποδόσεις κλίμακας παραγωγής, η μονοπωλιακή δύναμη (δείκτης Lerner) και η προσαύξηση κέρδους ταυτίζονται (Hindriks et al., 2000).*

Διάγραμμα 2.23: Προσαύξηση κέρδους (markup) για την Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της ΕΕ-27 (2019:1-2023:4) (2019:1 = 100)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 05.05.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

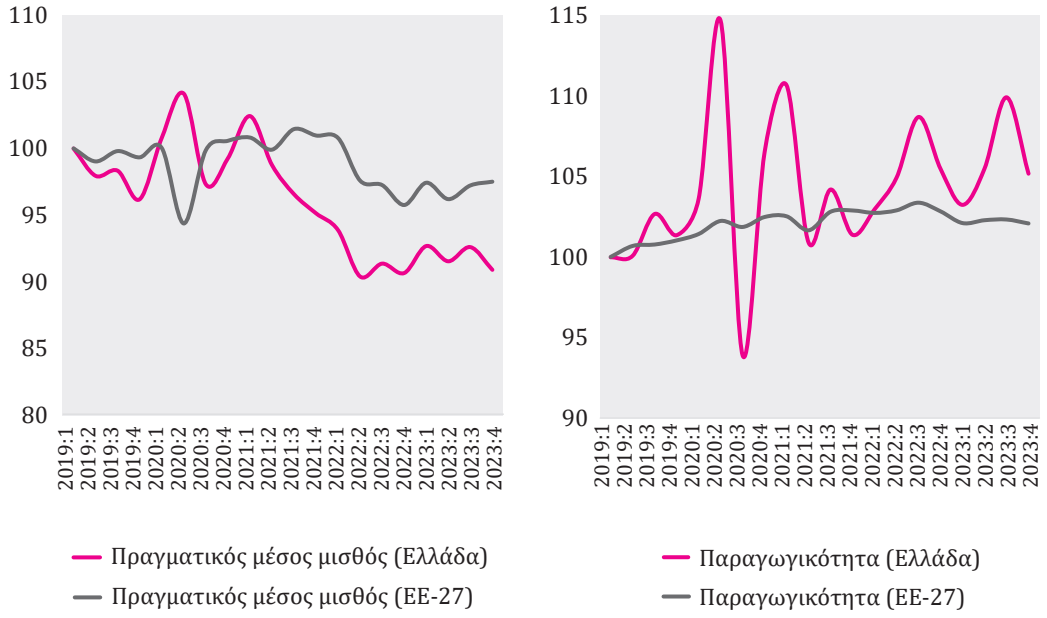
Σημείωση: Ο τρόπος υπολογισμού έχει βασιστεί στο Nikiforos et al. (2024).

Ο συνδυασμός πληθωρισμού και υστέρησης στην προσαρμογή των ονομαστικών μισθών έχει ως συνέπεια την πτώση των πραγματικών εισοδημάτων των εργαζομένων. Η εξέλιξη του πραγματικού μέσου εισοδήματος από μισθωτή εργασία στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-27 αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 2.24. Ενώ κατά τη διάρκεια της πανδημίας το πραγματικό μέσο εισόδημα από εργασία αυξήθηκε στην Ελλάδα εν αντιθέσει με την ΕΕ-27, από τις αρχές του 2021 μειώνεται συστηματικά. Το τελευταίο τρίμηνο του 2023 έκλεισε με το πραγματικό μέσο εισόδημα από εργασία στην Ελλάδα μόλις στο 90% της αγοραστικής του δύναμης σε σχέση με το 2019, έναντι 96,9% στην ΕΕ-27.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο 2019-2023, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε γρηγορότερα απ' ό,τι στην ΕΕ-27. Το δ΄ τρίμηνο του 2023, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ήταν 5,2% υψηλότερη σε σχέση με το α΄ τρίμηνο του 2019, ενώ στην ΕΕ-27 μόλις 2%. Επομένως, η πτώση των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα δεν οφείλεται στη διαχρονικά ασθενή δυναμική της παραγωγικότητας της εργασίας. Αντίθετα, το πραγματικό μέσο εισόδημα από εργασία στην Ελλάδα μεταπανδημικά είχε τη δυνατότητα να

αυξηθεί ταχύτερα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η πτώση του οφείλεται αποκλειστικά στην ταχύτερη αύξηση των τιμών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τους ονομαστικούς μισθούς.

Διάγραμμα 2.24: Πραγματικός μέσος κατά κεφαλήν μισθός και παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 για την περίοδο 2019-2023 (2019 = 100)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 09.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ο πραγματικός μέσος κατά κεφαλήν μισθός έχει υπολογιστεί ως ο λόγος της ονομαστικής αποζημίωσης της εργασίας (μισθοί και εργοδοτικές εισφορές) ως προς τη συνολική απασχόληση, αποπληθωρισμένος με τον ΕνΔΤΚ (έτος βάσης 2015).

Ο ονομαστικός μέσος μισθός μπορούσε να αυξηθεί 10,9% το 2022 και 4,5% το 2023 χωρίς να μεταβάλει τη διανομή του εισοδήματος[48]. Ωστόσο, το 2022 αυξήθηκε μόλις κατά 1,4% και το 2023 κατά 4,5% (Πίνακας 2.2). Η διαφορά της μεταβολής του ονομαστικού μισθού από το διανεμητικό περιθώριο προσδιορίζει το

48. *Αξίζει να σημειωθεί μεταξύ 2020 και 2022 το προσαρμοσμένο μερίδιο των μισθών έχει ήδη μειωθεί από 54,4% στο 48,1 (βλ. Διάγραμμα 2.20). Επομένως, μια αύξηση του ονομαστικού μέσου μισθού στο ύψος του διανεμητικά ουδέτερου περιθωρίου του 2022 και του 2023 αντίστοιχα θα σταθεροποιούσε το μερίδιο των μισθών στο ήδη ιστορικά χαμηλό επίπεδο του 48,1%.*

ετήσιο διανεμητικό κενό, δηλαδή το χάσμα μεταξύ των ονομαστικών αυξήσεων του μέσου μισθού και της αύξηση που θα απαιτούνταν προκειμένου να μείνει σταθερό το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ. Το διανεμητικό κενό σε βάρος του κόσμου της εργασίας ήταν 9,5% το 2022 και 0% το 2023.[49]

Πίνακας 2.2: Μεταβολή ονομαστικού μέσου μισθού, διανεμητικό περιθώριο και διανεμητικό κενό

	Ονομαστικός μέσος μισθός		Διανεμητικό περιθώριο		Διανεμητικό κενό	
Έτος	2022	2023	2022	2023	2022	2023
	1,4	4,5	10,9	4,5	9,5	0

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ο ονομαστικός μέσος μισθός έχει υπολογιστεί ως ο λόγος των μισθών και των ημερομισθίων προς τον αριθμό των απασχολουμένων και είναι μη προσαρμοσμένος για μερική και πλήρη απασχόληση.

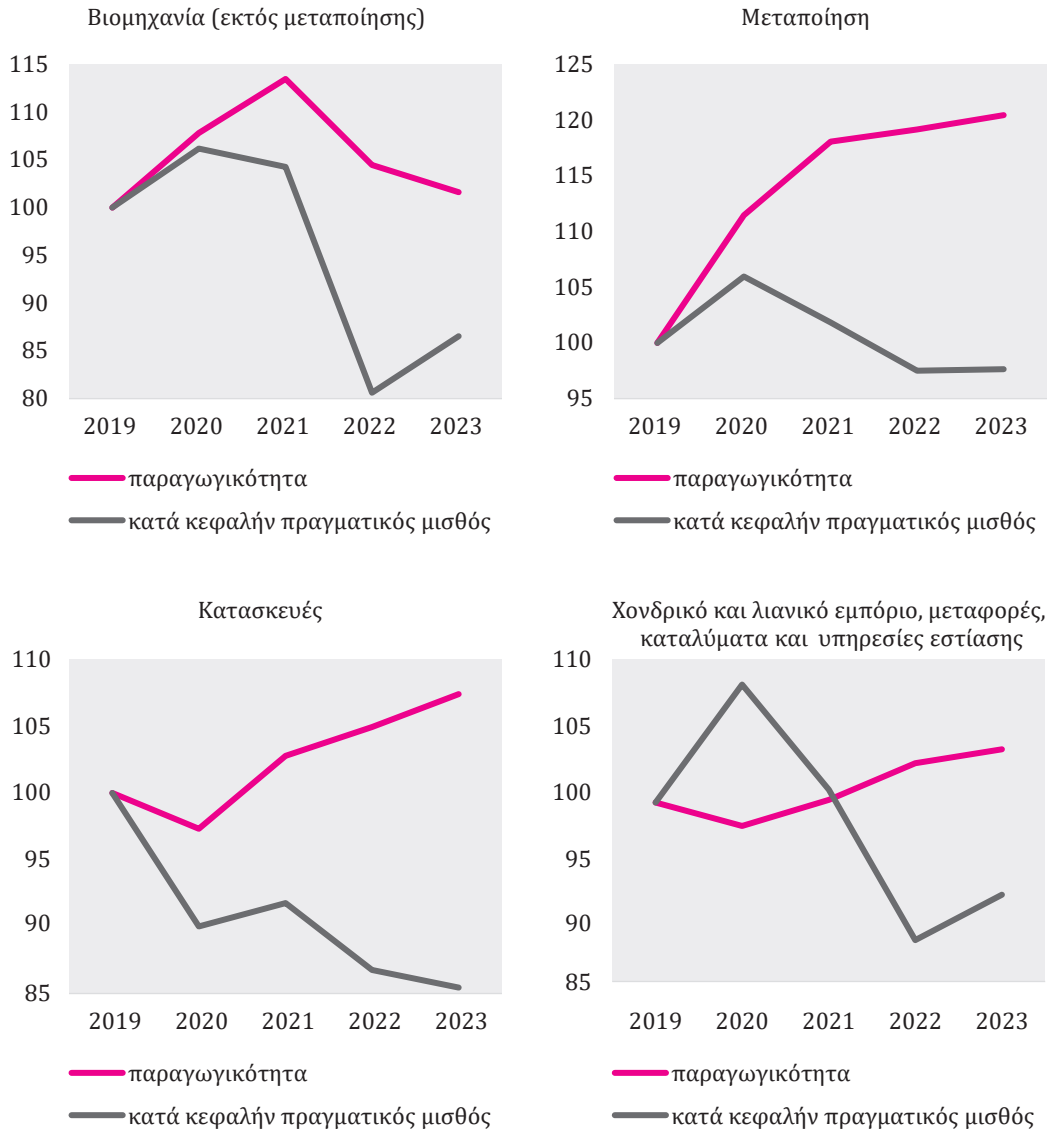
Η απόκλιση του πραγματικού ωρομισθίου από την παραγωγικότητα βρίσκεται στον πυρήνα της αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας τα τελευταία χρόνια και επομένως αξίζει να αναλυθεί περαιτέρω και σε κλαδικό επίπεδο. Το Διάγραμμα 2.25 παρουσιάζει την εξέλιξή τους (2019=100), για τους εξής κλάδους: «Βιομηχανία (εκτός μεταποίησης)», «Μεταποίηση», «Κατασκευές», «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και υπηρεσίες εστίασης», «Ενημέρωση και επικοινωνία» και «Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες».

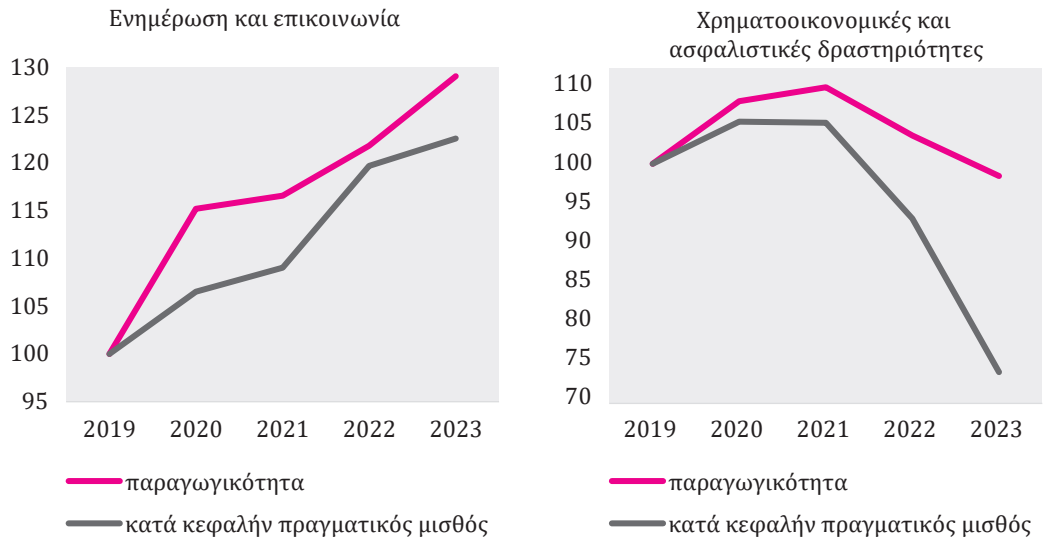
Για όλους τους κλάδους, με εξαίρεση τις «Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες», η παραγωγικότητα της εργασίας είναι υψηλότερη σε σχέση με το 2019. Συγκεκριμένα, στη «Βιομηχανία» παρουσιάζει αύξηση 1,6%, στη «Μεταποίηση» 20,4%, στις «Κατασκευές» 7,4%, στο «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και υπηρεσίες εστίασης» 4,5% και στην «Ενημέρωση και επικοινωνία» 29,1%. Ωστόσο, ο μέσος κατά κεφαλήν πραγματικός κλαδικός μισθός δεν παρουσιάζει αντίστοιχη αύξηση σε κανέναν κλάδο. Στην «Ενημέρωση και Επικοινωνία» αυξάνεται κατά 22,3%, ωστόσο πάλι υπολείπεται της αύξησης της παραγωγικότητας (29,1%) κατά σχεδόν 7 ποσοστιαίες μονάδες. Στη «Βιομη-

49. *Παρά το γεγονός ότι το διανεμητικό κενό υπολογίζεται σε 0% το 2023, το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ υποχώρησε κατά 0,6% μονάδες. Αυτή η απόκλιση οφείλεται σε μικρές μεθοδολογικές διαφορές στη μέτρηση των δύο μεγεθών. Ο υπολογισμός του πραγματικού μέσου εισοδήματος από εργασία στον Πίνακα 2.2 δεν συμπεριλαμβάνει τις εργοδοτικές εισφορές, οι οποίες προσμετρώνται στο μερίδιο των μισθών. Επίσης, το πραγματικό μέσο εισόδημα από εργασία είναι αποπληθωρισμένο με τον ΕνΔΤΚ προκειμένου να ληφθεί υπόψη το πραγματικό κόστος ζωής, ενώ ο αποπληθωρισμός του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ γίνεται με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ. Τέλος, μικρές αποκλίσεις οφείλονται στον τρόπο μέτρησης του εισοδήματος της αυτοαπασχολούμενης εργασίας.*

χανία» παρουσιάζει πτώση 13,5% σε σχέση με το 2019, στη «Μεταποίηση» πτώση 2,3%, στις «Κατασκευές» πτώση 14,6%, στο «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και υπηρεσίες εστίασης» πτώση 7,7% και στις «Χρηματοοικονομικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες» πτώση 26,1%. Ο συνδυασμός της αύξησης της παραγωγικότητας και της πτώσης των πραγματικών μισθών οδηγεί στην αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των κερδών και σε βάρος της εργασίας, και στη συνεπακόλουθη πτώση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ.

Διάγραμμα 2.25: Πραγματικός μέσος κατά κεφαλήν μισθός και παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα για επιλεγμένους κλάδους (2019-2023) (2019 = 100)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 09.04.24) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Η πραγματική μέση κατά κεφαλήν αμοιβή από εργασία έχει υπολογιστεί ως ο λόγος της ονομαστικής αποζημίωσης εργασίας (μισθοί και εργοδοτικές εισφορές) προς τις συνολικές ώρες κλαδικής απασχόλησης, αποπληθωρισμένος με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ (έτος βάσης 2015).

Η μεταβολή της πραγματικής αποζημίωσης ανά εργαζόμενο για την Ελλάδα και τις χώρες της ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2023 φαίνεται στο Διάγραμμα 2.26. Η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση, καταγράφοντας πτώση 8,3%, ένδειξη που αποτυπώνει ότι ο κόσμος της εργασίας στη χώρας μας βρίσκεται σε διαρκή εισοδηματική λιτότητα. Η Φινλανδία καταγράφει μείωση 2,9% και η Ολλανδία 0,8%. Αντίθετα, ο μέσος όρος της ΕΕ-27 καταγράφει αύξηση κατά 3,4%. Τη μεγαλύτερη αύξηση καταγράφουν: η Ρουμανία με 33,9%, η Λιθουανία με 31,8%, η Λετονία 30,5%, η Πολωνία με 26% και η Βουλγαρία με 25,3%. Είναι προφανές ότι η Ελλάδα όχι απλώς δεν συγκλίνει με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αλλά αποκλίνει και από τις υπόλοιπες χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες έχουν αναπτυχθεί ταχύτατα τα τελευταία χρόνια.

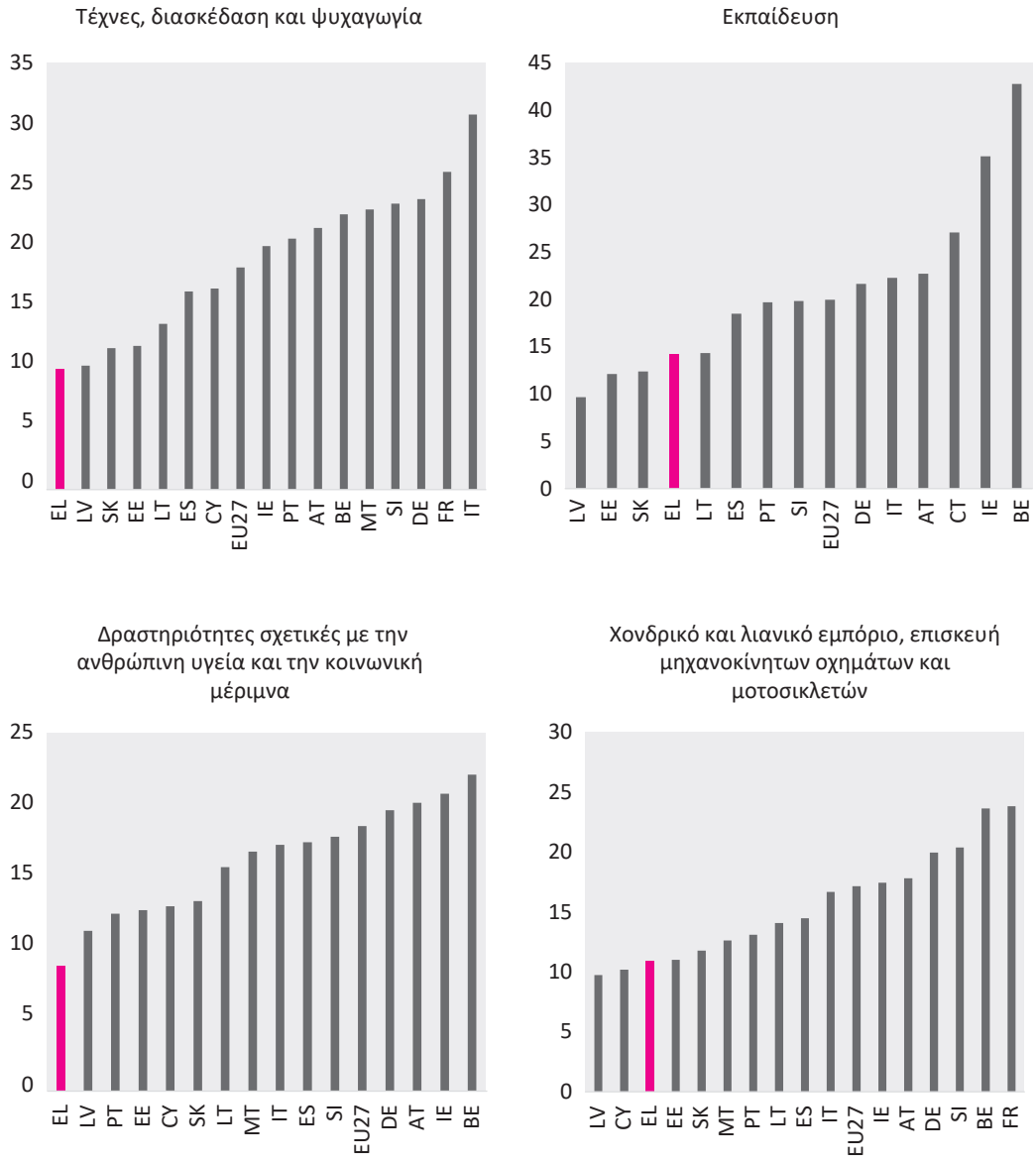
Διάγραμμα 2.26: Ποσοστιαία μεταβολή της πραγματικής αποζημίωσης ανά εργαζόμενο άτομο για την Ελλάδα και χώρες της ΕΕ-27 (2015-2023)

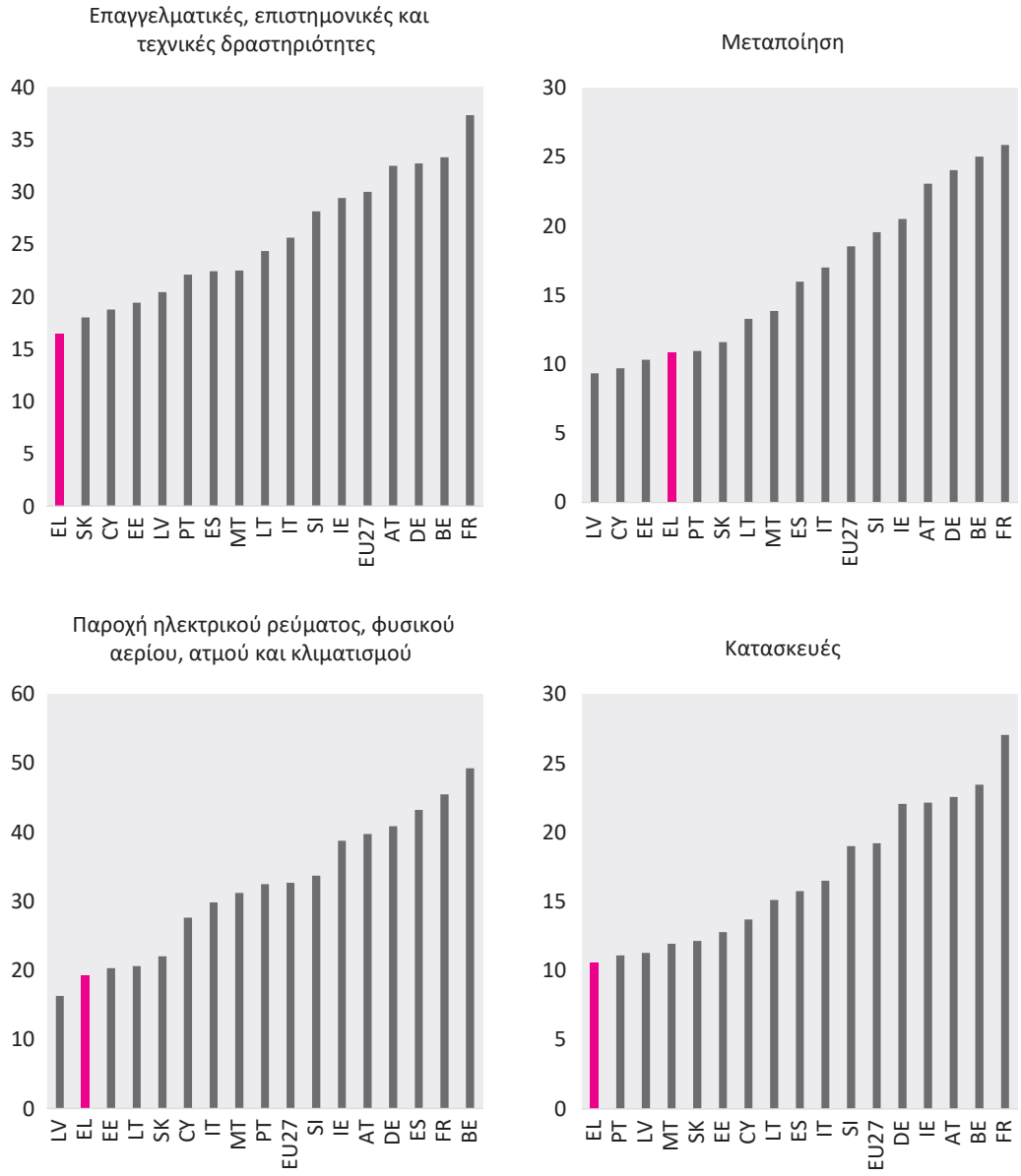
***Πηγή*:** Ameco (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Είναι επομένως σαφές ότι ο πληθωρισμός έχει οδηγήσει στη σημαντική υποχώρηση των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, παρά την ανάκαμψη της παραγωγικότητας των εργαζομένων, και στη συστηματική απώλεια ευημερίας για τον κόσμο της εργασίας. Στη συνέχεια, εξετάζουμε το ύψος των μέσων πραγματικών κλαδικών ωρομισθίων σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, για επιλεγμένους κλάδους στην Ελλάδα και σε χώρες της ΕΕ-27 για το 2023 (Διάγραμμα 2.27).

Διάγραμμα 2.27: Πραγματικό ωρομίσθιο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) το 2023 (επιλεγμένοι κλάδοι σε Ελλάδα και σε χώρες της ΕΕ-27)

(*Συνέχεια στην επόμενη σελίδα*)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση: 11.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Το μέσο ωρομίσθιο έχει αποπληθωριστεί σε όρους μονάδων αγοραστικής δύναμης (PPS). Οι αποπληθωριστές PPS έχουν κανονικοποιηθεί ως προς το ελληνικό ονομαστικό ωρομίσθιο.

Η Ελλάδα βρίσκεται συστηματικά στις τελευταίες θέσεις της Ευρωζώνης –συνήθως στην τελευταία– όσον αφορά το ύψος του ωρομισθίου ανά κλάδο το 2023, σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Συγκεκριμένα, στον κλάδο «Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία» βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ευρωζώνης, με

ωρομίσθιο 9,85 ευρώ και είναι η μόνη χώρα από τις υπό εξέταση με ωρομίσθιο κάτω από 10 ευρώ. Χαρακτηριστικά, ο μέσος όρος της ΕΕ-27 είναι 18,24 ευρώ, ενώ στην Ιταλία το ωρομίσθιο είναι άνω των 30 ευρώ. Στον κλάδο «Εκπαίδευση», η Ελλάδα καταγράφει την τέταρτη χαμηλότερη επίδοση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης με το ωρομίσθιό της να ανέρχεται στα 14,2 ευρώ. Ο μέσος όρος της ΕΕ-27 είναι 19,95 ευρώ· στην πρώτη θέση βρίσκεται το Βέλγιο με 42,76 ευρώ, ενώ μόνο η Λιθουανία, η Εσθονία και η Σλοβακία καταγράφουν χαμηλότερα ωρομίσθια από την Ελλάδα. Στον κλάδο «Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα» καταγράφεται το χαμηλότερο ωρομίσθιο ανάμεσα σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, με το ωρομίσθιο στην Ελλάδα να ανέρχεται στα 8,77 ευρώ (είναι η μόνη χώρα από τις υπό εξέταση με κλαδικό ωρομίσθιο κάτω από 10 ευρώ), ενώ ο μέσος όρος στην ΕΕ-27 είναι 18,47 ευρώ και το Βέλγιο καταγράφει το υψηλότερο ωρομίσθιο (22 ευρώ). Στον κλάδο «Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών» το ωρομίσθιο ανήλθε στα 10,92 ευρώ, με την Ελλάδα να καταγράφει ξανά έναν από τους χαμηλότερους κλαδικούς μισθούς πανευρωπαϊκά, μόλις 1,17 ευρώ πάνω από τη Λιθουανία, που βρίσκεται στην τελευταία θέση της κατάταξης με ωρομίσθιο ύψους 9,75 ευρώ. Ο μέσος όρος στην ΕΕ-27 είναι 17,1 ευρώ, ενώ στην πρώτη θέση βρίσκεται η Γαλλία με 23,84 ευρώ.

Στον κλάδο «Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες», το ωρομίσθιο στη χώρα μας ανήλθε στα 16,48 ευρώ και είναι το χαμηλότερο ανάμεσα στις υπό εξέταση χώρες. Ο μέσος όρος στην ΕΕ-27 είναι σχεδόν διπλάσιος σε σύγκριση με την Ελλάδα και ανέρχεται στα 29,98 ευρώ, ενώ στην πρώτη θέση βρίσκεται η Γαλλία με 37,3 ευρώ. Στον κλάδο «Μεταποίηση» το ωρομίσθιο ανήλθε στα 10,98 ευρώ, με την Ελλάδα να καταγράφει το τέταρτο χαμηλότερο κλαδικό ωρομίσθιο ανάμεσα στις υπό εξέταση χώρες. Χαρακτηριστικά, το χαμηλότερο ωρομίσθιο καταγράφεται στη Λιθουανία με 9,35 ευρώ – μόλις 1,63 ευρώ χαμηλότερα από την Ελλάδα. Ο ευρωπαϊκός μέσος όρος (ΕΕ-27) ανέρχεται στα 18,54 ευρώ και στην πρώτη θέση βρίσκεται η Γαλλία με 25,88 ευρώ. Στον κλάδο «Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού» το κλαδικό ωρομίσθιο ανήλθε στα 19,25 ευρώ και είναι το δεύτερο χαμηλότερο ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης, με τη Λιθουανία να καταγράφει κλαδικό ωρομίσθιο ύψους 16,29 ευρώ. Ο μέσος όρος στην ΕΕ-27 είναι 32,65 ευρώ και στην πρώτη θέση βρίσκεται το Βέλγιο με 49,23 ευρώ. Τέλος, στον κλάδο «Κατασκευές» καταγράφεται το χαμηλότερο ωρομίσθιο στις υπό εξέταση χώρες, ύψους 10,6 ευρώ. Ο μέσος όρος στην ΕΕ-27 είναι σχεδόν διπλάσιος (19,22 ευρώ), ενώ η Γαλλία βρίσκεται στην πρώτη θέση με 27,08 ευρώ.

Τέλος, αξίζει να αναλυθεί περαιτέρω η επίπτωση των χαμηλών μισθών στη βιωσιμότητα του παραγωγικού μοντέλου της Ελλάδας. Είναι ευρέως γνωστό ότι η

παραγωγικότητα της εργασίας εξαρτάται από τις συνθήκες ζήτησης, από την πρόσβαση των καινοτόμων επιχειρήσεων σε μηχανισμούς χρηματοδότησης και πίστωσης, αλλά και από τις επενδύσεις σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό και από την καινοτομία και την τεχνολογική αλλαγή που προκύπτει από αυτές[50]. Όταν ο πραγματικός μισθός αυξάνεται, η υπόθεση εργασίας είναι ότι οι επιχειρήσεις έχουν ισχυρό κίνητρο να προχωρήσουν σε υποκατάσταση εργασίας με κεφαλαιουχικό εξοπλισμό και να επιταχύνουν τη μηχανοποίηση της παραγωγής. Η νέα επένδυση οδηγεί σε τεχνολογικές καινοτομίες που αυξάνουν τον λόγο κεφάλαιο προς εργασία, και εντέλει αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας, μειώνοντας το μοναδιαίο κόστος. Αντίθετα, όταν ο πραγματικός μισθός μειώνεται, η υπόθεση εργασίας είναι ότι οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρο να λειτουργήσουν με τεχνικές παραγωγής έντασης εργασίας, να εντατικοποιήσουν την εργασία αξιοποιώντας το φτηνό εργατικό δυναμικό, και να μην προβούν σε επενδύσεις σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό[51]. Το Διάγραμμα διασποράς 2.28 δείχνει τις μεταβολές του μέσου πραγματικού μισθού και της παραγωγικότητας για την Ελλάδα και για χώρες που ανήκουν στον λεγόμενο ευρωπαϊκό Νότο.

Η θετική σχέση μεταξύ των μεταβολών του πραγματικού μισθού και των μεταβολών της παραγωγικότητας επιβεβαιώνεται εμπειρικά και για την Ελλάδα και συνολικά για τις υπό εξέταση χώρες του ευρωπαϊκού Νότου.[52] Η σημαντική πτώση του μεριδίου των μισθών και η συνεπακόλουθη αύξηση της κερδοφορίας μέσω των αυξήσεων των περιθωρίων κέρδους είναι μια ανησυχητική εξέλιξη για τις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Η πολιτική των χαμηλών μισθών οδηγεί σε χαμηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο χαμηλών μισθών – χαμηλών επενδύσεων – χαμηλής καινοτομίας – αναιμικής παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, και δυσχεραίνοντας τη μετάβαση της οικονομίας σε ένα βιώσιμο υπόδειγμα ανάπτυξης.

---

50. Κεντρικός παράγοντας που καθορίζει την τεχνολογική αλλαγή είναι οι μεταβολές στα μερίδια κόστους εργασίας και κεφαλαίου (Foley, 2003). Ο συγκεκριμένος μηχανισμός προέρχεται από την εξελικτική πολιτική οικονομία (Duménil and Lévy, 1995, 2010· Kemp-Benedict, 2019) και υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις στην προσπάθειά τους να αυξήσουν την κερδοφορία τους υποκαθιστούν μέσω επενδύσεων την εργασία με κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, διαχέοντας την καινοτομία στο σύνολο της οικονομίας και αυξάνοντας την παραγωγικότητα.

51. Το συγκεκριμένο φαινόμενο καλείται στη βιβλιογραφία «wage-led productivity growth», καθώς αντικατοπτρίζει τη θετική επίδραση που έχει ο πραγματικός μισθός στην παραγωγικότητα της εργασίας μέσω των τεχνολογικών καινοτομιών που προκαλεί. Έχει επαληθευτεί εμπειρικά σε διάφορες αναπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ (Hein and Tarassow, 2010· Cruz 2023), τις ΗΠΑ (Kemp-Benedict, 2022) και σε κράτη-μέλη της ΕΕ-27 (Barradas, 2023).

52. Η φορά της αιτιότητας από τους πραγματικούς μισθούς στην παραγωγικότητα επιβεβαιώθηκε με έναν έλεγχο αιτιότητας κατά Granger σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Δεν εντοπίστηκε η ταυτόχρονη ύπαρξη αντίστροφης αιτιότητας από την παραγωγικότητα στους πραγματικούς μισθούς.

Διάγραμμα 2.28: Μεταβολές στον πραγματικό μέσο μισθό και στην παραγωγικότητα της εργασίας (Ελλάδα και χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, 1995-2023)

***Πηγή*:** Eurostat (πρόσβαση 11.04.2024) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Ο ευρωπαϊκός Νότος αποτελείται από τις ακόλουθες χώρες: Εσθονία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Λιθουανία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Ισπανία, Κύπρος, Μάλτα, Λετονία. Η ταξινόμηση βασίζεται στους Gräbner et al. (2020) και γίνεται με βάση τα κράτη-μέλη της ΟΝΕ που έχουν κοινά δομικά χαρακτηριστικά και ομοιογενή αντίδραση στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

2.5 Οι Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας (ΣΣΕ) κατά το έτος 2023

Από τη συλλογή και την ανάλυση των στοιχείων του Υπουργείου Εργασίας και του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ),[53] προκύπτει ότι και κατά τη διάρκεια του 2023 δεν σημειώθηκε κάποια ουσιαστική πρόοδος αναφορικά με την αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου των συλλογικών διαπραγματεύσεων και την αύξηση του αριθμού των ΣΣΕ. Και τούτο, παρά τη λήξη της πανδημικής κρίσης αλλά και την έκδοση της Ευρωπαϊκής Οδηγίας 2022/2041 για τους «επαρ-

53. Βλ. https://ypergasias.gov.gr/category/sillogikes_rythmiseis_ergasias/ και https://www.omed.gr/el/syllogikes-rythmiseis

κείς κατώτατους μισθούς στην ΕΕ»,[54] η οποία στο άρθρο 4 προβλέπει ότι τα κράτη-μέλη (όπως η Ελλάδα) στα οποία η κάλυψη από συλλογικές διαπραγματεύσεις υπολείπεται του 80% των εργαζομένων οφείλουν να θεσπίσουν πλαίσιο με τους αναγκαίους και πρόσφορους όρους για την προώθηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων.[55]

Παρατηρώντας την ετήσια διαχρονική εξέλιξη των ΣΣΕ από το 2010 και μετά (Πίνακας 2.3), όπου η κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ πριν από την κρίση προσέγγιζε το 100% σύμφωνα και με τον ΟΟΣΑ[56], διαπιστώνεται ότι για περισσότερο από μία δεκαετία ο θεσμός των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων παραμένει αποδυναμωμένος με μικρό αριθμό ΣΣΕ.

Ειδικότερα, κατά το 2023 υπογράφηκαν και κυρώθηκαν από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 19 ΣΣΕ κλαδικού ή ομοιοεπαγγελματικού, εθνικού ή τοπικού χαρακτήρα. Από αυτές οι 12 είναι εθνικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ και οι 7 είναι τοπικές κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ. Κατά το ίδιο έτος υπογράφηκαν 209 επιχειρησιακές ΣΣΕ.

Επιπρόσθετα, για το επάγγελμα των ναυτικών, για τους οποίους ισχύουν ειδικές διατάξεις, κατά το έτος 2023 υπογράφηκαν 4 ομοιοεπαγγελματικές συμβάσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα, οι οποίες καλύπτουν το σύνολο των εργαζομένων στο επάγγελμα. Σημειώνεται ότι οι συμβάσεις αυτές κατατίθενται και επικυρώνονται από τον Υπουργό Εμπορικής Ναυτιλίας.

Ως προς την κάλυψη των εργαζομένων από ΣΣΕ σε επιχειρησιακό επίπεδο, με βάση τις μηνιαίες εκθέσεις του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ του έτους 2023, οι 209 νέες επιχειρησιακές ΣΣΕ καλύπτουν 137.171 μισθωτούς. Η συντριπτική πλειονότητα αυτών, δηλαδή οι 150 επιχειρησιακές συμβάσεις (71%), οι οποίες καλύπτουν 78.051 μισθωτούς εργαζομένους, διατηρούν αμετάβλητες τις αποδοχές, ενώ οι υπόλοιπες 59 επιχειρησιακές συμβάσεις (29%) προβλέπουν μισθολογικές αυξήσεις και αφορούν 59.120 εργαζομένους.

---

54. Το επίσημο κείμενο της Οδηγίας είναι διαθέσιμο στο https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0682

55. Για τη μεταφορά της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο, τα κράτη-μέλη έχουν περιθώριο δύο ετών από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της για τη νομοθέτηση των αναγκαίων διατάξεων προκειμένου να συμμορφωθούν με αυτήν, δηλαδή μέχρι τις 15 Νοεμβρίου 2024.

56. Βλ. https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=CBC

Πίνακας 2.3: Συλλογικές συμβάσεις εργασίας (2010-2023)

Έτος	Κλαδικές / εθνικές / ομοιοεπαγγελματικές συμβάσεις	Τοπικές ομοιοεπαγγελματικές συμβάσεις	Επιχειρησιακές συμβάσεις	Σύνολο	Ποσοστό (%) συμμετοχής επιχειρησιακών συμβάσεων στο σύνολο των ΣΣΕ
2010	65	14	227	306	74,18
2011	38	7	170	215	79,07
2012	23	6	976	1005	97,11
2013	14	0	409	423	96,69
2014	14	5	286	305	93,77
2015	12	7	263	282	93,26
2016	10	6	318	334	95,21
2017	15	6	244	265	92,08
2018	30	9	300	339	83,33
2019	20	4	193	217	88,94
2020	15	3	174	192	90,63
2021	17	9	182	208	87,50
2022	17	8	217	242	89,66
2023	16	7	209	232	90,08

***Πηγή*:** Υπουργείο Εργασίας και Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σε κλαδικό και ομοιοεπαγγελματικό επίπεδο, κατά τη διάρκεια του 2023, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ήταν σε ισχύ συνολικά 43 ΣΣΕ (μη συμπεριλαμβανομένης της ΕΓΣΣΕ). Δηλαδή, εκτός από τις 23 νέες κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ που υπογράφηκαν το 2023, βρίσκονταν σε ισχύ επιπλέον 20 συλλογικές συμβάσεις παρελθόντων ετών (λόγω της δυνατότητας υπογραφής ΣΣΕ έως και τριετούς διάρκειας), οι οποίες είχαν συναφθεί τα έτη 2020, 2021 και 2022 και εξακολουθούν να ισχύουν.

Οι 43 κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ που βρίσκονται σε ισχύ εκτιμάται ότι καλύπτουν δυνητικά και θεωρητικά (σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα)

περίπου 808.000 άτομα[57], αριθμός ο οποίος αντιστοιχεί περίπου στο 31,6% του συνόλου των μισθωτών εργαζομένων (2.555.090)[58].

Ωστόσο, είναι κρίσιμο να επισημανθεί ότι το πραγματικό ποσοστό κάλυψης των εργαζομένων από κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές ΣΣΕ μειώνεται ακόμα περισσότερο, εάν ληφθεί υπόψη ότι από το σύνολο των 43 ΣΣΕ μόνο 9 έχουν κηρυχτεί γενικά υποχρεωτικές, δηλαδή υποχρεωτικά εφαρμοστέες σε όλους τους εργαζομένους από το σύνολο των επιχειρήσεων του κλάδου ή του επαγγέλματος. Οι ΣΣΕ αυτές αφορούν ξενοδοχεία, τουριστικά και επισιτιστικά καταστήματα, αισθητικούς, ιδιωτική ασφάλιση και ναυτικά επαγγέλματα. Οι υπόλοιπες συλλογικές συμβάσεις είναι υποχρεωτικές μόνο για τα μέλη των συμβαλλόμενων μερών (εργοδοτών και εργαζομένων), κάτι το οποίο, ωστόσο, δεν μπορεί να ελεγχθεί αν ληφθεί υπόψη ότι είναι συνήθης η πρακτική πολλών επιχειρήσεων να δηλώνουν ότι δεν είναι μέλη των εργοδοτικών οργανώσεων, με σκοπό να αποφύγουν την εφαρμογή των συλλογικών συμβάσεων.

Τέλος, και σε ό,τι αφορά τους μισθολογικούς όρους των κλαδικών και ομοιοεπαγγελματικών συλλογικών συμβάσεων που υπογράφηκαν το 2023, με βάση την ανάλυση του περιεχομένου τους, προκύπτει ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, δηλαδή οι 17 από τις 23, προβλέπουν αυξήσεις αποδοχών σε σχέση με τις συμβάσεις των προηγούμενων ετών.

57. *Ο αριθμός αυτός είναι λίγο μεγαλύτερος από το 2022 και προκύπτει από τα στοιχεία που χορηγήθηκαν από τα συνδικάτα και τους εκπροσώπους των συνδικαλιστικών οργανώσεων σε συνδυασμό με τον αριθμό των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, όπως αυτός έχει αποτυπωθεί στις μηνιαίες εκθέσεις του ΠΣ «ΕΡΓΑΝΗ» του έτους 2023.*

58. *«ΕΡΓΑΝΗ»: Μηνιαία έκθεση, Ιούλιος 2023.*

Κεφάλαιο 3
Φτώχεια, ανισότητα και κοινωνική βιωσιμότητα

3.1 Εισαγωγή

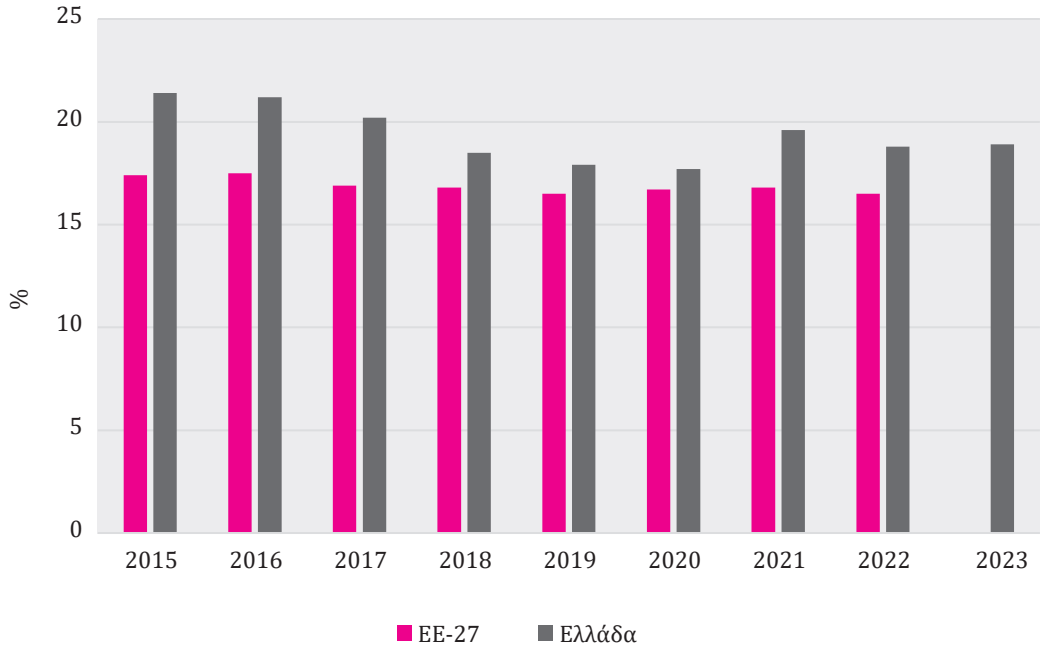
Η κατάσταση των συνθηκών διαβίωσης πολλών κοινωνικών ομάδων σε συνδυασμό με την υψηλή ανισότητα και την εργασιακή ανασφάλεια και επισφάλεια εγείρει το ζήτημα της προστασίας της εργασίας σε βασικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάγκης μεταρρύθμισης της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα. Η άσκηση οικονομικής πολιτικής στη χώρα μας αξιολογεί τα ζητήματα αυτά κυρίως βάσει συμβατικών δεικτών, δίνοντας έμφαση πρωτίστως σε μακροοικονομικούς δείκτες και όχι σε δείκτες αξιολόγησης της επίδοσης της οικονομίας σε ανθρώπινους όρους, όπως η ανθρώπινη ανθεκτικότητα, η αξιοπρεπής διαβίωση και η δημιουργία συνθηκών βιώσιμης ισότητας και ευημερίας για όλους. Η συνθήκη αυτή καθιστά επιτακτική προτεραιότητα τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας νέας στρατηγικής αειφόρου, δίκαιης και συμπεριληπτικής ανάπτυξης με άξονα την αντιμετώπιση των φαινομένων της φτώχειας, της ανισότητας και της υλικής στέρησης μέσω παρεμβάσεων προστασίας της εργασίας. Η ανάλυση που ακολουθεί αποσκοπεί να παρουσιάσει εμπειρικά ευρήματα που βασίζονται σε ανθρωποκεντρικούς δείκτες αξιολόγησης της κοινωνικής βιωσιμότητας.

3.2 Δείκτες φτώχειας και ανισότητας: Η ελληνική πραγματικότητα

Το Διάγραμμα 3.1. αποτυπώνει το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα την περίοδο 2015-2017 σε κίνδυνο σχετικής εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις[59] βρέθηκε σχεδόν το 1/5 των ατόμων, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ΕΕ-27 ήταν 17,1%. Μετά τη μείωση που σημειώθηκε την περίοδο 2018-2020, παρατηρούμε ότι από το 2021 στην Ελλάδα σημειώνεται μικρή αύξηση που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα της επίδρασης της πανδημικής κρίσης και της κρίσης κόστους ζωής. Στην ΕΕ η εικόνα είναι λίγο πιο βελτιωμένη, αφού το 2022 το ποσοστό των ατόμων με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν 16,5%.

59. *Το ποσοστό κινδύνου σχετικής εισοδηματικής φτώχειας είναι το μερίδιο των ατόμων με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) κάτω από το όριο σχετικού κινδύνου φτώχειας, το οποίο καθορίζεται στο 60% του εθνικού μέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Αυτός ο δείκτης δεν μετρά τον πλούτο ή τη φτώχεια, αλλά το χαμηλό εισόδημα σε σύγκριση με άλλους κατοίκους της χώρας.*

Διάγραμμα 3.1: Άτομα σε κίνδυνο εισοδηματικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2015-2023)

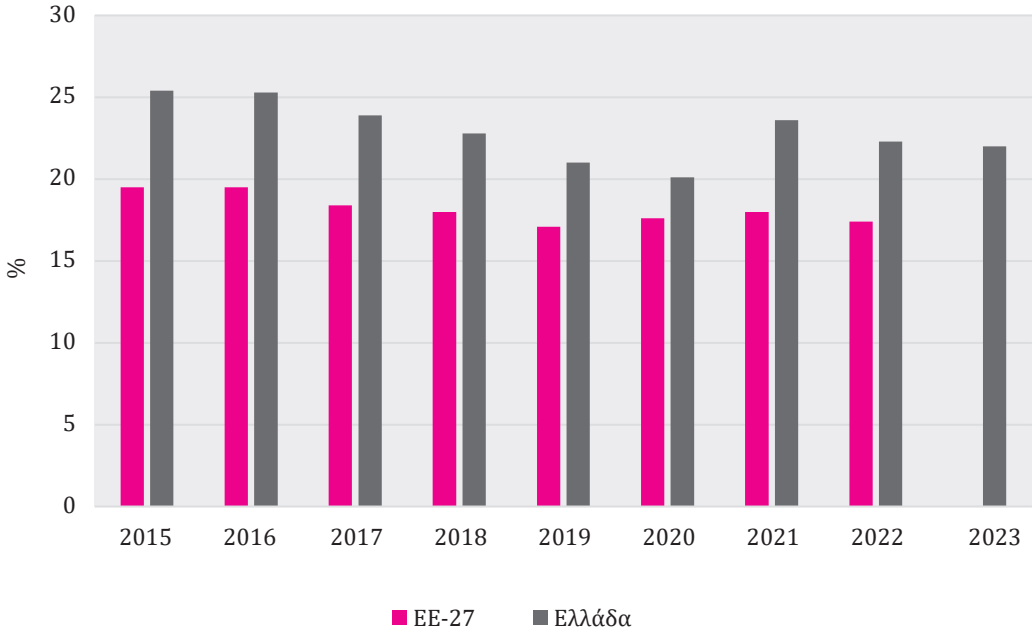
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Σημαντική είναι η διαφοροποίηση των ποσοστών της φτώχειας όταν λαμβάνονται υπόψη περαιτέρω κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως ο τύπος των νοικοκυριών, η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η ένταση της εργασίας, το φύλο καθώς και η αναπηρία. Ειδικότερα, στην Ελλάδα ένα σημαντικό ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά[60] ζει με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας (Διάγραμμα 3.2). Το 2015, για παράδειγμα, 1 στα 4 νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά ζούσε κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ στην ΕΕ-27 την ίδια συνθήκη βίωσε σχεδόν 1 στα 5 αντίστοιχα νοικοκυριά. Τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα, αν και σημειώθηκε βελτίωση και σταδιακή αποκλιμάκωση, δεν επιτεύχθηκε απόλυτη σύγκλιση με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ποσοστά. Μετά το 2020 ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσιάζει επιδείνωση. Το 2022 το ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν 22,3% στην Ελλάδα και 17,4% στην ΕΕ-27. Το 2023 η τιμή του δείκτη στη χώρα μας ήταν οριακά χαμηλότερη (22%).

60. Ως «εξαρτώμενα παιδιά» υπολογίζονται τα άτομα ηλικίας 0-17 και 18-24 ετών αν είναι ανενεργά και ζουν με τουλάχιστον έναν γονέα.

Διάγραμμα 3.2: Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Συνθήκες οικονομικής ανέχειας και φτώχειας βιώνει ένα σημαντικό ποσοστό ανήλικων ατόμων τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27. Ειδικότερα, την περίοδο 2015-2017 σε κίνδυνο φτώχειας βρέθηκε περίπου το 1/4 των ανήλικων ατόμων στην Ελλάδα και το 1/5 των ανηλίκων στην ΕΕ-27 (Διάγραμμα 3.3). Η αποκλιμάκωση που παρατηρείται την περίοδο 2018-2020 στην Ελλάδα φαίνεται να ανακόπτεται από τη διπλή κρίση της περιόδου 2021-2023, ενώ την ίδια περίοδο στην ΕΕ-27 τα σχετικά ποσοστά διατηρήθηκαν σχετικά αμετάβλητα. Χαρακτηριστικά, το 2021 σε κίνδυνο φτώχειας βρέθηκε το 23,7% των ανήλικων ατόμων στην Ελλάδα και το 19,5% στην ΕΕ-27. Το 2023 το ποσοστό των ανήλικων ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα, αν και σημείωσε μείωση, εξακολούθησε να βρίσκεται σε σχετικά υψηλά επίπεδα (21,8%).

Διάγραμμα 3.3: Ποσοστό πληθυσμού κάτω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

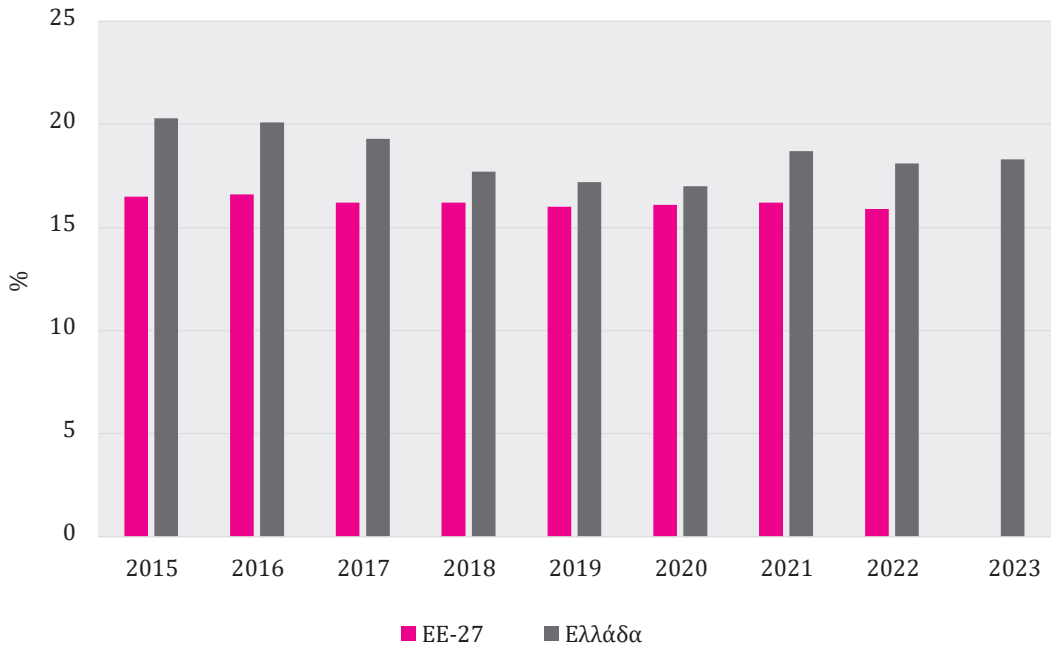

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας για τα άτομα ηλικίας άνω των 18 ετών, αν και είναι πιο χαμηλά, ακολουθούν την ίδια σχετική πορεία τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 (Διάγραμμα 3.4). Η απόκλιση μεταξύ των ελληνικών και των ευρωπαϊκών ποσοστών διευρύνθηκε μετά το 2020 καταδεικνύοντας ενδεχομένως και τη σχετική αναποτελεσματικότητα των ελληνικών μέτρων πολιτικής για τη θωράκιση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών από τις συνεχείς αυξήσεις των τιμών και τη συνεπαγόμενη κλιμακωτή μείωση του πραγματικού εισοδήματος. Ενδεικτικά, το 2022 σε κίνδυνο φτώχειας βρέθηκε το 18,1% των ενηλίκων στην Ελλάδα και το 15,9% στην ΕΕ-27, ενώ το 2023 το αντίστοιχο ποσοστό στην Ελλάδα αυξήθηκε οριακά στο 18,3%.

Διάγραμμα 3.4: Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

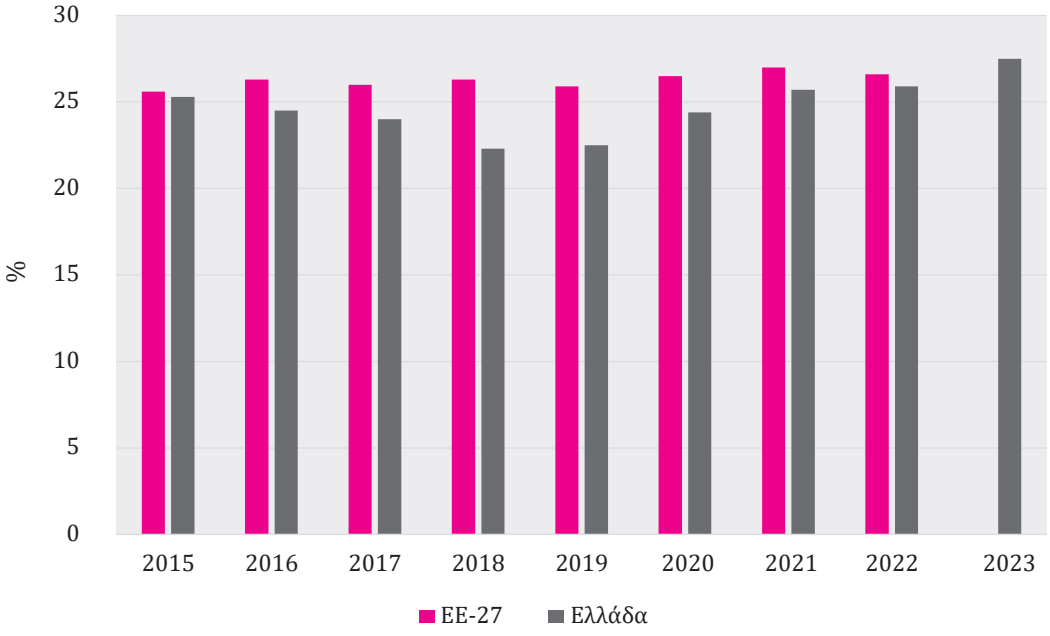
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις στα ποσοστά κινδύνου φτώχειας παρατηρούνται και ανά επίπεδο εκπαίδευσης, καταδεικνύοντας την αναγκαιότητα εφαρμογής αποτελεσματικών προγραμμάτων κατάρτισης και διά βίου μάθησης ως ένα επιπλέον μέσο για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού και την άμβλυνση των κοινωνικών αποκλεισμών. Αναλύοντας συγκριτικά το ποσοστό των ατόμων άνω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ανά επίπεδο εκπαίδευσης (Διαγράμματα 3.5, 3.6, 3.7), διαπιστώνουμε ότι την περίοδο 2015-2018 στην Ελλάδα το μέσο ποσοστό των ατόμων με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 και 3-4 σε κίνδυνο φτώχειας ήταν 24% και 20,5% αντίστοιχα, ενώ για την ίδια περίοδο σε παρόμοια κατάσταση βρέθηκε το 9,5% των ατόμων με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8. Τα άτομα με ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση φαίνεται να επλήγησαν λιγότερο εισοδηματικά την περίοδο της πανδημικής αλλά και της ενεργειακής κρίσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27. Ειδικότερα, το 2022 το ποσοστό των ατόμων με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 που είχαν ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν 26,6% στην ΕΕ-27 και 25,9% στην Ελλάδα, ενώ στην ίδια κατάσταση βρέθηκε μόλις το 7,3% των ενηλίκων με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8 στη

Ελλάδα και το 7,8% στην ΕΕ-27. Στην Ελλάδα το 2023 παρατηρείται περαιτέρω αύξηση του ποσοστού κατά 1,6 ποσοστιαίες μονάδες (27,5%) για τα άτομα με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, ενώ στα επίπεδα εκπαίδευσης 3-4 και 5-8 το ποσοστό των ατόμων άνω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ήταν 18,5% και 6,7% αντίστοιχα.

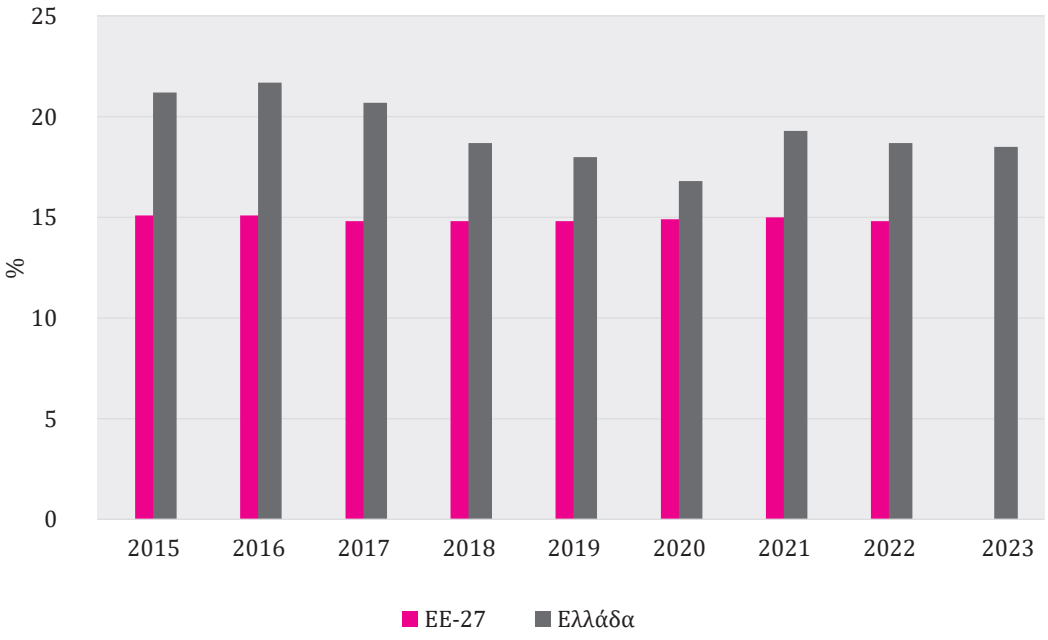
Διάγραμμα 3.5: Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

Πηγή: Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

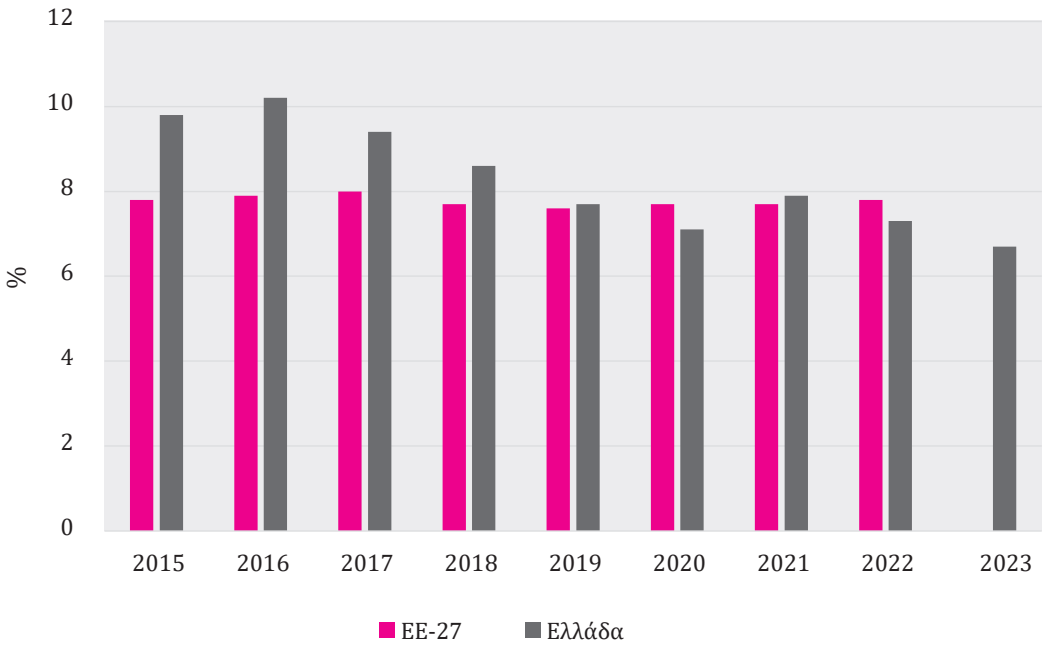
Διάγραμμα 3.6: Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Διάγραμμα 3.7: Ποσοστό πληθυσμού άνω των 18 ετών με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8 σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

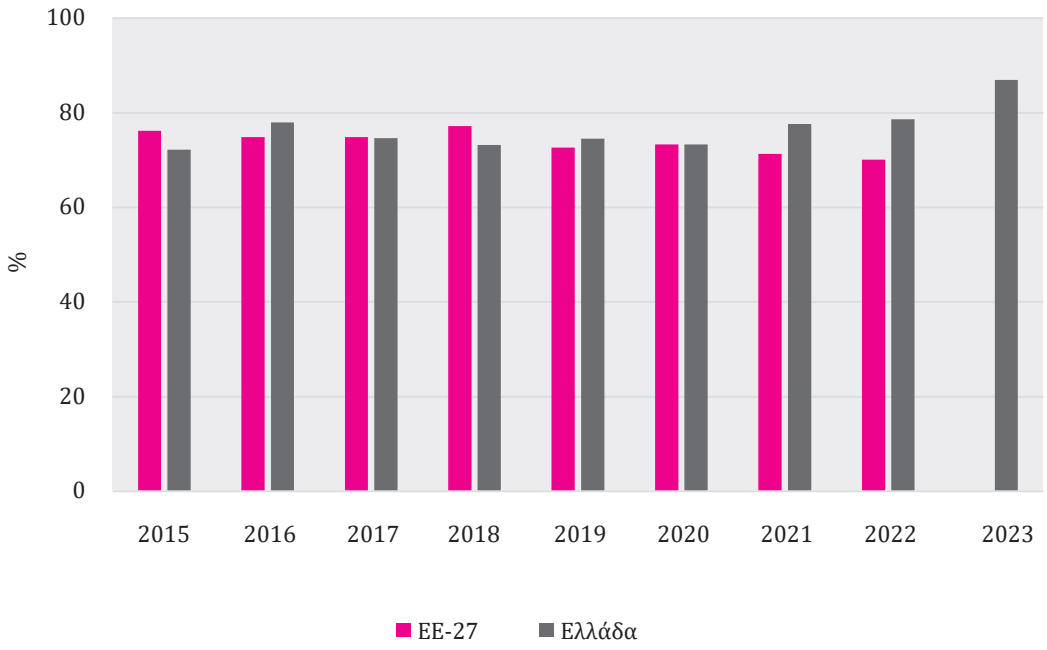
Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Η εργασία αποτελεί τη βασικότερη πηγή εισοδήματος για τα νοικοκυριά, και επομένως η φτώχεια, η υλική στέρηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με αυτή. Το Διάγραμμα 3.8 αποτυπώνει το ποσοστό του πληθυσμού κάτω των 18 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας.[61] Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα την περίοδο 2015-2018 το 74,5% των ανήλικων ατόμων που βρέθηκαν σε κίνδυνο φτώχειας ζούσε σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ΕΕ-27 ήταν ακόμα υψηλότερο (75,8%). Το ποσοστό των ανηλίκων στην Ελλάδα που ζουν σε νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας και είναι αντιμέτωπα με τη φτώχεια σημειώνει σημαντική αύξηση την τελευταία διετία.

61. *Ο δείκτης ορίζεται ως ο αριθμός των ατόμων που ζουν σε ένα νοικοκυριό όπου τα μέλη σε ηλικία εργασίας εργάστηκαν χρόνο εργασίας ίσο ή μικρότερο από το 20% του συνολικού δυναμικού χρόνου εργασίας τους κατά το προηγούμενο έτος. Η ένταση εργασίας ενός νοικοκυριού είναι ο λόγος του συνολικού αριθμού μηνών που έχουν εργαστεί όλα τα μέλη του νοικοκυριού σε ηλικία εργασίας το έτος αναφοράς εισοδήματος και του συνολικού αριθμού μηνών που θεωρητικά θα μπορούσαν να έχουν εργαστεί τα ίδια μέλη του νοικοκυριού την ίδια περίοδο.*

Ειδικότερα, το 2023 το ποσοστό στην Ελλάδα έφτασε στο 86,9%, ενώ το 2022 ήταν 78,6%, 8,5 ποσοστιαίες μονάδες πιο υψηλό από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό ποσοστό.

Διάγραμμα 3.8: Ποσοστό πληθυσμού κάτω των 18 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

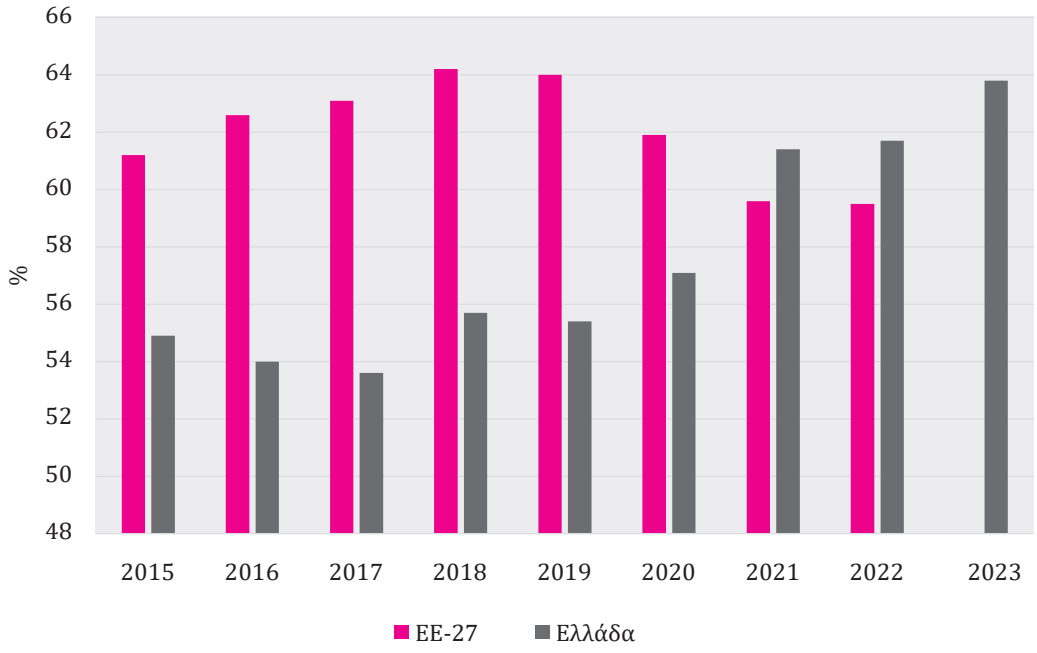
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το Διάγραμμα 3.9 αποτυπώνει το ποσοστό του πληθυσμού ηλικιακής ομάδας 18-64 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι η επίδοση της Ελλάδας στον συγκεκριμένο δείκτη είναι σαφώς καλύτερη από εκείνη της ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2020. Ωστόσο, μετά το 2020 ο δείκτης σημειώνει σημαντική επιδείνωση στη χώρα μας. Ειδικότερα, το 2022 στην Ελλάδα σε κίνδυνο φτώχειας βρέθηκε το 61,7% των ενηλίκων που ζούσαν σε νοικοκυριά πολύ χαμηλής έντασης εργασίας, ενώ το 2023 το ποσοστό έφτασε στο 63,8%, αναδεικνύοντας τις σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις της υποαπόδοσης της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα. Αντίθετα, η εξέλιξη του δείκτη σημειώνει βελτίωση την περίοδο 2021-

2022 στην ΕΕ-27, ωστόσο η τιμή του εξακολουθεί να είναι υψηλή, αναδεικνύοντας πόσο αναγκαία είναι η ενσωμάτωση του πυλώνα της προστασίας της εργασίας στην ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική.

Διάγραμμα 3.9: Ποσοστό πληθυσμού ηλικιακής ομάδας 18-64 ετών που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας και βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας (2015-2023)

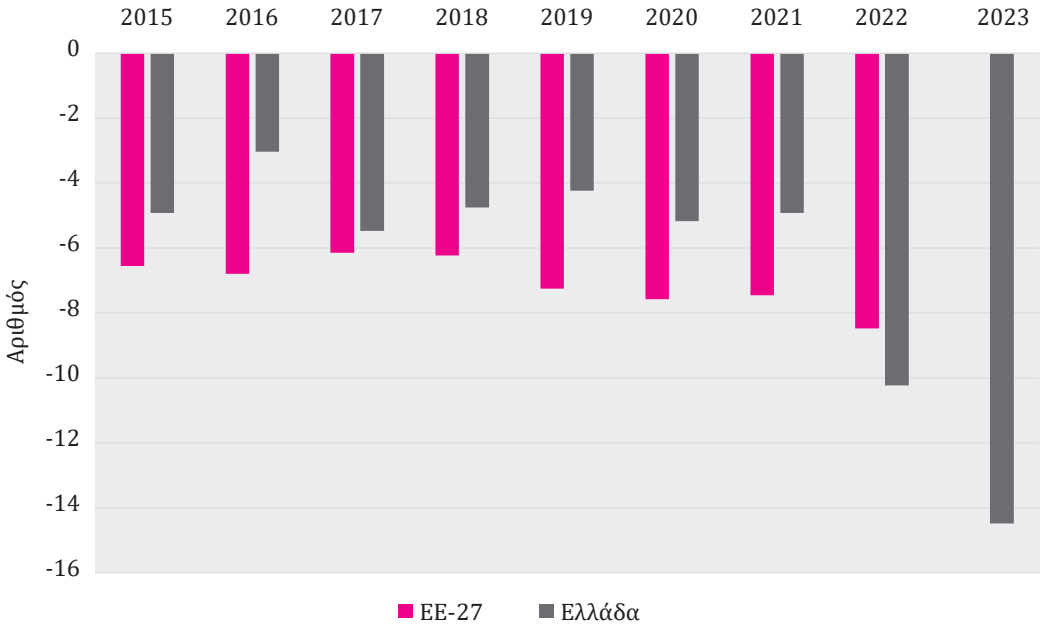

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το Διάγραμμα 3.10 αποτυπώνει την απόλυτη διαφορά ανδρών-γυναικών, ηλικίας 65 ετών και άνω, στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας για την περίοδο 2015-2023 στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27. Παρατηρούμε ότι η έμφυλη διαφορά όσον αφορά τον κίνδυνο φτώχειας για τα άτομα 65 ετών και άνω ήταν το 2020 στην Ελλάδα -5,57 και στην ΕΕ-27 ακόμα υψηλότερη (-7,6). Η ενεργειακή κρίση και η ραγδαία αύξηση του κόστους ζωής φαίνεται ότι επέτειναν τον κίνδυνο φτώχειας για τις γυναίκες άνω των 65 ετών σε σχέση με τους άνδρες αντίστοιχης ηλικίας, καθώς παρατηρείται ότι η αρνητική μεταβολή του εν λόγω δείκτη επιτείνεται τη διετία 2022-2023. Ειδικότερα, η έμφυλη διαφορά στον κίνδυνο φτώχειας επιδεινώθηκε στην Ελλάδα φτάνοντας στο -10,23 το 2022 και στο -14,48 το 2023.

Διάγραμμα 3.10: Έμφυλη διαφορά στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, ηλικιακή ομάδα 65 ετών και άνω (2015-2023)

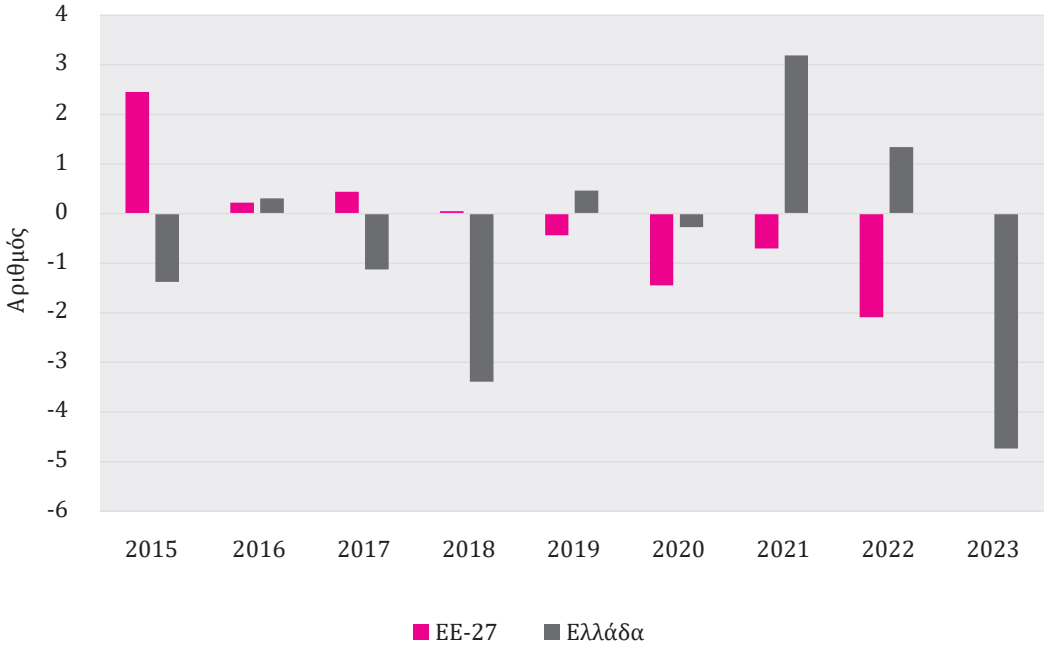

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Αντίθετα, για την ηλικιακή ομάδα κάτω των 65 ετών η εικόνα είναι αντεστραμμένη, με την έμφυλη διαφορά στον κίνδυνο της φτώχειας να είναι σημαντικά μικρότερη καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 (Διάγραμμα 3.11). Χαρακτηριστικά, στην Ελλάδα το 2021 με τον κίνδυνο της φτώχειας ήρθαν αντιμέτωποι κυρίως οι άνδρες με τη διαφορά να είναι 3,19. Εντούτοις, το 2023, όπως και στην ηλικιακή ομάδα άνω των 65 ετών, ο κίνδυνος της φτώχειας έπληξε περισσότερο τις γυναίκες με τη σχετική διαφορά να είναι -4,74. Στην ΕΕ-27 σημειώνεται επιδείνωση του δείκτη σε βάρος των γυναικών μετά το 2018.

Διάγραμμα 3.11: Έμφυλη διαφορά στο ποσοστό κινδύνου φτώχειας, ηλικιακή ομάδα 65 ετών και κάτω (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

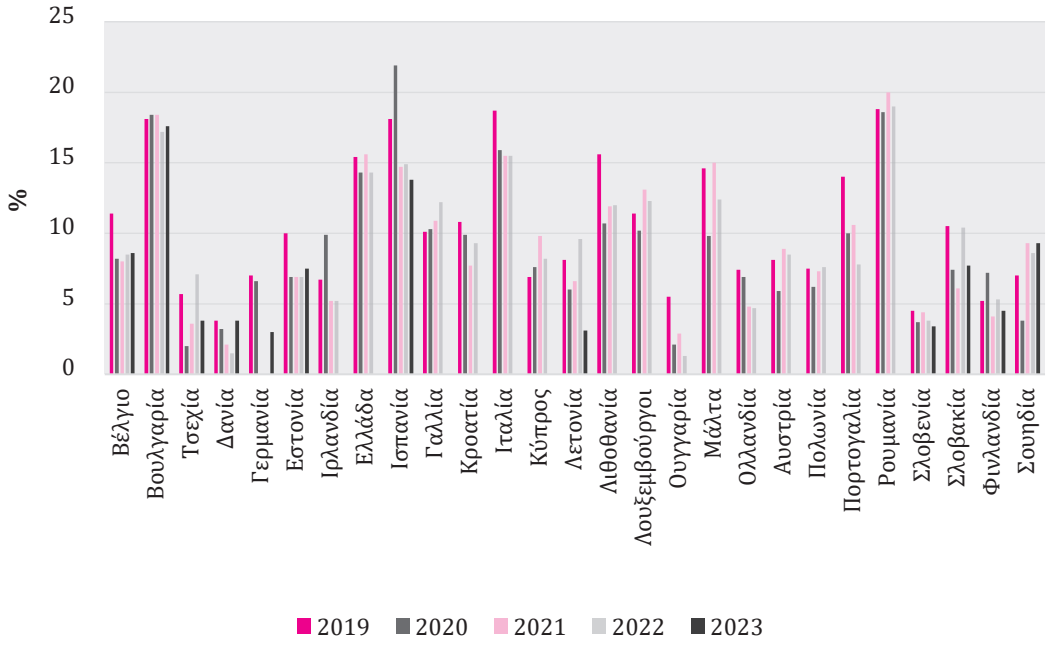
Ο εγκλωβισμός σε συνθήκες επίμονης φτώχειας εντείνει το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα Διαγράμματα 3.12 και 3.13 δείχνουν τον κίνδυνο επίμονης φτώχειας[62] νοικοκυριών με και χωρίς εξαρτώμενα παιδιά στην ΕΕ-27 την περίοδο 2019-2023. Παρατηρούμε ότι το υψηλότερο ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά σε επίμονη φτώχεια τη διετία 2021-2022 παρατηρείται στη Ρουμανία (19,3%), στη Βουλγαρία (18,4%), στην Ιταλία (15,7%), στην Ελλάδα (15,7%) και στην Ισπανία (13,8%). Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία για το 2023, η Βουλγαρία εξακολουθεί να διατηρεί το υψηλότερο ποσοστό (17,6%). Τα χαμηλότερα ποσοστά για το 2023 παρατηρούνται στη Γερμανία (3%), ενώ ακολουθεί η Λετονία (3,1%) και η Σλοβενία (3,4%).

Η επίμονη φτώχεια πλήττει και τα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά. Ειδικότερα, σε αρκετές χώρες της ΕΕ-27 το ποσοστό των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώ-

62. *Ο κίνδυνος επίμονης φτώχειας αφορά το ποσοστό των ανθρώπων που είναι σήμερα φτωχοί και ήταν φτωχοί επίσης τα 2 με 3 προηγούμενα χρόνια, αφορά δηλαδή άτομα που ζουν με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας για μεγάλες χρονικές περιόδους, σε αντίθεση με άτομα που αντιμετωπίζουν παροδική φτώχεια.*

μενα παιδιά σε κίνδυνο φτώχειας είναι σε αρκετές περιπτώσεις πολύ πιο υψηλό από το αντίστοιχο ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά. Ενδεικτικά, το 2023 σε επίμονη φτώχεια βρέθηκε το 19,5% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά στην Εσθονία, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά ήταν 7,5%. Την ίδια χρονιά στη Λετονία το ποσοστό των νοικοκυριών χωρίς και με εξαρτώμενα παιδιά ήταν 17,6% και 3,1% αντίστοιχα, ενώ στη Φινλανδία 10,8% και 4,5% αντίστοιχα. Στην Ελλάδα το 2021 και το 2022 σε επίμονη φτώχεια βρέθηκε το 9,8% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά.

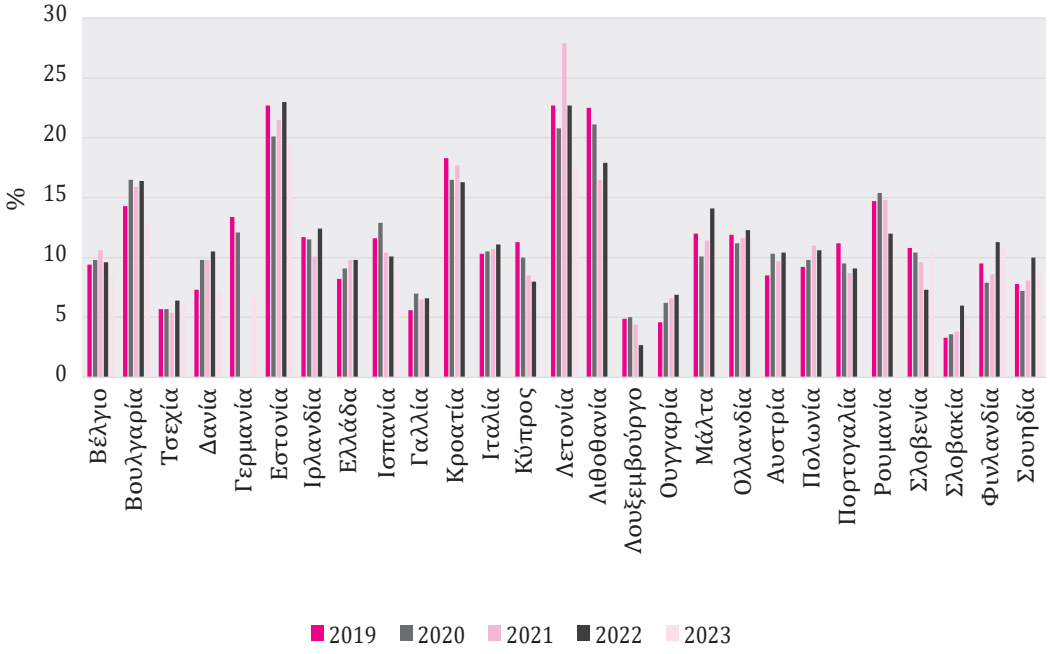
Διάγραμμα 3.12: Κίνδυνος επίμονης φτώχειας, νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά, ΕΕ-27 (2019-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για τη Γερμανία δεν είναι διαθέσιμα για το 2021 και το 2022. Τα δεδομένα για την Ιρλανδία, την Ελλάδα, τη Γαλλία, την Κροατία, την Ιταλία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τη Μάλτα, την Ολλανδία, την Αυστρία, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Διάγραμμα 3.13: Κίνδυνος επίμονης φτώχειας, νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, ΕΕ-27 (2019-2023)

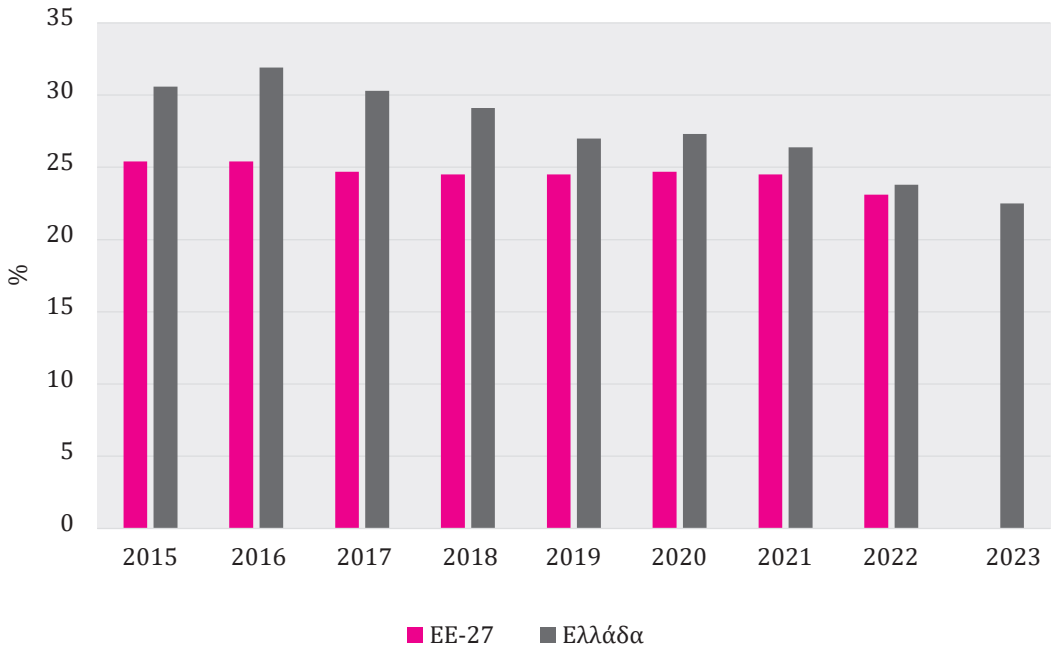
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για τη Γερμανία δεν είναι διαθέσιμα για το 2021 και το 2022. Τα δεδομένα για την Ιρλανδία, την Ελλάδα, τη Γαλλία, την Κροατία, την Ιταλία, την Κύπρο, τη Λετονία, τη Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, την Ουγγαρία, τη Μάλτα, την Ολλανδία, την Αυστρία, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το Διάγραμμα 3.14 αποτυπώνει το σχετικό διάμεσο χάσμα κινδύνου φτώχειας για την Ελλάδα και την ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 το ποσοστό της εισοδηματικής απόκλισης των φτωχών από το όριο της σχετικής φτώχειας είναι αρκετά υψηλό. Αν και στην ΕΕ το σχετικό διάμεσο χάσμα φτώχειας[63] κινείται καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο μεταξύ 24%-25,5%, στην Ελλάδα η σχετική σύγκλιση με τα ευρωπαϊκά ποσοστά παρατηρείται από το 2019 και μετά. Το 2021 το διαθέσιμο εισόδημα των φτωχών στην Ελλάδα ήταν 26,4% πιο χαμηλό από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ σταδιακή μείωση παρατηρείται το 2022 και το 2023 με το σχετικό διάμεσο χάσμα της φτώχειας να είναι στο 23,8% και στο 22,5% αντίστοιχα.

63. *Ο δείκτης υπολογίζεται ως η απόσταση μεταξύ του μέσου ισοδύναμου συνολικού καθαρού εισοδήματος ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας και του ίδιου του ορίου κινδύνου φτώχειας, εκφρασμένο ως ποσοστό του ορίου της σχετικής φτώχειας. Αυτό το όριο ορίζεται στο 60% του εθνικού μέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος όλων των ανθρώπων σε μια χώρα.*

Διάγραμμα 3.14: Σχετικό διάμεσο χάσμα κινδύνου φτώχειας (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

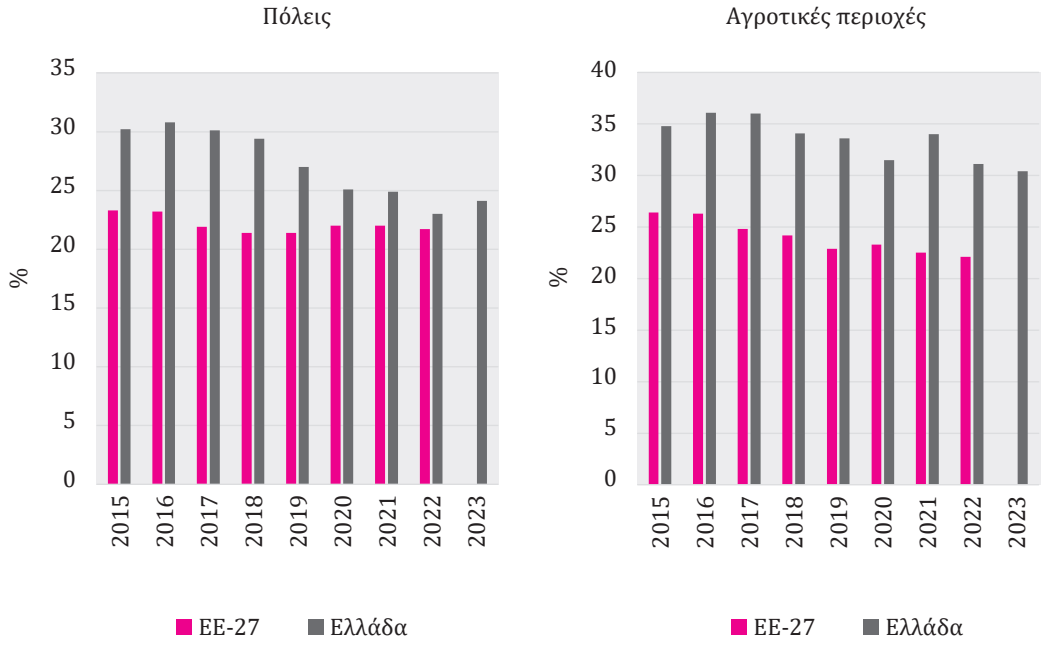
Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το Διάγραμμα 3.15 αποτυπώνει το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό ανά βαθμό αστικοποίησης στην Ελλάδα και την ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα το 2020-2021 σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό[64] βρέθηκε το 25% των ατόμων που ζούσαν στις πόλεις και το 32,5% των ατόμων που ζούσαν στις αγροτικές περιοχές. Στην ΕΕ-27 τα αντίστοιχα ποσοστά κυμαίνονται στο 22% και στο 22,9%. Την περίοδο 2022-2023 στην Ελλάδα, παρ' όλες τις οικονομικές και τις κοινωνικές προκλήσεις ως συνέπεια της ενεργειακής κρίσης και των σημαντικών πληθωριστικών πιέσεων, η διαφορά των ποσοστών της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού μεταξύ των ατόμων στις πόλεις και στις αγροτικές περιοχές μειώθηκε, ωστόσο η ανάγκη εφαρμογής επιπλέον μέτρων για την οικονομική και την κοινωνική ενίσχυση της περιφέρειας είναι αδιαμφισβήτητη και επιτακτική. Το 2023 σε κίνδυνο

64. *Τα άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό αντιστοιχούν στο άθροισμα των ατόμων που κινδυνεύουν από φτώχεια ή έχουν σοβαρές υλικές στερήσεις ή ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Τα άτομα καταμετρώνται μόνο μία φορά, ακόμη και όταν υπάρχουν σε περισσότερους από έναν από τους τρεις υποδείκτες.*

φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό βρέθηκε το 24,1% των ατόμων που ζούσαν στις πόλεις, ενώ το ποσοστό για τα άτομα που ζούσαν στις ελληνικές αγροτικές περιοχές ήταν κατά 6,3 ποσοστιαίες μονάδες πιο υψηλό (30,4%).

Διάγραμμα 3.15: Ποσοστό ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό ανά βαθμό αστικοποίησης (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024), ΕΛΣΤΑΤ (2024)

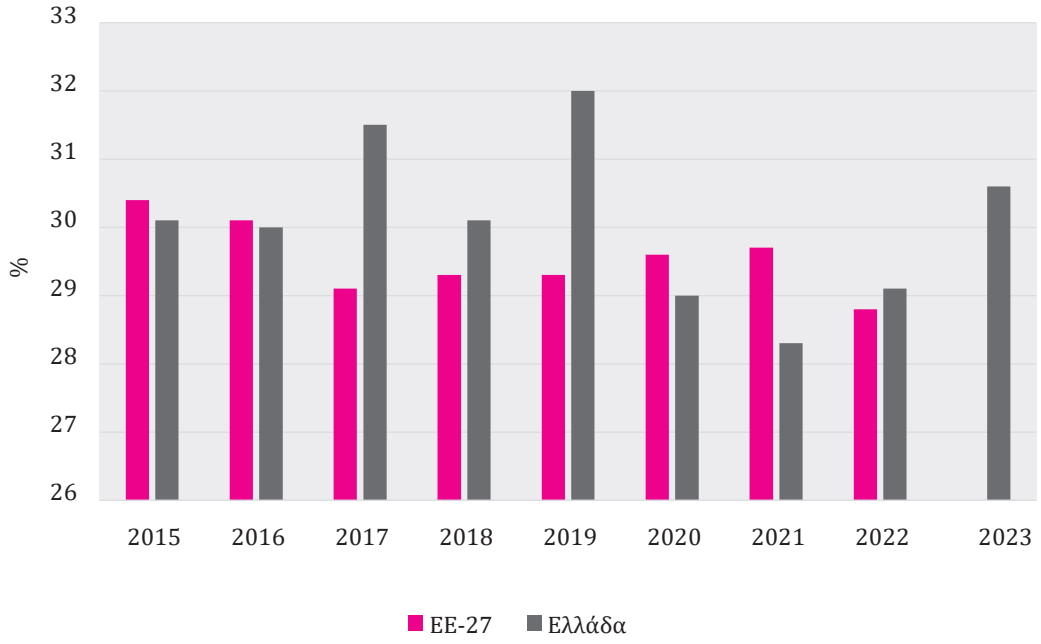
Σημείωση: Τα δεδομένα για ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Η οικονομική και η κοινωνική βιωσιμότητα, όπως προσδιορίζεται και από την Ατζέντα 2030 του ΟΗΕ, έχει μεταξύ άλλων ως βασικό πυλώνα την αρχή της συμπερίληψης, ώστε να εξασφαλιστεί και να διασφαλιστεί ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης για όλους. Αυτός ο a priori στόχος συνεπάγεται ένα πλέγμα πολιτικών, οι οποίες σε βάθος χρόνου θα συμβάλουν στη θεσμική αναβάθμιση του πλαισίου προστασίας και ενίσχυσης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία. Βάσει των διαθέσιμων στοιχείων, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27, την περίοδο 2015-2023, με μικρές αποκλίσεις, σχεδόν 3 στα 10 άτομα άνω των 16 ετών με αναπηρία[65] είναι αντιμέτωπα με τον κίνδυνο της φτώχειας ή με τον κοινωνικό

65. Στο EU-SILC, η αναπηρία προσεγγίζεται παγκοσμίως σύμφωνα με την έννοια του περιορισμού της δραστη-

αποκλεισμό. Χαρακτηριστικά, το 2022 το συγκεκριμένο ποσοστό στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 ήταν 29,1% και 28,8% αντίστοιχα. Το 2023 το 30,6% των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα ήρθε αντιμέτωπο με τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τα άτομα χωρίς αναπηρία ήταν 24,2%. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει σαφής διαφορά σε βάρος της Ελλάδας στον δείκτη του ποσοστού των ατόμων άνω των 16 ετών χωρίς αναπηρία σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό.

Διάγραμμα 3.16: Ποσοστό ατόμων άνω των 16 ετών με αναπηρία (περιορισμό δραστηριότητας) σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό (2015-2023)

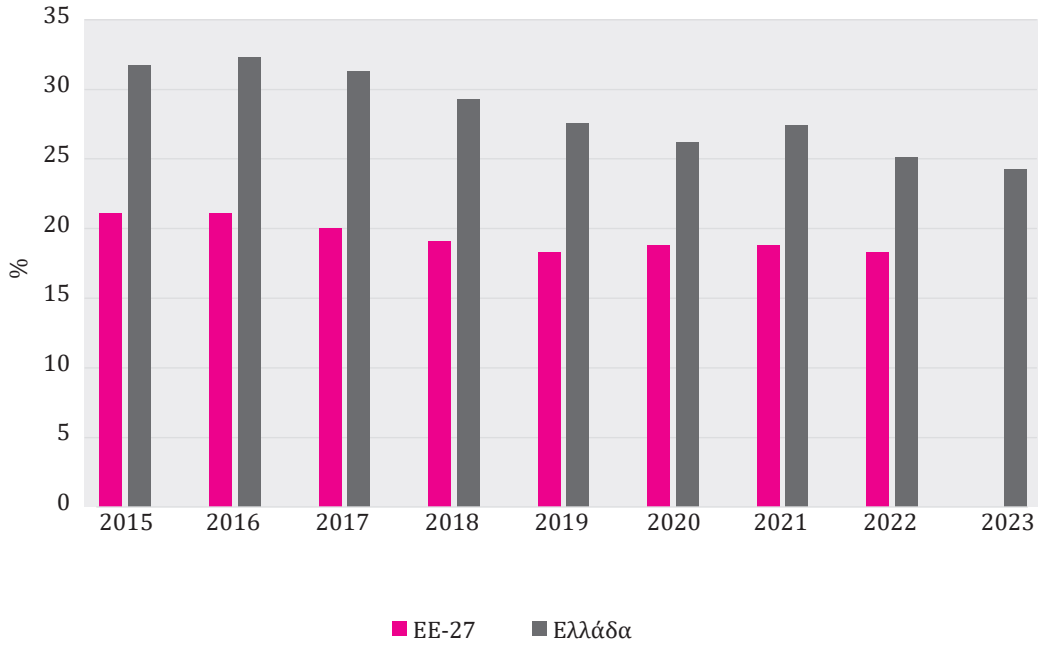

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

ριότητας, η οποία ορίζεται ως «περιορισμός στις δραστηριότητες που συνήθως κάνουν οι άνθρωποι λόγω προβλημάτων υγείας τουλάχιστον τους τελευταίους έξι μήνες». Αυτό θεωρείται ως επαρκής προσδιορισμός για την αναπηρία, τόσο από την επιστημονική κοινότητα όσο και από οργανισμούς που εκπροσωπούν άτομα με αναπηρία. Αυτός ο ορισμός είναι επίσης σύμφωνος με την έννοια της αναπηρίας, όπως ορίζεται στην ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020 και στη διάδοχή της, τη Στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030.

Διάγραμμα 3.17: Ποσοστό ατόμων άνω των 16 ετών χωρίς αναπηρία (περιορισμό δραστηριότητας) σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

3.3 Υλική στέρηση και αξιοπρεπής διαβίωση

Η κοινωνικοοικονομική βιωσιμότητα σε σημαντικό βαθμό βασίζεται στη διαμόρφωση ενός δημοκρατικού κοινωνικού πλαισίου που θα προασπίζεται και θα διαφυλάσσει τις ατομικές ελευθερίες και την ισότητα στη δυνατότητα εξασφάλισης ενός αξιοπρεπούς και βιώσιμου βιοτικού επιπέδου. Η ποιότητα του βιοτικού επιπέδου εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την κάλυψη βασικών αναγκών. Σύμφωνα με τα Διαγράμματα 3.18 και 3.19 η σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση[66]

66. *Το ποσοστό σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης είναι ένας δείκτης που δείχνει την αναγκαστική έλλειψη αναγκαίων και επιθυμητών ειδών για μια αξιοπρεπή ζωή. Ορίζεται ως το ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει αναγκαστική έλλειψη τουλάχιστον σε 7 από τα 13 είδη στέρησης (6 σχετίζονται με το άτομο και 7 σχετίζονται με το νοικοκυριό).*

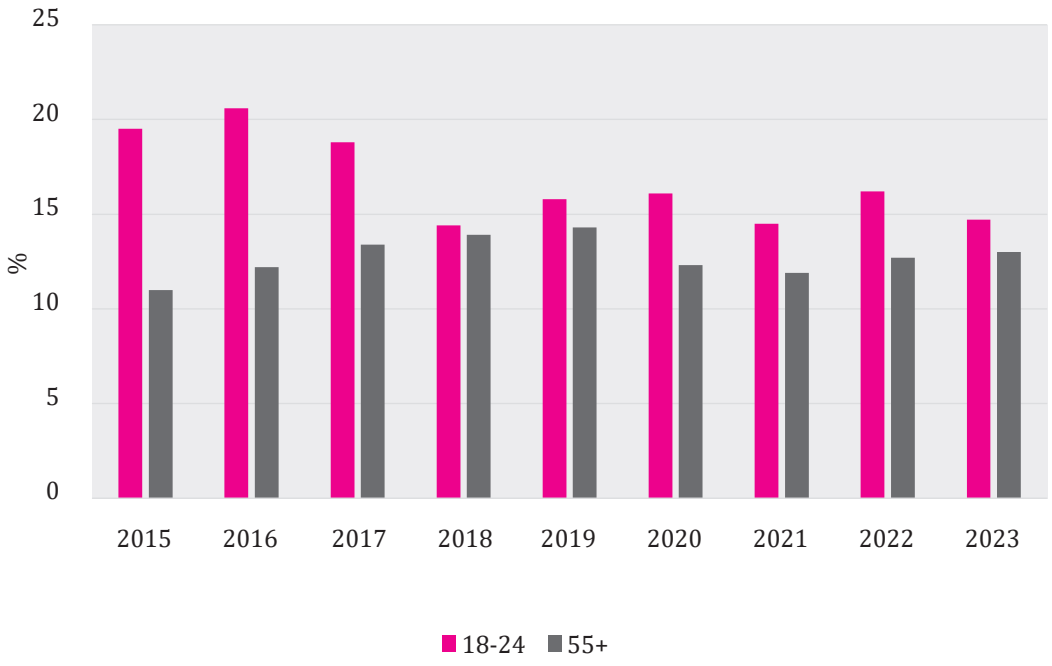
Κατάλογος στοιχείων σε επίπεδο νοικοκυριού:
- Δυνατότητα αντιμετώπισης απροσδόκητων δαπανών.

έχει σαφές ηλικιακό πρόσημο. Αξίζει να σημειωθεί πως το ποσοστό των νέων ηλικίας 18-24 ετών σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση στην Ελλάδα είναι πάνω από 2 φορές πιο υψηλό από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Χαρακτηριστικά, τη διετία της πανδημικής κρίσης 2020-2021, σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκε το 15,3% των νέων ηλικίας 18-24 ετών στην Ελλάδα και το 6,2% στην ΕΕ-27. Τα ευρωπαϊκά ποσοστά και για τις δύο ηλικιακές ομάδες διατηρήθηκαν γύρω στο 6% και το 2022. Παρατηρούμε επίσης ότι στην Ελλάδα η υλική και η κοινωνική στέρηση πλήττει λιγότερο τα άτομα της ηλικιακής ομάδας άνω των 55 ετών, ενώ στην ΕΕ-27 η κατάσταση είναι αντίστροφη. Στην Ελλάδα το 2023 παρατηρείται σημαντική σύγκλιση μεταξύ των ποσοστών των δύο ηλικιακών ομάδων, καθώς υλική και κοινωνική στέρηση αντιμετώπισε το 14,7% των νέων ηλικίας 18-24 ετών και το 13% των ατόμων άνω των 55 ετών. Τα χαμηλότερα ποσοστά της ΕΕ-27 και στις δύο ηλικιακές ομάδες δείχνουν το καλύτερο επίπεδο ζωής σε αυτήν, καθώς και την ανεπάρκεια των ασκούμενων κοινωνικών πολιτικών στην Ελλάδα, ώστε να τους διασφαλίσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

- Δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης για ετήσιες διακοπές μίας εβδομάδας μακριά από το σπίτι.
- Δυνατότητα χρηματοδότησης καθυστερούμενων πληρωμών (σε πληρωμές υποθηκών ή ενοικίων, λογαριασμών κοινής ωφέλειας, δόσεων αγοράς, μίσθωσης ή άλλων πληρωμών δανείων).
- Δυνατότητα λήψης ενός γεύματος με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή χορτοφαγικό ισοδύναμο κάθε δεύτερη μέρα.
- Δυνατότητα διατήρησης ενός επαρκώς ζεστού σπιτιού.
- Δυνατότητα πρόσβασης σε αυτοκίνητο/βαν για προσωπική χρήση.
- Δυνατότητα αντικατάστασης φθαρμένων επίπλων.

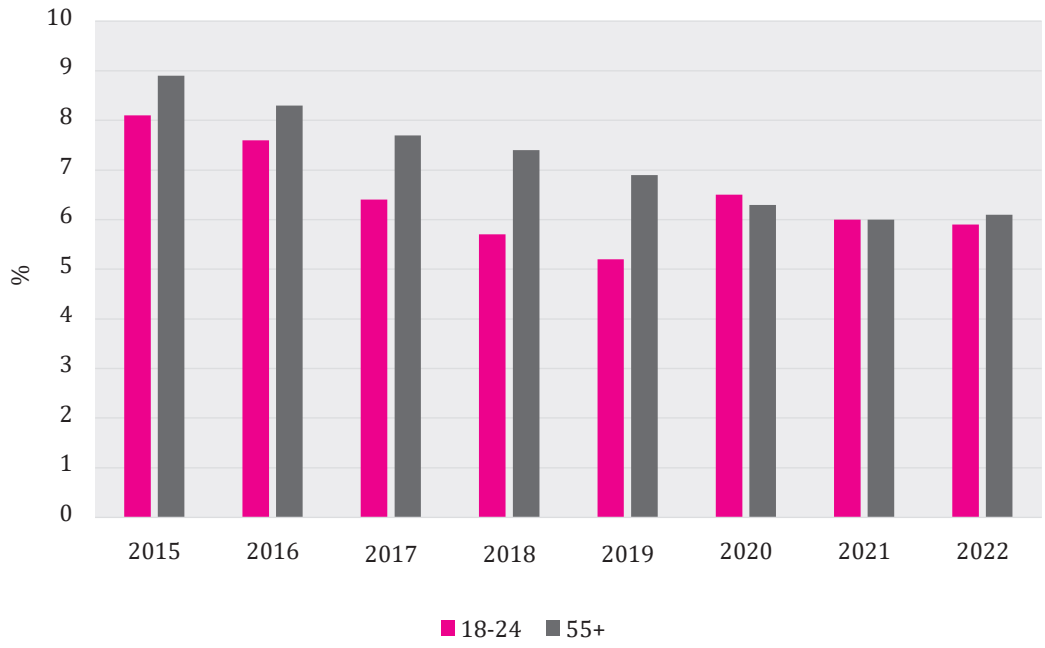
Κατάλογος στοιχείων σε ατομικό επίπεδο:
- Δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο.
- Δυνατότητα αντικατάσταση φθαρμένων ρούχων με καινούρια.
- Δυνατότητα εξασφάλισης δύο ζευγαριών παπουτσιών στο σωστό νούμερο (συμπεριλαμβανομένου ενός ζευγαριού παπουτσιών παντός καιρού).
- Δυνατότητα δαπάνης μικρού χρηματικού ποσού κάθε εβδομάδα για προσωπικά έξοδα.
- Δυνατότητα πραγματοποίησης τακτικών δραστηριοτήτων αναψυχής.
- Δυνατότητα συνάντησης με φίλους/οικογένεια για ποτό/γεύμα τουλάχιστον μία φορά τον μήνα.

Διάγραμμα 3.18: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Διάγραμμα 3.19: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023)

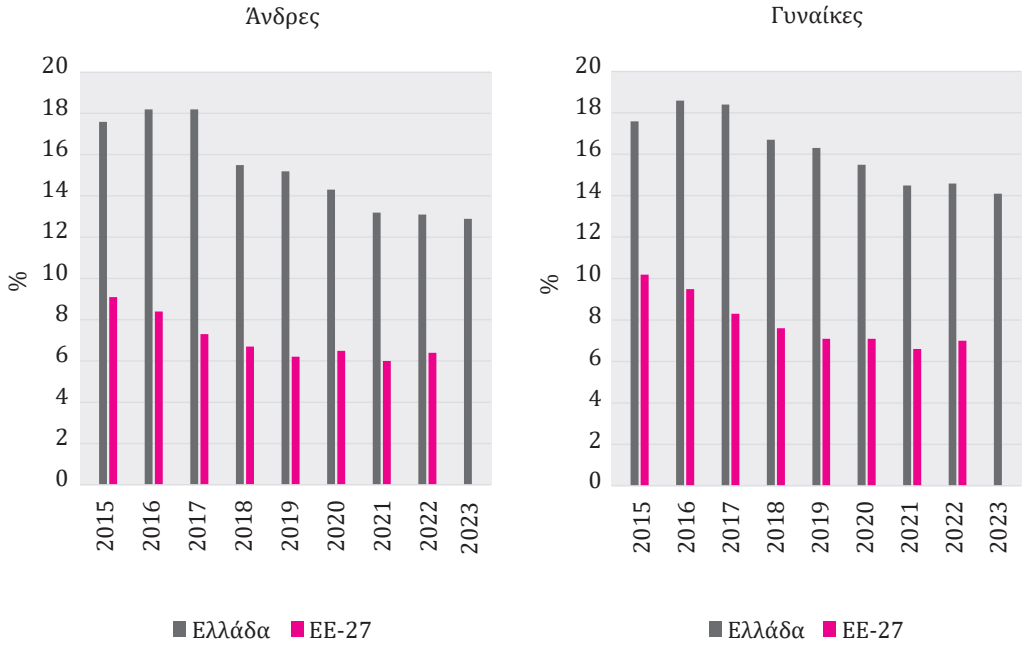

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (202)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Όσον αφορά την έμφυλη διάσταση της σοβαρής υλικής και κοινωνικής στέρησης, παρατηρούμε ότι το ποσοστό των ανδρών και των γυναικών στην Ελλάδα που δεν μπορούν να καλύψουν βασικές δαπάνες για μια αξιοπρεπή διαβίωση είναι σημαντικά πιο υψηλό συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ-27 (Διάγραμμα 3.20). Ενδεικτικά, το 2017 το 18,2% των ανδρών και το 18,4% των γυναικών στην Ελλάδα βίωσαν σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση. Την ίδια χρονιά στην ΕΕ-27 τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 7,3% και 8,3%. Τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα, αν και παρατηρήθηκε σταδιακή μείωση του ποσοστού των ανδρών και των γυναικών σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση, διατηρήθηκε η μεγάλη απόκλιση από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ποσοστά. Στην Ελλάδα το 2022 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση βρέθηκε το 13,1% των ανδρών και το 14,6% των γυναικών, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά στην ΕΕ-27 ήταν 6,4% και 7%. Σχετική μικρή μείωση σημειώθηκε στην Ελλάδα το 2023, καθώς σε αδυναμία κάλυψης βασικών αγαθών και υπηρεσιών για μια αξιοπρεπή διαβίωση βρέθηκε το 12,9% των ανδρών και το 14,1% των γυναικών.

Διάγραμμα 3.20: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ανά φύλο (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2023)

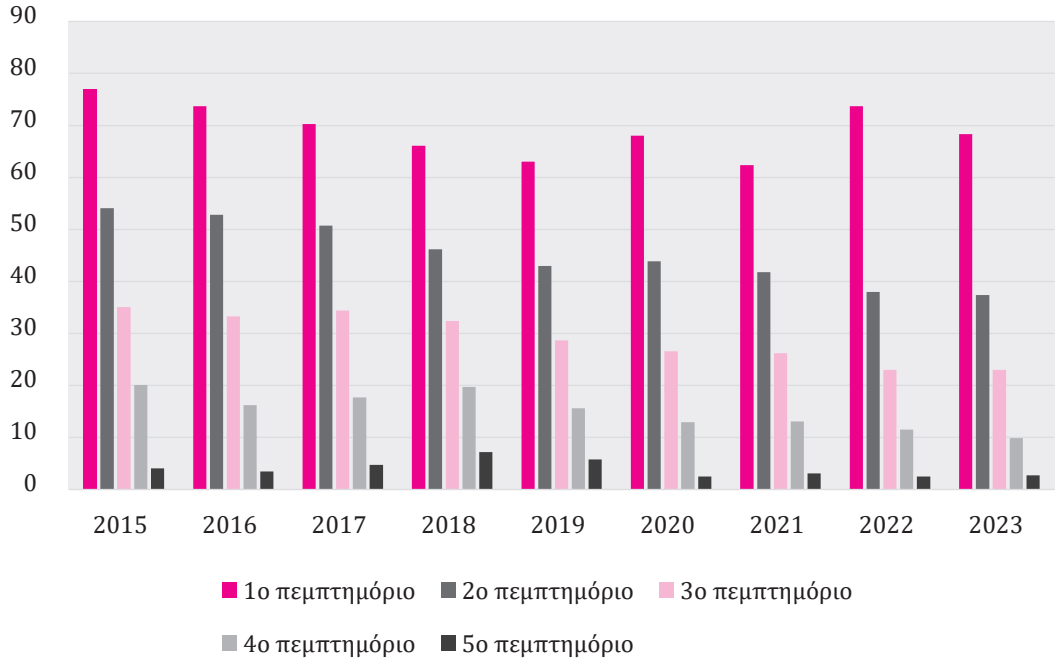
Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Η πανδημική κρίση, οι μεγάλες πληθωριστικές πιέσεις την τελευταία διετία και η συρρίκνωση του πραγματικού εισοδήματος έχουν πλήξει το βιοτικό επίπεδο κυρίως των χαμηλών εισοδημάτων. Το Διάγραμμα 3.21 δείχνει το ποσοστό των ατόμων στην Ελλάδα σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι την περίοδο 2020-2021, 6 στα 10 άτομα του χαμηλότερου εισοδηματικού πεμπτημορίου βίωσαν υλική και κοινωνική στέρηση,[67] ενώ την ίδια περίοδο στην ΕΕ-27 σε αντίστοιχη κατάσταση βρέθηκαν 3 στα 10 άτομα (Διάγραμμα 3.22). Αξίζει να σημειωθεί πως στην Ελλάδα συγκριτικά με το 2021, το 2022 το ποσοστό των ατόμων με υλική και κοινωνική υστέρηση στο 1ο εισοδηματικό πεμπτημόριο αυξήθηκε κατά 11,3 ποσοστιαίες μονάδες (73,7%) φτάνοντας τα αντίστοιχα επίπεδα του 2016, ενώ το 2023, αν και αποκλιμακώθηκε στο 68,3%, εντούτοις εξακολουθεί να βρίσκεται σε σημαντικά υψηλά επίπεδα. Στην ΕΕ-27 το ποσοστό των ατόμων σε υλική και κοινωνική

67. *Η υλική και κοινωνική στέρηση αφορά την αδυναμία κάλυψης τουλάχιστον 5 από τα 13 είδη της λίστας στην Υποσημείωση 66.*

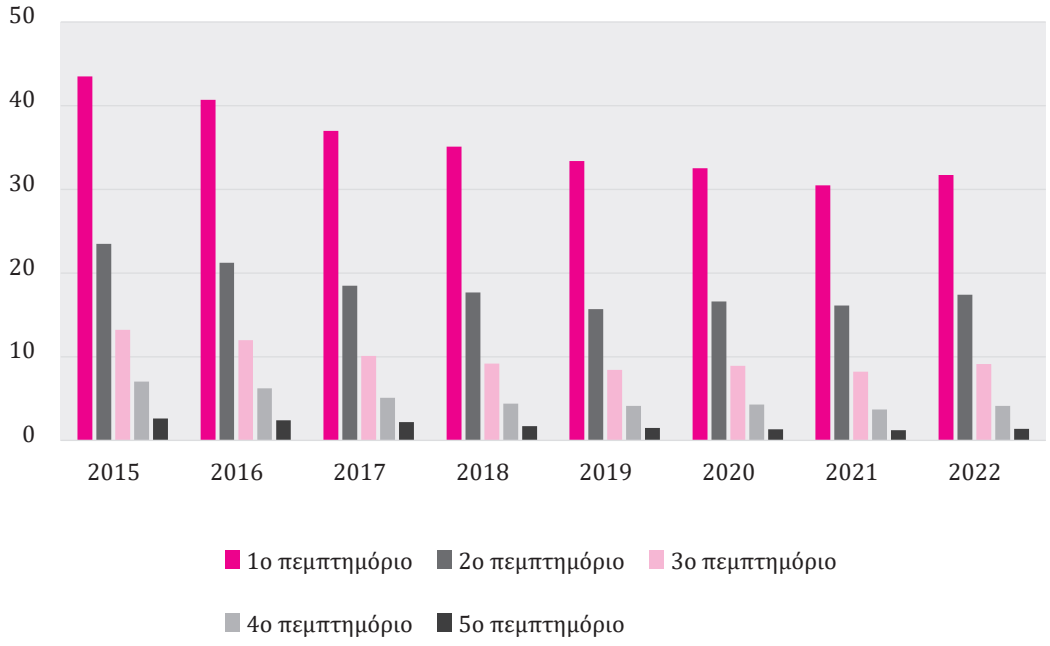
υστέρηση είναι σημαντικά χαμηλότερο στα δύο πρώτα εισοδηματικά πεμπτημόρια. Ενδεικτικά, το 2022 υλική και κοινωνική στέρηση αντιμετώπισε το 31,7% των ατόμων του 1ου εισοδηματικού πεμπτημορίου και το 17,4% των ατόμων του 2ου πεμπτημορίου.

Διάγραμμα 3.21: Ποσοστό ατόμων στην Ελλάδα σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Διάγραμμα 3.22: Ποσοστό ατόμων στην ΕΕ-27 σε υλική και κοινωνική στέρηση ανά εισοδηματικό πεμπτημόριο (2015-2022)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

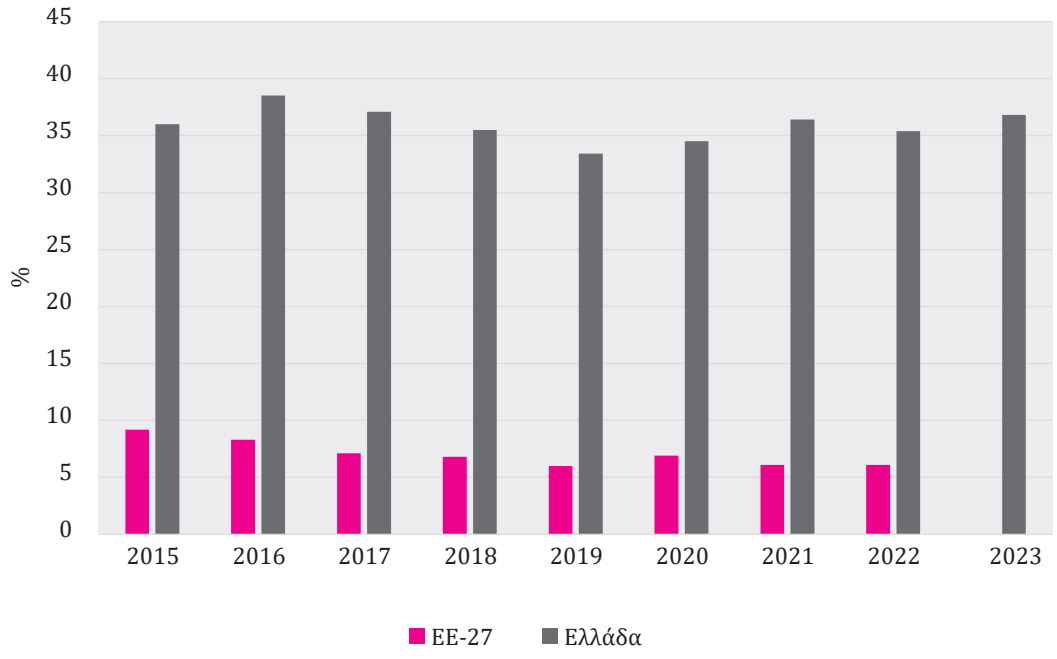
Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Βάσει των υπό εξέταση κοινωνικών δεικτών, οι συνθήκες διαβίωσης του μέσου όρου των νοικοκυριών της ΕΕ-27 είναι πιο ευνοϊκές από εκείνες που βιώνει ένα σημαντικό ποσοστό των νοικοκυριών στην Ελλάδα. Το ίδιο εύρημα προκύπτει και από την ανάλυση των δεδομένων των Διαγραμμάτων 3.23 και 3.24, τα οποία αποτυπώνουν το ποσοστό των νοικοκυριών χωρίς και με εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία την περίοδο 2015-2023.

Ανεξάρτητα από τον τύπο του νοικοκυριού (με ή χωρίς εξαρτώμενα μέλη), το μεγαλύτερο ποσοστό των νοικοκυριών στην ΕΕ-27 τα βγάζει πέρα πολύ πιο εύκολα (Διαγράμματα 3.23 και 3.24). Το ποσοστό των νοικοκυριών στην Ελλάδα που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία είναι αρκετές χρονιές περισσότερο από 5 φορές πιο υψηλό από το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο ΕΕ-27. Τη διετία 2021-2022 στην Ελλάδα, το 40% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά και το 36% χωρίς εξαρτώμενα παιδιά αντιμετώπισε πολύ μεγάλη δυσκολία να αντεπεξέλθει στις δαπάνες για την κάλυψη βασικών αναγκών. Την ίδια περίοδο, σε παρόμοια κατάσταση στην ΕΕ-27 βρέθηκε το 6,1% των νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα

παιδιά και το 7,7% με εξαρτώμενα παιδιά. Το 2023 τα ποσοστά στην Ελλάδα ήταν 36,8% για τα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά και το 36,5% με εξαρτώμενα παιδιά.

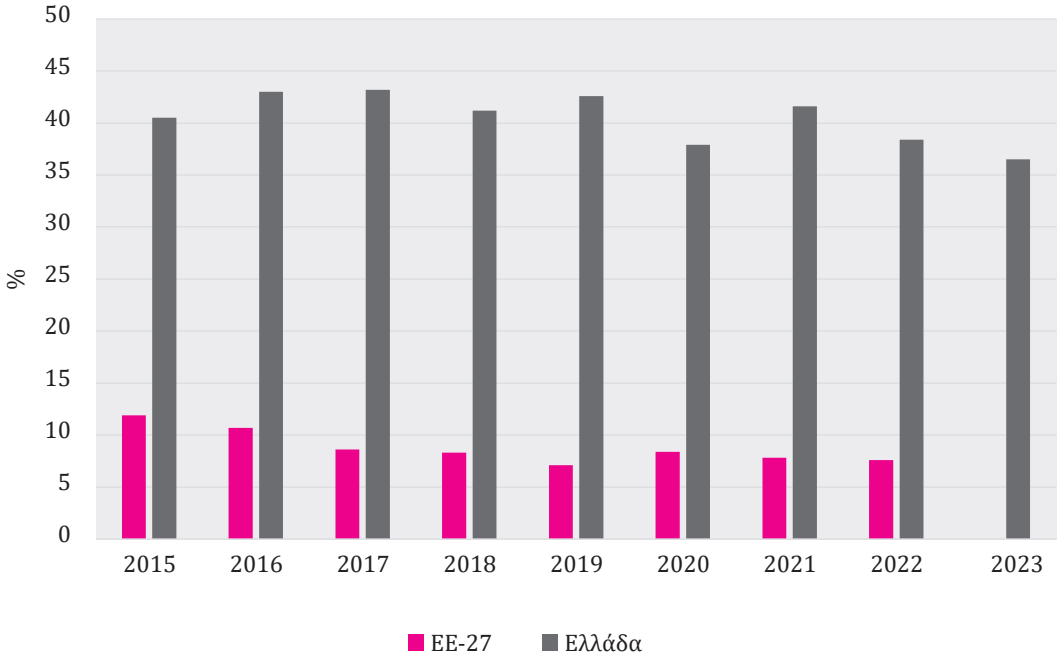
Διάγραμμα 3.23: Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Διάγραμμα 3.24: Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που τα βγάζουν πέρα με πολύ μεγάλη δυσκολία (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

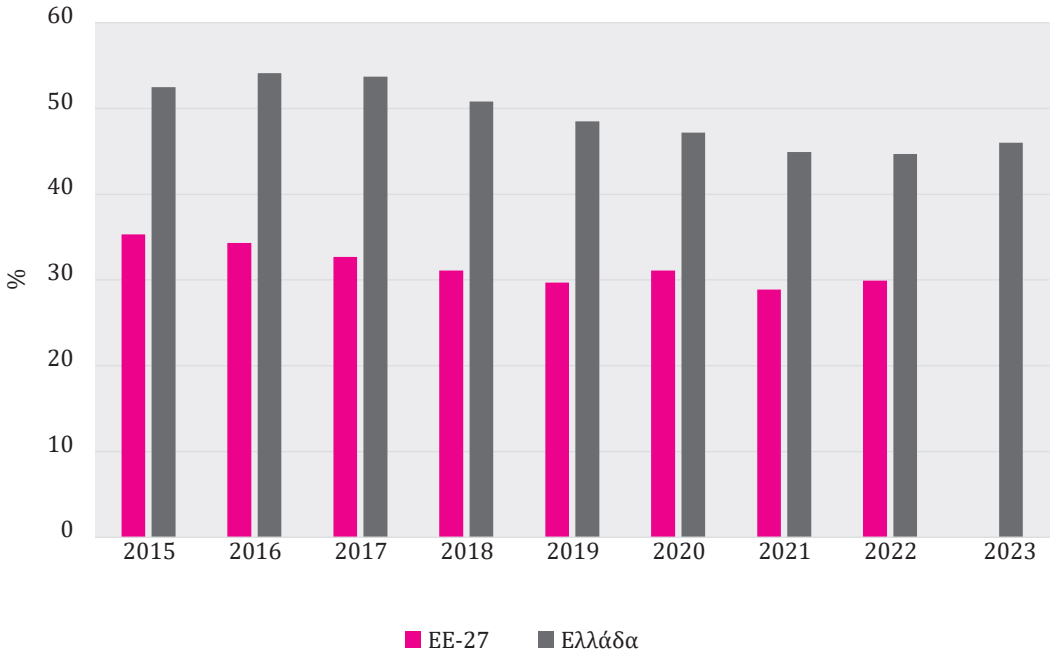
Η δυσκολία ενός σημαντικού ποσοστού των νοικοκυριών στην Ελλάδα να καλύψει βασικές και πάγιες ανάγκες για μια αξιοπρεπή διαβίωση συνεπάγεται ταυτόχρονα και την αδυναμία του να χρηματοδοτήσει μια έκτακτη δαπάνη. Ένα σημαντικό ποσοστό των νοικοκυριών στην Ελλάδα δεν έχει τη δυνατότητα να αντεπεξέλθει σε μηνιαίες έκτακτες δαπάνες[68] που ισοδυναμούν, σύμφωνα με τη μεθοδολογία της Eurostat, στο μηνιαίο εισόδημα των ατόμων που ζουν στο όριο της φτώχειας.[69] Αν και αυτή η μεθοδολογία ξεφεύγει από τη στενή ανάλυση των δεικτών φτώχειας, οικονομικής ανέχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, παρέχει μια συμπληρωματική εικόνα όσον αφορά την οικονομική στενότητα, τον κίνδυνο κοινωνικής περιθωριοποίησης και την υποβάθμιση της ποιότητας της καθημερινής ζωής των νοικοκυριών.

68. *Οι έκτακτες δαπάνες μπορεί να αφορούν την αντικατάσταση μια οικιακής συσκευής, την επισκευή μιας έκτακτης βλάβης στο σπίτι, την κάλυψη των ιατρικών εξόδων ενός έκτακτου προβλήματος υγείας κ.ά.*

69. *Αξίζει να σημειωθεί πως το μηνιαίο εισόδημα των ατόμων στο όριο της φτώχειας διαφέρει από χώρα σε χώρα, καθώς ορίζεται ως το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών μιας χώρας.*

Στην Ελλάδα η πανδημική και η ενεργειακή κρίση, καθώς και οι επιπτώσεις που επέφεραν στην ποιότητα της απασχόλησης, στον χρόνο εργασίας και στις αμοιβές, φαίνεται πως συνέτειναν στη διατήρηση της υψηλής οικονομικής ευθραυστότητας των νοικοκυριών (Διαγράμματα 3.25 και 3.26). Στη χώρα μας το 2020 το 47,2% χωρίς εξαρτώμενα παιδιά και το 54,6% των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά δήλωσε την αδυναμία του να αντεπεξέλθει σε μια έκτακτη δαπάνη, ενώ αρκετά πιο χαμηλά ήταν τα αντίστοιχα ποσοστά στην ΕΕ-27 (31,1 και 34%). Αν και τα επόμενα χρόνια παρατηρείται σταδιακή μείωση των εγχώριων ποσοστών και στους δύο τύπους νοικοκυριών, εντούτοις εξακολουθούν να είναι σημαντικά υψηλά. Το 2023 στην Ελλάδα πάνω από 4 στα 10 νοικοκυριά χωρίς ή με εξαρτώμενα παιδιά δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν σε μια έκτακτη δαπάνη.

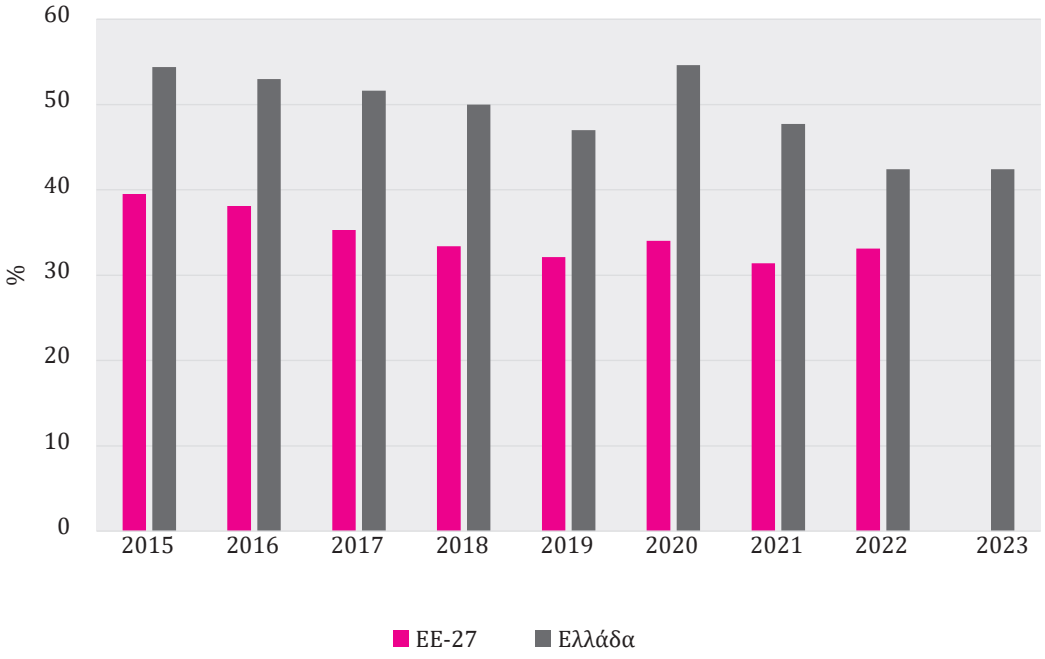
Διάγραμμα 3.25: Ποσοστό νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά που αδυνατεί να αντιμετωπίσει απροσδόκητα οικονομικά έξοδα (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Διάγραμμα 3.26: Ποσοστό νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά που αδυνατεί να αντιμετωπίσει απροσδόκητα οικονομικά έξοδα (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ-27 δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

3.4 Εισοδηματική ανισότητα και οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα

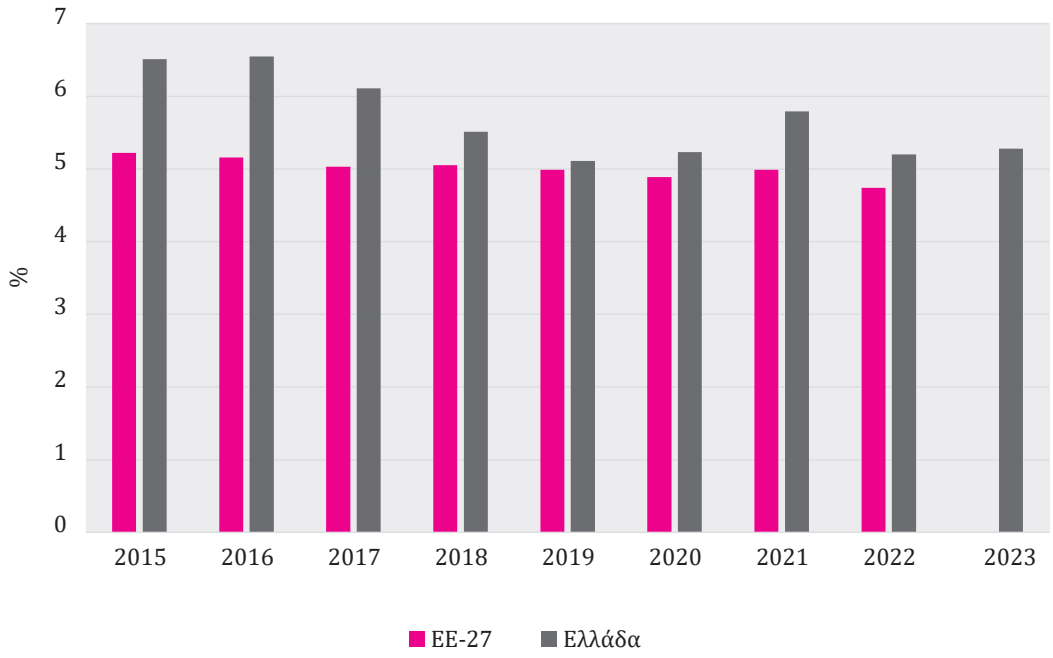
Η ανισότητα,[70] σε οικονομικό αλλά και σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές προκλήσεις στο πλαίσιο της διαμόρφωσης ενός ανθρωποκεντρικού και βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης. Η εικόνα που προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία επιβεβαιώνει το μεγάλο εύρος του εισοδηματικού χάσματος τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-27 η εισοδηματική ανισότητα είναι αρκετά υψηλή. Ειδικότερα, στην Ελλάδα βάσει του δείκτη κατανομής του εισοδήματος S80/S20,[71] την περί-

70. *Στην παρούσα Έκθεση επικεντρωνόμαστε στις κάθετες ανισότητες (μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων ανθρώπων) και όχι στις οριζόντιες (μεταξύ διαφορετικών ομάδων ή κατηγοριών στην κοινωνία).*

71. *Ο λόγος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος μετρά τη σχετική ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος συγκρίνοντας το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα που κατέχει το 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών με αυτό που κατέχει το 20% των φτωχότερων νοικοκυριών. Υψηλότερος δείκτης S80/S20 ισοδυναμεί με μεγαλύτερη*

οδο 2020-2021 το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα του 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών ήταν 5 φορές πιο υψηλό από το αντίστοιχο εισόδημα του 20% των φτωχότερων, ενώ την ίδια περίοδο η αντίστοιχη διαφορά στην ΕΕ-27 ήταν 4,8. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η τιμή του δείκτη στην Ελλάδα είναι βελτιωμένη, για παράδειγμα, συγκριτικά με το 2015 και το 2018, που ήταν 6,5 και 5,5 αντίστοιχα. Το 2022 ο δείκτης S80/S20 στην ΕΕ-27 ήταν 4,7, ενώ στην Ελλάδα η διαφορά του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων εισοδηματικά στρωμάτων, αν και μειώθηκε κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το 2021, ήταν 5,2. Η πενταπλάσια εισοδηματική διαφορά μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων εισοδηματικά στρωμάτων στην Ελλάδα διατηρήθηκε και το 2023.

Διάγραμμα 3.27: Δείκτης κατανομής του εισοδήματος S80/S20 σε πεμπτημόρια εισοδήματος (2015-2023)

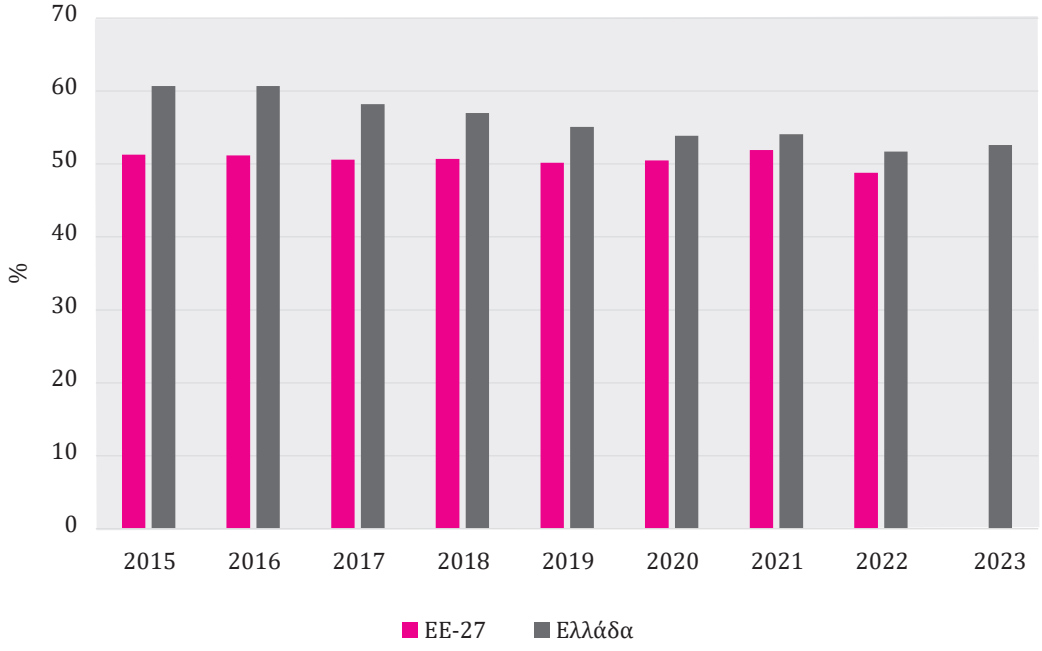
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024).

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

εισοδηματική ανισότητα, ενώ χαμηλότερος δείκτης ισοδυναμεί με μικρότερη ανισότητα. Για παράδειγμα, εάν ο λόγος S80/S20 ισούται με 5, το ετήσιο εισόδημα του 20% των πλουσιότερων νοικοκυριών είναι πενταπλάσιο από το αντίστοιχο εισόδημα του 20% των φτωχότερων νοικοκυριών. Όταν ο λόγος S80/S20 ισούται με 1, υπάρχει τέλεια εισοδηματική ισότητα, δηλαδή όλα τα νοικοκυριά έχουν το ίδιο ετήσιο εισόδημα.

Ο συντελεστής Gini[72] στην ΕΕ-27 κυμαίνεται σε όλη την υπό εξέταση περίοδο γύρω στο 50, ενώ το 2022 μειώθηκε στο 48,8 (Διάγραμμα 3.28). Οι τιμές αυτές καταδεικνύουν την ανάγκη περαιτέρω βελτίωσης της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής ατζέντας. Στην Ελλάδα παρατηρείται βαθμιαία μείωση του συντελεστή από το 2015 έως το 2020, όπου ο συντελεστής έφτασε στο 53,9. Το 2022, παρά τις έντονες πληθωριστικές πιέσεις και τη συνεπαγόμενη συρρίκνωση των πραγματικών εισοδημάτων, ο συντελεστής Gini στην Ελλάδα μειώθηκε στο 51,7, που είναι και η χαμηλότερη τιμή για την Ελλάδα σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Μικρή αύξηση (52,6) σημειώθηκε το 2023.

Διάγραμμα 3.28: Συντελεστής Gini του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (οι συντάξεις περιλαμβάνονται στις κοινωνικές μεταβιβάσεις) (2015-2023)

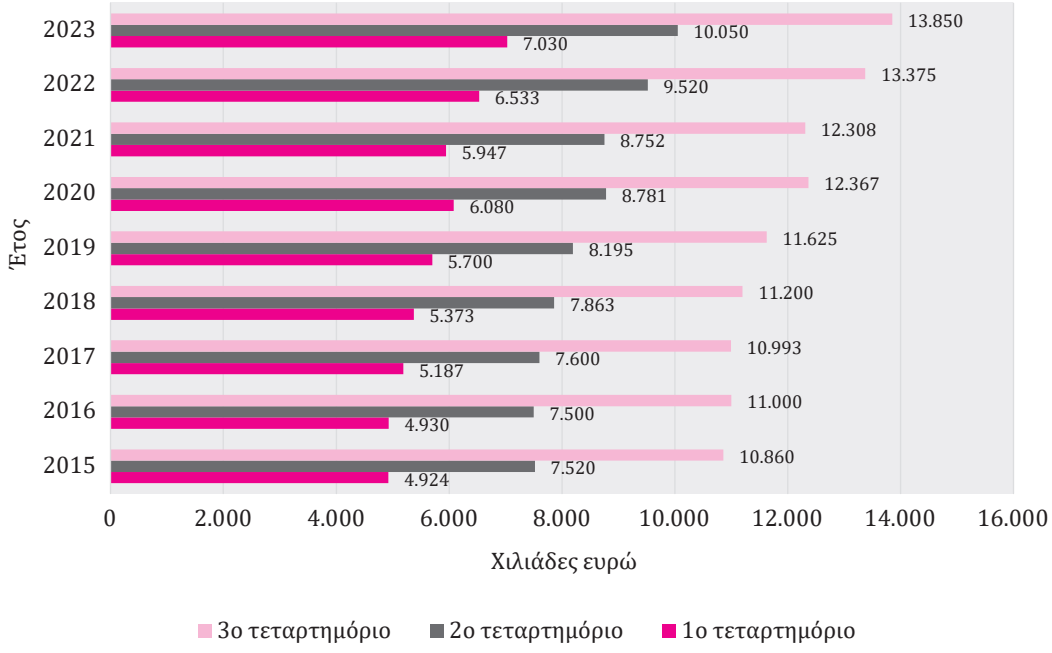
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

72. *Ο συντελεστής Gini μετρά τον βαθμό στον οποίο η κατανομή του εισοδήματος σε μια χώρα αποκλίνει από μια απολύτως ίση κατανομή. Ο συντελεστής 0 εκφράζει την τέλεια ισότητα, όπου όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα, ενώ ο συντελεστής 100 εκφράζει την πλήρη ανισότητα, όπου μόνο ένα άτομο έχει όλο το εισόδημα.*

Στα Διαγράμματα 3.29 και 3.30 είναι ακόμα πιο αισθητό το εύρος του εισοδηματικού χάσματος μεταξύ των εισοδηματικών τεταρτημορίων, το μέγεθος της απόκλισης των εισοδημάτων στην Ελλάδα από τον μέσο όρο των εισοδημάτων στην ΕΕ-27 και η ανάγκη άμεσης εφαρμογής μέτρων για την εισοδηματική ενίσχυση των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων, με στόχο την άμεση και ουσιαστική αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Παρατηρούμε ότι στη διάρκεια της περιόδου 2015-2023, τα μέσα εισοδήματα στην ΕΕ-27 ήταν διπλάσια από τα αντίστοιχα στην Ελλάδα σε όλα τα εισοδηματικά τεταρτημόρια. Χαρακτηριστικά, τη διετία 2020-2021, το ευρωπαϊκό εισόδημα στο 1ο τεταρτημόριο ήταν κατά μέσο όρο 12.966 χιλ. ευρώ, κατά 6.953 χιλ. ευρώ υψηλότερο του αντίστοιχου ελληνικού. Στο 2ο τεταρτημόριο η διαφορά αυξάνεται στα 9.565 χιλ. ευρώ. Θα πρέπει να τονιστεί πως, παρ' όλη τη σημαντική απόκλιση των εισοδημάτων στην Ελλάδα από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά, τα ελληνικά εισοδήματα συγκριτικά με τα εισοδήματα του 2022 έχουν σημειώσει αύξηση σε όλα τα τεταρτημόρια. Ειδικότερα σε σχέση με το 2022, το 2023 το εισόδημα αυξήθηκε στο 1ο τεταρτημόριο 497 ευρώ, στο 2ο τεταρτημόριο 530 ευρώ και στο 3ο τεταρτημόριο 475 ευρώ.

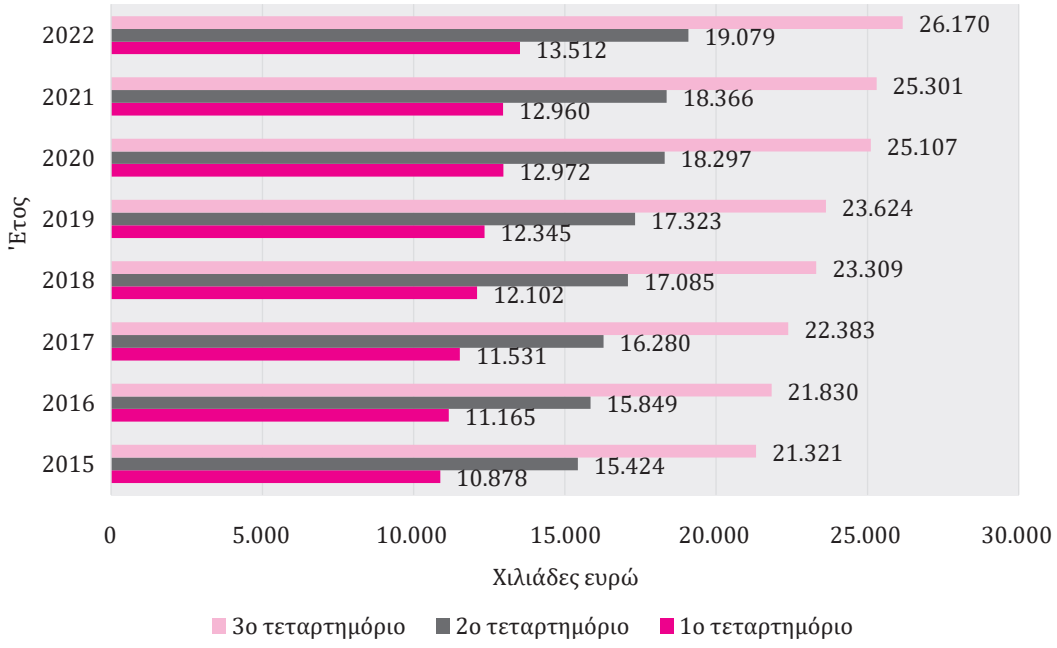
Διάγραμμα 3.29: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (Ελλάδα, χιλιάδες ευρώ, 2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 4ο τεταρτημόριο.

Διάγραμμα 3.30: Ανώτατο ατομικό εισόδημα ανά τεταρτημόριο (ΕΕ-27, χιλιάδες ευρώ, 2015-2023*)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

** Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 4ο τεταρτημόριο. Επίσης, τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.*

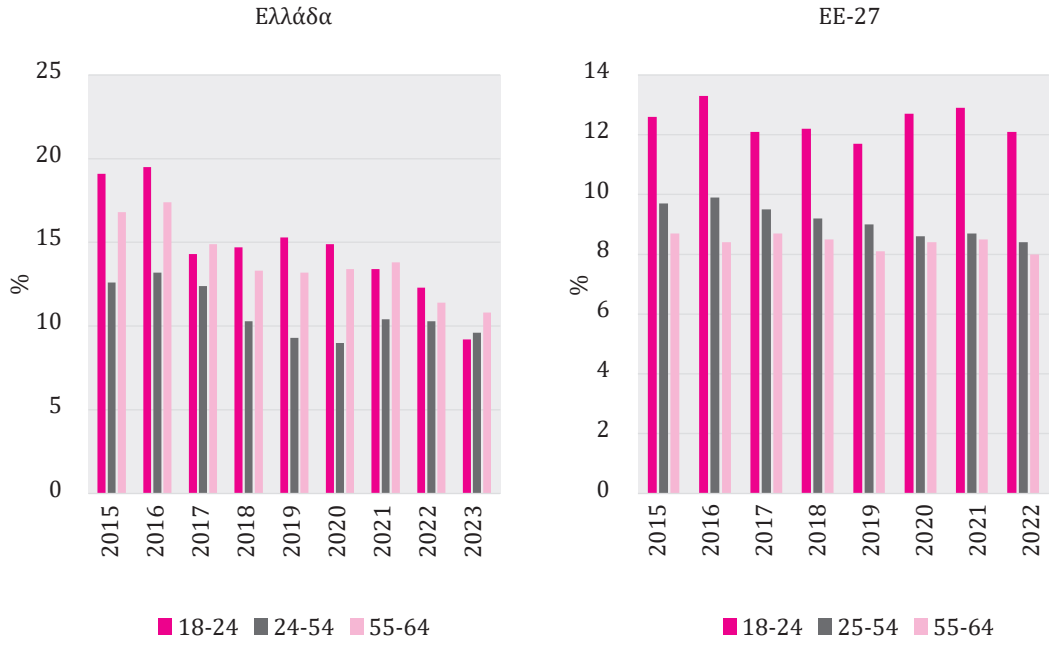
3.5 Αγορά εργασίας και αξιοπρεπής διαβίωση

Η ποιοτική αναβάθμιση των συνθηκών και των αμοιβών εργασίας είναι κομβικής σημασίας για την εξασφάλιση και τη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης. Η ανεργία, η υποαπασχόληση και οι χαμηλές αμοιβές συντείνουν σημαντικά στη φτωχοποίηση του πληθυσμού και επιβραδύνουν τη διαδικασία μετάβασης προς ένα ανθρωποκεντρικό, συμπεριληπτικό και βιώσιμο μοντέλο κοινωνικοοικονομικής διαχείρισης. Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία[73] και η συνεπαγόμενη αδυναμία των απασχολουμένων να εξασφαλίσουν μια

73. Το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας στην εργασία είναι ένας δείκτης που αποτυπώνει το ποσοστό των απασχολουμένων που έχουν ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας, το οποίο καθορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά από κοινωνικές μεταβιβάσεις).

αξιοπρεπή διαβίωση διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο αλλά και το είδος της σύμβασης εργασίας τους.

Διάγραμμα 3.31: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά ηλικιακή ομάδα (2015-2023)

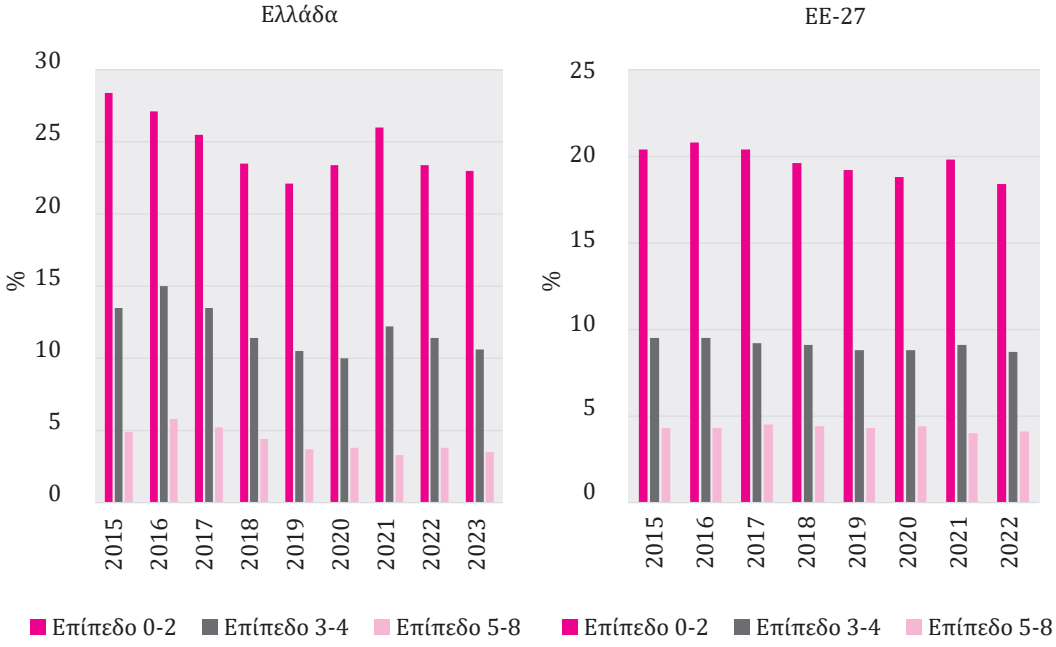
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023..

Το Διάγραμμα 3.31 αποτυπώνει το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 την περίοδο 2015-2023. Παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα, και λιγότερο στην ΕΕ-27, αρκετοί απασχολούμενοι ζουν με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας. Ειδικότερα, στη χώρα μας μετά το 2016 παρατηρούμε μια βελτίωση της τιμής του δείκτη σε όλες τις υπό εξέταση ηλικιακές ομάδες. Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία είναι πιο υψηλό στους νέους ηλικίας 18-24 ετών, με εξαίρεση το 2023, και στους απασχολουμένους ηλικίας 55-64 ετών. Το 2020 το 14,9% των απασχολουμένων ηλικίας 18-24 ετών είχε διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας, ενώ σε αντίστοιχη κατάσταση την ίδια χρονιά βρέθηκε το 12,7 των νέων στην ΕΕ-27. Το 2022 σημειώθηκε σύγκλιση των ποσοστών, καθώς σε κίνδυνο φτώχειας στην εργασία βρέθηκε το 12,3% των νέων ηλικίας 18-24

ετών στην Ελλάδα και το 12,1% στην ΕΕ-27. Την ίδια χρονιά, για τους απασχολουμένους των ηλικιακών ομάδων 25-54 ετών και 55-64 ετών, οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές στην ΕΕ-27 απ' ό,τι στην Ελλάδα, με τα ευρωπαϊκά ποσοστά να είναι αντίστοιχα 8,7% και 8,5% και τα ελληνικά 10,3% και 11,4%. Στην Ελλάδα το 2023 τα ποσοστά μειώθηκαν στο 9,2% για την ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών, στο 9,6% για τους απασχολουμένους ηλικίας 24-54 ετών και στο 10,8% για τους απασχολουμένους ηλικίας 55-64 ετών.

Διάγραμμα 3.32: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά επίπεδο εκπαίδευσης σε Ελλάδα και ΕΕ (2015-2023)

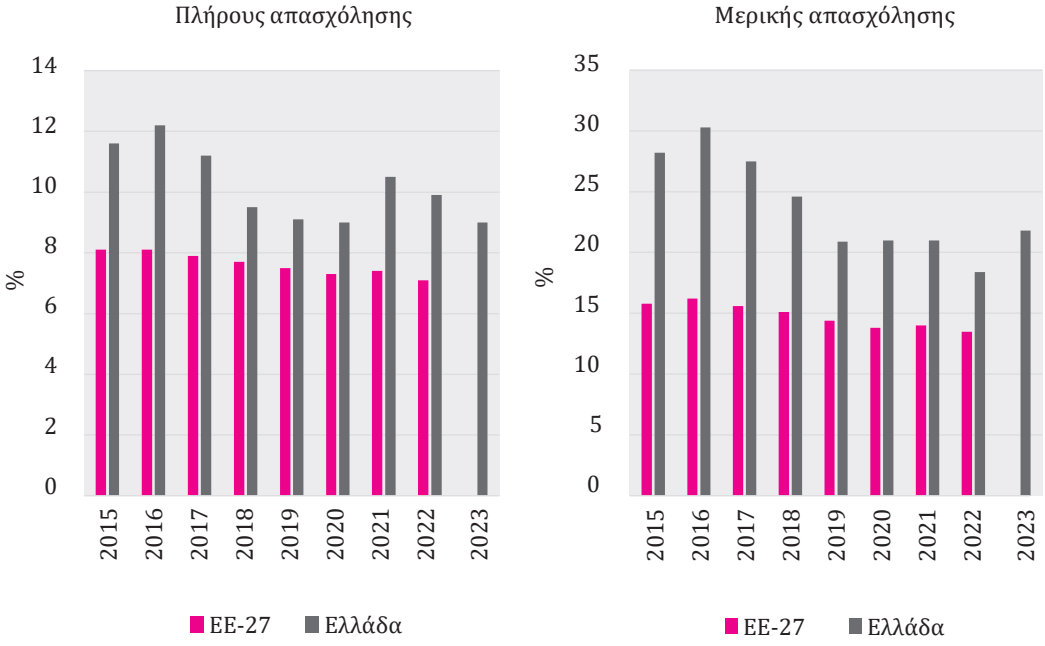
***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το ύψος του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος των απασχολουμένων, και κατ' επέκταση το μέγεθος και το βάθος της φτωχοποίησης, διαφοροποιείται σημαντικά ανά επίπεδο εκπαίδευσης (Διάγραμμα 3.32). Στην Ελλάδα, όπως και στην ΕΕ-27, σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, το ποσοστό των απασχολουμένων με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2 και διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ήταν διπλάσιο από το αντίστοιχο ποσοστό των απασχολουμένων με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 και σχεδόν πενταπλάσιο από το αντίστοιχο ποσοστό των απασχολουμέ-

νων με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8. Στην Ελλάδα το 2023 με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας ζούσαν 23 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 0-2, περίπου 10 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 3-4 και 3,5 στους 100 απασχολουμένους με επίπεδο εκπαίδευσης 5-8.

Διάγραμμα 3.33: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας στην εργασία ανά είδος σύμβασης εργασίας (2015-2023)

***Πηγή*:** Income and Living Conditions, Eurostat (2024)

Σημείωση: Τα δεδομένα για την ΕΕ δεν είναι διαθέσιμα για το 2023.

Το ύψος του εισοδήματος από την εργασία και το βιοτικό επίπεδο των απασχολουμένων φαίνεται να εξαρτάται σημαντικά και από τον τύπο της σύμβασης εργασίας τους (Διάγραμμα 3.33). Στην Ελλάδα, το ποσοστό των απασχολουμένων μερικής απασχόλησης με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της σχετικής φτώχειας ήταν διπλάσιο από το αντίστοιχο ποσοστό των απασχολουμένων πλήρους απασχόλησης σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Απόκλιση μικρότερης έκτασης μεταξύ των δύο ειδών σύμβασης εργασίας παρατηρείται στα ποσοστά της ΕΕ-27. Μετά την αποκλιμάκωση της περιόδου 2016-2020, το 2021, συγκριτικά με το 2022, σημειώθηκε μικρή επιδείνωση (1,5%) του ποσοστού κινδύνου φτώχειας για τους απασχολουμένους στην Ελλάδα με σύμβαση πλήρους απασχόλησης, που

μπορεί εν μέρει να αποδοθεί στην πανδημική κρίση, ενώ διπλάσια (21%) διατηρήθηκε η σχετική διαφορά του ποσοστού για τους απασχολουμένους με σύμβαση μερικής απασχόλησης. Το 2022 με διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας βρέθηκε στην Ελλάδα το 18,4% των απασχολουμένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης, ενώ στην ΕΕ-27 το 13,5%. Το 2023 στην Ελλάδα το ποσοστό των εργαζομένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης που αντιμετώπισε κίνδυνο φτώχειας στην εργασία αυξήθηκε κατά 3,5 ποσοστιαίες μονάδες, με σχεδόν 22 στους 100 εργαζομένους να έχουν διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ στην ίδια συνθήκη βρέθηκαν 9 στους 100 απασχολουμένους με σύμβαση πλήρους απασχόλησης.

Όλα τα ευρήματα των δεικτών κοινωνικής βιωσιμότητας δείχνουν την ανάγκη εφαρμογής αποτελεσματικών μέτρων στήριξης της αγοράς εργασίας, του εισοδήματος των εργαζομένων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Οι παρεμβάσεις αυτές είναι αναγκαίες για την ενίσχυση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της οικοδόμησης ενός κοινωνικά βιώσιμου υποδείγματος ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό η Ελλάδα πρέπει να δεσμεύσει την οικονομική της πολιτική με τον στρατηγικό στόχο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για προστασία της εργασίας αναφορικά με τη ρύθμιση των συνθηκών εργασίας στους τομείς των μισθών, του χρόνου εργασίας, της ισορροπίας μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής και της επαγγελματικής ασφάλειας και υγείας, που είναι κεντρικής σημασίας για την αποτελεσματική και χωρίς αποκλεισμούς προστασία της εργασίας και για την εξασφάλιση δίκαιης διανομής του εισοδήματος. Στην ίδια κατεύθυνση, είναι θεμελιακής σημασίας η πλήρης ενσωμάτωση στον σχεδιασμό των οικονομικών και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων της Ατζέντας 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη του ΟΗΕ και του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων για την επίτευξη συνθηκών πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης, αξιοπρεπούς εργασίας και ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας για όλες τις γυναίκες και τους άνδρες, συμπεριλαμβανομένων των νέων και των ατόμων με αναπηρία.

Κεφάλαιο 4
Διαρθρωτικές και τεχνολογικές μεταβολές της ελληνικής οικονομίας

4.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιδιώξουμε μια συνοπτική αποτύπωση των διαρθρωτικών και των τεχνολογικών μεταβολών που σημειώθηκαν στην ελληνική οικονομία την περίοδο 2013-2023 σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Βασικός στόχος της ανάλυσής μας είναι η καταγραφή των τάσεων που σημειώνονται και η αξιολόγησή τους ως προς το εάν συγκροτούν διαδικασία διαρθρωτικού και τεχνολογικού μετασχηματισμού και μετάβασης της οικονομίας σε ένα νέο παραγωγικό μοντέλο, το οποίο ταυτόχρονα να ενισχύει τη συνοχή και να αμβλύνει τις ανισότητες μεταξύ των δεκατριών περιφερειών της χώρας.

4.2 Παραγωγικός και τεχνολογικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας

Στον Πίνακα 4.1 παρουσιάζονται για επιλεγμένα έτη οι μεταβολές στην παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας ξεκινώντας από το 2013, οπότε κορυφώθηκε η ύφεσή της, έως και το 2023. Το μερίδιο των επιμέρους τομέων εκτιμήθηκε σε σταθερές τιμές. Αρχικά παρατηρούμε ότι στην εγχώρια βιομηχανία (πλην κατασκευών) παρουσιάζεται μια βελτίωση της συμβολής της στην παραγόμενη προστιθέμενη αξία κατά 0,5%, που βασίζεται στην ισχυρή αύξηση της μεταποίησης κατά 2,9%.

Ωστόσο, η διεύρυνση του μεριδίου της μεταποίησης δεν οδήγησε σε κάποιον αξιοσημείωτο μετασχηματισμό της εγχώριας παραγωγικής διάρθρωσης, καθώς αφενός η συμβολή των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία παρέμεινε πρακτικά αμετάβλητη και αφετέρου σημειώθηκε υποχώρηση των βιομηχανικών κλάδων πλην της μεταποίησης (εξόρυξη, δημόσιες ωφέλειες και κατασκευές). Αναλυτικότερα για τον τομέα των υπηρεσιών, η εξαιρετικά οριακή μείωση της σχετικής του συμβολής εκκινεί από τον κλάδο «Εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και εστίαση» κατά 1,0% και ακολουθεί η «Δημόσια διοίκηση και άμυνα, εκπαίδευση, υγεία και κοινωνική μέριμνα» (-0,9%) και η «Διαχείριση ακίνητης περιουσίας» (-0,6%). Οι παραπάνω αρνητικές μεταβολές αντισταθμίστηκαν από την αύξηση στους κλάδους «Επαγγελματικές, επιστημονικές, τεχνικές και διοικητικές δραστηριότητες» (0,8%) και «Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες» (0,7%). Τέλος, όσον αφορά τον κλάδο «Γεωργία, δασοκομία και αλιεία», εμφανίζει μείωση από 4,3% σε 4,1% μετά την κορύφωση της περιόδου 2017-2019.

Πίνακας 4.1: Μεταβολή (%) στην κλαδική διάρθρωση της προστιθέμενης αξίας (2013-2023, σταθερές τιμές 2015)

Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας	2013	2015	2017	2019	2021	2023	Μεταβολή 2013-2023
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	4,3%	4,4%	4,5%	4,6%	4,1%	4,1%	-0,2%
Βιομηχανία (πλην κατασκευών)	14,9%	14,2%	14,6%	14,7%	17,1%	15,4%	0,5%
Μεταποίηση	9,0%	9,4%	9,3%	9,8%	11,8%	11,9%	2,9%
Κατασκευές	2,8%	2,2%	1,7%	1,9%	2,0%	2,3%	-0,4%
Υπηρεσίες	78,2%	79,2%	79,1%	78,8%	76,8%	78,1%	-0,1%
Εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και εστίαση	25,0%	24,8%	25,4%	25,2%	22,9%	24,0%	-1,0%
Ενημέρωση και επικοινωνία	3,3%	2,8%	3,0%	2,8%	3,4%	3,6%	0,2%
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	4,2%	5,0%	5,6%	5,0%	4,9%	4,9%	0,7%
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	17,1%	18,0%	17,5%	17,9%	17,0%	16,5%	-0,6%
Επαγγελματικές, επιστημονικές, τεχνικές και διοικητικές δραστηριότητες	5,3%	4,9%	4,9%	5,3%	5,5%	6,1%	0,8%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, εκπαίδευση, υγεία και κοινωνική μέριμνα	20,1%	20,5%	19,7%	19,0%	19,7%	19,2%	-0,9%
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, οικιακό προσωπικό	3,2%	3,1%	3,2%	3,6%	3,3%	3,8%	0,5%

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Από τον Πίνακα 4.1 προκύπτει λοιπόν μια αναβάθμιση της θέσης της μεταποίησης στην ελληνική οικονομία, και αυτό αναδεικνύεται και στον Πίνακα 4.2, όπου παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή της συμβολής της μεταποίησης στην αύξηση του ΑΕΠ. Όπως φαίνεται, η εγχώρια μεταποίηση, με εξαίρεση το 2016, εμφανίζει μια σταθερά θετική συμβολή στην οικονομική μεγέθυνση, με την υψηλότερη τιμή να σημειώνεται το 2021.

Συγκριτικά με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης και της ΕΕ, η συμβολή της μεταποίησης στην παραγωγή νέων αγαθών στην Ελλάδα εξακολουθεί να υστερεί, καθώς αθροιστικά ο ρυθμός της ήταν 2,35% έναντι 3,12% στην Ευρωζώνη και 3,37% στην ΕΕ. Σε κάθε περίπτωση, το θετικό αυτό πρόσημο συνέβαλε στη βελτίωση της θέσης της εγχώριας μεταποίησης ως ποσοστού του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές) στην κατάταξη μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ, καθώς ανεβαίνει από την 25η θέση το 2013 στην 23η το 2023 (βλ. Διάγραμμα 4.1). Αυτό ανάμεσα στα άλλα είχε και ως αποτέλεσμα τη σύγκλιση του μεριδίου της προστιθέμενης αξίας της μεταποίησης μεταξύ Ελλάδας και Ευρώπης.[74]

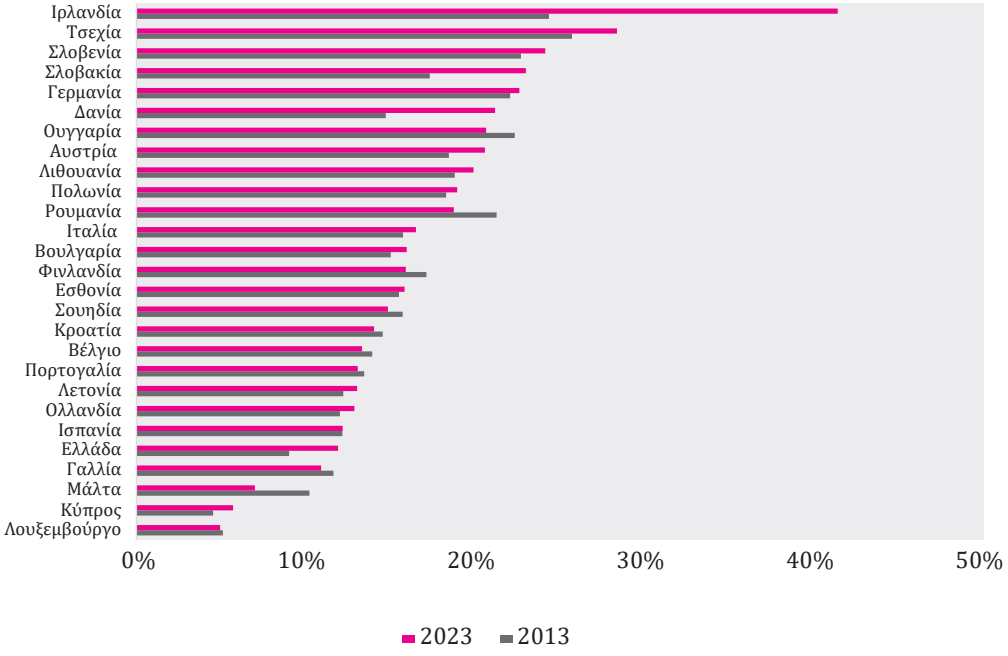
Πίνακας 4.2: Συμβολή της μεταποίησης στον ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (2013-2023)

	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Σύνολο
Ελλάδα	-0,67	0,14	-0,33	0,37	0,47	0,13	0,27	1,23	0,28	0,28	2,35
Ευρωζώνη	-0,07	0,58	0,38	0,57	0,29	0,06	-1,03	1,57	0,45	-0,15	3,12
ΕΕ	-0,11	0,62	0,40	0,61	0,33	0,11	-1,05	1,50	0,58	-0,14	3,37

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

74. Το 2013 το μερίδιο της μεταποίησης στην ΕΕ ήταν 16,4% και αυξήθηκε στο 17,4% το 2023, δηλαδή μια αύξηση της τάξης του 1,0% όταν η αντίστοιχη αύξηση της Ελλάδας ήταν 2,9% (βλ. Πίνακα 4.1)

Διάγραμμα 4.1: Συμβολή της μεταποίησης στον ετήσιο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (2013 και 2023, %)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Όσον αφορά τις επιδόσεις των επιμέρους κλάδων της μεταποίησης σε σύνολο 19, οι 15 εμφανίζουν αύξηση στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας έναντι 4 που υποχωρούν. Πιο αναλυτικά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.3, ο κλάδος που συνέβαλε περισσότερο από κάθε άλλον, και με διαφορά, στον ρυθμό επέκτασης της μεταποίησης, ήταν η «Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου» σημειώνοντας αλματώδη αύξηση κατά 837,5% και ακολουθούν οι κλάδοι «Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων» (94,0%) και «Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων» (79,6%).[75]

75. *Οι κλάδοι που εμφανίζουν μείωση στην παραγωγή κατά φθίνουσα σειρά είναι η «Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, ρυμουλκούμενων και ημιρυμουλκούμενων οχημάτων» (-8,2%), η «Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού» (-15,3%), η «Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, ειδών ένδυσης και δερμάτινων προϊόντων» (-23,8%) και η «Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού» (-67,9%).*

Πίνακας 4.3: Οι πέντε κλάδοι της μεταποίησης με τη μεγαλύτερη επέκταση ως προς την παραγωγή προστιθέμενης αξίας (2013-2022, σε σταθερές τιμές 2015)

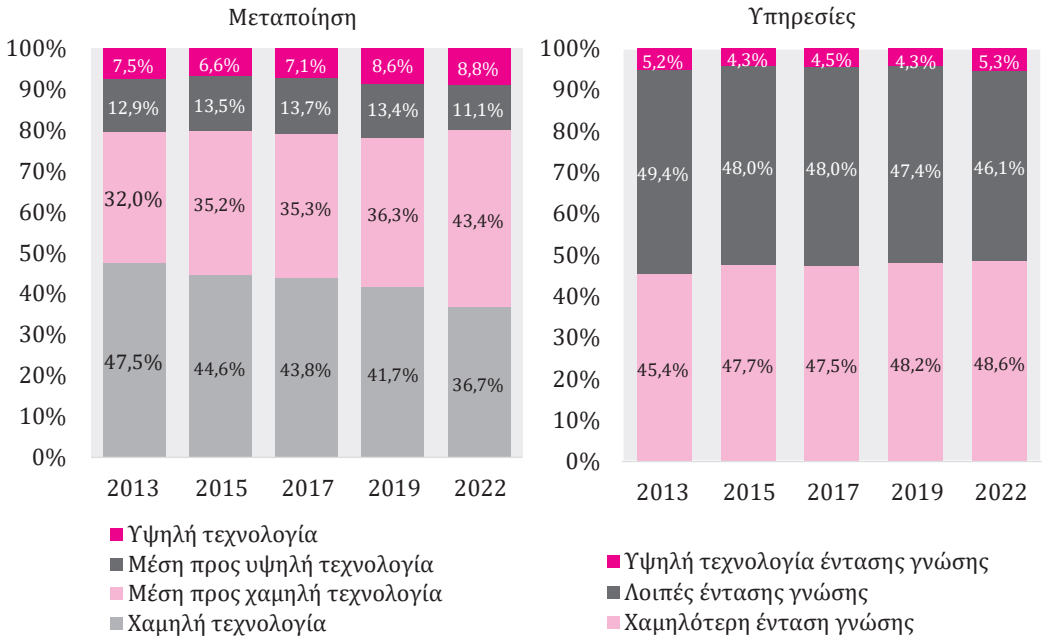
Κλάδος	Μεταβολή 2013-2022
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου	837,5%
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων	94,0%
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων	79,6%
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού	52,5%
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	48,1%

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η έως τώρα ανάλυσή μας επικεντρώθηκε στις διαρθρωτικές μεταβολές της ελληνικής οικονομίας την τελευταία δεκαετία. Εξίσου σημαντικό ζήτημα είναι το εάν εμφανίζονται ενδείξεις αναβάθμισης της τεχνολογικής φυσιογνωμίας του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος, που συνιστά κρίσιμη συνθήκη προκειμένου η ελληνική οικονομία να βρεθεί σε διατηρήσιμους ρυθμούς μεγέθυνσης και να βελτιώσει την ανθεκτικότητά της σε εξωγενείς διαταραχές προσφοράς. Ειδικότερα, η ανάλυση επικεντρώνεται στους τεχνολογικούς μετασχηματισμούς που υπέστησαν οι δύο πιο σημαντικοί τομείς της οικονομίας: η μεταποίηση και οι υπηρεσίες.[76] Ξεκινώντας από τη μεταποίηση στο αριστερό μέρος του Διαγράμματος 4.2, επιβεβαιώνεται το χαμηλό τεχνολογικό επίπεδο του τομέα, ήδη πριν από την κρίση, καθώς οι κλάδοι χαμηλής και μέσης προς χαμηλή τεχνολογία συμβάλλουν στο 79,5% της συνολικής παραγωγής της μεταποίησης. Το ποσοστό αυτό αυξάνεται ελαφρώς τα επόμενη έτη προσεγγίζοντας το 80,1% το 2022, ενώ για το ίδιο έτος οι κλάδοι μέσης προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας αναλογούν στο 19,9% (από 20,4% το 2013). Παρατηρούμε επίσης ότι η σχετική και η απόλυτη αύξηση του συνολικού προϊόντος της μεταποίησης αποδίδεται στην ανάπτυξη των κλάδων μέσης προς χαμηλή τεχνολογία, οι οποίοι έχουν πλέον το μεγαλύτερο μερίδιο στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία έναντι των μεταποιητικών κλάδων χαμηλής τεχνολογίας το 2013. Επιπλέον, σημειώνεται μια αύξηση της συμμετοχής των κλάδων υψηλής τεχνολογίας κατά 1,3%, η οποία όμως αντισταθμίζεται από την ταυτόχρονη μείωση της συμμετοχής των κλάδων μέσης προς υψηλή τεχνολογία κατά 1,8%.

76. *Αναλυτικά η κατάταξη των κλάδων της μεταποίησης ανά τεχνολογικό επίπεδο και των υπηρεσιών ανά ένταση γνώσης βρίσκεται στο Παράρτημα.*

Διάγραμμα 4.2: Κατανομή της προστιθέμενης αξίας στους κλάδους της μεταποίησης και των υπηρεσιών ως προς το τεχνολογικό επίπεδο και το επίπεδο γνώσεων (2013-2022, σταθερές τιμές 2015)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

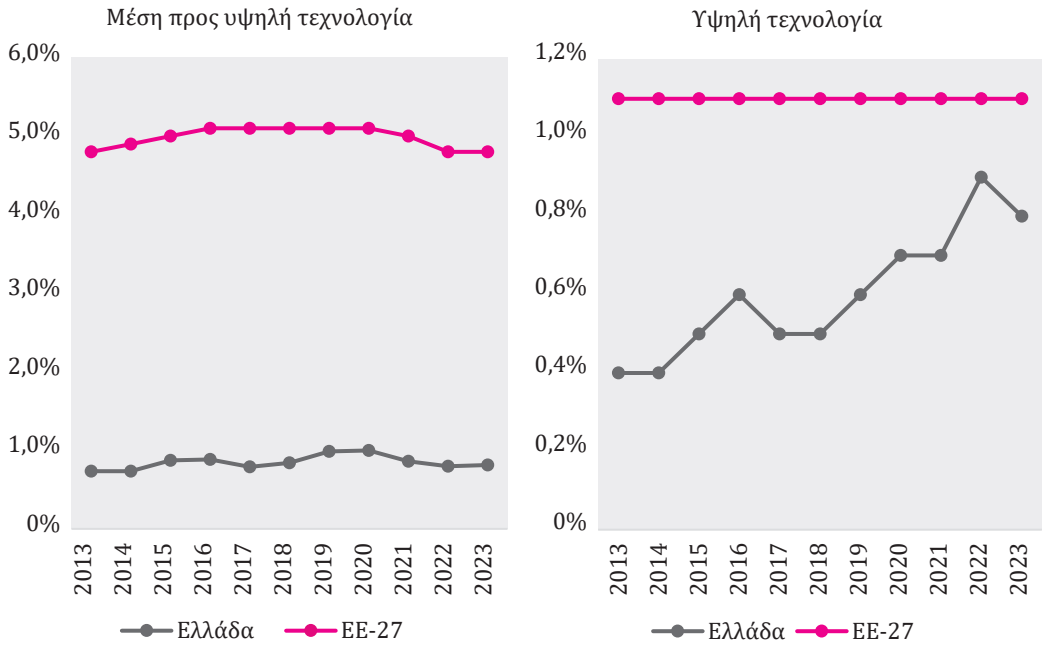
Στον τομέα των υπηρεσιών το κριτήριο διάκρισης ως προς το τεχνολογικό επίπεδο είναι η ένταση γνώσης, καθώς ο βασικός παραγωγικός συντελεστής που εισέρχεται στην παραγωγή του τομέα είναι η ανθρώπινη εργασία. Όπως μπορούμε να δούμε στο δεξιό μέρος του Διαγράμματος 4.2, το μεγαλύτερο ποσοστό υπηρεσιών είναι έντασης γνώσης, το οποίο όμως κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας υποχωρεί, από 54,6% το 2013 σε 51,4% το 2022. Παρατηρούμε επίσης ότι ο τομέας των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητος στη διάρκεια του χρόνου, με την όποια ανάκαμψη να λαμβάνει χώρα κατά τα έτη 2019-2022, δηλαδή κατά την έκτακτη συγκυρία των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας, η οποία επιτάχυνε τη χρήση ψηφιακών μέσων για την επικοινωνία και την ψυχαγωγία. Από την άλλη πλευρά, οι κλάδοι των υπηρεσιών που είναι χαμηλότερης έντασης γνώσης εμφανίζουν αύξηση κατά 3,2%, η οποία αποδίδεται στη διευρυμένη σημασία κλάδων που σχετίζονται με δραστηριότητες όπως το χονδρικό εμπόριο, τα καταλύματα και η εστίαση.

Συνυπολογίζοντας τις εξελίξεις στους δύο τομείς, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι συντελείται κάποιος τεχνολογικός μετασχηματισμός της οικονομίας που

δημιουργεί συνθήκες μετάβασης σε ένα νέο παραγωγικό υπόδειγμα. Επιπλέον, η τεχνολογική στασιμότητα της τελευταίας δεκαετίας είχε επίδραση και στην ποιότητα της εργασίας. Με ορισμένες εξαιρέσεις, υπάρχει αδυναμία προσέλκυσης εργατικού δυναμικού σε κλάδους υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης. Στο αριστερό μέρος του Διαγράμματος 4.3 παρατηρούμε ότι ο λόγος της εγχώριας απασχόλησης στους κλάδους μέσης προς υψηλή τεχνολογία ως προς το σύνολο δεν υπερβαίνει το 1%, όταν στην ΕΕ το ίδιο ποσοστό κυμαίνεται σε πενταπλάσια επίπεδα. Αυτό υποδεικνύει πως ο συγκεκριμένος τομέας στην Ελλάδα δεν δημιουργεί αρκετές θέσεις εργασίας που απαιτούν εργατικό δυναμικό με υψηλό επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων. Μάλιστα, λαμβάνοντας υπόψη και τη μείωση στο σχετικό μερίδιο της σταθερής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, φαίνεται πως ο συγκεκριμένος τομέας χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα και από χαμηλή παραγωγικότητα εξαιτίας της αποεπένδυσης που έλαβε χώρα την προηγούμενη δεκαετία, η οποία ανάμεσα στα άλλα συνδέεται και με την αδυναμία δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας (βλ. Πίνακα 4.4).

Διαφορετική είναι η εικόνα στους κλάδους της μεταποίησης υψηλής τεχνολογίας. Στο δεξιό μέρος του Διαγράμματος 4.3 παρατηρούμε μια ισχυρή τάση σύγκλισης με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Αυτό υποδεικνύει πως οι κλάδοι υψηλής τεχνολογίας στην Ελλάδα προσελκύουν περισσότερο εργατικό δυναμικό από τους αντίστοιχους κλάδους μέσης προς υψηλή τεχνολογία, παρόλο που οι δεύτεροι αθροιστικά έχουν μεγαλύτερη συμβολή στην παραγωγή. Η εξέλιξη αυτή, εάν αξιολογηθεί μεμονωμένα, φαίνεται θετική. Όμως, στην περίπτωση που αξιολογηθεί υπό το πρίσμα συνολικά της τεχνολογικής διάρθρωσης της εγχώριας μεταποίησης καταδεικνύει ένα κατακερματισμένο χώρο παραγωγής όπου οι δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας είναι μια νησίδα σε μια θάλασσα παραγωγής προϊόντων χαμηλού και μέσου προς χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου.

Διάγραμμα 4.3: Ποσοστιαία απασχόληση στους κλάδους της μεταποίησης μέσης προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2022)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

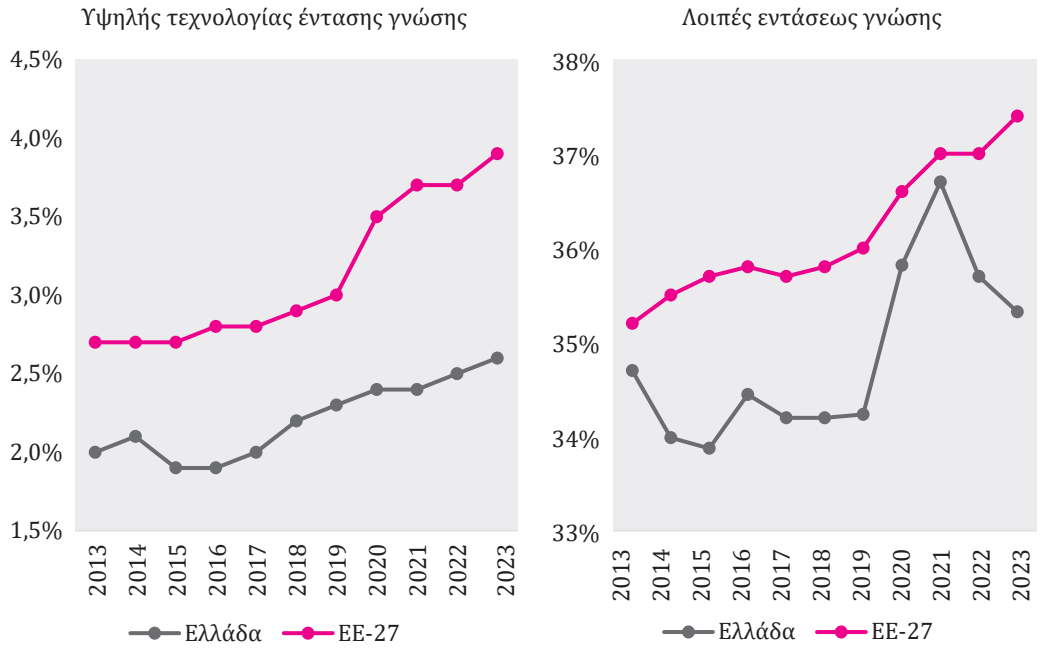
Συμπερασματικά, μια βιώσιμη βιομηχανική στρατηγική θα πρέπει να στοχεύει στην περαιτέρω ανάπτυξη των κλάδων μέσης προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας, η οποία θα λειτουργήσει ως βάση τεχνολογικού μετασχηματισμού και παραγωγικής αναδιάρθρωσης της οικονομίας. Μια τέτοια εξέλιξη θα δημιουργήσει συνθήκες αναβάθμισης της ποιότητας της εργασίας και αναδιάρθρωσης του εξωτερικού εμπορίου με θετικές επιδράσεις στην πολυπλοκότητα και στην ανθεκτικότητα της οικονομίας.

Στο Διάγραμμα 4.4 παρουσιάζεται αντίστοιχα η κατανομή της απασχόλησης στους κλάδους των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης και στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης. Στο αριστερό μέρος του διαγράμματος παρατηρούμε στην Ελλάδα μια τάση ανάκαμψης του ποσοστού απασχόλησης στους κλάδους των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης, η οποία ερμηνεύει και την αύξηση του σχετικού μεριδίου προϊόντος στο Διάγραμμα 4.2. Ωστόσο, συγκριτικά με την ΕΕ, ο ρυθμός αύξησης είναι μικρότερος, με αποτέλεσμα τη διεύρυνση της απόκλισης από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο από 0,7% το 2013 σε 1,3% το 2023. Αυτό δείχνει την αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να ακολουθήσει την Ευρώπη στην

ψηφιοποίηση και στην καινοτομία, με αρνητικές συνέπειες συνολικά στο τεχνολογικό πρότυπο του εγχώριου παραγωγικού συστήματος.

Όσον αφορά την απασχόληση στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης, εμφανίζεται επίσης μια αύξηση της συμμετοχής στο σύνολο από 34,7% το 2013 στο 36,7% το 2021 για να αποκλιμακωθεί στο 35,3% το 2023. Λαμβάνοντας όμως υπόψη και τη μείωση στο σχετικό μερίδιο της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, την οποία είδαμε στο Διάγραμμα 4.2, φαίνεται πως ο συγκεκριμένος τομέας, όπως και εκείνος της μέσης προς υψηλή τεχνολογία, χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα, η οποία συνδέεται συνολικά με την τεχνολογική υστέρηση του τριτογενούς τομέα, ιδίως στο κομμάτι της ψηφιοποίησης.

Διάγραμμα 4.4: Ποσοστιαία απασχόληση στους κλάδους των υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης και στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2022)

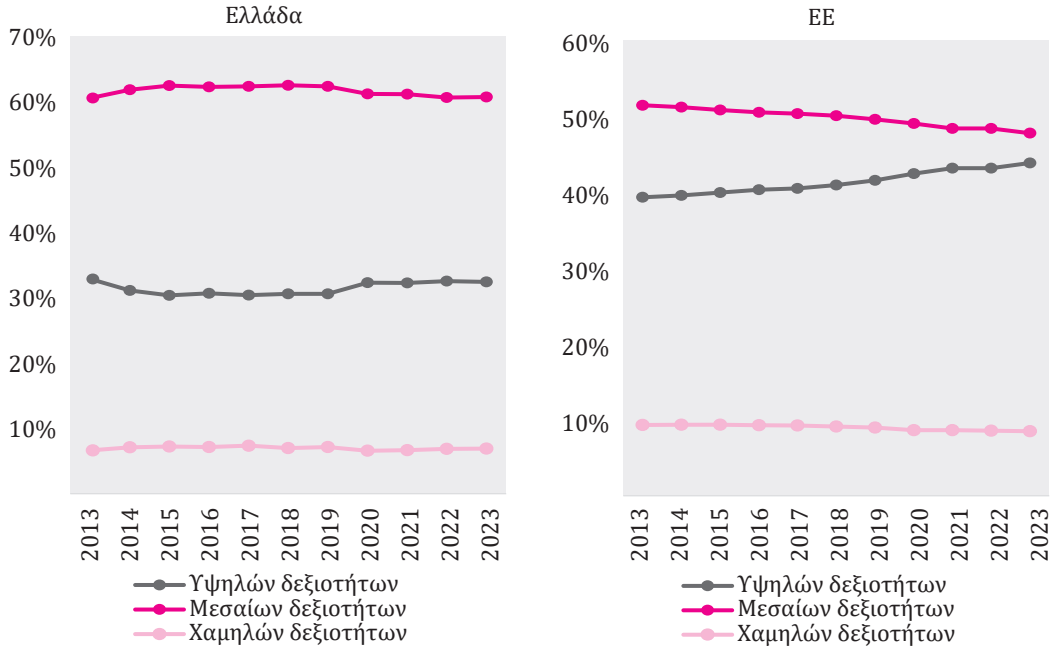

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Η τεχνολογική επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας την τελευταία δεκαετία ανάγεται σε καθοριστικό παράγοντα για την απασχόληση σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων επιδεινώνοντας την κάθετη αναντιστοιχία δεξιοτήτων,

καθώς την ίδια περίοδο αυξήθηκε και ο αριθμός των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.[77] Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 4.5 παρατηρούμε ότι από το 2013 εμφανίζεται μια σταθερότητα στην κατανομή της απασχόλησης στα τρία επίπεδα δεξιοτήτων.[78] Όσον αφορά ειδικά την απασχόληση σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων, προκύπτει μείωση και στασιμότητα έως το 2019. Στη συνέχεια, η τάση αυτή αντιστρέφεται, ώστε το 58% της αυξανόμενης απασχόλησης να αφορά επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων προσεγγίζοντας εκ νέου το επίπεδο του 2013.

Διάγραμμα 4.5: Ποσοστιαία απασχόληση σε επαγγέλματα ως προς το επίπεδο δεξιοτήτων σε Ελλάδα και ΕΕ (2013-2023)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ και Eurostat – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρ' όλες τις θετικές ενδείξεις των τελευταίων ετών, πρόκειται συνολικά για μια χαμένη δεκαετία ως προς τη δημιουργία ποιοτικότερων θέσεων απασχόλησης, καθώς, όπως φαίνεται στο δεξιό μέρος του Διαγράμματος 4.5, η ΕΕ από το 2013 έως και το 2023 εμφανίζει αύξηση του ποσοστού απασχόλησης σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων κατά 4,5%, σε βάρος των επαγγελμάτων μεσαίων και χαμηλών δεξιοτήτων. Το αποτέλεσμα είναι η διεύρυνση της απόκλισης μεταξύ Ελλάδας

77. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).

78. Η ταξινόμηση των ομάδων επαγγελμάτων ως προς το επίπεδο των δεξιοτήτων βασίζεται σε εκείνη του ILO.

και ΕΕ ως προς το ποσοστό απασχόλησης σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων από 6,5% το 2013 σε 11,4% το 2023, ενώ οι προβλέψεις έως το 2035 δεν δείχνουν κάποια σύγκλιση.[79]

Από τις μεταβολές στην κατανομή των θέσεων που αντιστοιχούν σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων φαίνεται πως ευνοείται περισσότερο ο τομέας της μεταποίησης υψηλής τεχνολογίας, με ισχυρή αύξηση κατά 10,9%, ενισχύοντας περαιτέρω την εικόνα δυναμικής του εν λόγω τομέα (Πίνακας 4.4). Ακολουθούν με διαφορά ο τομέας της εξόρυξης (3,5%) και της μεταποίησης χαμηλής τεχνολογίας (2,6%). Από την άλλη πλευρά, η ισχυρότερη μείωση εμφανίζεται στις χαμηλότερης έντασης γνώσης υπηρεσίες (-4,5%) με ταυτόχρονη αύξηση των επαγγελμάτων μεσαίου επίπεδου δεξιοτήτων, μεταβολή που φαίνεται πως έρχεται σε αντιστοιχία με τις τεχνολογικές και γνωσιακές ανάγκες του τομέα. Δεν ισχύει όμως το ίδιο με τον τομέα της μεταποίησης μέσης προς υψηλή τεχνολογία (-4,4%), ο οποίος αδυνατεί όχι μόνο να προσελκύσει εργαζομένους (βλ. Διάγραμμα 4.3), αλλά και να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης υψηλών δεξιοτήτων. Επίσης προβληματική είναι η αναδιάρθρωση των θέσεων απασχόλησης στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης, όπου εμφανίζεται μείωση σε επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων (-0,9%), η οποία σε συνδυασμό με την αύξηση της απασχόλησης εργαζομένων στον τομέα με υψηλά προσόντα[80] επιτείνει το πρόβλημα της κάθετης αναντιστοιχίας δεξιοτήτων.

79. *Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).*

80. *Υψηλό επίπεδο τυπικών προσόντων θεωρείται πως κατέχουν οι εργαζόμενοι που έχουν τουλάχιστον ολοκληρώσει την πρώτη βαθμίδα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που οδηγεί στη λήψη πτυχίου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, το ποσοστό εργαζομένων με υψηλά προσόντα στις λοιπές υπηρεσίες έντασης γνώσης αυξάνεται από 66% το 2013 σε 68,7% το 2022.*

Πίνακας 4.4: Ποσοστιαία απασχόληση σε επαγγέλματα στην Ελλάδα ανά επίπεδο δεξιοτήτων και παραγωγικό-τεχνολογικό τομέα (2013-2023)

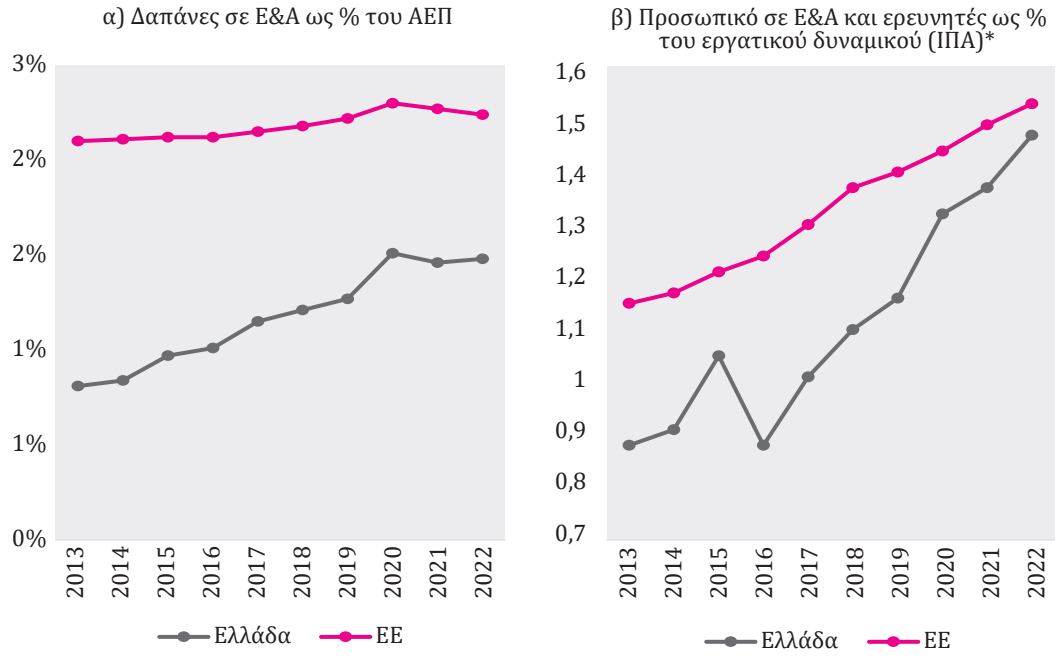
	2013			2023			Διαφορά Υψηλό 2013-2022
	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	Χαμηλό	Μεσαίο	Υψηλό	
Αγροτικός τομέας	4,9%	94,6%	0,5%	7,8%	91,5%	0,7%	0,2%
Εξόρυξη	7,7%	74,9%	17,4%	9,6%	69,5%	20,9%	3,5%
Μεταποίηση χαμηλής τεχνολογίας	6,9%	77,1%	16,0%	9,0%	72,5%	18,6%	2,6%
Μεταποίηση χαμηλής προς μέση τεχνολογία	8,0%	74,9%	17,1%	13,0%	68,1%	18,8%	1,7%
Μεταποίηση μέσης προς υψηλή τεχνολογία	7,8%	61,3%	30,8%	13,0%	60,6%	26,4%	-4,4%
Μεταποίηση υψηλής τεχνολογίας	7,8%	44,5%	47,8%	6,2%	35,1%	58,7%	10,9%
Δημόσιες ωφέλειες	25,7%	49,3%	25,0%	25,7%	50,8%	23,5%	-1,5%
Κατασκευές	3,6%	82,8%	13,6%	5,8%	84,9%	9,4%	-4,2%
Χαμηλότερης έντασης γνώσης υπηρεσίες	10,4%	72,7%	16,9%	8,5%	79,1%	12,4%	-4,5%
Υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης υπηρεσίες	0,8%	34,8%	64,4%	1,1%	33,6%	65,4%	0,9%
Λοιπές έντασης γνώσης υπηρεσίες	3,3%	28,8%	67,9%	3,5%	29,5%	67,0%	-0,9%
Σύνολο	6,6%	60,5%	32,8%	6,9%	60,6%	32,5%	-0,3%

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ – Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Τέλος, προβληματίζει ο αναιμικός ρυθμός δημιουργίας θέσεων απασχόλησης υψηλών δεξιοτήτων που εμφανίζει ο εγχώριος τομέας υπηρεσιών υψηλής τεχνολογίας και έντασης γνώσης (0,9%). Ο τομέας αυτός σχετίζεται ιδιαιτέρως με την ψηφιακή οικονομία και την παραγωγή καινοτομίας, δηλαδή με δραστηριότητες που ασκούν ισχυρές μετασχηματιστικές επιδράσεις συνολικά στο τεχνοοικονομικό υπόδειγμα, ενώ συνιστούν και πόλο έλξης εργαζομένων με υψηλά προσόντα. Από αυτή την άποψη, η αδυναμία δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας, που κατά κανόνα είναι υψηλά αμειβόμενες, συνδέεται με τον βραδύ ψηφιακό μετασχηματισμό της χώρας και τον χαμηλό προσανατολισμό στη δημιουργία γνώσης και καινοτομίας. Στο Διάγραμμα 4.6 παρατηρούμε ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να

εμφανίζει σημαντική απόκλιση απέναντι στην ΕΕ ως προς το ποσοστό των δαπανών σε Ε&Α στο ΑΕΠ (0,76%), ενώ καλύτερη εικόνα παρουσιάζει ως προς τη συμμετοχή του προσωπικού σε Ε&Α και ερευνητές στο εργατικό δυναμικό της χώρας (-0,06%).

Διάγραμμα 4.6: Επιδόσεις της Ελλάδας και της ΕΕ σε δαπάνες και απασχόληση στον τομέα της Ε&Α (2013-2022)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

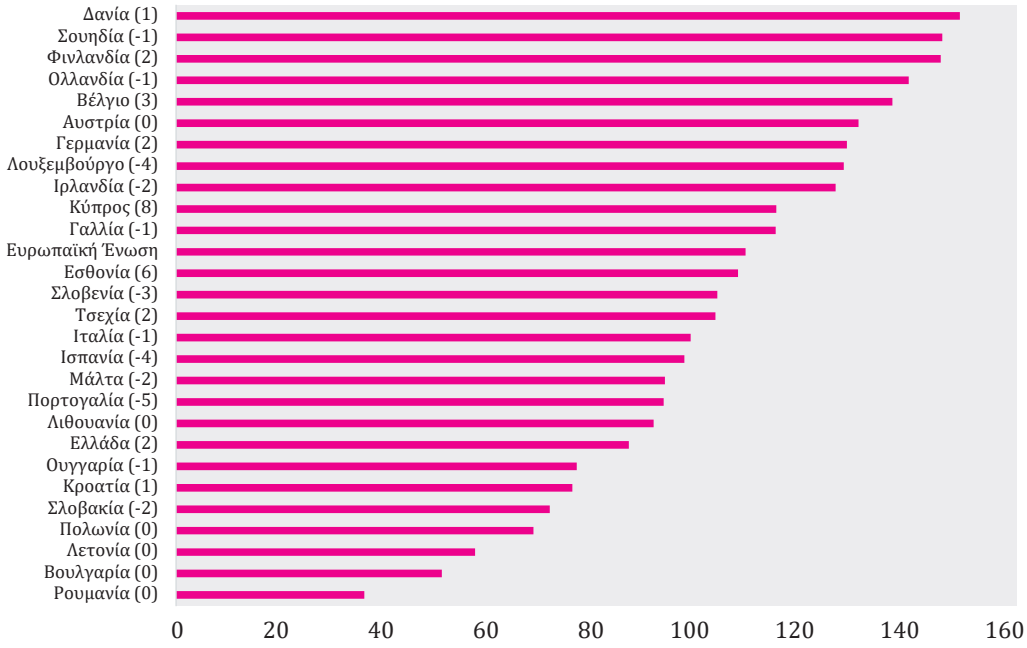
** Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης*

Η απόκλιση της Ελλάδας σε δαπάνες Ε&Α και λιγότερο σε προσωπικό που απασχολείται στον τομέα της έρευνας έχει ως αποτέλεσμα η χώρα να εμφανίζει ένα ατελές ερευνητικό οικοσύστημα. Αυτό γίνεται πιο εμφανές στο Διάγραμμα 4.7, όπου παρουσιάζεται η κατάταξη των κρατών-μελών της ΕΕ στον Ευρωπαϊκό Πίνακα Επιδόσεων Καινοτομίας (European Innovation Scoreboard)[81] για το 2023, ενώ στην παρένθεση δίπλα από τις χώρες υποδεικνύεται η αλλαγή στην κατά-

81. *Ο Ευρωπαϊκός Πίνακας Επιδόσεων Καινοτομίας συνθέτει διάφορους δείκτες σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, που μετρούν επιδόσεις και χαρακτηριστικά σε σχέση με το ανθρώπινο δυναμικό, την ελκυστικότητα των συστημάτων έρευνας, τη χρηματοδότηση, τη θεσμική υποστήριξη και τις εταιρικές επενδύσεις για καινοτομία, ψηφιοποίηση και περιβαλλοντική βιωσιμότητα κ.ά.*

ταξη συγκριτικά με το 2016 (τότε υπάρχουν τα πρώτα διαθέσιμα στοιχεία). Η Ελλάδα βρίσκεται χαμηλά στην κατάταξη και πιο συγκεκριμένα στην 21η θέση μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ. Όμως, αξίζει να σημειωθεί η άνοδος κατά δύο θέσεις συγκριτικά με το 2016, η οποία ανάμεσα στα άλλα μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση του ποσοστού των δαπανών και των απασχολουμένων στον τομέα της Ε&Α (βλ. Διάγραμμα 4.6), που επέφερε τη μείωση της απόστασης από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ιδίως όσον αφορά τη διάσταση του εργατικού δυναμικού.[82]

Διάγραμμα 4.7: Δείκτης Καινοτομίας στα κράτη-μέλη της ΕΕ (ΕΕ=100, 2023)

***Πηγή*:** European Commission (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ενδείξεις ως προς τον μελλοντικό τεχνολογικό και παραγωγικό προσανατολισμό μιας οικονομίας δίνουν οι μεταβολές στην κλαδική διάρθρωση των επενδύσεων. Στον Πίνακα 4.5 παρουσιάζεται η εξέλιξη της αξίας του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές για την περίοδο 2013-2023 (σε παρένθεση οι ποσοστιαίες μεταβολές στα ενδιάμεσα έτη). Από τα μέσα της προηγούμενης δεκα-

82. *Το 2013 η Ελλάδα μεταξύ των 27 κρατών-μελών της ΕΕ βρισκόταν στην 21η θέση ως προς το ποσοστό των δαπανών σε Ε&Α για να ανέλθει στη 13η θέση το 2022. Αντίστοιχα, το προσωπικό σε Ε&Α και ερευνητές ως ποσοστό στο συνολικό εργατικό δυναμικό ανήλθε από τη 16η θέση το 2013 στη 14η θέση το 2022.*

ετίας εμφανίζεται μια σαφής τάση ανάκαμψης των ακαθάριστων επενδύσεων κατά 42,3% μετά την ισχυρή αποεπένδυση και την επακόλουθη καταστροφή κεφαλαίου που σημειώθηκαν στην ελληνική οικονομία εξαιτίας των πολιτικών λιτότητας. Ειδικότερα, η μεγαλύτερη αύξηση επενδύσεων σημειώνεται στον «Εξοπλισμό μεταφορών» κατά 146,8% και ακολουθούν τα «Λοιπά μηχανήματα και εξοπλισμός και οπλικά συστήματα» κατά 132% και ο «Εξοπλισμός τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών» κατά 124,6%. Από την άλλη πλευρά, αρνητική μεταβολή παρουσιάζουν οι επενδύσεις σε «Κατοικίες» κατά 3,8% και ακολουθούν οι επενδύσεις σε «Λοιπές κατασκευές» με οριακή αρνητική μεταβολή της τάξης του 1,6%.

Η παραπάνω σύνθεση των επενδυτικών δαπανών αξιολογείται ως θετική, καθώς από τον Πίνακα 4.5 προκύπτει πως η αύξηση στις επενδύσεις γίνεται σε κεφαλαιουχικά αγαθά που μπορούν να επεκτείνουν την παραγωγική δυναμικότητα της ελληνικής οικονομίας και να ενισχύσουν τη βιωσιμότητα του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος. Την ίδια στιγμή όμως ως αρνητική αξιολογείται η μείωση των επενδύσεων που αφορούν τον «Εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών» κατά την περίοδο 2021-2023. Παρ' όλη τη σημαντική άνοδο που εμφάνισε τα προηγούμενα έτη και ιδίως την περίοδο της πανδημίας με αύξηση 45,6% (2019-2021), η Ελλάδα βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις στον ψηφιακό μετασχηματισμό του παραγωγικού συστήματος και στην απασχόληση σε ειδικούς τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας.[83] Το τελευταίο απαιτεί εντατικοποίηση της επενδυτικής προσπάθειας σε εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών, προκειμένου η χώρα να μην υποχωρήσει περαιτέρω τεχνολογικά. Παρομοίως, τα τελευταία χρόνια σημειώνεται κάμψη των επενδύσεων σε «Προϊόντα πνευματικής ιδιοκτησίας» διακόπτοντας έτσι τη μέτρια αύξηση των προηγούμενων ετών. Αυτό υποδεικνύει πως, παρ' όλες τις θετικές ενδείξεις στον τομέα της έρευνας, οι εγχώριες επιχειρήσεις διατηρούν έναν μη ισχυρό προσανατολισμό στη δημιουργία καινοτόμων προϊόντων και παραγωγικών διαδικασιών, γεγονός το οποίο όμως απορρέει και από τη σχετικά καθυστερημένη τεχνολογική φυσιογνωμία του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος.

83. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).

Πίνακας 4.5: Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανά τύπο κεφαλαιουχικού αγαθού (2013-2023, σταθερές τιμές 2015)

Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας	2013	2015	2017	2019	2021	2023	Μεταβολή 2013-2023
Σύνολο	19.589	18.995 (-3,0%)	21.081 (11,0%)	19.723 (-6,4%)	23.997 (21,7%)	27.878 (16,2%)	42,3%
Κατοικίες	3.938	1.365 (-65,4%)	1.123 (-17,7%)	1.548 (37,9%)	2.347 (51,6%)	3.788 (61,4%)	-3,8%
Λοιπές κατασκευές	6.965	6.527 (-6,3%)	7.659 (17,3%)	5.130 (-33,0%)	5.686 (10,8%)	6.851 (20,5%)	-1,6%
Εξοπλισμός μεταφορών	1.064	1.716 (61,2%)	1.895 (10,4%)	2.017 (6,4%)	1.679 (-16,7%)	2.627 (56,5%)	146,8%
Εξοπλισμός τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών	1.271	1.595 (25,6%)	1.782 (11,7%)	1.997 (12,1%)	2.908 (45,6%)	2.854 (-1,9%)	124,6%
Λοιπά μηχανήματα και εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	3.026	4.514 (49,1%)	4.974 (10,2%)	4.816 (-3,2%)	6.527 (35,5%)	7.022 (7,6%)	132,0%
Καλλιεργούμενοι βιολογικοί πόροι	116	72 (-38,2%)	76 (5,8%)	83 (8,8%)	39 (-52,4%)	35 (-9,9%)	-69,5%
Προϊόντα πνευματικής ιδιοκτησίας	3.048	3.206 (5,2%)	3.541 (10,4%)	4.048 (14,3%)	4.714 (16,5%)	4.608 (-2,3%)	51,2%

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρόλο που κατά την τελευταία δεκαετία σημειώνονται κάποιες θετικές ενδείξεις όσον αφορά την προοπτική του εγχώριου παραγωγικού συστήματος, όπως η βελτίωση δράσεων έρευνας και ανάπτυξης, η αύξηση των επενδύσεων σε κεφαλαιουχικά αγαθά κ.ά., δεν φαίνεται να επαρκούν για την ανάκαμψη της παραγωγικότητας, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.6.[84] Ειδικότερα, η εγχώρια παραγωγικότητα την περίοδο 2013-2023 αυξάνεται μόλις 0,1 ή διαφορετικά 10 λεπτά ανά ώρα εργασίας (σε σταθερές τιμές 2015), όταν στην ΕΕ (βλ. τιμές στις παρενθέσεις του Πίνακα 4.6) η ίδια αύξηση είναι πολλαπλάσια, καθώς εκτιμάται στα 2,6 ευρώ ανά εργατοώρα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω απόκλιση

84. Ο λόγος για τον οποίο δεν συμπεριλαμβάνεται ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας είναι ότι η προστιθέμενη αξία του αποτελείται κυρίως από τα (τεκμαρτά και μη τεκμαρτά) ενοίκια, η οποία όμως συνιστά πρόσοδο από την εκμετάλλευση περιουσίας παρά αποτέλεσμα παραγωγικής δραστηριότητας στην οποία να υπεισέρχεται και ο συντελεστής «εργασία», όπως συμβαίνει σε άλλους κλάδους. Να σημειωθεί ότι την ίδια πρακτική ακολουθεί και ο ΟΟΣΑ.

της παραγωγικότητας από το 48,1% του ευρωπαϊκού μέσου όρου στο 44,6%. Η μείωση αυτή, ανάμεσα στα άλλα, ερμηνεύει και την προτελευταία θέση της Ελλάδας στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ των χωρών της ΕΕ (Eurostat, 2024). Η σταθερότητα στην παραγωγικότητα αποδίδεται κατά μείζονα λόγο στις υπηρεσίες, οι οποίες λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη συμβολή τους στην παραγωγική διάρθρωση εμφανίζουν οριακή πτώση κατά 0,2. Ως προς τους επιμέρους κλάδους των υπηρεσιών προβληματική είναι η εικόνα στον κλάδο «Ενημέρωση και επικοινωνία», ο οποίος είναι συνυφασμένος με την ψηφιακή οικονομία. Όπως φαίνεται, η παραγωγικότητα στον κλάδο μειώνεται κατά 0,5 ευρώ ανά ώρα, όταν στην ΕΕ αυξάνεται κατά 12 ευρώ ανά ώρα. Το αποτέλεσμα είναι η ακόμα μεγαλύτερη διεύρυνση της απόκλισης μεταξύ ΕΕ και Ελλάδας, η οποία υπερβαίνει τις 10 ποσοστιαίες μονάδες και πιο συγκεκριμένα από το 53,9% στο 43,1%. Η δυσμενής αυτή εξέλιξη ερμηνεύει το μεγάλο ψηφιακό χάσμα της Ελλάδας και την αδυναμία της ψηφιακής οικονομίας της να απορροφήσει σχετικό εργατικό δυναμικό, όπως αναδείχτηκε στην περσινή Έκθεση του Ινστιτούτου.[85]

Αναφορικά με άλλους κλάδους, αξιοσημείωτη είναι η ιδιαίτερα αρνητική απόδοση των κατασκευών, η οποία μπορεί να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα της μείωσης των επενδύσεων που κατευθύνονται στον κλάδο και των βαθιά αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης, που οδήγησε στην απαξίωση του παραγωγικού και του ανθρώπινου κεφαλαίου του τομέα. Από την άλλη πλευρά, εμφανίζεται μια σημαντική αύξηση στην παραγωγικότητα της μεταποίησης κατά 5,2 ευρώ ανά ώρα, η οποία αντισταθμίζει τη μείωση στην παραγωγικότητα των υπόλοιπων κλάδων της βιομηχανίας (πλην κατασκευών). Από τους κλάδους των υπηρεσιών ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή των «Χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων» (11 ευρώ ανά ώρα) και ακολουθούν οι κλάδοι «Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, οικιακό προσωπικό» (2,3 ευρώ ανά ώρα) και «Επαγγελματικές, επιστημονικές, τεχνικές και διοικητικές δραστηριότητες» (1,9 ευρώ ανά ώρα). Τέλος, θετική αν και περιορισμένη, είναι η συμβολή του αγροτικού τομέα (0,8) στην αύξηση της παραγωγικότητας.

85. Βλ. ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023).

Πίνακας 4.6: Η παραγωγικότητα σε βασικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας και της ΕΕ* (2013-2023)

	2013	2015	2017	2019	2021	2023	Μεταβολή 2013-2023
Σύνολο οικονομίας	14,3 (29,7)	14,5 (30,3)	14,3 (31,1)	13,9 (31,6)	14,3 (32,1)	14,4 (32,3)	0,1 (2,6)
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	5,0 (9,0)	5,9 (9,9)	5,9 (10,4)	6,9 (11,0)	5,7 (11,1)	5,8 (11,2)	0,8 (2,2)
Βιομηχανία (πλην κατασκευών)	28,0 (38,8)	27,7 (40,7)	27,4 (42,1)	27,0 (42,7)	30,7 (44,9)	27,5 (44,7)	-0,5 (5,9)
Μεταποίηση	20,1 (35,7)	22,2 (38,1)	21,2 (39,4)	21,0 (40,0)	24,8 (42,6)	25,3 (43,5)	5,2 (7,9)
Κατασκευές	11,7 (24,3)	9,9 (24,8)	7,1 (25,1)	8,1 (24,4)	8,4 (23,1)	8,7 22,9	-3,0 (-1,4)
Υπηρεσίες	14,6 (30,0)	14,7 (30,2)	14,5 (30,7)	13,6 (31,3)	14,0 (31,8)	14,5 (32,0)	-0,2 (2,1)
Εμπόριο, μεταφορές, καταλύματα και εστίαση	12,2 (24,9)	12,3 (25,5)	11,8 (26,1)	10,8 (26,6)	10,8 (27,0)	11,3 (27,0)	-0,9 (2,1)
Ενημέρωση και επικοινωνία	28,8 (53,4)	24,9 (55,5)	25,8 (58,1)	21,9 (61,4)	25,5 (64,3)	28,2 (65,4)	-0,5 (12,0)
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	34,1 (67,5)	44,2 (67,6)	53,3 (69,5)	45,8 (71,2)	50,2 (74,2)	45,1 (74,6)	11,0 (7,1)
Επαγγελματικές, επιστημονικές, τεχνικές και διοικητικές δραστηριότητες	10,2 (31,3)	9,2 (31,4)	9,6 (31,9)	10,2 (32,7)	10,4 (33,2)	12,0 (33,4)	1,9 (2,2)
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, εκπαίδευση, υγεία και κοινωνική μέριμνα	18,4 (30,0)	18,7 (29,7)	18,0 (29,8)	17,0 (29,9)	17,4 (29,5)	17,2 (29,7)	-1,2 (-0,3)
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, οικιακό προσωπικό	11,6 (21,1)	11,3 (21,1)	11,7 (21,2)	12,8 (21,8)	12,5 (19,6)	14,0 (21,3)	2,3 (0,2)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

** Οι τιμές για την ΕΕ βρίσκονται μέσα τις παρενθέσεις.*

Συμπερασματικά, η χαμηλή παραγωγικότητα στην Ελλάδα υποδεικνύει πως, παρόλο που έχει περάσει μια σχετικά μακρά περίοδος από την τυπική έξοδο από τα Μνημόνια, η οικονομία αδυνατεί να υπερβεί τις βαθιές συνέπειες της κρίσης, που προκάλεσαν ακόμα μεγαλύτερη συρρίκνωση της παραγωγικής της δυναμικότητας σε συνδυασμό με τη διαχρονικά προβληματική παραγωγική της δομή. Παρ' όλη τη βελτίωση της θέσης της μεταποίησης στην παραγωγική διάρθρωση, οι κλάδοι μέσης προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας εξακολουθούν να έχουν περιορισμένη συμβολή στο παραγόμενο προϊόν του τομέα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, όταν την ίδια στιγμή κατέχουν κεντρικό ρόλο στον τεχνολογικό μετασχηματισμό της μεταποίησης και εν γένει της οικονομίας. Ο λόγος είναι ότι οι κλάδοι μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας πρωταγωνιστούν στη διάχυση της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας, καθώς και στην απόκτηση δεξιοτήτων, ώστε τελικά να διασφαλίζεται η αύξηση της παραγωγικότητας τόσο στον συγκεκριμένο τομέα όσο και στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας. Όσον αφορά τον ηγεμονικό τομέα των υπηρεσιών, οι καινοτομίες εισέρχονται από τη μεταποίηση μέσω της αγοράς εξοπλισμού και πρώτων υλών καθορίζοντας τις παραγωγικές δυνατότητες των αντίστοιχων επιχειρήσεων και εν γένει τη φυσιογνωμία του τριτογενούς τομέα.[86] Συνεπώς, το έλλειμμα παραγωγικότητας δεν αποτελεί πρόβλημα μόνο κάποιων κλάδων της οικονομίας αλλά απορρέει συνολικά από την καθυστερημένη τεχνολογική φυσιογνωμία του εγχώριου παραγωγικού υποδείγματος.

4.3 Παραγωγικός και τεχνολογικός μετασχηματισμός στις περιφέρειες της χώρας

Η αξιολόγηση της κατάστασης των περιφερειακών ανισοτήτων αποτυπώνεται πρωτίστως στην εξέλιξη και την κατανομή βασικών μεγεθών, όπως το ΑΕΠ, η απασχόληση και οι επενδύσεις. Αναλυτικότερα, η Αττική διατηρεί διαχρονικά το μεγαλύτερο ποσοστό του ΑΕΠ (της τάξης του 48%), συμβάλλοντας σε τρέχουσες τιμές κατά 86.884 εκατ. ευρώ το 2021, έναντι 86.156 εκατ. ευρώ το 2013. Ακόμα και στην περιφέρεια αυτή ωστόσο, όπου προσφέρεται σχεδόν 1 στα 2 ευρώ του συνολικού εγχώριου προϊόντος, δεν έχει επιτευχθεί η ανάκαμψη στα προ οικονομικής κρίσης επίπεδα, τουλάχιστον έως το 2021, έτος για το οποίο υπάρχουν τα τελευταία διαθέσιμα δεδομένα. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 4.7, το 2021 το επίπεδο του ΑΕΠ για το σύνολο της χώρας είναι χαμηλότερο κατά 21.808 εκατ. ευρώ σε σχέση με το 2011 (αρχές της κρίσης), ενώ στην Αττική η σχετική διαφορά είναι επίσης αρνητική της τάξης των 11.765 εκατ. ευρώ.

86. Βλ. Παϊταρίδης (2023).

Πίνακας 4.7: ΑΕΠ ανά περιφέρεια (εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2011-2021)

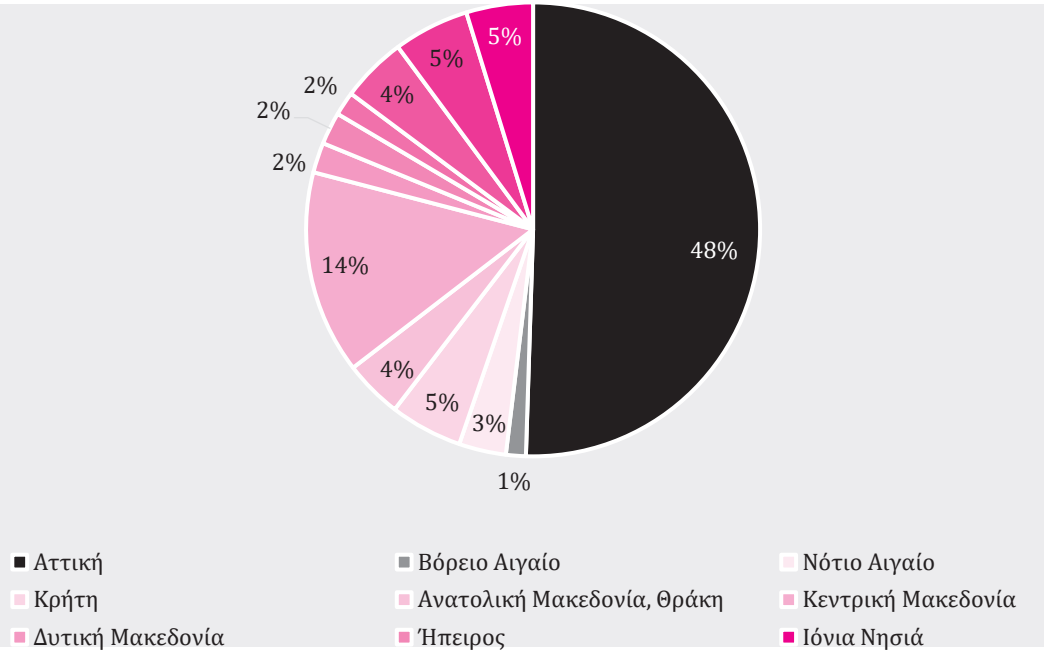
	2011	2013	2021	Διαφορά 2011-2021	Διαφορά 2013-2021	Ποσοστιαία μεταβολή 2013-2021
Σύνολο χώρας	203.308	179.884	181.500	-21.808	1.616	1%
Αττική	98.649	86.156	86.884	-11.765	728	1%
Βόρειο Αιγαίο	2.897	2.568	2.434	-463	-134	-5%
Νότιο Αιγαίο	6.564	6.081	5.767	-797	-314	-5%
Κρήτη	9.588	8.608	8.879	-709	271	3%
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	8.011	6.983	7.117	-895	134	2%
Κεντρική Μακεδονία	27.535	23.966	24.916	-2.618	951	4%
Δυτική Μακεδονία	4.980	5.049	3.692	-1.288	-1.357	-27%
Ήπειρος	4.548	4.045	3.951	-597	-93	-2%
Ιόνια Νησιά	3.422	3.079	2.928	-494	-151	-5%
Δυτική Ελλάδα	9.367	8.232	8.009	-1.359	-224	-3%
Στερεά Ελλάδα	9.232	8.167	9.280	48	1.113	14%
Πελοπόννησος	8.797	8.009	8.173	-624	164	2%

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παρομοίως, τα επίπεδα του 2011 δεν έχουν ανακτηθεί το 2021 για οποιαδήποτε ελληνική περιφέρεια, ενώ μόλις 7 περιφέρειες έχουν ανακάμψει σε σχέση με το 2013. Πιο συγκεκριμένα, μεγέθυνση σε σχέση με το 2013 εντοπίζεται στη Στερεά Ελλάδα (14%), στην Κεντρική Μακεδονία (4%) και σε πολύ χαμηλότερο ρυθμό (1% έως 3%) σε Αττική, Βόρειο Αιγαίο, Κρήτη, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, καθώς και Πελοπόννησο.

Όπως προκύπτει, το πρότυπο της ανισοκατανομής της παραγωγής και του εισοδήματος στις περιφέρειες παραμένει διαχρονικά σχεδόν αμετάβλητο. Η Αττική συγκεντρώνει σχεδόν το ήμισυ της αξίας της εγχώριας παραγωγής τόσο το 2013 όσο και το 2021. Ακολουθεί, με διαφορά άνω των 30 ποσοστιαίων μονάδων, η Κεντρική Μακεδονία, ενώ οι υπόλοιπες 11 περιφέρειες έχουν περιορισμένη συμμετοχή σε ένα εύρος 1%-5% το 2021, όπως παρουσιάζεται και στο Διάγραμμα 4.8.

Διάγραμμα 4.8: ΑΕΠ ανά περιφέρεια (% στο σύνολο) (2021)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Το χαμηλό επίπεδο παραγωγής στις περιφέρειες μπορεί να συσχετιστεί και με τα χαμηλά επίπεδα απασχόλησης. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.8, τα ποσοστά απασχόλησης στις ελληνικές περιφέρειες αυξάνονται με αργό ρυθμό την περίοδο 2013-2022. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό απασχόλησης στην Αττική ανέρχεται σε μόλις 49,2%, ενώ αυξάνεται σε 64% μέχρι το 2022. Για τις περιφέρειες εκτός της Αττικής, το ποσοστό απασχόλησης την ίδια περίοδο αυξάνεται σε ένα μέσο όρο από 49,7% σε 58,9%.

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 4.8, το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης εντοπίζεται, εκτός από την Αττική (64%), στην Πελοπόννησο (63,8%). Στην Αττική καταγράφεται σημαντική αύξηση της τάξης των 14,8 ποσοστιαίων μονάδων την περίοδο 2013-2021, ενώ ακολουθούν, με επίσης ταχεία αύξηση κατά 12,6 ποσοστιαίες μονάδες η Κεντρική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα. Όπως διαπιστώνεται δηλαδή, η τάση ενίσχυσης απασχόλησης είναι εντονότερη στις περιφέρειες των μεγαλύτερων αστικών κέντρων της χώρας, καθώς και στη Στερεά Ελλάδα, η οποία γειτνιάζει με την πρωτεύουσα. Από την άλλη, ξεχωρίζει η περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας, με το χαμηλότερο ποσοστό (52,3%) το 2022, κάτι που μπορεί να ερμηνευτεί λόγω της διαδικασίας της απολιγνιτοποίησης και της ευρείας αναδι-

άρθρωσης που προκλήθηκε στην περιφερειακή οικονομία και απασχόληση, ενώ υπογραμμίζει τις προκλήσεις της «δίκαιης μετάβασης».

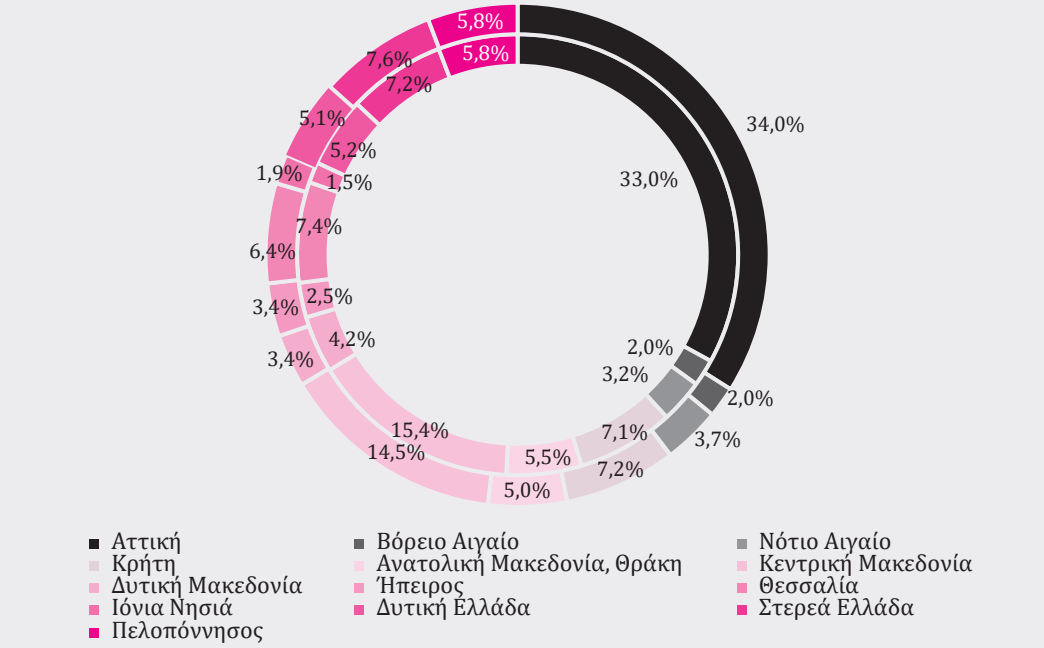
Πίνακας 4.8: Ποσοστό απασχόλησης (ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών) ανά περιφέρεια (2013 και 2022)

Περιφέρειες	2013	2022	Μεταβολή 2013-2022
Αττική	49,2	64,0	14,8
Βόρειο Αιγαίο	51,1	60,7	9,6
Νότιο Αιγαίο	53,4	59,2	5,8
Κρήτη	52,0	62,1	10,1
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	47,7	57,1	9,4
Κεντρική Μακεδονία	45,2	57,8	12,6
Δυτική Μακεδονία	43,2	52,3	9,1
Ήπειρος	48,1	58,2	10,1
Θεσσαλία	49,6	59,2	9,6
Ιόνια Νησιά	57,1	58,7	1,6
Δυτική Ελλάδα	46,1	56,3	10,2
Στερεά Ελλάδα	48,2	60,8	12,6
Πελοπόννησος	54,7	63,8	9,1

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Την περίοδο της παρατεταμένης κρίσης σημειώνεται αύξηση στις ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε όλες τις περιφέρειες, με εξαίρεση και πάλι τη Δυτική Μακεδονία, για την οποία ο όγκος των επενδύσεων μειώνεται κατά 0,8 ποσοστιαίες μονάδες. Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 4.9 παρουσιάζεται η κατανομή στις περιφέρειες στα έτη 2013 και 2021. Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου το 2013 ανέρχονται στην Αττική σε 6.648 εκατ. ευρώ, που αντιστοιχούν στο 33% του συνόλου, και το 2021 σε 8.207 εκατ. ευρώ, που αντιστοιχούν στο 34% του συνόλου. Με βάση τα παραπάνω, η περιφέρεια της πρωτεύουσας κατέχει εμφανώς κυρίαρχη θέση, δεδομένου ότι 1 στα 3 ευρώ που κατευθύνονται σε επενδύσεις παγίων στοιχείων στην ελληνική οικονομία συγκεντρώνεται στη ζώνη άμεσης επιρροής της Αθήνας. Το επιχείρημα ενισχύεται περαιτέρω, εάν ληφθεί υπόψη πως παράλληλα διευρύνεται η συμμετοχή της Στερεάς Ελλάδας. Η τελευταία αποτελεί σημαντικό βιομηχανικό κέντρο της χώρας σε άμεση γειτνίαση με την πρωτεύουσα και αυξάνει το μερίδιό της στις συνολικές επενδύσεις κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 4.9: Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, ποσοστό συμμετοχής στο σύνολο ανά περιφέρεια, 2013 (εσωτερικός κύκλος) και 2021 (εξωτερικός κύκλος)

***Πηγή*:** ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Από την άλλη πλευρά, σε περιφέρειες κυρίως της ηπειρωτικής και της βόρειας Ελλάδας καταγράφονται απώλειες. Μείωση της συμμετοχής στο σύνολο των επενδύσεων, κατά 1 ποσοστιαία μονάδα εμφανίζει η Θεσσαλία, ενώ ακόμα και η περιφέρεια της συμπρωτεύουσας, η Κεντρική Μακεδονία, παρουσιάζει μειούμενο ποσοστό από 15,4% το 2013 σε 14,5% το 2021. Τέλος, πιο μικρή μείωση εντοπίζεται στις περιφέρειες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (0,5%) και της Δυτικής Μακεδονίας (0,8%).

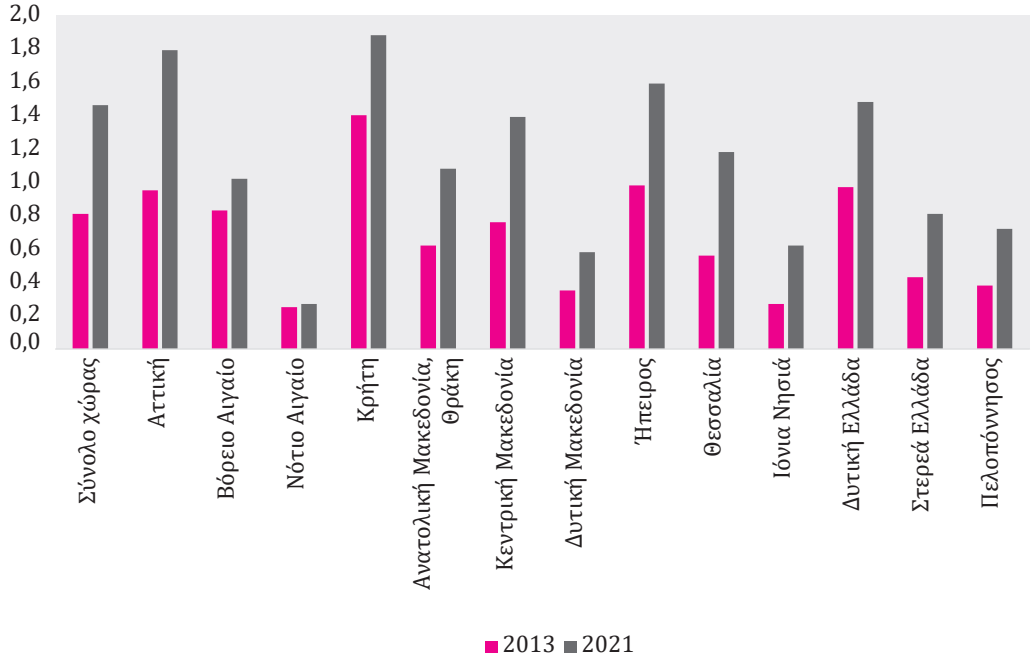
Λαμβάνοντας υπόψη και άλλους δείκτες που αφορούν την παραγωγική διάρθρωση και την τεχνολογική ανάπτυξη στις περιφέρειες, προκύπτει ξανά το συμπέρασμα ότι οι περιφερειακές ανισότητες παραμένουν μεγάλες, ενώ ενισχύεται περαιτέρω η θέση της Αττικής. Καταρχάς, ο δείκτης της ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης για Ε&Α ως ποσοστού του ΑΕΠ εμφανίζει αύξηση σε επίπεδο χώρας, αν και η Ελλάδα παραμένει σταθερά σε χαμηλότερα επίπεδα σε σχέση με την ΕΕ.

Στις περιφέρειες σημειώνεται επίσης αύξηση την ίδια περίοδο, όπως δείχνει και το Διάγραμμα 4.10. Η ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για Ε&Α αυξάνεται με μέγι-

στο ρυθμό στην Αττική (0,8 ποσοστιαίες μονάδες) και ελάχιστο στο Νότιο Αιγαίο (όπου η αύξηση είναι οριακή, μόλις κατά 0,02 ποσοστιαίες μονάδες). Το 2021 η Κρήτη εμφανίζει την καλύτερη επίδοση, με την ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για Ε&Α να φτάνει σε 1,9% του ΑΕΠ, έναντι 1,8% της Αττικής, η οποία κατέχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό. Από την άλλη, το Νότιο Αιγαίο και η Δυτική Μακεδονία εμφανίζουν τα ελάχιστα επίπεδα δαπάνης και βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση, με ποσοστά 0,3% και 0,6% αντίστοιχα.

Στο πλαίσιο αυτό, οι εγχώριες ανισότητες σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας παραμένουν υψηλές. Είναι ενδεικτικό ότι μόλις τρεις περιφέρειες (Αττική, Κρήτη, Ήπειρος) υπερβαίνουν τον εθνικό μέσο όρο το τελευταίο έτος.

Διάγραμμα 4.10: Ακαθάριστη εγχώρια δαπάνη για Ε&Α ανά περιφέρεια (% του ΑΕΠ) (2013 και 2021)

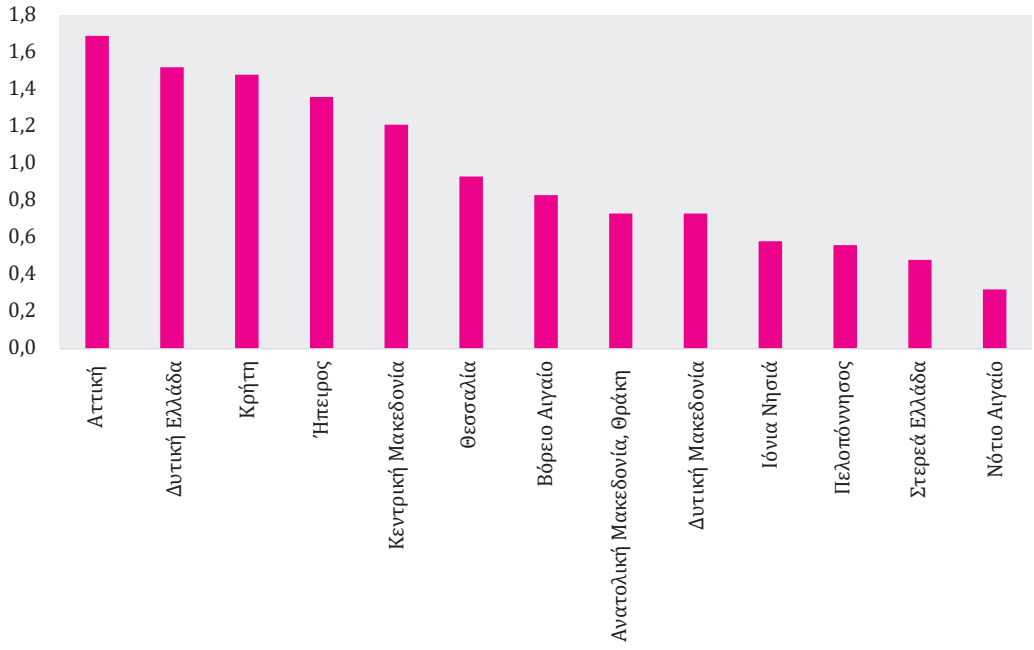

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Ο δείκτης που αφορά το προσωπικό σε Ε&Α και τους ερευνητές ως ποσοστό στο σύνολο του εργατικού δυναμικού εμφανίζει παρομοίως αύξηση σε επίπεδο χώρας, από 1,1% σε 1,3% την περίοδο 2018-2020. Ταυτόχρονα, ωστόσο, οι εσωτερικές ανισότητες παραμένουν σημαντικές. Το 2020 τα υψηλότερα ποσοστά

προσωπικού σε Ε&Α και ερευνητών εμφανίζουν τρεις περιφέρειες: η Αττική, η Δυτική Ελλάδα και η Κρήτη, με 1,69%, 1,52% και 1,48% αντίστοιχα. Αντιθέτως, τα χαμηλότερα ποσοστά εμφανίζουν νησιωτικές περιφέρειες, όπως το Νότιο Αιγαίο (0,3%) και τα Ιόνια Νησιά (0,6%) αλλά και η Στερεά Ελλάδα (0,5%) και η Πελοπόννησος (0,6%), όπως παρουσιάζεται και στο Διάγραμμα 4.11.

Διάγραμμα 4.11: Προσωπικό σε Ε&Α και ερευνητές κατά περιφέρεια ως ποσοστό (%) στο σύνολο του εργατικού δυναμικού (ΙΠΑ)* (2020)

***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

* *Ισοδύναμο πλήρους απασχόλησης*

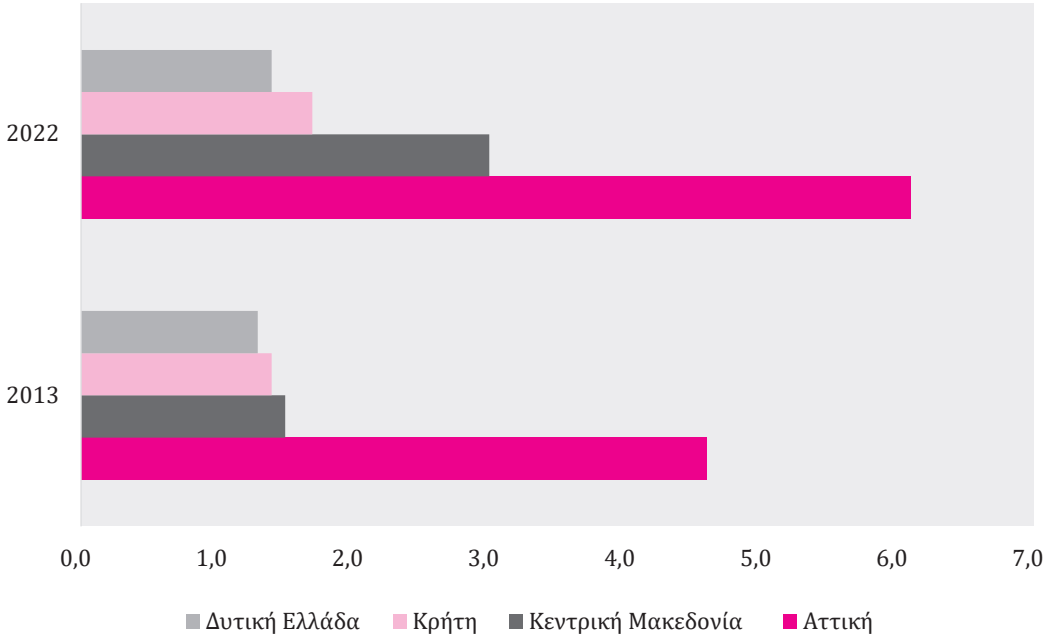
Επιπλέον, η απασχόληση σε τομείς υψηλής τεχνολογίας είναι ιδιαίτερα άνιση στις περιφέρειες της χώρας και συγκεντρώνεται κατά βάση στην Αττική. Ενδεικτικά, η περιφέρεια της πρωτεύουσας συγκεντρώνει το 72% της συνολικής απασχόλησης σε τομείς έντασης γνώσης και τεχνολογίας στη χώρα λαμβάνοντας υπόψη μια μέση ετήσια τιμή για την περίοδο 2018-2022. Από την άλλη, τέσσερις περιφέρειες στη βόρεια Ελλάδα μοιράζονται ένα αθροιστικό ποσοστό 17%, πέντε στην κεντρική Ελλάδα ένα ποσοστό 8% και τρεις στα Νησιά Αιγαίου και στην Κρήτη ένα μικρό ποσοστό 4%.

Το μέγιστο ποσοστό απασχολουμένων σε τομείς υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο της απασχόλησης έχει η Αττική με 6,1% το 2022, ενώ η αύξηση στον δείκτη είναι σημαντική, κατά 1,5 ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2013 (4,6%). Αντιθέτως, με βάση τα δεδομένα για τις λοιπές περιφέρειες της χώρας,[87] και ειδικότερα για τις περιφέρειες που εμφανίζουν διαχρονικά τα υψηλότερα ποσοστά δαπάνης σε Ε&Α ως ποσοστό του ΑΕΠ (λαμβάνοντας υπόψη μια μέση τιμή την περίοδο 2013-2021), δηλαδή την Κρήτη, την Αττική, τη Δυτική Ελλάδα και την Κεντρική Μακεδονία, διαπιστώνουμε ότι ενισχύεται περαιτέρω αφενός ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Αθήνας στο εγχώριο σύστημα καινοτομίας, αφετέρου η συγκέντρωση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και δραστηριοτήτων υψηλής έντασης γνώσης γύρω από την πρωτεύουσα.

Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4.12, παρ' ότι οι δύο από τις τρεις περιφέρειες παρουσιάζουν βελτίωση ως προς την απασχόληση την περίοδο 2013-2022, εξακολουθούν να υπολείπονται σημαντικά. Στην Κεντρική Μακεδονία, όπου φιλοξενείται το δεύτερο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της χώρας, το ποσοστό, αν και σαφώς αυξημένο σε σχέση με το 2013 (1,5%), φτάνει μόλις το 3% το 2022. Από την άλλη πλευρά, στην Κρήτη, την περιφέρεια με το υψηλότερο επίπεδο ακαθάριστης εγχώριας δαπάνης για Ε&Α (ως ποσοστό του ΑΕΠ) το τελευταίο έτος, όπως αναδείχτηκε και προηγουμένως, το ποσοστό είναι ακόμα χαμηλότερο, 1,7%, αν και έχει αυξηθεί σε σχέση με το 2013 (1,4%). Στη Δυτική Ελλάδα το ποσοστό είναι 1,4% το 2022, και έχει αυξηθεί οριακά σε σχέση με το 2013 (1,3%).

87. *Τα στοιχεία είναι διαθέσιμα μέσω της Eurostat για τις 10 περιφέρειες σε ό,τι αφορά τα έτη από 2013 έως 2021. Δεν είναι διαθέσιμα για το Νότιο Αιγαίο, το Βόρειο Αιγαίο και τη Δυτική Μακεδονία.*

Διάγραμμα 4.12: Απασχόληση σε τομείς υψηλής τεχνολογίας ανά περιφέρεια (ποσοστό [%] συνολικής απασχόλησης) (2013-2022)

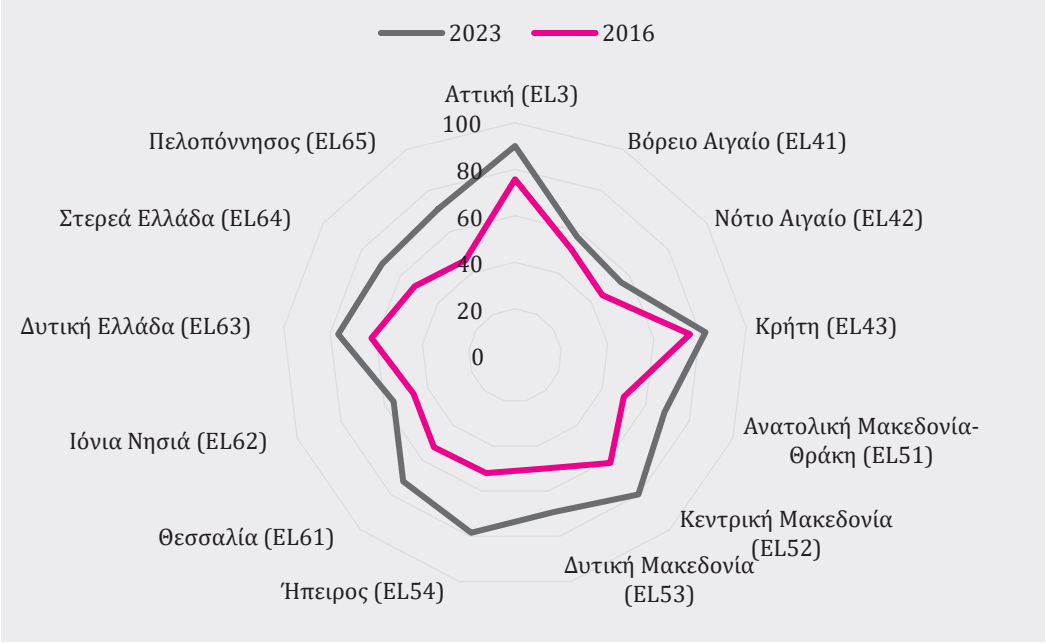
***Πηγή*:** Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο πλαίσιο αυτό, όπως προκύπτει τόσο από τα στοιχεία για την απασχόληση σε τομείς έντασης γνώσης και τεχνολογίας, όσο και των δαπανών για δραστηριότητες έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας, η κρίση σηματοδότησε περαιτέρω επιδείνωση του περιφερειακού προβλήματος, καθώς εντάθηκε το αναπτυξιακό δίπολο που παρατηρείται ανάμεσα σε Αττική και λοιπές περιφέρειες. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται ακόμα περισσότερο με βάση τους ευρωπαϊκούς δείκτες για την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα.

Πιο αναλυτικά, ο Γενικός Δείκτης Καινοτομίας (Innovation Index) στην Ελλάδα ανέρχεται σε 79,5 μονάδες το 2023. Με βάση την επίδοση αυτή, η χώρα ανήκει στην ομάδα των «μέτρια καινοτόμων» (moderate innovators) στην ΕΕ, ωστόσο έχει χαμηλότερη επίδοση σε σύγκριση με τον μέσο όρο (86,1 μονάδες) των χωρών με τις οποίες βρίσκεται στην ίδια ομάδα.[88] Η τιμή του δείκτη αυξάνεται διαχρονικά σε επίπεδο χώρας με γρήγορο ρυθμό (22,2%) σε σχέση με την ΕΕ (8,5%), γεγονός που υποδηλώνει ότι σταδιακά από το 2016 ως σήμερα επέρχεται σύγκλιση.

88. *Στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής, "European Innovation Scoreboard 2023 – Country profile Greece", https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2023/ec_rtd_eis-country-profile-el.pdf*

Διάγραμμα 4.13: Δείκτης Περιφερειακής Καινοτομίας (ΕΕ=100, 2016 και 2023)

***Πηγή*:** European Commission, Regional Innovation Scoreboard 2023 (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Παράλληλα, οι ελληνικές περιφέρειες, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.13, βελτιώνουν τη θέση τους, παραμένοντας ωστόσο σε χαμηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με την ΕΕ. Σύμφωνα με τον Δείκτη Περιφερειακής Καινοτομίας (Regional Innovation Index)[89], η Αττική είναι η πιο καινοτόμος ελληνική περιφέρεια με επίδοση 90,0 μονάδες το 2023, ενώ ακολουθούν η Κρήτη (82,4) και η Κεντρική Μακεδονία (79,8). Αντίθετα, οι χαμηλότερες επιδόσεις όσον αφορά τον Δείκτη Περιφερειακής Καινοτομίας συναντώνται σε νησιωτικές περιφέρειες, όπως στο Νότιο Αιγαίο (55,4), στα Ιόνια Νησιά (55,8) και στο Βόρειο Αιγαίο (57,5).

Το 2023 οι περισσότερες ελληνικές περιφέρειες (7 από τις 13), με επίδοση από 70 έως 100 μονάδες, εντάσσονται στην κατηγορία των «μέτρια καινοτόμων» (moderate innovators), ενώ 6 περιφέρειες, με επίδοση χαμηλότερη από 70 μονάδες, κατατάσσονται στην κατηγορία των «αναδυόμενων καινοτόμων» (emerging innovators) στην ΕΕ. Παρ' όλα αυτά, η τιμή του δείκτη καινοτομίας αυξάνεται για

89. *Στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής, "Regional Innovation Scoreboard 2023 – Regional profiles Greece", https://ec.europa.eu/assets/rtd/ris/2023/ec_rtd_ris-regional-profiles-greece.pdf*

όλες τις περιφέρειες, όπως προαναφέρθηκε, και μάλιστα με ρυθμό που υπερβαίνει αυτόν της ΕΕ (8,5%).

Με την ικανότητα καινοτομίας στα εθνικά συστήματα συνδέεται στενά η ικανότητα ανταγωνιστικότητας. Ο Δείκτης Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας (Regional Competitiveness Index) αποτιμά την ικανότητα των χωρών και των περιφερειών στην ΕΕ να προσφέρουν ένα περιβάλλον ελκυστικό για επιχειρήσεις, εργασία και διαβίωση, και σε ό,τι αφορά την Ελλάδα υπολογίζεται σε 73,1 μονάδες.[90] Με βάση την επίδοση αυτή, η χώρα καταλαμβάνει την 25η θέση μεταξύ των κρατών-μελών, και βρίσκεται πριν από τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία.

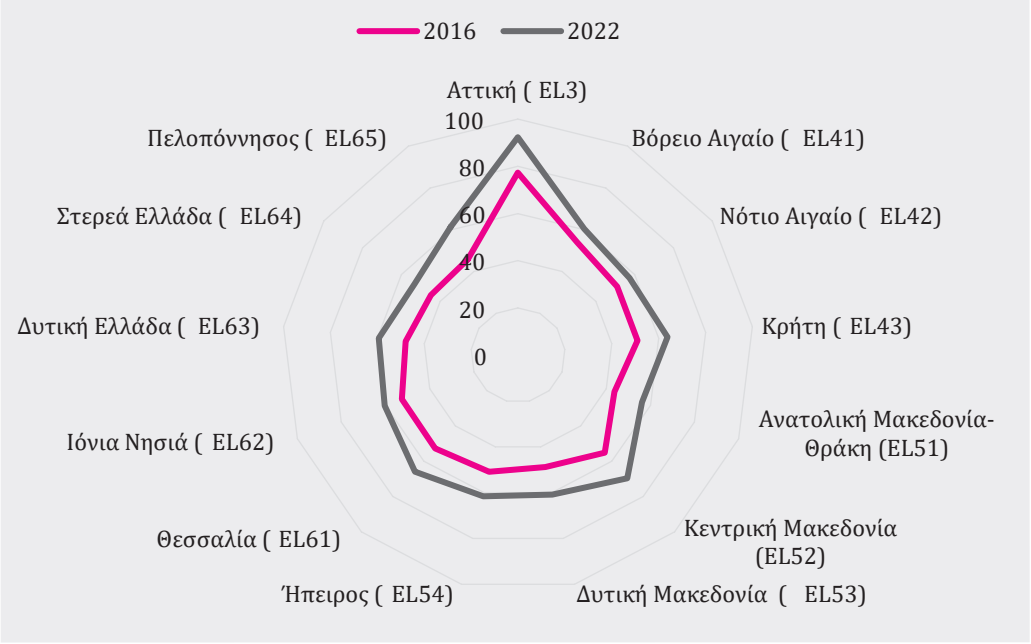
Όπως συμβαίνει και σε άλλα κράτη-μέλη (Ισπανία, Γαλλία και Πορτογαλία), η περιφέρεια της πρωτεύουσας εμφανίζει μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας ως προς τον βαθμό ανταγωνιστικότητας. Η τάση αυτή παρατηρείται ευρύτερα στην ΕΕ και, όπως σημειώνεται στην πιο πρόσφατη Έκθεση για την Ανταγωνιστικότητα στην ΕΕ, εγείρει ανησυχία, «καθώς δημιουργεί πίεση πάνω στην περιφέρεια της πρωτεύουσας, αφήνοντας πιθανότατα υποχρησιμοποιούμενους πόρους σε άλλες περιφέρειες»[91].

Όπως αποτυπώνεται και στο Διάγραμμα 4.14, σε όλες τις περιφέρειες της χώρας καταγράφεται χαμηλότερη επίδοση στην ανταγωνιστικότητα σε σχέση με την ΕΕ, τόσο το 2016 όσο και το 2022. Επιπλέον, συγκρίνοντας με τον δείκτη καινοτομίας που παρουσιάστηκε προηγουμένως, διαμορφώνεται ένα περισσότερο συγκεντρωτικό σύστημα. Όπως φαίνεται, οι υπόλοιπες 12 περιφέρειες της χώρας εμφανίζουν τιμές κάτω από 75 μονάδες όσον αφορά τον Δείκτη Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητας, ενώ η Αττική είναι η μόνη που προσεγγίζει τις 100 μονάδες και τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

90. *Βλ. Dijsktra et al. (2023). Σημειώνεται ότι η έκδοση για το 2022 βασίζεται σε επικαιροποιημένη μεθοδολογία. Ως εκ τούτου, ο δείκτης αναφέρεται ως ΔΠΑ 2.0 (RCI 2.0).*

91. *Βλ. Dijsktra et al. (2023: 12).*

Διάγραμμα 4.14: Δείκτης Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας της ΕΕ (ΕΕ=100, 2016 και 2022)

***Πηγή*:** Directorate-General for EU regional and urban policy, EU Regional Competitiveness Index 2.0 – 2022, https://ec.europa.eu/regional_policy/assets/regional-competitiveness/index.html#/ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

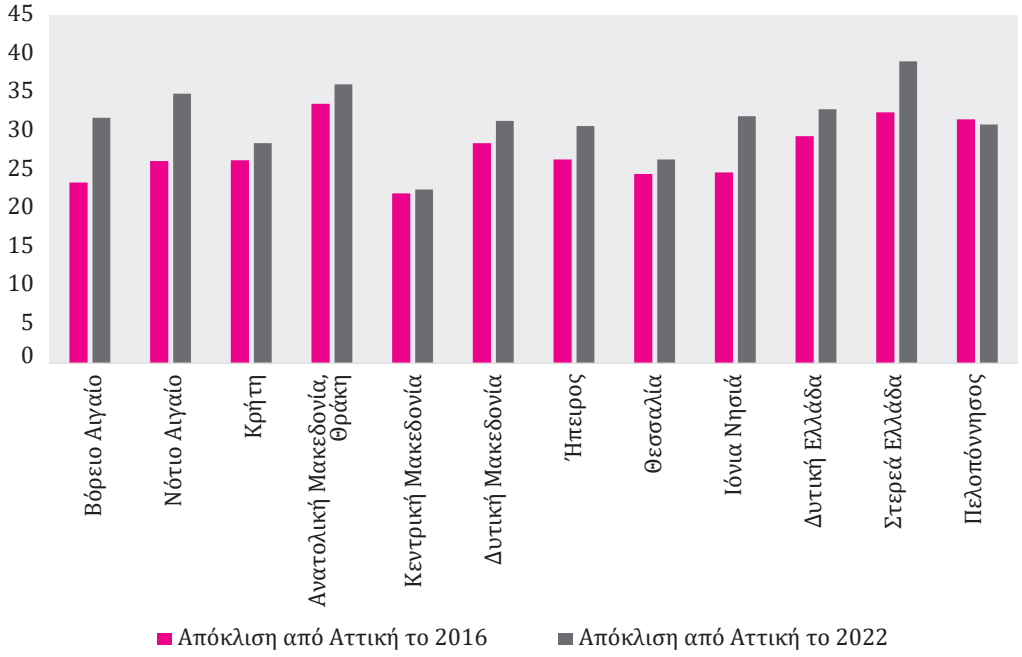
Πιο συγκεκριμένα, η Περιφέρεια Αττικής εμφανίζει επίδοση 92,3 μονάδες το 2022, ενώ η μέση επίδοση για τις λοιπές περιφέρειες (όλες εκτός της Αττικής) ανέρχεται σε 60,9 μονάδες. Πάντως, εκτός από την περιφέρεια της πρωτεύουσας, υψηλές τιμές εμφανίζουν η Κεντρική Μακεδονία (69,8), η Θεσσαλία (65,9) και η Κρήτη (63,8). Αντιθέτως, τη χαμηλότερη επίδοση εμφανίζουν το Νότιο Αιγαίο (57,4), η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (56,2) και η Στερεά Ελλάδα (53,2).

Το 2016 η σχετική κατάταξη ήταν παρόμοια, με την Αττική πάλι να αποτελεί το βασικό κέντρο ανταγωνιστικότητας της χώρας. Το ίδιο έτος, περίπου στα μέσα της οικονομικής κρίσης, ο Δείκτης Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας ανέρχονταν σε 77,3 μονάδες στην Αττική και ήταν υψηλότερος κατά περισσότερο από 25 μονάδες, από τον μέσο όρο της χώρας (52) και τον μέσο όρο των υπόλοιπων περιφερειών (49,9). Ωστόσο, όλες οι περιφέρειες βελτίωσαν τη θέση τους την περίοδο 2016-2022, με ρυθμό αύξησης του δείκτη άνω του 10%. Μάλιστα, η Πελοπόννησος εμφανίζει την ταχύτερη αύξηση (34%), ενώ ακολουθεί η Ανατολική Μακεδο-

νία και Θράκη (29%), που ωστόσο μαζί με τη Στερεά Ελλάδα βρίσκεται στις δύο τελευταίες θέσεις στην κατάταξη, σταθερά το 2016 και το 2022.

Παρ' ότι όλες οι περιφέρειες τείνουν να συγκλίνουν με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε ό,τι αφορά την ανταγωνιστικότητα, η απόσταση από την Αττική διευρύνεται, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ανισότητες εντείνονται διαχρονικά εντός της χώρας. Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 4.15 παρουσιάζεται η διαφορά ανάμεσα στον Δείκτη Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας σε σχέση την περιφέρεια με την καλύτερη επίδοση (Αττική) τα έτη 2016 και 2022. Όπως διαπιστώνεται, το «κενό» μεγεθύνεται για όλες τις περιφέρειες, με εξαίρεση την Πελοπόννησο, ενώ η τάση είναι εντονότερη για τις περιφέρειες Βορείου και Νοτίου Αιγαίου.

Διάγραμμα 4.15: Διαφορά του Δείκτη Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας σε σχέση με την περιφέρεια με την καλύτερη επίδοση (Αττική) (2016 και 2022)

***Πηγή*:** Directorate-General for EU regional and urban policy, EU Regional Competitiveness Index 2.0 –2022, https://ec.europa.eu/regional_policy/assets/regional-competitiveness/index.html#/ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη των επαγγελμάτων και των δεξιοτήτων στις περιφερειακές αγορές εργασίας, επίσης διαπιστώνεται η ενίσχυση ενός μονοκεντρικού προτύπου ανάπτυξης, που στηρίζεται στις δυνατότητες της πρωτεύ-

ουσας. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι η ζήτηση στην ελληνική οικονομία, αφορά περισσότερο επαγγέλματα μέσου επιπέδου δεξιοτήτων, με βασική εξαίρεση την περίπτωση της Αττικής.

Με βάση στοιχεία του εθνικού Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών Αγοράς Εργασίας (ΜΔΑΑΕ), είναι δυνατή η ανάλυση των επαγγελμάτων που παρουσιάζουν διαχρονική αύξηση της απασχόλησης στις περιφέρειες από το 2018 ως σήμερα. Όπως προκύπτει, επαγγέλματα σχετικά με την εκπαίδευση ή τις πωλήσεις, και οι υπάλληλοι γενικών καθηκόντων είναι κυρίαρχα ανάμεσα σε αυτά που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση της απασχόλησης σε ό,τι αφορά τις περιφέρειες εκτός της Αττικής,

Πιο αναλυτικά, στον Πίνακα 4.9 παρουσιάζονται δεδομένα για τις περιφέρειες, σε ό,τι αφορά το επάγγελμα με την πιο γρήγορη μεταβολή στην απασχόληση την περίοδο 2018-2022. Μεταξύ των επαγγελμάτων αυτών που γνωρίζουν αύξηση της απασχόλησης διαχρονικά, η πιο γρήγορη αύξηση την υπό εξέταση περίοδο καταγράφεται στο επάγγελμα 751 «Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων και ασκούντες συναφή επαγγέλματα» στη Θεσσαλία (203%), το οποίο είναι μέσου επιπέδου δεξιοτήτων, ενώ ακολουθεί το επάγγελμα 711 «Κτίστες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα» στην Κεντρική Μακεδονία (124%). Επίσης, ταχεία αύξηση της απασχόλησης εμφανίζει το επάγγελμα 613 «Γεωργο-κτηνοτρόφοι μεικτών εκμεταλλεύσεων» στην Κρήτη (86%), καθώς το επάγγελμα 411 «Υπάλληλοι γενικών καθηκόντων» στη Δυτική Ελλάδα (73%).

Πίνακας 4.9: Επαγγέλματα με την πιο γρήγορη διαχρονική αύξηση της απασχόλησης την περίοδο 2018-2022 ανά περιφέρεια και επίπεδο δεξιοτήτων

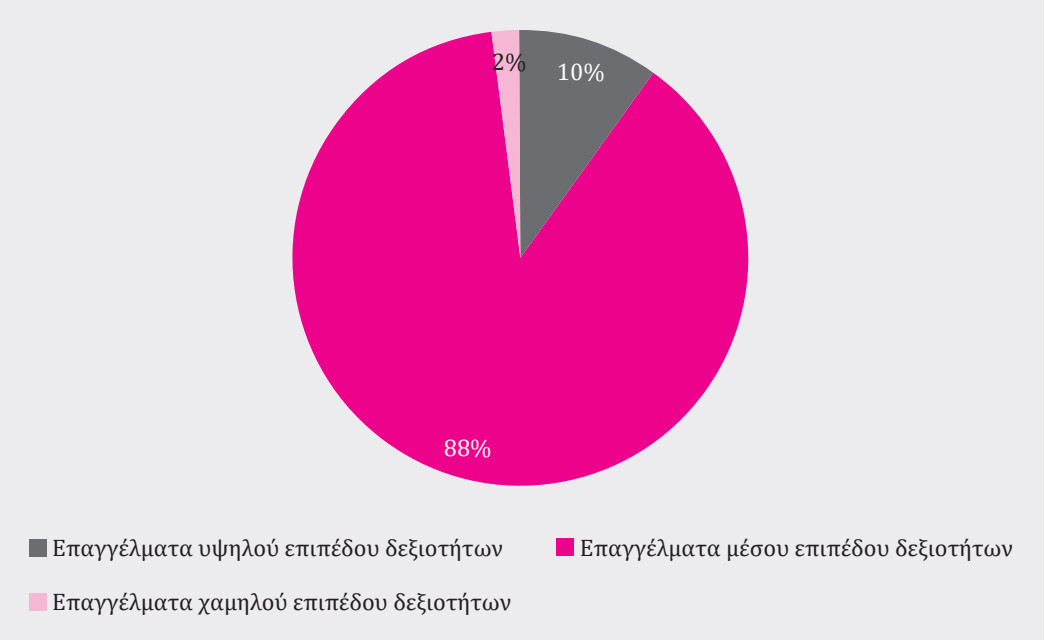
Περιφέρεια	Αύξηση απασχόλησης	Επίπεδο δεξιοτήτων	Κωδικός (3ο επίπεδο ανάλυσης)	Επάγγελμα (3ο επίπεδο ανάλυσης)	Ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης την περίοδο 2018-2022
Αττική	5ετής	Υψηλό	222	Νοσηλευτές και μαίες	441%
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	3ετής	Υψηλό	233	Καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	54%
Δυτική Ελλάδα	5ετής	Μέσο	411	Υπάλληλοι γενικών καθηκόντων	73%
Ήπειρος	5ετής	Μέσο	832	Οδηγοί αυτοκινήτων, μικρών φορτηγών και μοτοσικλετών	49%
Θεσσαλία	4ετής	Μέσο	751	Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	203%
Κεντρική Μακεδονία	4ετής	Μέσο	711	Κτίστες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	124%
Κρήτη	3ετής	Μέσο	613	Γεωργο-κτηνοτρόφοι μεικτών εκμεταλλεύσεων	86%
Νότιο Αιγαίο	3ετής	Μέσο	411	Υπάλληλοι γενικών καθηκόντων	52%
Στερεά Ελλάδα	4ετής	Υψηλό	234	Δάσκαλοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και νηπιαγωγοί	40%

***Πηγή*:** ΜΔΑΑΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Σημείωση: Στον πίνακα αναφέρονται οι περιφέρειες για τις οποίες καταγράφονται επαγγέλματα με διαχρονική αύξηση της απασχόλησης. Διαχρονική αύξηση ορίζεται από τριετία και άνω.

Η διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση στις περιφέρειες παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.16 για όλες τις περιφέρειες εκτός Αττικής και στο Διάγραμμα 4.17 για την Αττική. Στις περιφέρειες εκτός Αττικής η απασχόληση αθροιστικά σε ό,τι αφορά τα επαγγέλματα υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων ανέρχεται σε 22.614 άτομα ή 10%, η απασχόληση στα επαγγέλματα μέσου επιπέδου δεξιοτήτων σε 196.135 άτομα ή 88% και η απασχόληση στα επαγγέλματα χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων σε 3.839 άτομα ή 2%. Συμπερασματικά, μεταξύ των επαγγελμάτων των οποίων η ζήτηση αυξάνεται διαχρονικά κυριαρχούν εμφανώς τα επαγγέλματα μέσου επιπέδου δεξιοτήτων.

Διάγραμμα 4.16: Διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση (περιφέρειες της Ελλάδας, εκτός Αττικής, 2022)

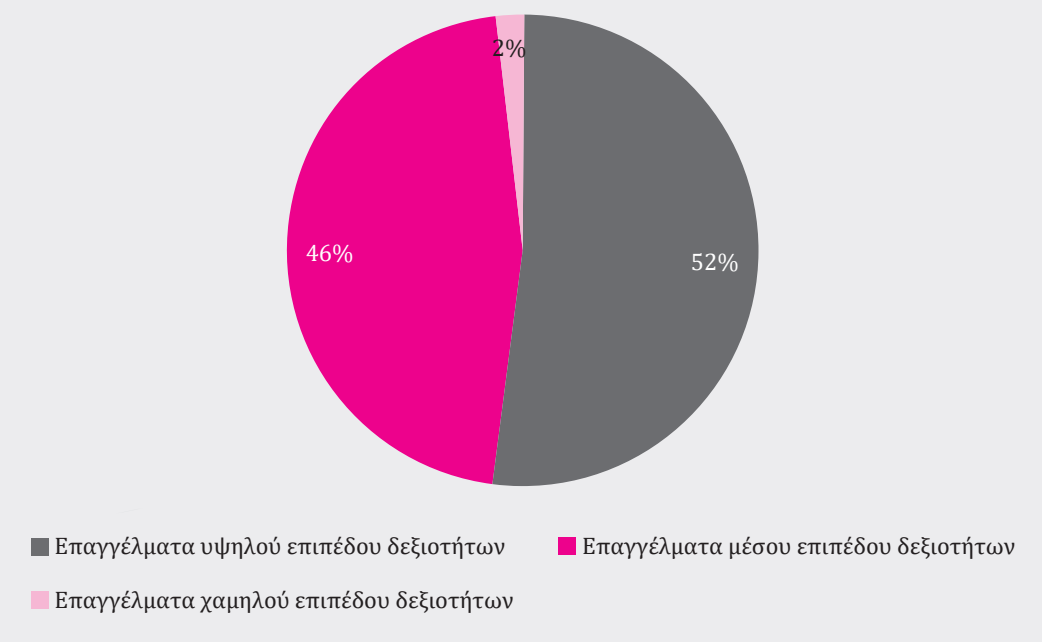
***Πηγή*:** ΜΔΑΑΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Εστιάζοντας στην Αττική, προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα. Ανάμεσα στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση της απασχόλησης ανήκουν 7 επαγγέλματα υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων (αντί για 2 που καταγράφονται αθροιστικά για όλες τις άλλες περιφέρειες της χώρας), περισσότερα από τα επαγγέλματα μέσου και χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων.

Ανάμεσα στα επαγγέλματα με συνεχόμενη διαχρονική αύξηση της απασχόλησης, το υψηλότερο ποσοστό αύξησης για την περίοδο 2018-2022 εμφανίζει το επάγγελμα 222 «Νοσηλευτές και μαίες» (βλ. Πίνακα 4.9), τάση που εξηγείται εύκολα λόγω της κρίσης της πανδημίας του κορονοϊού. Επίσης, ακολουθούν δύο επαγγέλματα με ταχεία αύξηση άνω του 100%, όπως το επάγγελμα 122 «Διευθυντές πωλήσεων, μάρκετινγκ και ανάπτυξης» (128%) και 742 «Εγκαταστάτες και επισκευαστές ηλεκτρονικού και τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού» (118%).

Όπως ισχύει για τις άλλες περιφέρειες, έτσι και στην Αττική τη μεγαλύτερη συμμετοχή με κριτήριο τον αριθμό απασχολουμένων κατέχουν τα επαγγέλματα μέσου επιπέδου δεξιοτήτων. Παρ' όλα αυτά, η συμβολή των επαγγελμάτων υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων είναι πολύ πιο ισχυρή σε αυτή την περιφέρεια. Λαμβάνοντας υπόψη τη διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση στην Αττική, οι απασχολούμενοι συγκεντρώνονται κατά 52% σε επαγγέλματα υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων, κατά 46% σε επαγγέλματα μέσου επιπέδου δεξιοτήτων και κατά 2% σε ένα επάγγελμα χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων.

Διάγραμμα 4.17: Διάρθρωση της απασχόλησης ανά επίπεδο δεξιοτήτων στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική αύξηση (Αττική, 2022)

***Πηγή*:** ΜΔΑΑΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Συνοψίζοντας, οι ανισότητες είναι έντονες και σε ό,τι αφορά τη ζήτηση δεξιοτήτων στα επαγγέλματα στις περιφερειακές αγορές εργασίας. Ανάμεσα στα επαγγέλματα που γνωρίζουν διαχρονική μεγέθυνση της απασχόλησης τα τελευταία χρόνια, αυτά που εμπίπτουν στην κατηγορία του υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων αφορούν 1 στις 2 θέσεις εργασίας στην Αττική, ενώ μόλις 1 στις 10 θέσεις εργασίας στις περιφέρειες εκτός Αττικής.

Σε άμεση συνάφεια με τον δυναμισμό των επαγγελμάτων είναι και ο δυναμισμός των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας ανά περιφέρεια, ο οποίος αναδεικνύει ως έναν βαθμό και την εξειδίκευση της οικονομίας σε περιφερειακό επίπεδο. Σύμφωνα με στοιχεία και πάλι του ΜΔΑΑΕ για το 2022, οι πέντε πρώτοι σε δυναμισμό κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας ανά περιφέρεια[92], αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών. Ο δευτερογενής τομέας εμφανίζεται μόνο σε λίγες περιπτώσεις, καθώς η φαρμακευτική βιομηχανία είναι ο 3ος πιο δυναμικός κλάδος στην Αττική, οι κατασκευές είναι ο 2ος στα Ιόνια Νησιά και στην Κρήτη και ο κλάδος ηλεκτρολογικών, υδραυλικών και άλλων κατασκευαστικών εγκαταστάσεων ο 5ος δυναμικότερος στη Θεσσαλία. Αντιθέτως, κλάδοι του πρωτογενούς τομέα εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα. Η ζωική παραγωγή, οι πολυετείς καλλιέργειες και οι καλλιέργειες μη πολυετών φυτών συγκαταλέγονται στις πέντε πιο δυναμικές δραστηριότητες σε περιφέρειες της ηπειρωτικής και της βόρειας Ελλάδας, και πιο συγκεκριμένα, στη Θεσσαλία, στη Δυτική Ελλάδα, στην Κεντρική Μακεδονία, στη Δυτική Μακεδονία, στην Ήπειρο και στη Στερεά Ελλάδα.

Όπως αποτυπώνεται και στον Πίνακα 4.10, σε τρεις περιφέρειες ο πιο δυναμικός κλάδος σχετίζεται με την αγροτική παραγωγή (Στερεά Ελλάδα, Ήπειρος, Κεντρική Μακεδονία), ενώ δύο περιφέρειες (Δυτική Ελλάδα και Δυτική Μακεδονία) εμφανίζουν ως πιο δυναμικό κλάδο τις νοσοκομειακές δραστηριότητες, που εντάσσονται στις υπηρεσίες υγείας. Σε όλες τις άλλες περιφέρειες, το λιανικό εμπόριο ή η εστίαση βρίσκονται στην 1η θέση ως προς τον δυναμισμό στην περιφερειακή οικονομία.

92. *Ο δείκτης υπολογίζεται από τον ΜΔΑΑΕ σύμφωνα με δεδομένα από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ. Με βάση την ακολουθούμενη μεθοδολογία, η κατάταξη των επαγγελμάτων ορίζεται ανά επίπεδο δυναμισμού, ενώ ο δυναμισμός υπολογίζεται ως εξής: (A2-A1)* (A2/A1) όπου Α2 είναι ο αριθμός των απασχολουμένων το έτος αναφοράς και Α1 είναι ο αριθμός των απασχολουμένων του προηγούμενου έτους.*

Πίνακας 4.10: Ο πιο δυναμικός κλάδος ανά περιφέρεια το 2022

Περιφέρεια	Κωδικός (3ο επίπεδο ανάλυσης)	Κλάδος (3ο επίπεδο ανάλυσης)
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	561	Δραστηριότητες εστιατορίων και κινητών μονάδων εστίασης
Αττική	471	Λιανικό εμπόριο σε μη ειδικευμένα καταστήματα
Βόρειο Αιγαίο	561	Δραστηριότητες εστιατορίων και κινητών μονάδων εστίασης
Δυτική Ελλάδα	861	Νοσοκομειακές δραστηριότητες
Δυτική Μακεδονία	861	Νοσοκομειακές δραστηριότητες
Ήπειρος	14	Ζωική παραγωγή
Θεσσαλία	471	Λιανικό εμπόριο σε μη ειδικευμένα καταστήματα
Ιόνια Νησιά	551	Ξενοδοχεία και παρόμοια καταλύματα
Κεντρική Μακεδονία	12	Πολυετείς καλλιέργειες
Κρήτη	561	Δραστηριότητες εστιατορίων και κινητών μονάδων εστίασης
Νότιο Αιγαίο	561	Δραστηριότητες εστιατορίων και κινητών μονάδων εστίασης
Πελοπόννησος	563	Δραστηριότητες παροχής ποτών
Στερεά Ελλάδα	11	Καλλιέργεια μη πολυετών φυτών

***Πηγή*:** ΜΔΑΑΕ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Στο πλαίσιο αυτό και με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, η ελληνική οικονομία εκτιμάται ότι συνεχίζει να εξειδικεύεται και να οργανώνεται ως οικονομία των υπηρεσιών με έμφαση στον τουρισμό, στο εμπόριο και στις προσωπικές υπηρεσίες. Οι περιφέρειες της χώρας παρουσιάζουν υψηλό δυναμισμό σε τομείς που δεν είναι έντασης γνώσης και εμφανίζουν περιορισμένα περιθώρια βελτίωσης της παραγωγικότητας μέσω της ενσωμάτωσης νέας τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της απασχόλησης σε όλες τις περιφέρειες αφορά κυρίως κλάδους χαμηλής ή μέσης τεχνολογίας και επαγγέλματα που απαιτούν ένα μέσο επίπεδο δεξιοτήτων. Εξαίρεση αποτελεί η Αττική, που παρουσιάζει μεγαλύτερο σχετικά δυναμισμό σε επαγγέλματα υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων, γεγονός που συνδέεται και με τις καλύτερες επιδόσεις της στην ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2019). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2022). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2023). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2024). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ενδιάμεση Έκθεση, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Παϊταρίδης, Δ. (2023). *Δυναμικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο της βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΤτΕ (2024). *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2023*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, Απρίλιος.
- Υπουργείο Οικονομικών (2023). *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2024*, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, Αθήνα, Νοέμβριος.

Ξενόγλωσση

- Barradas, R. (2023). "Why has labour productivity slowed down in the era of financialization? Insights from the Post-Keynesians for the European Union countries", *Review of Radical Economics*, 55(3), pp. 390-422, https://doi.org/10.1177/04866134231158851
- Cepparulo, A. and Pasimeni, P. (2024). "Defence spending in the European Union", Discussion Paper No. 199, European Commission, Brussels.
- Cruz, M.D. (2023). "Labor productivity, real wages, and employment in OECD economies", *Structural Change and Economic Dynamics*, 66, pp. 367-382, https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.05.007

- Dijkstra, L., Papadimitriou, E., Martinez, B.C., Dominicis, L., Kovacic, M. (2023). *EU Regional Competitiveness Index 2.0, 2022* edition, Working Paper 01/2023, Revised May 2023, Luxembourg: Publications Office of the European Union, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/work/rci_2022/eu-rci2_0-2022_en.pdf
- Duménil, G. and Lévy, D. (1995). "A stochastic model of technical change: An application to the US economy (1869-1989)", *Metroeconomica*, 46(3), pp. 213-245, https://doi.org/10.1111/j.1467-999X.1995.tb00380.x
- Duménil, G., Lévy, D. (2010). 'The Classical-Marxian evolutionary model of technical change: Application to historical tendencies", ASSA Meetings, New York, dle2011o.pdf (cepremap.fr)
- EC (2023a). *Vat Gap in the EU: 2023 Report*, Directorate-General for Taxation and Customs Union, European Commission, Brussels.
- EC (2023b). "Post-programme surveillance report: Greece, Autumn 2023", Institutional Paper 263, December, Luxembourg.
- EC (2024a). "In-Depth review 2024. Greece", Institutional Paper No. 281, European Commission, Brussels.
- EC (2024b). "European Economic Forecast: Spring 2024", Institutional Paper 286, May, Luxembourg.
- EC (2024c). "2024 Ageing Report: Economic and budgetary projections for EU member states 2022-2070", Institutional Paper 279, April, Luxembourg.
- ECB (2022). "The macroeconomic and fiscal impact of population ageing", *Occassional Paper Series*, 296, June, Frankfurt am Main.
- European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank (2009). *System of National Accounts 2008*, International Monetary Fund, New York.
- ETUI (2023). *Benchmarking working Europe 2023. Europe in transition – towards sustainable resilience*, ETUI, Brussels.
- Eurostat (2024). "GDP per capita, consumption per capita and price level indices", Online article.
- Foley, D. (2003). "Endogenous technical change with externalities in a classical growth model", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 52(2), pp. 167-189, https://doi.org/10.1016/S0167-2681(03)00020-9

- Gräbner, C., Heimberger, P., Kapeller, J. and Schütz, B. (2020). "Structural change in times of increasing openness: Assessing path dependency in European economic integration", *Journal of Evolutionary Economics*, 30, pp. 1467-1495, https://doi.org/10.1007/s00191-019-00639-6
- Hein, E. and Tarassow, A. (2010). "Distribution, aggregate demand and productivity growth: Theory and empirical results for six OECD countries based on a post-Kaleckian model", *Cambridge Journal of Economics*, 34(4), pp. 727-754, https://doi.org/10.1093/cje/bep066
- Hellenic Republic, Ministry of Economy and Finance (2024). *Greece. Stability Programme 2024*, Athens, April.
- Hindriks, F., Nieuwenhuijsen, H., de Wit, G., (2000). "Comparative advantages in estimating markups", Papers 0003/e, Research Institute for Small and Medium-Sized Business in the Netherlands, NEUHUYS.
- ILO (2019). "The global labour income share and distribution", https://bit.ly/3OAuND3
- IMF (2024). "2023 Article IV Consultation – press release; staff report; and statement by the alternate executive director for Greece", IMF country report 24/23, International Monetary Fund, January.
- Kemp-Benedict, E. (2019). "Cost share-induced technological change and Kaldor's stylized facts", *Metroeconomica*, 70(1), pp. 2-23, https://doi.org/10.1111/meca.12223
- Kemp-Benedicti, E. (2022). "A classical-evolutionary model of technological change", *Journal of Evolutionary Economics*, 32, pp. 1303-1343, https://doi.org/10.1007/s00191-022-00792-5
- Nikiforos, M., Grothe, S., Weber, J.D. (2024). "Markups, profit shares, and cost-push-profit-led inflation", Indus*trial and Corporate Change*, 33(2), pp. 342-362, https://doi.org/10.1093/icc/dtae003
- Piasna, A. (2023). "Job quality in turbulent times: an update of the European job quality index", Working Paper 2023.05, ETUI, Brussels.
- Taylor, L. and Barbosa-Filho, N.H. (2021). "Inflation? It's import prices and the labor share!", *International Journal of Political Economy*, 50(2), pp. 116-142, https://doi.org/10.1080/08911916.2021.1920242

Παράρτημα

Ταξινόμηση των κλάδων της μεταποίησης ανά επίπεδο τεχνολογίας και των υπηρεσιών ανά επίπεδο έντασης γνώσης

Μεταποίηση
Υψηλής τεχνολογίας
Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών παρασκευασμάτων
Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων
Μέσης προς υψηλή τεχνολογία
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων
Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού π.δ.κ.α.
Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, ρυμουλκούμενων και ημιρυμουλκούμενων οχημάτων
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών
Μέσης προς χαμηλή τεχνολογία
Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες
Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων
Παραγωγή βασικών μετάλλων
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, με εξαίρεση τα μηχανήματα και τα είδη εξοπλισμού
Επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού
Χαμηλής τεχνολογίας
Βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, ειδών ενδυμασίας, δέρματος και δερμάτινων ειδών
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο και φελλό, εκτός από έπιπλα· κατασκευή ειδών καλαθοποιίας και σπαρτοπλεκτικής
Χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων
Κατασκευή επίπλων και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες

(*Συνέχεια στην επόμενη σελίδα*)

Υπηρεσίες
Υψηλής τεχνολογίας έντασης γνώσης
Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις
Δραστηριότητες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών
Τηλεπικοινωνίες
Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες
Δραστηριότητες υπηρεσιών ενημέρωσης
Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη
Λοιπές έντασης γνώσης
Πλωτές μεταφορές
Αεροπορικές μεταφορές
Εκδοτικές δραστηριότητες
Δραστηριότητες χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, με εξαίρεση τις ασφαλιστικές εταιρείες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία
Ασφαλιστικά, αντασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά ταμεία, εκτός από την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση
Δραστηριότητες συναφείς προς τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και τις ασφαλιστικές δραστηριότητες
Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες – Δραστηριότητες κεντρικών γραφείων· δραστηριότητες παροχής συμβουλών διαχείρισης
Δραστηριότητες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· τεχνικές δοκιμές και αναλύσεις
Διαφήμιση και έρευνα αγοράς
Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες
Κτηνιατρικές δραστηριότητες
Δραστηριότητες απασχόλησης
Δραστηριότητες παροχής προστασίας και έρευνας
Δημόσια διοίκηση και άμυνα· υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση
Εκπαίδευση
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας
Δραστηριότητες βοήθειας κατ' οίκον και κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος
Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση, Δραστηριότητες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και λοιπές πολιτιστικές δραστηριότητες, Τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα
Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης και ψυχαγωγίας

Χαμηλότερης έντασης γνώσης

Χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών

Χονδρικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών

Λιανικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών

Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών

Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά δραστηριότητες

Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες

Καταλύματα και δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης

Διαχείριση ακίνητης περιουσίας

Δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης

Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλων υπηρεσιών κρατήσεων

Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους

Διοικητικές δραστηριότητες γραφείου, γραμματειακή υποστήριξη και άλλες δραστηριότητες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις

Δραστηριότητες οργανώσεων

Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης

Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών

Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών οικιακού προσωπικού, Μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες ιδιωτικών νοικοκυριών, που αφορούν την παραγωγή αγαθών –και υπηρεσιών– για ίδια χρήση

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Ιουλιανού 24,
10434, Αθήνα
Τηλ.: 210 8202247
Fax: 210 8202203
www.inegsee.gr

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Στέλλα Ζούπα
Σελιδοποίηση – Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising
Αντιγόνης 60, 10442 Αθήνα
Τηλ.: 210 5156810-20-30, Fax: 2105156811
E-mai: info@kambili.gr, www. kambili.gr

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ

ISSN: 2732-7795
ISBN: 978-618-234-007-3

ISSN: 2732-7795
ISBN: 978-618-234-007-3